
VERGIL'S AENEID

WITH MACRONS

EDITED BY

DAVID CHAMBERLAIN

THE UNIVERSITY OF OREGON

In this version:

Consonantal i is printed as j; consonantal u is printed as v

3rd Declension i-stem accusative plural ending is normally -ēs (e.g. *luctantēs ventōs*)

Ending -um is preferred to archaic -om (gen. pl. *dīvom*, *Argīvom*, and acc. sing. *ignāvom*).

Elided sounds are grey, e.g. multum ille et terris...

cui and *huic* contain the diphthong *ui* and are not macronized

cuius, *huius* are sounded *cūjjus*, *hūjjus*; similarly *Trōjja* (usually), *mājjus* etc.

hoc (nom./acc. sing.) is sounded *hōcc* (short vowel, long syllable)

hic (nom. sing.) is sounded *hīcc*, except in 4.22 and 6.791 where the syllable is authentically short

---

Other versions, including html, pdf and plain text (macrons but no scansion), are available at hypotactic.com/books

Macronized with the help of Johan Winge's elegant code (alatus.com/macronizer)

Typeset in L^AT_EX with the *Metre*, *Verse* and *Libertine* packages

Enquiries/feedback: davidc@uoregon.edu

ISBN: 9781716546051

First Edition (October 2020)

Author: Publius Vergilius Maro (Vergil or Virgil)

Editor: David Chamberlain

Published by David Chamberlain

The text is my own edition, © David Chamberlain 2020

For comparison with other modern editions see the *conspectus lectionum* at the end.

This work is licensed under a Creative Commons “At-
tribution 4.0 International” license.

Contents

Book 1	7
Book 2	41
Book 3	77
Book 4	109
Book 5	141
Book 6	179
Book 7	219
Book 8	255
Book 9	287
Book 10	323
Book 11	363
Book 12	403

Aeneid Book 1

Arma virumque canō, Trojae quī p̄rimus ab ōrīs
Ītaliā, fātō profugus, Lāvinjaque vēnit
lītorā, multum ille et terrīs jactātus et altō
vī superum saevae memorem Jūnōnis ob iram;
multa quoque et bellō passus, dum conderet urbem, 5
īferretque deōs Latīō, genus unde Latīnum,
Albānīque patrēs, atque altae moenia Rōmae.
Mūsa, mihī causās memorā, quō nūmine laesō,
quidve dolēns, rēgīna deum tot volvere cāsūs
īsignem pietāte virum, tot adīre labōrēs 10
impulerit. Tantaene animīs caelestibus irae?
Urbs antiq̄ua fuit, Tyrīū tenuēre colōnī,
Karthāgō, Ītaliā contrā Tiberīnaque longē
ōstia, dīves opum studiīsque asperrima belli;
quam Jūnō fertur terrīs magis omnibus ūnam 15
posthabitā coluisse Samō; hīc illius arma,
hīc currus fuit; hoc rēgnum dea gentibus esse,
sī quā fāta sinant, jam tum tenditque fovetque.
Prōgeniem sed enim Trojānō ā sanguine dūcī
audierat, Tyrīās ōlim quae verteret arcēs; 20

hinc populum lātē rēgem bellōque superbum
ventūrum excidiō Libyae: sic volvere Parcās.
Id metuēns, veterisque memor Sāturnia belli,
prīma quod ad Trojam prō cārīs gesserat Argīs
necdum etiam causae irārū saevīque dolōrēs 25
exciderant animō: manet altā mente repostum
jūdicium Paridis sprētaeque injūria fōrmae,
et genus invīsum, et raptī Ganymēdis honōrēs.
His accēnsa super, jactātōs aequare tōtō
Trōas, rēliquiās Danaum atque immītis Achillī, 30
arcēbat longē Latiō, multōsque per annōs
errābant, āctī fātis, maria omnia circum.
Tantae mōlis erat Rōmānam condere gentem!
Vix ē cōspectū Siculae tellūris in altum
vēla dabant laetī, et spūmās salis aere ruēbant, 35
cum Jūnō, aeternum servāns sub pectore vulnus,
haec sēcum: ‘Mēne inceptō dēsistere victam,
nec posse Ītaliā Teucrōrum āvertere rēgem?
Quippe vetor fātis. Pallasne exūrere classem
Argīvum atque ipsōs potuit submergere pontō, 40
ūnius ob noxam et furiās Aiācis Oīlei?
Ipsa, Jovis rapidum jaculāta ē nūbibus ignem,
disjēcitque ratēs ēvertitque aequora ventis,

illum expīrantem trānsfixō pectore flammās
 turbine corripuit scopulōque infixit acūtō. 45
 Ast ego, quae dīvum incēdō rēgīna, Jovisque
 et soror et conjūnx, ūnā cum gente tot annōs
 bella gerō! Et quisquam nūmen Jūnōnis adōrat
 praetereā, aut supplex ārīs impōnet honōrem?
 Tālia flammātō sēcum dea corde volūtāns 50
 nimbōrum in patriam, loca fēta furentibus austrīs,
 Aeoliam venit. Hīc vastō rēx Aeolus antrō
 luctantēs ventōs tempestātēsque sonōrās
 imperiō premit ac vinclis et carcere frēnat.
 Illī indignantēs magnō cum murmure montis 55
 circum claustra fremunt; celsā sedet Aeolus arce
 scēpra tenēns, mollitque animōs et temperat irās.
 Nī faciat, maria ac terrās caelumque profundum
 quippe ferant rapidī sēcum verrantque per aurās.
 Sed pater omnipotēns spēluncīs abdidit ātrīs, 60
 hoc metuēns, mōlemque et montēs insuper altōs
 imposuit, rēgemque dedit, quī foedere certō
 et premere et laxās scīret dare jussus habēnās.
 Ad quem tum Jūnō supplex hīs vōcibus ūsa est:
 ‘Aeole, namque tibi dīvum pater atque hominum rēx 65
 et mulcēre dedit flūctūs et tollere ventō,

gēns inimīca mihi Tyrrhēnum nāvīgat aequor,
Īlium in Ītaliā portāns victōsque Penātēs:
incute vim ventīs submersāsque obrue puppēs,
aut age dīversōs et disice corpora pontō. 70

Sunt mihi bis septem praestantī corpore nymphae,
quārum quae fōrmā pulcherrima Dēiopēa,
cōnubiō jungam stabili propriamque dicābō,
omnēs ut tēcum meritīs prō tālibus annōs
exīgat, et pulchrā faciat tē prōle parentem.’ 75

Aeolus haec contrā: ‘Tuus, Ō rēgīna, quid optēs
explōrāre labor; mihi iussa capessere fās est.

Tū mihi, quodcumque hoc rēgnī, tū scēptra Jovemque
conciliās, tū dās epulis accumbere dīvum,
nimbōrumque facis tempestātumque potentem.’ 80

Haec ubi dicta, cavum conversā cuspide montem
impulit in latus: ac ventī, velut agmine factō,
quā data porta, ruunt et terrās turbine perflant.

Incubuēre marī, tōtumque ā sēdibus imīs
ūnā Eurusque Notusque ruunt crēberque procellis 85
Āfricus, et vastōs volvunt ad litora flūctūs.

Īnsequitur clāmorque virum strīdorque rudentum.
Ēripiunt subitō nūbēs caelumque diemque
Teucrōrum ex oculīs; pontō nox incubat ātra.

Intonuēre poli, et crēbrīs micat ignibus aether, 90
 praesentemque virīs intentant omnia mortem.
 Extemplō Aenēae solvuntur frīgore membra:
 ingemit, et duplicēs tendēns ad sīdera palmās
 tālia vōce refert: ‘Ō terque quaterque beātī,
 quīs ante ōra patrum Trojae sub moenibus altīs 95
 contigit oppetere! Ō Danaum fortissime gentis
 Tȳdidē! Mēne Īliacīs occumbere campīs
 nōn potuisse, tuāque animam hanc effundere dextrā,
 saevus ubi Aeacidae tēlō jacet Hector, ubi ingēns
 Sarpēdōn, ubi tot Simois correpta sub undīs 100
 scūta virum galeāsque et fortia corpora volvit?’
 Tālia jactantī strīdēns Aquilōne procella
 vēlum adversa ferit, flūctūsque ad sīdera tollit.
 Franguntur rēmī; tum prōra āvertit, et undīs
 dat latus; insequitur cumulō praeruptus aquae mōns. 105
 Hī summō in flūctū pendent; hīs unda dehīscēns
 terram inter flūctūs aperit; furit aestus harēnīs.
 Trīs Notus abreptās in saxa latentia torquet
 saxa vocant Itali mediīs quae in flūctibus ārās
 dorsum immāne marī summō; trīs Eurus ab altō 110
 in brevia et Syrtīs urget, miserābile vīsū,
 inlīditque vadīs atque aggere cingit harēnae.

Ūnam, quae Lyciōs fidumque vehēbat Orontēn,
ipsius ante oculōs ingēns ā vertice pontus
in puppim ferit: excutitur prōnusque magister 115
volvitur in caput; ast illam ter flūctus ibīdem
torquet agēns circum, et rapidus vorat aequore vortex.
Appārent rārī nantēs in gurgite vastō,
arma virum, tabulaeque, et Trōia gāza per undās.
Jam validam Īlionei nāvem, jam fortis Achātae, 120
et quā vectus Abās, et quā grandaevus Alētēs,
vīcit hiems; laxīs laterum compāgibus omnēs
accipiunt inimīcum imbrem, rīmīsque fatīscunt.
Intereā magnō miscērī murmure pontum,
ēmissamque hiemem sēnsit Neptūnus, et imīs 125
stāgna refūsa vadīs, graviter commōtus; et altō
prōspiciēns, summā placidum caput extulit undā.
Disjectam Aenēae, tōtō videt aequore classem,
flūctibus oppressōs Trōas caelique ruīnā,
nec latuēre dolī frātrem Jūnōnis et irae. 130
Eurum ad sē Zephyrumque vocat, dehinc tālia fātur:
‘Tantane vōs generis tenuit fidūcia vestrī?
Jam caelum terramque meō sine nūmine, ventī,
miscēre, et tantās audētis tollere mōlēs?
Quōs ego sed mōtōs praestat compōnere flūctūs. 135

Post mihi nōn simili poenā commissa luētis.
 Mātūrāte fugam, rēgīque haec dicite vestrō:
 nōn illi imperium pelagī saevumque tridentem,
 sed mihi sorte datum. Tenet ille immānia saxa,
 vestrās, Eure, domōs; illā sē jactet in aulā 140
 Aeolus, et clausō ventōrum carcere rēgnet.
 Sic ait, et dictō citius tumida aequora plācat,
 collēctāsque fugat nūbēs, sōlemque reducit.
 Cŷmothoē simul et Tritōn adnīxus acūtō
 dētrūdunt nāvēs scopulō; levat ipse tridentī; 145
 et vastās aperit Syrtīs, et temperat aequor,
 atque rotīs summās levibus perlābitur undās.
 Ac velutī magnō in populō cum saepe coorta est
 sēditiō, saevitque animīs ignōbile vulgus,
 jamque facēs et saxa volant furor arma ministrat; 150
 tum, pietāte gravem ac meritīs sī forte virum quem
 cōspexēre, silent, arrēctīsque auribus adstant;
 ille regit dictīs animōs, et pectora mulcet,
 sic cūctus pelagī cecidit fragor, aequora postquam
 prōspiciēns genitor caelōque invectus apertō 155
 flectit equōs, currūque volāns dat lōra secundō.
 Dēfessī Aeneadae, quae proxima litora, cursū
 contendunt petere, et Libyae vertuntur ad ōrās.

Est in sēcessū longō locus: īnsula portum
efficit objectū laterum, quibus omnis ab altō 160
frangitur inque sinūs scindit sēsē unda reductōs.
Hinc atque hinc vastae rūpēs geminīque minantur
in caelum scopulī, quōrum sub vertice lātē
aequora tūta silent; tum silvīs scaena coruscīs
dēsUPER horrentīque ātrum nemus imminet umbrā. 165
Fronte sub adversā scopulis pendentibus antrum,
intus aquae dulcēs vīvōque sedīlia saxō,
nymphārum domus: hīc fessās nōn vincula nāvēs
ūlla tenent, uncō nōn alligat ancora morsū.
Hūc septem Aenēās collēctīs nāvibus omnī 170
ex numerō subit; ac magnō tellūris amōre
ēgressī optātā potiuntur Trōes harēnā,
et sale tābentēs artūs in litore pōnunt.
Ac prīmum silicī scintillam excūdit Achātēs,
succēpitque ignem foliīs, atque ārida circum 175
nūtrīmenta dedit, rapuitque in fōmite flammam.
Tum Cererem corruptam undīs Cereāliaque arma
expediunt fessī rērum, frūgēsque receptās
et torrēre parant flammīs et frangere saxō.
Aenēās scopulum intereā cōnscendit, et omnem 180
prōspectum lātē pelagō petit, Anthea sī quem

jactātum ventō videat Phrygiāsque birēmēs,
 aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caīci.
 Nāvem in cōspectū nūllam, trīs litore cervōs
 prōspicit errantēs; hōs tōta armenta sequuntur 185
 ā tergō, et longum per vallīs pāscitur agmen.
 Cōnstitit hīc, arcumque manū celerisque sagittās
 corripuit, fīdus quae tēla gerēbat Achātēs;
 ductōrēsque ipsōs prīmum, capita alta ferentēs
 cornibus arboreīs, sternit, tum vulgus, et omnem 190
 miscet agēns tēlis nemora inter frondea turbam;
 nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 corpora fundat humī, et numerum cum nāvibus aequet.
 Hinc portum petit, et sociōs partitur in omnēs.
 Vīna bonus quae deinde cadīs onerārat Acestēs 195
 litore Trīnaciō dederatque abeuntibus hērōs,
 dividit, et dictīs maerentia pectora mulcet:
 ‘Ō sociī neque enim ignārī sumus ante malōrum
 Ō passī graviōra, dabit deus hīs quoque finem.
 Vōs et Scyllaeam rabiem penitusque sonantēs 200
 accēstis scopulōs, vōs et Cŷclōpia saxa
 expertī: revocāte animōs, maestumque timōrem
 mittite: forsan et haec ōlim meminisse iuvābit.
 Per variōs cāsūs, per tot discrīmina rērum

tendimus in Latium; sēdēs ubi fāta quiētās ostendunt; illic fās rēgna resurgere Trojae. Dūrāte, et vōsmet rēbus servāte secundīs. Tālia vōce refert, cūrīsque ingentibus aeger spem vultū simulat, premit altum corde dolōrem.	205
Illī sē praedae accingunt, dapibusque futūrīs; tergora dēripiunt costīs et vīscera nūdant; pars in frusta secant veribusque trementia figunt; litore aēna locant aliū, flammāsque ministrant. Tum vīctū revocant vīrēs, fūsīque per herbam implentur veteris Bacchī pinguisque ferīnae.	210
Postquam exēpta famēs epulis mēnsaeque remōtae, āmissōs longō sociōs sermōne requīrunt, spemque metumque inter dubiū, seu vīvere crēdant, sive extrēma patī nec jam exaudire vocātōs.	215
Praecipuē pius Aenēas nunc ācris Orontī, nunc Amycī cāsūm gemit et crūdēlia sēcūm fāta Lycī, fortemque Gyān, fortemque Cloanthum. Et jam finis erat, cum Juppiter aethere summō dēspiciēns mare vēlivolum terrāsque jacentēs lītoraque et lātōs populōs, sic vertice caeli cōnstitit, et Libyae dēfixit lūmina rēgnīs. Atque illum tālēs jactantem pectore cūrās	220
	225

trīstior et lacrimīs oculōs suffūsa nitentēs
 adloquitur Venus: ‘Ō quī rēs hominumque deumque
 aeternīs regis imperiīs, et fulmine terrēs, 230
 quid meus Aenēās in tē committere tantum,
 quid Trōes potuēre, quibus, tot fūnera passīs,
 cūctus ob Ītaliā terrārum clauditur orbis?
 Certē hinc Rōmānōs ōlim, volventibus annīs,
 hinc fore ductōrēs, revocātō ā sanguine Teucrī, 235
 quī mare, quī terrās omnēs diciōne tenērent,
 pollicitus, quae tē, genitor, sententia vertit?
 Hōc equidem occāsum Trojae trīstisque ruīnās
 sōlābar, fātis contrāria fāta rependēs;
 nunc eadem fortūna virōs tot cāsibus āctōs 240
 īnsequitur. Quem dās finem, rēx magne, labōrum?
 Antēnor potuit, mediīs elāpsus Achīvīs,
 Illyricōs penetrāre sinūs, atque intima tūtus
 rēgna Liburnōrum, et fontem superāre Timāvī,
 unde per ōra novem vastō cum murmure montis 245
 it mare prōruptum et pelagō premit arva sonantī.
 Hīc tamen ille urbem Patavī sēdēsque locāvit
 Teucrōrum, et gentī nōmen dedit, armaque fixit
 Trojā; nunc placidā compostus pāce quiēscit:
 nōs, tua prōgeniēs, caelī quibus adnuis arcem, 250

nāvibus (īnfandum!) āmissīs, ūnius ob īram
prōdimur atque Italīs longē disjungimur ōrīs.
Hic pietātis honōs? Sic nōs in scēpra repōnis?
Ollī subrīdēns hominum sator atque deōrum,
vultū, quō caelum tempestātēsque serēnat, 255
ōscula libāvit nātae, dehinc tālia fātur:
‘Parce metū, Cytherēa: manent immōta tuōrum
fāta tibi; cernēs urbem et prōmissa Lavīni
moenia, sublimemque ferēs ad sidera caeli
magnanimum Aenēān; neque mē sententia vertit. 260
Hic tibi (fābor enim, quandō haec tē cūra remordet,
longius et volvēns fātōrum arcāna movēbō)
bellum ingēns geret Ītaliā, populōsque ferōcēs
contundet, mōrēsque virīs et moenia pōnet,
tertia dum Latiō rēgnantem viderit aestās, 265
ternaque trānsierint Rutulīs hīberna subāctīs.
At puer Ascanius, cui nunc cognōmen Iūlō
additur, Īlus erat, dum rēs stetit Īlia rēgnō,
trīgintā magnōs volvendīs mēnsibus orbīs
imperio explēbit, rēgnūque ab sēde Lavīni 270
trānsferet, et longam multā vī mūniet Albam.
Hic jam ter centum tōtōs rēgnābitur annōs
gente sub Hectoreā, dōnec rēgīna sacerdos,

Mārte gravis, geminam partū dabit Īlia prōlem.
 Inde lupae fulvō nūtrīcis tegmine laetus 275
 Rōmulus excipiet gentem, et Māvortia condet
 moenia, Rōmānōsque suō dē nōmine dīcet.
 His ego nec mētās rērum nec tempora pōnō;
 imperium sine fine dedī. Quīn aspera Jūnō,
 quae mare nunc terrāsque metū caelumque fatīgat, 280
 cōnsilia in melius referet, mēcumque fovēbit
 Rōmānōs rērum dominōs gentemque togātam:
 sīc placitum. Veniet lustrīs lābentibus aetās,
 cum domus Assaracī Pthīam clārāsque Mycēnās
 serviō premet, ac victīs dominābitur Argīs. 285
 Nāscētur pulchrā Trojānus orīgine Caesar,
 imperium ōceanō, fāmam quī terminet astrīs,
 Jūlius, ā magnō dēmissum nōmen Iūlō.
 Hunc tū ōlim caelō, spoliīs Orientis onustum,
 accipiēs sēcūra; vocābitur hic quoque vōtīs. 290
 Aspera tum positīs mītēscent saecula bellīs;
 cāna Fidēs, et Vesta, Remō cum frātre Quirīnus,
 jūra dabunt; dīrae ferrō et compāgibus artīs
 claudentur Bellī portae; Furor impius intus,
 saeva sedēns super arma, et centum vīctus aēnīs 295
 post tergum nōdīs, fremet horridus ōre cruentō.’

Haec ait, et Maiā genitum dēmittit ab altō,
ut terrae, utque novae pateant Karthāginis arcēs
hospitiō Teucrīs, nē fātī nescia Dīdō
finibus arcēret: volat ille per āera magnum 300
rēmigiō ālārūm, ac Libyae citus adstitit ōrīs.
Et jam iussa facit, pōnuntque ferōcia Poenī
corda volente deō; in prīmīs rēgīna quiētum
accipit in Teucrōs animum mentemque benignam.
At pius Aenēās, per noctem plūrima volvēns, 305
ut primum lūx alma data est, exīre locōsque
explōrāre novōs, quās ventō accesserit ōrās,
quī teneant, nam inculta videt, hominēsne feraene,
quaerere cōstituit, sociīsque exācta referre
Classem in convexō nemorum sub rūpe cavātā 310
arboribus clausam circum atque horrentibus umbrīs
occulit; ipse ūnō graditur comitātus Achātē,
bīna manū lātō crispāns hastīlia ferrō.
cui māter mediā sēsē tulit obvia silvā,
virginis ōs habitumque gerēns, et virginis arma 315
Spartānae, vel quālis equōs Thrēissa fatīgat
Harpalcē, volucrumque fugā praevertitur Hebrum.
Namque umerīs dē mōre habilem suspenderit arcum
vēnātrīx, dederatque comam diffundere ventīs,

nūda genū, nōdōque sinūs collēcta fluentēs. 320
 Ac prior, ‘Heus’ inquit ‘iuvenēs, mōnstrāte meārum
 vidistis sī quam hīc errantem forte sorōrum,
 succīntam pharetrā et maculōsae tegmine lyncis,
 aut spūmantis aprī cursum clāmōre prementem.’
 Sic Venus; et Veneris contrā sic filius orsus: 325
 ‘Nūlla tuārum audīta mihī neque vīsa sorōrum
 Ō quam tē memorem, virgō? Namque haud tibi vultus
 mortālis, nec vōx hominem sonat: Ō, dea certē
 an Phoebī soror? an nymphārum sanguinis ūna?
 sīs fēlix, nostrumque levēs, quaecumque, labōrem, 330
 et, quō sub caelō tandem, quibus orbis in ōrīs
 jactēmur, doceās. Ignārī hominumque locōrumque
 errāmus, ventō hūc vastīs et flūctibus āctī:
 multa tibi ante ārās nostrā cadet hostia dextrā.’
 Tum Venus: ‘Haud equidem tālī mē dignor honōre; 335
 virginibus Tyriīs mōs est gestāre pharetram,
 purpureōque altē sūrās vincīre coturnō.
 Pūnica rēgna vidēs, Tyriōs et Agēnoris urbem;
 sed finēs Libycī, genus intractābile bellō.
 Imperium Dīdō Tyriā regit urbe profecta, 340
 germānum fugiēns. Longa est injūria, longae
 ambāgēs; sed summa sequar fastīgia rērum.

‘huic conjūnx Sýchaeus erat, dītissimus agrī
Phoenīcum, et magnō miserae dilēctus amōre,
cui pater intāctam dederat, prīmisque jugārat 345
ōminibus. Sed rēgna Tyrī germānus habēbat
Pygmalīōn, scelere ante aliōs immānior omnēs.
Quōs inter medius vēnit furor. Ille Sychaeum
impius ante ārās, atque aurī caecus amōre,
clam ferrō incautum superat, sēcūrus amōrum 350
germānae; factumque diū cēlāvit, et aegram,
multa malus simulāns, vānā spē lūsit amantem.
Ipsa sed in somnīs inhumātī vēnit imāgō
conjugis, ōra modīs attollēns pallida mīris,
crūdēlēs ārās trājectaque pectora ferrō 355
nūdāvit, caecumque domūs scelus omne retēxit.
Tum celerāre fugam patriāque excēdere suādet,
auxiliumque viae veterēs tellūre reclūdit
thēsaurōs, ignōtum argentī pondus et aurī.
His commōta fugam Dīdō sociōsque parābat: 360
conveniunt, quibus aut odium crūdēle tyrannī
aut metus ācer erat; nāvēs, quae forte parātae,
corripiunt, onerantque aurō: portantur avārī
Pygmalīōnis opēs pelagō; dux fēmina factī.
Dēvēnēre locōs, ubi nunc ingentia cernēs 365

moenia surgentemque novae Karthāginis arcem,
 mercātiq̄ue solum, factī dē nōmine Byrsam,
 taurinō quantum possent circumdare tergō.
 Sed vōs quī tandem, quibus aut vēnistis ab ōrīs,
 quōve tenētis iter? ‘Quaerenti tālibus ille 370
 suspīrāns, imōque trahēns ā pectore vōcem:
 ‘Ō dea, sī primā repetēns ab orīgine pergam,
 et vacet annālis nostrōrum audire labōrum,
 ante diem clausō compōnet Vesper Olympō.
 Nōs Trojā antiquā, sī vestrās forte per aurēs 375
 Trojae nōmen iit, dīversa per aequora vectōs
 forte suā Libycīs tempestās appulit ōrīs.
 Sum pius Aenēās, raptōs quī ex hoste Penātēs
 classe vehō mēcum, fāmā super aethera nōtus.
 Ītaliā quaerō patriam et genus ab Jove summō. 380
 Bis dēnis Phrygiūm cōnscendī nāvibus aequor,
 māt̄re deā mōnstrante viam, data fāta secūtus;
 vix septem convulsae undīs Eurōque supersunt.
 Ipse ignōtus, egēns, Libyae dēserta peragrō,
 Eurōpā atq̄ue Asiā pulsus.’ Nec plūra querentem 385
 passa Venus mediō sic interfāta dolōre est:
 ‘Quisquis es, haud, crēdō, invisus caelestibus aurās
 vitālēs carpis, Tyriam quī advēneris urbem.

Perge modo, atque hinc tē rēgīnae ad limina perfer,
 Namque tibi reducēs sociōs classemque relātam 390
 nūntiō, et in tūtum versīs aquilōnibus āctam,
 nī frūstrā augurium vānī docuēre parentēs.
 Aspice bis sēnōs laetantēs agmine cycnōs,
 aetheriā quōs lāpsa plagā Jovis āles apertō
 turbābat caelō; nunc terrās ōrdine longō 395
 aut capere, aut captās jam dēspectāre videntur:
 ut reducēs illi lūdunt stridentibus ālis,
 et coetū cīnxēre polum, cantūsque dedēre,
 haud aliter puppēsque tuae pūbēsque tuōrum
 aut portum tenet aut plēnō subit ōstia vēlō. 400
 Perge modo, et, quā tē dūcit via, dērige gressum.⁷
 Dixit, et āvertēns roseā cervīce refulsit,
 ambrosiaequē comae divīnum vertice odōrem
 spirāvēre, pedēs vestis dēflūxit ad imōs,
 et vēra incessū patuit dea. Ille ubi mātrem 405
 agnōvit, tāli fugientem est vōce secūtus:
 ‘Quid nātum totiēns, crūdēlis tū quoque, falsīs
 lūdis imāginibus? Cūr dextrae jungere dextram
 nōn datur, ac vērās audīre et reddere vōcēs?’
 Tālibus incūsāt, gressumque ad moenia tendit: 410
 at Venus obscurō gradientēs āere saepsit,

et multō nebulae circum dea fūdit amictū,
 cernere nē quis eōs, neu quis contingere posset,
 mōlīrīve moram, aut veniendī poscere causās.
 Ipsa Paphum sublīmis abit, sēdēsque revīsit 415
 laeta suās, ubi templum illī, centumque Sabaeō
 tūre calent ārae, sertisque recentibus hālant.
 Corripuēre viam intereā, quā sēmita mōnstrat.
 Jamque ascendēbant collem, quī plūrimus urbi
 imminet, adversāsque aspectat dēs super arcēs. 420
 Mīrātur mōlem Aenēās, māgālia quondam,
 mīrātur portās strepitumque et strāta viārum.
 Īstant ārdentēs Tyriī pars dūcere mūrōs,
 mōlīrīque arcem et manibus subvolvere saxa,
 pars optāre locum tēctō et conclūdere sulcō. 425
 Jūra magistrātūsque legunt sānctumque senātum;
 hīc portūs aliī effodiunt; hīc alta theātrīs
 fundāmenta locant aliī, immānīsque columnās
 rūpibus excidunt, scaenīs decora alta futūris.
 Quālis apēs aestāte novā per flōrea rūra 430
 exercet sub sōle labor, cum gentis adultōs
 ēdūcunt fētūs, aut cum liquentia mella
 stīpant et dulcī distendunt nectare cellās,
 aut onera accipiunt venientum, aut agmine factō

ignāvum fūcōs pecus ā praesēpibus arcent: 435
 fervet opus, redolentque thymō frāglantia mella.
 ‘Ō fortūnātī, quōrum jam moenia surgunt!’
 Aenēās ait, et fastīgia suspicit urbis.
 Īnfert sē saeptus nebulā, mīrābile dictū,
 per mediōs, miscetque virīs, neque cernitur ūllī. 440
 Lūcus in urbe fuit mediā, laetissimus umbrae,
 quō primum jactātī undīs et turbine Poenī
 effōdēre locō signum, quod rēgia Jūnō
 mōnstrārat, caput ācris equī; sic nam fore bellō
 ēgregiam et facilem victū per saecula gentem. 445
 Hīc templum Jūnōnī ingēns Sīdōnia Dīdō
 condēbat, dōnīs opulentum et nūmine dīvae,
 aerea cui gradibus surgēbant limina, nexaeque
 aere trabēs, foribus cardō strīdēbat aēnīs.
 Hōc primum in lūcō nova rēs oblāta timōrem 450
 lēniit, hīc primum Aenēās spērāre salūtem
 ausus, et adflictis melius cōfidere rēbus.
 Namque sub ingentī lūstrat dum singula templō,
 rēgīnam opperiēns, dum, quae fortūna sit urbī,
 artificumque manūs inter sē operumque labōrem 455
 mīrātur, videt Īliacās ex ōrdine pugnās,
 bellaque jam fāmā tōtum vulgāta per orbem,

Atridās, Priamumque, et saevum ambōbus Achillem.
 Cōnstitit, et lacrimāns, 'Quis jam locus' inquit 'Achātē,
 quae regiō in terris nostrī nōn plēna labōris? 460
 Ēn Priamus! Sunt hīc etiam sua praemia laudī;
 sunt lacrimae rērum et mentem mortālia tangunt.
 Solve metūs; feret haec aliquam tibi fāma salūtem.'
 Sic ait, atque animum pictūrā pāscit inānī,
 multa gemēns, largōque ūmectat flūmine vultum. 465
 Namque vidēbat, utī bellantēs Pergama circum
 hāc fugerent Graī, premeret Trojāna juventūs,
 hāc Phryges, instāret currū cristātus Achillēs.
 Nec procul hinc Rhēsī niveīs tentōria vēlīs
 agnōscit lacrimāns, primō quae prōdita somnō 470
 Tȳdidēs multā vastābat caede cruentus,
 ārdentisque āvertit equōs in castra, prius quam
 pābula gustāssent Trojae Xanthumque bibissent.
 Parte aliā fugiēns āmissīs Trōilus armīs,
 infēlix puer atque impār congressus Achillī, 475
 fertur equīs, currūque haeret resupīnus inānī,
 lōra tenēns tamen; huic cervīxque comaeque trahuntur
 per terram, et versā pulvis inscribitur hastā.
 Intereā ad templum nōn aequae Palladis ībant
 crīnibus Īliades passīs peplumque ferēbant, 480

suppliciter trīstēs et tūnsae pectora palmīs;

dīva solō fixōs oculōs āversa tenēbat.

Ter circum Īliacōs raptāverat Hectora mūrōs,

exanimumque aurō corpus vēndēbat Achillēs.

Tum vērō ingentem gemitum dat pectore ab imō,

485

ut spolia, ut currūs, utque ipsum corpus amīcī,

tendentemque manūs Priamum cōspexit inermēs.

Sē quoque prīncipibus permixtum agnōvit Achīvīs,

Ēōāsque aciēs et nigrī Memnonis arma.

Dūcit Amāzonidum lūnātīs agmina peltīs

490

Penthesilēa furēns, mediīsque in milibus ārdet,

aurea subnectēns exsertae cingula mammae,

bellātrīx, audetque virīs concurrere virgō.

Haec dum Dardaniō Aenēae mīranda videntur,

dum stupet, obtūtūque haeret dēfixus in ūnō,

495

rēgīna ad templum, fōrmā pulcherrima Dīdō,

incessit magnā juvenum stīpante catervā.

Quālis in Eurōtae rīpīs aut per juga Cynthī

exercet Dīāna chorōs, quam mille secūtae

hinc atque hinc glomerantur orēades; illa pharētram

500

fert umerō, gradiēnsque deās superēminet omnīs:

Lātōnae tacitum pertemptant gaudia pectus:

tālis erat Dīdō, tālem sē laeta ferēbat

per mediōs, instāns operī rēgnisque futūrīs.
 Tum foribus dīvae, mediā testūdine templī, 505
 saepta armīs, solioque altē subnīxa resēdit.
 Jūra dabat lēgēsque virīs, operumque labōrem
 partibus aequābat jūstīs, aut sorte trahēbat:
 cum subitō Aenēās concursū accēdere magnō
 Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum, 510
 Teucrōrumque aliōs, āter quōs aequore turbō
 dispulerat penitusque aliās āvēxerat ōrās.
 Obstipuit simul ipse simul percussus Achātēs
 laetitiāque metūque; avidī conjungere dextrās
 ārdēbant; sed rēs animōs incognita turbat. 515
 Dissimulant, et nūbe cavā specularunt amictī,
 quae fortūna virīs, classem quō litore linquant,
 quid veniant; cūctīs nam lēctī nāvibus ibant,
 ōrantēs veniam, et templum clāmōre petēbant.
 Postquam intrōgressī et cōram data cōpia fandī, 520
 maximus Īlioneus placidō sīc pectore coepit:
 ‘Ō Rēgīna, novam cui condere Juppiter urbem
 jūstitiāque dedit gentēs frēnāre superbās,
 Trōes tē miserī, ventīs maria omnia vectī,
 ōrāmus, prohibē infandōs ā nāvibus ignēs, 525
 parce piō generī, et propius rēs aspice nostrās.

Nōn nōs aut ferrō Libycōs populāre Penātis
vēnimus, aut raptās ad litora vertere praedas;
nōn ea vīs animō, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Grāi cognōmine dīcunt, 530
terra antiq̄ua, potēns armīs atque ūbere glaebae;
Oenōtrī coluēre virī; nunc fāma minōrēs
Ītaliā dīxisse ducis dē nōmine gentem.
Hic cursus fuit:
cum subitō adsurgēns flūctū nimbōsus Oriōn 535
in vada caeca tulit, penitusque procācibus austrīs
perque undās, superante salō, perque in via saxa
dispulit; hūc paucī vestrīs adnāvimus ōrīs.
Quod genus hoc hominum? Quaeve hunc tam barbara mōrem
permittit patria? Hospitiō prohibēmur harēnae; 540
bella cient, p̄imāque vetant cōsistere terrā.
Sī genus hūmānum et mortālia temnitis arma
at sp̄rāte deōs memorēs fandī atque nefandī.
‘Rēx erat Aenēās nōbīs, quō jūstior alter,
nec pietāte fuit, nec bellō major et armīs. 545
Quem sī fāta virum servant, sī vēscitur aurā
aetheriā, neque adhūc crūdēlibus occubat umbrīs,
nōn metus; officiō nec tē certāsse priōrem
paeniteat. Sunt et Siculīs regiōnibus urbēs

armaque, Trojānōque ā sanguine clārus Acestēs. 550
 Quassātam ventis liceat subducere classem,
 et silvīs aptāre trabēs et stringere rēmōs:
 sī datur Ītaliā, sociis et rēge receptō,
 tendere, ut Ītaliā laetī Latiumque petāmus;
 sīn absūmpta salūs, et tē, pater optime Teucrum, 555
 pontus habet Libyae, nec spēs jam restat Iūli,
 at freta Sīcaniae saltem sēdēsque parātās,
 unde hūc advectī, rēgemque petāmus Acestēn.
 Tālibus Īlioneus; cūctī simul ōre fremēbant
 Dardanidae. 560
 Tum breviter Dīdō, vultum dēmissa, profātur:
 ‘Solvite corde metum, Teucrī, sēclūdite cūrās.
 Rēs dūra et rēgnī novitās mē tālia cōgunt
 mōliri, et lātē finēs cūstōde tuērī.
 Quis genus Aeneadum, quis Trojae nesciat urbem, 565
 virtūtēsque virōsque, aut tantī incendia belli?
 Nōn obtunsa adeō gestāmus pectora Poenī,
 nec tam āversus equōs Tyriā Sōl jungit ab urbe.
 Seu vōs Hesperiam magnam Sāturniaque arva,
 sive Erycis finēs rēgemque optātis Acestēn, 570
 auxiliō tūtōs dīmittam, opibusque juvābō.
 Vultis et hīs mēcum pariter cōnsidere rēgnīs;

urbem quam statuō vestra est, subdūcite nāvēs;
 Trōs Tyriusque mihi nullō discrimine agētur.
 Atque utinam rēx ipse Notō compulsus eōdem 575
 adforet Aenēās! Equidem per litora certōs
 dīmīttam et Libyae lūstrāre extrēma jubēbō,
 sī quibus ējectus silvīs aut urbibus errat.
 Hīs animum arrēctī dictīs et fortis Achātēs
 et pater Aenēās jamdūdum ērumpere nūbem 580
 ārdēbant. Prior Aenēān compellat Achātēs:
 ‘Nāte deā, quae nunc animō sententia surgit?
 omnia tūta vidēs, classem sociōsque receptōs.
 Ūnus abest, mediō in flūctū quem vīdimus ipsī
 submersum; dictīs respondent cētera mātris.’ 585
 Vix ea fātus erat, cum circumfūsa repente
 scindit sē nūbēs et in aethera pūrgat apertum.
 Restitit Aenēās clārāque in lūce refulsit,
 ōs umerōsque deō similis; namque ipsa decōram
 caesariem nātō genetrīx lūmenque iuventae 590
 purpureum et laetōs oculīs adflārat honōrēs:
 quāle manūs addunt eborī decus, aut ubi flāvō
 argentum Pariusve lapis circumdatur aurō.
 Tum sīc rēgīnam adloquitur, cūctīsque repente
 imprōvīsus ait: ‘Cōram, quem quaeritis, adsum, 595

Trōius Aenēās, Libycīs ēreptus ab undīs.
 Ō sōla infandōs Trojae miserāta labōrēs,
 quae nōs, rēliquiās Danaum, terraeque marisque
 omnibus exhaustōs jam cāsibus, omnium egēnōs,
 urbe, domō, sociās, grātēs persolvere dignās 600
 nōn opis est nostrae, Dīdō, nec quidquid ubīque est
 gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
 Dī tibi, sī qua piōs respectant nūmina, sī quid
 usquam iūstitia est et mēns sibi cōnscia rēctī,
 praemia digna ferant. Quae tē tam laeta tulērunt 605
 saecula? Quī tantī tālem genuēre parentēs?
 In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
 lūstrābunt convexa, polus dum sīdera pāscet,
 semper honōs nōmenque tuum laudēsque manēbunt,
 quae mē cumque vocant terrae.' Sic fātus, amīcum 610
 Īlionēa petit dextrā, laevāque Serestum,
 post aliōs, fortemque Gyān fortemque Cloanthum.
 Obstipuit primō aspectū Sidōnia Dīdō,
 cāsū deinde virī tantō, et sic ore locūta est:
 'Quis tē, nāte deā, per tanta perīcula cāsus 615
 īsequitur? Quae vīs immānibus applicat ōris?
 Tūne ille Aenēās, quem Dardaniō Anchīsae
 alma Venus Phrygiū genuit Simoentis ad undam?

Atque equidem Teucrum meminī Sidōna venīre
finibus expulsū patriis, nova rēgna petentem 620
auxiliō Bēlī; genitor tum Bēlus opīmam
vastābat Cyprum, et victor diciōne tenēbat.
Tempore jam ex illō cāsus mihi cognitus urbis
Trojānae nōmenque tuum rēgēsque Pelasgī.
Ipse hostis Teucrōs īsignī laude ferēbat, 625
sēque ortum antiqūā Teucrōrum ā stirpe volēbat.
Quārē agite, Ō tēctīs, juvenēs, succēdite nostrīs.
Mē quoque per multōs similis fortūna labōrēs
jactātam hāc dēmum voluit cōsistere terrā.
Nōn ignāra malī, miseris succurrere discō? 630
Sic memorat; simul Aenēān in rēgia dūcit
tēcta, simul dīvum templīs indicit honōrem.
Nec minus intereā sociīs ad lītora mittit
vīgintī taurōs, magnōrum horrentia centum
terga suum, pinguēs centum cum mātribus agnōs, 635
mūnera laetitiamque dīi.
At domus interior rēgālī splendida luxū
īnstruitur, mediīsque parant convīvia tēctīs:
arte labōrātae vestēs ostrōque superbō,
ingēns argentum mēnsis, caelātaque in aurō 640
fortia facta patrum, seriēs longissima rērum

per tot ducta virōs antiq̄uā ab oriġine gentis.
 Aenēās (neque enim patrius cōsistere mentem
 passus amor) rapidum ad nāvēs praemittit Achātēn,
 Ascaniō ferat haec, ipsumque ad moenia dūcat; 645
 omnis in Ascaniō cārī stat cūra parentis.
 Mūnera praetereā, Īliacīs ērepta ruīnīs,
 ferre jubet, pallam signīs aurōque rigentem,
 et circumtextum croceō vėlāmen acanthō,
 ōrnātūs Argīvae Helenae, quōs illa Mycēnis, 650
 Pergama cum peteret inconcessōsque hymenaeōs,
 extulerat, māt̄ris Lēdae mirābile dōnum:
 praetereā scēptrum, Īlionē quod gesserat ōlim,
 maxima nātārum Priamī, colloque monīle
 bācātum, et duplicem gemmīs aurōque corōnam. 655
 Haec celerāns iter ad nāvēs tendēbat Achātēs.
 At Cytherēa novās artēs, nova pectore versat
 Cōnsilia, ut faciem mūtātus et ōra Cupīdō
 prō dulcī Ascaniō veniat, dōnīsque furentem
 incendat rēgīnam, atque ossibus implicet ignem; 660
 quippe domum timet ambiguam Tyriōsque bilinguēs;
 ūrit atrōx Jūnō, et sub noctem cūra recursat.
 Ergō hīs āligerum dictīs adfātur Amōrem:
 ‘Nāte, meae virēs, mea magna potentia sōlus,

nāte, patris summī quī tēla Typhōia temnis, 665
 ad tē cōnfugiō et supplex tua nūmina poscō.
 Frāter ut Aenēās pelagō tuus omnia circum
 lītora jactētur odiīs Jūnōnis acerbae,
 nōta tibi, et nostrō doluisti saepe dolōre.
 Nunc Phoenissa tenet Dīdō blandisque morātur 670
 vōcibus; et vereor, quō sē Jūnōnia vertant
 hospitia; haud tantō cessābit cardine rērum.
 Quōcircā capere ante dolīs et cingere flammā
 rēgīnam meditor, nē quō sē nūmine mūtet,
 sed magnō Aenēae mēcum teneātur amōre. 675
 Quā facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
 Rēgius accītū cārī genitōris ad urbem
 Sīdoniam puer ire parat, mea maxima cūra,
 dōna ferēns, pelagō et flammīs restantia Trojae:
 hunc ego sōpītum somnō super alta Cythēra 680
 aut super Īdalium sacrātā sēde recondam,
 nē quā scīre dolōs mediūve occurrere possit.
 Tū faciem illius noctem nōn amplius ūnam
 falle dolō, et nōtōs puerī puer indue vultūs,
 ut, cum tē gremiō accipiet laetissima Dīdō 685
 rēgālīs inter mēnsās laticemque Lyaeum,
 cum dabit amplexūs atque ōscula dulcia fīget,

occultum īnspīrēs ignem fallāsque venēnō.
 Pāret Amor dictis cārae genetrīcis, et ālās
 exuit, et gressū gaudēns incēdit Iūli. 690
 At Venus Ascaniō placidam per membra quiētem
 inrigat, et fōtum gremiō dea tollit in altōs
 Īdaliae lūcōs, ubi mollis amāracus illum
 flōribus et dulcī adspīrāns complectitur umbrā.
 Jamque ībat dictō pārēns et dōna Cupīdō 695
 rēgia portābat Tyriīs, duce laetus Achātē.
 Cum venit, aulaeīs jam sē rēgīna superbīs
 aureā composuit spondā mediamque locāvīt.
 Jam pater Aenēās et jam Trojāna juventūs
 conveniunt, strātōque super discumbitur ostrō. 700
 Dant manibus famuli lymphās, Cereremque canistrīs
 expediunt, tōnsīsque ferunt mantēlia villīs.
 Quīnquāgintā intus famulae, quibus ōrdine longam
 cūra penum struere, et flammīs adolēre Penātēs;
 centum aliae totidemque parēs aetāte ministrī, 705
 quī dapibus mēnsās onerent et pōcula pōnant.
 Nec nōn et Tyriī per limina laeta frequentēs
 convēnēre, toris jussī discumbere pictīs.
 Mīrantur dōna Aenēae, mīrantur Iūlum
 flagrantīsque deī vultūs simulātaque verba, 710

pallamque et pictum croceō vēlāmen acanthō.

Praecipuē infēlix, pestī dēvōta futūrae,

explērī mentem nequit ārdēscitque tuendō

Phoenissa, et pariter puerō dōnīsque movētur.

Ille ubi complexū Aenēae colloque pependit

715

et magnum falsi implēvit genitōris amōrem,

rēgīnam petit haec oculīs, haec pectore tōtō

haeret et interdum gremiō fovet, inscia Dīdō,

īnsīdat quantus miserae deus; at memor ille

mātris Acīdaliae paulātīm abolēre Sychaeum

720

incipit, et vīvō temptat praevertēre amōre

jam pridem residēs animōs dēsuētaque corda.

Postquam prīma quiēs epulis, mēnsaeque remōtae,

crātēras magnōs statuunt et vīna corōnant.

Fit strepitus tēctīs, vōcemque per ampla volūtant

725

ātria; dēpendent lychnī laqueāribus aureīs

incēnsī, et noctem flammīs fūnālia vincunt.

Hīc rēgīna gravem gemmīs aurōque poposcit

implēvitque merō pateram, quam Bēlus et omnēs

ā Bēlō solitī; tum facta silentia tēctīs:

730

‘Juppiter, hospitibus nam tē dare jūra loquuntur,

hunc laetum Tyriisque diem Trojāque profectīs

esse velīs, nostrōsque hujus meminisse minōrēs.

Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Jūnō;
 et vōs, Ō, coetum, Tyriī, celebrāte faventēs.' 735
 Dixit, et in mēnsam laticum libāvit honōrem,
 prīmaque, libātō, summō tenuis attigit ōre,
 tum Bitiae dedit increpitāns; ille impiger hausit
 spūmantem pateram, et plēnō sē prōluit aurō
 post aliī procerēs. Citharā crīnītus Iōpās 740
 personat aurātā, docuit quem maximus Atlās.
 Hic canit errantem lūnam sōlisque labōrēs;
 unde hominum genus et pecudēs; unde imber et ignēs;
 Arctūrum pluviāsque Hyadas geminōsque Triōnēs;
 quid tantum Ōceanō properent sē tingere sōlēs 745
 hibernī, vel quae tardīs mora noctibus obstat.
 Ingeminant plausū Tyriī, Trōesque sequuntur.
 Nec nōn et variō noctem sermōne trahēbat
 infēlix Didō, longumque bibēbat amōrem,
 multa super Priamō rogitāns, super Hectore multa; 750
 nunc quibus Aurōrae vēnisset filius armīs,
 nunc quālēs Diomēdis equī, nunc quantus Achillēs.
 'Immō age, et ā primā dīc, hospes, origine nōbīs
 insidiās,' inquit, 'Danaum, cāsūsque tuōrum,
 errōrēsque tuōs; nam tē jam septima portat 755
 omnibus errantem terrīs et flūctibus aestās.'

Aeneid Book 2

Conticuere omnēs intentīque ōra tenēbant
inde torō pater Aenēās sic orsus ab altō:
Īnfandum, rēgīna, jubēs renovāre dolōrem,
Trojānās ut opēs et lāmentābile rēgnum
ēruerint Danaī, quaeque ipse miserrima vīdī 5
et quōrum pars magna fuī. quis tālia fandō
Myrmidonum Dolopumve aut dūrī mīles Ulixī
temperet ā lacrimīs? et jam nox ūmida caelō
praecipitat suādentque cadentia sīdera somnōs.
sed sī tantus amor cāsūs cognōscere nostrōs 10
et breviter Trojae suprēmum audire labōrem,
quamquam animus meminisse horret lūctūque refūgit,
incipiam. frāctī bellō fātisque repulsī
ductōrēs Danaum tot jam lābentibus annīs
īnstar montis equum dīvinā Palladis arte 15
aedificant, sectāque intexunt abjete costās;
vōtum prō reditū simulant; ea fāma vagātur.
hūc dēlēcta virum sortītī corpora fūrtim
inclūdunt caecō laterī penitusque cavernās
ingentēs uterumque armātō mīlite complent. 20

est in cōspectū Tenedos, nōtissima fāmā
īnsula, dīves opum Priamī dum rēgna manēbant,
nunc tantum sinus et statīō male fīda carīnīs:
hūc sē prōvectī dēsertō in lītore condunt;
nōs abiisse ratī et ventō petiisse Mycēnās. 25
ergō omnis longō solvit sē Teucria lūctū;
panduntur portae, juvat ire et Dōrica castra
dēsertōsque vidēre locōs litusque relictum:
hīc Dolopum manus, hīc saevus tendēbat Achillēs;
classibus hīc locus, hīc aciē certāre solēbant. 30
pars stupet innūptae dōnum exitiāle Minervae
et mōlem mīrantur equī; prīmusque Thymoetēs
dūcī intrā mūrōs hortātur et arce locārī,
sīve dolō seu jam Trojae sīc fāta ferēbant.
at Capys, et quōrum melior sententia mentī, 35
aut pelagō Danaum īnsidiās suspectaque dōna
praecipitāre jubent subjectīsque ūrere flammīs,
aut terebrāre cavās uterī et temptāre latebrās.
scinditur incertum studia in contrāria vulgus.
Prīmus ibi ante omnēs magnā comitante catervā 40
Lāocoōn ārdēns summā dēcurrit ab arce,
et procul ‘ō miserī, quae tanta īnsānia, cīvēs?
crēditis āvectōs hostēs? aut ūlla putātis

dōna carēre dolīs Danaum? sīc nōtus Ulixēs?
 aut hōc inclūsī lignō occultantur Achīvī, 45
 aut haec in nostrōs fabricāta est māchina mūrōs,
 inspectūra domōs ventūraque dēs super urbī,
 aut aliquis latet error; equō nē crēdite, Teucrī.
 quidquid id est, timeō Danaōs et dōna ferentēs.
 sīc fātus validīs ingentem vīribus hastam 50
 in latus inque ferī curvam compāgibus alvum
 contorsit. stetit illa tremēns, uterōque recussō
 insonuēre cavae gemitumque dedēre cavernae.
 et, sī fāta deum, sī mēns nōn laeva fuisset,
 impulerat ferrō Argolicās foedāre latebrās, 55
 Trojaque nunc stāret, Priamīque arx alta manērēs.
 Ecce, manūs juvenem intereā post terga revīctum
 pāstōrēs magnō ad rēgem clāmōre trahēbant
 Dardanidae, quī sē ignōtum venientibus ultrō,
 hoc ipsum ut strueret Trojamque aperīret Achīvīs, 60
 obtulerat, fidēns animī atque in utrumque parātus,
 seu versāre dolōs seu certae occumbere mortī.
 undique vīsēdī studiō Trojāna juventūs
 circumfūsa ruit certantque inlūdere captō.
 accipe nunc Danaum insidiās et crīmine ab unō 65
 disce omnēs.

namque ut cōspectū in mediō turbātus, inermis
cōstitit atque oculis Phrygia agmina circumspevit,
‘heu, quae nunc tellūs,’ inquit, ‘quae mē aequora possunt
accipere? aut quid jam miserō mihi dēnique restat, 70
cui neque apud Danaōs usquam locus, et super ipsī
Dardanidae īnfēnsī poenās cum sanguine poscunt?’
quō gemitū conversī animī compressus et omnis
impetus. hortāmur fārī quō sanguine crētus,
quidve ferat; memoret quae sit fidūcia captō. 75
Ille haec dēpositā tandem formīdine fātur
‘Cūncta equidem tibi, rēx, fuerit quodcumque, fatēbor
vēra,’ inquit; ‘neque mē Argolicā dē gente negābō.
hoc prīmum; nec, sī miserum Fortūna Sinōnem
finxit, vānum etiam mendācemque improba finget. 80
fandō aliquod sī forte tuās pervēnit ad aurēs
Bēlīdae nōmen Palamēdis et incluta fāmā
glōria, quem falsā sub prōditiōne Pelasgī
īnsontem īnfandō indicīō, quia bella vetābat,
dēmīsere necī, nunc cassum lūmine lūgent: 85
illi mē comitem et cōsanguinitāte propinquum
pauper in arma pater prīmīs hūc mīsit ab annīs.
dum stābat rēgnō incolumis rēgumque vigēbat
conciliīs, et nōs aliquod nōmenque decusque

gessimus. invidiā postquam pellācis Ulixī 90
 (haud ignōta loquor) superīs concessit ab ōrīs,
 adflīctus vītā in tenebrīs lūctūque trahēbam
 et cāsū īnsontis mēcū indignābar amīcī.
 nec tacuī dēmēns et mē, fors sī qua tulisset,
 sī patriōs umquam remeāssem victor ad Argos, 95
 prōmīsī ultōrem et verbīs odia aspera mōvī.
 hinc mihi prīma malī lābēs, hinc semper Ulixēs
 crīminibus terrēre novīs, hinc spargere vōcēs
 in vulgum ambiguās et quaerere cōnscius arma.
 nec requiēvit enim, dōnec Calchante ministrō 100
 sed quid ego haec autem nēquīquam ingrāta revolvō,
 quidve moror? sī omnēs ūnō ōrdine habētis Achīvōs,
 idque audire sat est, jamdūdum sūmite poenās:
 hoc Ithacus velit et magnō mercentur Atrīdae.
 Tum vērō ārdēmus scītārī et quaerere causās, 105
 ignārī scelerum tantōrum artisque Pelasgae.
 prōsequitur pavitāns et fictō pectore fātur:
 ‘Saepe fugam Danaī Trojā cupiēre relictā
 mōlirī et longō fessī discēdere bellō;
 fēcissentque utinam! saepe illōs aspera pontī 110
 interclūsit hiems et terruit Auster euntēs.
 praecipuē cum jam hīc trabibus contextus acernīs

stāret equus, tōtō sonuērunt aethere nimbī.
suspēnsī Eurypylum scītantem ōrācula Phoebī
mittimus, isque adytīs haec trīstia dicta reportat: 115
“sanguine plācāstis ventōs et virgine caesā,
cum prīmum Īliacās, Danaī, vēnistis ad ōrās;
sanguine quaerendī reditūs animāque litandum
Argolicā.” vulgī quae vōx ut vēnit ad aurēs,
obstipuēre animī gelidusque per īma cucurrit 120
ossa tremor, cui fāta parent, quem poscat Apollō.
hīc Ithacus vātem magnō Calchanta tumultū
prōtrahit in mediōs; quae sint ea nūmina dīvum
flāgitat. et mihi jam multī crūdēle canēbant
artificis scelus, et tacitī ventūra vidēbant. 125
bis quīnōs silet ille diēs tēctusque recūsāt
prōdere vōce suā quemquam aut oppōnere mortī.
vix tandem, magnīs Ithacī clāmōribus āctus,
compositō rumpit vōcem et mē dēstīnat ārae.
adsēnsēre omnēs et, quae sibi quisque timēbat, 130
ūnius in miserī exitium conversa tulēre.
jamque diēs īnfanda aderāt; mihi sacra parārī
et salsae frūgēs et circum tempora vittae.
ēripuī, fateor, lētō mē et vincula rūpī,
līmōsōque lacū per noctem obscūrus in ulvā 135

dēlitūi dum vēla darent, sī forte dedissent.
 nec mihi jam patriam antiq̄uam spēs ūlla videndi
 nec dulcēs nātōs exoptātumque parentem,
 quōs illi fors et poenās ob nostra reposcent
 effugia, et culpam hanc miserōrum morte piābunt. 140
 quod tē per superōs et cōnscia nūmina vēri,
 per sī qua est quae restet adhūc mortālibus usquam
 intemerāta fidēs, ōrō, miserēre labōrum
 tantōrum, miserēre animī nōn digna ferentis.
 Hīs lacrimīs vītā damus et miserēscimus ultrō. 145
 ipse virō p̄rimus manicās atque arta levārī
 vincla jubet Priamus dictisque ita fatur amicis:
 ‘quisquis es, āmissōs hinc jam obliviscere Grājōs
 (noster eris) mihi que haec ēdissere vēra roganti:
 quō mōlem hanc immānis equī statuēre? quis auctor? 150
 quidve petunt? quae rēligiō? aut quae māchina bellī?’
 dixerat. ille dolis instrūctus et arte Pelasgā
 sustulit exūtās vinclīs ad sīdera palmās:
 ‘vōs, aeternī ignēs, et nōn violābile vestrum
 testor nūmen,’ ait, ‘vōs ārae ēnsēsque nefandī, 155
 quōs fūgī, vittaeque deum, quās hostia gessi:
 fās mihi Grājōrum sacrāta resolvere jūra,
 fās ōdisse virōs atque omnia ferre sub aurās,

sī qua tegunt, teneor patriae nec lēgibus ūllis.
tū modo prōmissis maneās servātaque servēs 160
Troja fidem, sī vēra feram, sī magna rependam.
omnis spēs Danaum et coepti fidūcia bellī
Palladis auxiliis semper stetit. impius ex quō
Tȳdidēs sed enim scelerumque inventor Ulixēs,
fātāle adgressi sacrātō āvellere templō 165
Palladium caesīs summae cūstōdibus arcis,
corripuēre sacram effigiem manibusque cruentis
virgineās ausi dīvae contingere vittās,
ex illō fluere ac retrō sublāpsa referri
spēs Danaum, frāctae vīrēs, āversa deae mēns. 170
nec dubiīs ea signa dedit Tritōnia mōnstris.
vix positum castrīs simulācrum: ārsēre coruscae
lūminibus flammae arrēctis, salsusque per artūs
sūdor iit, terque ipsa solō (mīrābile dictū)
ēmicuit parmamque ferēns hastamque trementem. 175
extemplō temptanda fugā canit aequora Calchās,
nec posse Argolicīs exscindi Pergama tēlis
ōmina nī repetant Argīs nūmenque redūcant
quod pelagō et curvis sēcum āvēxēre carinīs.
et nunc quod patriās ventō petiēre Mycēnās, 180
arma deōsque parant comitēs pelagōque remēnsō

imprōvisī aderunt; ita dīgerit ōmina Calchās.
 hanc prō Palladiō monitī, prō nūmine laesō
 effigiem statuēre, nefās quae trīste piāret.
 hanc tamen immēnsam Calchās attollere mōlem 185
 rōboribus textis caelōque ēdūcere jussit,
 nē recipī portīs aut dūcī in moenia posset,
 neu populū antiquā sub rēligiōne tuērī.
 nam sī vestra manus violāssēt dōna Minervae,
 tum magnum exitium (quod dī prius ōmen in ipsum 190
 convertant!) Priamī imperiō Phrygibusque futūrum;
 sīn manibus vestrīs vestram ascendisset in urbem,
 ultrō Asiam magnō Pelopēa ad moenia bellō
 ventūram, et nostrōs ea fāta manēre nepōtēs.
 Tālibus īnsidiīs perjūriq̄ue arte Sinōnis 195
 crēdita rēs, captiq̄ue dolīs lacrimisque coāctīs
 quōs neque Tȳdidēs nec Lārīsaēus Achillēs,
 nōn annī domuēre decem, nōn mille carīnae.
 Hīc aliud majus miseris multōque tremendum
 obicitur magis atque imprōvida pectora turbat. 200
 Lāocoōn, ductus Neptūnō sorte sacerdos,
 sollemnēs taurum ingentem mactābat ad ārās.
 ecce autem geminī ā Tenedō tranquilla per alta
 (horrēscō referēns) immēnsīs orbibus anguēs

incumbunt pelagō pariterque ad litora tendunt; 205
pectora quōrum inter flūctūs arrēcta jubaeque
sanguineae superant undās, pars cētera pontum
pōne legit sinuatque immēnsa volūmine terga.
fit sonitus spūmante salō; jamque arva tenēbant
ārdentisque oculōs suffectī sanguine et ignī 210
sibila lambēbant linguīs vibrantibus ōra.
diffugimus vīsū exsanguēs. illī agmine certō
Lāocoonta petunt; et prīmum parva duōrum
corpora nātōrum serpēns amplexus uterque
implicat et miserōs morsū dēpāscitur artūs; 215
post ipsum auxiliō subeuntem ac tēla ferentem
corripiunt spīrīsque ligant ingentibus; et jam
bis medium amplexī, bis collō squāmea circum
terga datī superant capite et cervīcibus altīs.
ille simul manibus tendit dīvellere nōdōs 220
perfūsus saniē vittās ātrōque venēnō,
clāmōrēs simul horrendōs ad sidera tollit:
quālis mūgītus, fūgit cum saucius āram
taurus et incertam excussit cervīce secūrim.
at geminī lāpsū dēlūbra ad summa dracōnēs 225
effugiunt saevaeque petunt Tritōnidis arcem,
sub pedibusque deae clipeīque sub orbe teguntur.

tum vērō tremefacta novus per pectora cūntīs
 insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Lāocoonta ferunt, sacrum quī cuspide rōbur 230
 laeserit et tergō scelerātam intorserit hastam.
 dūcendum ad sēdēs simulācrum ōrandaque divae
 nūmina conclāmant.
 dīvidimus mūrōs et moenia pandimus urbis.
 accingunt omnēs operī pedibusque rotārum 235
 subiciunt lāpsūs, et stuppea vincula collō
 intendunt; scandit fātālis māchina mūrōs
 fēta armīs. puerī circum innūptaeque puellae
 sacra canunt fūnemque manū contingere gaudent;
 illa subit mediaeque mināns inlābitur urbī. 240
 ō patria, ō dīvum domus Īlium et incluta bellō
 moenia Dardanidum! quater ipsō in līmine portae
 substitit atque uterō sonitum quater arma dedēre;
 īnstāmus tamen immemorēs caecīque furōre
 et mōnstrum īnfēlix sacrātā sistimus arce. 245
 tunc etiam fātīs aperit Cassandra futūrīs
 ōra deī jussū nōn umquam crēdita Teucrīs.
 nōs dēlūbra deum miserī, quibus ultimus esset
 ille diēs, fēstā vēlāmus fronde per urbem.
 Vertitur intereā caelum et ruit Ōceanō nox 250

involvēns umbrā magnā terramque polumque
Myrmidonumque dolōs; fūsi per moenia Teucri
conticuēre; sopor fessōs complectitur artūs.
et jam Argīva phalānx instrūctīs nāvibus ibat
ā Tenedō tacitae per amīca silentia lūnae 255
litora nōta petēns, flammās cum rēgia puppis
extulerat, fātisque deum dēfēnsus inīquīs
includōs uterō Danaōs et pīnea fūrtim
laxat claustra Sinōn. illōs patefactus ad aurās
reddit equus laetīque cavō sē rōbore prōmunt 260
Thessandrus Sthenelusque ducēs et dirus Ulixēs,
dēmīssum lāpsī per fūnem, Acamāsque Thoāsque
Pēlidēsque Neoptolemus prīmusque Machāōn
et Menelāus et ipse doli fabricātor Epēōs.
invādunt urbem somnō vīnōque sepultam; 265
caeduntur vigilēs, portisque patentibus omnēs
accipiunt sociōs atque agmina cōnscia jungunt.
Tempus erat quō prīma quiēs mortālibus aegrīs
incipit et dōnō dīvum grātissima serpit.
in somnīs, ecce, ante oculōs maestissimus Hectōr 270
vīsus adesse mihi largōsque effundere flētūs,
raptātus bigīs ut quondam, āterque cruentō
pulvere perque pedēs trājectus lōra tumentēs.

ei mihi, quālis erat, quantum mūtātus ab illō
 Hectore quī redit exuviās indūtus Achillī 275
 vel Danaum Phrygiōs jaculātus puppibus ignēs!
 squālentem barbā et concrētōs sanguine crīnēs
 vulneraque illa gerēs, quae circum plūrima mūrōs
 accēpit patriōs. ultrō flēns ipse vidēbar
 compellāre virum et maestās exprōmere vōcēs: 280
 ‘ō lūx Dardaniae, spēs ō fidissima Teucrum,
 quae tantae tenuēre morae? quibus Hector ab ōrīs
 exspectāte venīs? ut tē post multa tuōrum
 fūnera, post variōs hominumque urbisque labōrēs
 dēfessī aspicimus! quae causa indigna serēnōs 285
 foedāvit vultūs? aut cūr haec vulnera cernō?’
 ille nihil, nec mē quaerentem vāna morātur,
 sed graviter gemitūs imō dē pectore dūcēs,
 ‘heu fuge, nāte deā, tēque hīs’ ait ‘ēripe flammīs.
 hostis habet mūrōs; ruit altō ā culmine Trojā. 290
 sat patriae Priamōque datum: sī Pergama dextrā
 dēfendī possent, etiam hāc dēfēnsa fuissent.
 sacra suōsque tibi commendat Troja penātēs;
 hōs cape fātōrum comitēs, hīs moenia quaere
 magna pererrātō statuēs quae dēnique pontō.’ 295
 sīc ait et manibus vittās Vestamque potentem

aeternumque adytis effert penetrabilibus ignem.
Diverso interea miscentur moenia luctu,
et magis atque magis, quamquam secreta parentis
Anchisae domus arboribusque obtecta recessit, 300
clarescunt sonitus armorumque ingruit horror.
excitior somno et summi fastigia tecti
ascensu supero atque arrectis auribus asto:
in segetem veluti cum flamma furentibus Austris
incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305
sternit agras, sternit sata laeta boumque labores
praecipitisque trahit silvas; stupet inscius alto
accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
insidiae. jam Deiphobi dedit ampla ruinam 310
Volcano superante domus, jam proximus ardet
Ucalegon; Sigea igni freta lata relucet.
exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
arma amens capio; nec sat rationis in armis,
sed glomerare manum bello et concurrere in arcem 315
cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
praecipitat, pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achivum,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,

sacra manū victōsque deōs parvumque nepōtem 320
ipse trahit cursūque amēns ad limina tendit.
‘quō rēs summa locō, Panthū? quam prēndimus arcem?’
vix ea fātus eram gemitū cum tālia reddit:
‘vēnit summa diēs et inēluctābile tempus
Dardaniae. fuimus Trōes, fuit Īlium et ingēns 325
glōria Teucrōrum; ferus omnia Juppiter Argos
trānstulit; incēnsā Danaī dominantur in urbe.
arduus armātōs mediīs in moenibus astāns
fundit equus victorque Sinōn incendia miscet
īnsultāns. portīs aliī bipatentibus adsunt, 330
mīlia quot magnīs umquam vēnēre Mycēnīs;
obsēdēre aliī tēlīs angusta viārum
oppositīs; stat ferrī aciēs mucrōne coruscō
stricta, parāta necī; vix prīmī proelia temptant
portārum vigilēs et caecō Mārte resistunt.’ 335
tālibus Othryadae dictīs et nūmine dīvum
in flammās et in arma feror, quō trīstis Erīnys,
quō fremitus vocat et sublātus ad aethera clāmor.
addunt sē sociōs Rhīpeus et maximus armīs
Ēpytus, oblātī per lūnam, Hypanisque Dymāsque 340
et laterī adglomerant nostrō, juvenisque Coroebus
Mygdonidēs illīs ad Trojam forte diēbus

venerat insano Cassandrae incensus amore
et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferbat,
infelix qui non sponsae praecepta furentis 345
audierit!
quos ubi confertos audere in proelia vidi,
incipio super his: 'juvenes, fortissima frustra
pectora, si vobis audentem extrema cupidō
certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis: 350
excessere omnes adytis arisque relictis
di quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
incensae. moriamur et in media arma ruamus.
una salus victis nullam sperare salutem.'
sic animis juvenum furor additus. inde, lupi ceu 355
raptorēs atra in nebulā, quos improba ventris
exegit caecos rabiēs catulique relictī
faucibus exspectant siccis, per tela, per hostēs
vādimus haud dubiam in mortem mediaeque tenēmus
urbis iter; nox atra cavā circumvolat umbrā. 360
quis clādem illius noctis, quis funera fando
explicet aut possit lacrimis aequare labores?
urbs antiqua ruit multos dominata per annos;
plūrima perque vias sternuntur inertia passim
corpora perque domos et religiōsa deorum 365

līmina. nec sōlī poenās dant sanguine Teucrī;
 quondam etiam victīs redit in praecordia virtūs
 victōrēsque cadunt Danaī. crūdēlis ubīque
 lūctus, ubīque pavor et plūrima mortis imāgō.
 Prīmus sē Danaum magnā comitante catervā 370
 Androgeōs offert nōbīs, socia agmina crēdēs
 īnscius, atque ultrō verbīs compellat amicīs:
 ‘festīnāte, virī! nam quae tam sēra morātur
 sēgnitiēs? aliī rapiunt incēnsa feruntque
 Pergama: vōs celsīs nunc prīmum ā nāvibus itīs?’ 375
 dixit, et extemplō (neque enim respōnsa dabantur
 fīda satis) sēnsit mediōs dēlāpsus in hostēs.
 obstipuit retrōque pedem cum vōce repressit.
 imprōvīsū aspīs velutī quī sentibus anguem
 pressit humī nītēs trepidusque repente refūgit 380
 attollentem irās et caerula colla tumentem,
 haud secus Androgeōs vīsū tremefactus abibat.
 inruimus dēnsīs et circumfundimur armīs,
 ignārōsque locī passim et formīdine captōs
 sternimus; aspirat prīmō Fortūna labōrī. 385
 atque hīc successū exsultāns animīsque Coroebus
 ‘ō sociī, quā prīmā’ inquit ‘Fortūna salūtis
 mōnstrat iter, quāque ostendit sē dextra, sequāmur:

mūtēmus clipeōs Danaumque īsignia nōbīs aptēmus. dolus an virtūs, quis in hoste requīrat?	390
arma dabunt ipsī. sīc fātus deinde comantem Androgeī galeam clipeīque īsigne decōrum induitur laterīque Argīvum accommodat ēnsem. hoc Rhīpeus, hoc ipse Dymās omnisque iuventūs laeta facit: spoliīs sē quisque recentibus armat.	395
vādīmus immixtī Danaīs haud nūmine nostrō multaque per caecam congressī proelia noctem cōnserimus, multōs Danaum dēmittimus Orcō. diffugiunt aliī ad nāvēs et litora cursū fida petunt; pars ingentem formidine turpī	400
scandunt rūsus equum et nōtā conduntur in alvō. Heu nihil invītīs fās quemquam fidere dīvīs! ecce trahēbātur passīs Priamēia virgō crīnibus ā templō Cassandra adytisque Minervae ad caelum tendēns ārdentia lūmina frūstrā,	405
lūmina, nam tenerās arcēbant vincula palmās. nōn tulit hanc speciem furiātā mente Coroebus et sēsē medium injēcit peritūrus in agmen; cōnsequimur cūctī et dēnsīs incurrimus armīs. hīc prīmum ex altō dēlūbrī culmine tēlis	410
nostrōrum obruimur oriturque miserrima caedēs	

armōrum faciē et Grājārum errōre jubārum.
 tum Danaī gemitū atque ēreptae virginis irā
 undique collēctī invādunt, ācerrimus Aiāx
 et geminī Atrīdae Dolopumque exercitus omnis: 415
 adversī ruptō ceu quondam turbine ventī
 cōnflīgunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eōīs
 Eurus equīs; strīdunt silvae saevitque tridentī
 spūmeus atque imō Nēreus ciet aequora fundō.
 illī etiam, sī quōs obscurā nocte per umbram 420
 fūdimus insidiīs tōtāque agitāvimus urbe,
 appārent; primī clipeōs mentitāque tēla
 agnōscunt atque ōra sonō discordia signant.
 ilicet obruimur numerō, primusque Coroebus
 Pēneleī dextrā dīvae armipotēntis ad āram 425
 prōcumbit; cadit et Rhīpeus, jūstissimus ūnus
 quī fuit in Teucrīs et servantissimus aequī
 (dīs aliter vīsum); pereunt Hypanisque Dymāsque
 cōnfixī ā sociīs; nec tē tua plūrima, Panthu,
 lābentem pietās nec Apollinis īnfula tēxit. 430
 Īliacī cinerēs et flamma extrēma meōrum,
 testor, in occāsū vestrō nec tēla nec ūllās
 vitāvisse vicēs, Danaum et, sī fāta fuissent
 ut caderem, meruisse manū. dīvellimur inde,

Īphitus et Peliās mēcum (quōrum Īphitus aevō 435
 jam gravior, Peliās et vulnere tardus Ulixī),
 prōtinus ad sēdēs Priamī clāmōre vocātī.
 hīc vērō ingentem pugnam, ceu cētera nusquam
 bella forent, nūlli tōtā morentur in urbe,
 sic Mārtem indomitum Danaōsque ad tēcta ruentēs 440
 cernimus obsessumque āctā testūdine līmen.
 haerent parjetibus scālae postisque sub ipsōs
 nītuntur gradibus clipeōsque ad tēla sinistrīs
 prōtēctī obiciunt, prēnsant fastīgia dextrīs.
 Dardanidae contrā turrēs ac tōta domōrum 445
 culmina convellunt; hīs sē, quandō ultima cernunt,
 extrēmā jam in morte parant dēfendere tēlis,
 aurātāsque trabēs, veterum decora alta parentum,
 dēvolvunt; aliī strictīs mucrōnibus imās
 obsēdere forēs, hās servant agmine dēnsō. 450
 instaurātī animī rēgis succurrere tēctīs
 auxiliōque levāre virōs vimque addere victīs.
 Līmen erat caecaeque forēs et pervius ūsus
 tēctōrum inter sē Priamī, postēsque relictī
 ā tergō, infēlix quā sē, dum rēgna manēbant, 455
 saepius Andromachē ferre incommitāta solēbat
 ad socerōs et avō puerum Astyanacta trahēbat.

ēvādō ad summī fastīgia culminis, unde
 tēla manū miserī jactābant inrita Teucrī.
 turrīm in praecipitī stantem summisque sub astra 460
 ēductam tēctīs, unde omnis Troja vidērī
 et Danaum solitae nāvēs et Achāica castra,
 adgressī ferrō circum, quā summa labantēs
 jūctūrās tabulāta dabant, convellimus altis
 sēdibus impulimusque; ea lāpsa repente ruīnam 465
 cum sonitū trahit et Danaum super agmina lātē
 incidit. ast aliī subeunt, nec saxa nec ūllum
 tēlōrum intereā cessat genus.
 Vestibulum ante ipsum prīmōque in līmine Pyrrhus
 exsultat tēlis et lūce coruscus aēnā: 470
 quālis ubi in lūcem coluber mala grāmina pāstus,
 frīgida sub terrā tumidum quem brūma tegēbat,
 nunc, positīs novus exuviīs nitidusque juventā,
 lūbrica convolvit sublātō pectore terga
 arduus ad sōlem, et linguīs micat ōre trisulcīs. 475
 ūnā ingēns Periphās et equōrum agitātor Achillis,
 armiger Automedōn, ūnā omnis Scyria pūbēs
 succēdunt tēctō et flammās ad culmina jactant.
 ipse inter prīmōs correptā dūra bipennī
 līmina perrumpit postisque ā cardine vellit 480

aerātōs; jamque excīsā trabe firma cavāvit
 rōbora et ingentem lātō dedit ōre fenestram.
 appāret domus intus et ātria longa patēscunt;
 appārent Priamī et veterum penetrālia rēgum,
 armātōsque vident stantēs in limine prīmō. 485
 at domus interior gemitū miserōque tumultū
 miscētur, penitusque cavae plangōribus aedēs
 fēmineīs ululant; ferit aurea sīdera clāmor.
 tum pavidae tēctīs mātērēs ingentibus errant
 amplexaeque tenent postēs atque ōscula figunt. 490
 īnstat vī patriā Pyrrhus; nec claustra nec ipsī
 cūstōdēs sufferre valent; labat arjete crēbrō
 jānuā, et ēmōtī prōcumbunt cardine postēs.
 fit via vī; rumpunt aditūs prīmōsque trucīdant
 immissī Danaī et lātē loca mīlite complent. 495
 nōn sic, aggeribus ruptīs cum spūmeus amnis
 exiit oppositāsque ēvīcit gurgite mōlēs,
 fertur in arva furēns cumulō campōsque per omnēs
 cum stabulis armenta trahit. vīdī ipse furentem
 caede Neoptolemum geminōsque in limine Atrīdās, 500
 vīdī Hecubam centumque nurūs Priamumque per ārās
 sanguine foedantem quōs ipse sacrāverat ignēs.
 quīnquāgintā illī thalamī, spēs tanta nepōtum,

barbaricō postēs aurō spoliisque superbī
 prōcubuēre; tenent Danaī quā dēficit ignis. 505
 Forsitan et Priamī fuerint quae fāta requirās.
 urbis utī captae cāsum convulsaque vīdit
 limina tēctōrum et medium in penetrālibus hostem,
 arma diū senior dēsuetā trementibus aevō
 circumdat nēquīquam umerīs et inūtile ferrum 510
 cingitur, ac dēnsōs fertur moritūrus in hostēs.
 aedibus in mediīs nūdōque sub aetheris axe
 ingēns āra fuit juxtāque veterrima laurus
 incumbēns ārae atque umbrā complexa penātēs.
 hīc Hecuba et nātae nēquīquam altāria circum, 515
 praecipitēs ātrā ceu tempestāte columbae,
 condēnsae et dīvum amplexae simulācra sedēbant.
 ipsum autem sūmptīs Priamum juvenālibus armīs
 ut vīdit, ‘quae mēns tam dīra, miserrime conjūnx,
 impulit hīs cingī tēlis? aut quō ruis?’ inquit. 520
 ‘nōn tālī auxiliō nec dēfēnsōribus istīs
 tempus eget; nōn, sī ipse meus nunc adforet Hector.
 hūc tandem concēde; haec āra tuēbitur omnēs,
 aut moriēre simul.’ sic ōre effāta recēpit
 ad sēsē et sacrā longaeuum in sēde locāvit. 525
 Ecce autem ēlāpsus Pyrrhī dē caede Politēs,

ūnus nātōrum Priamī, per tēla, per hostēs
porticibus longīs fugit et vacua ātria lūstrat
saucius. illum ārdēns infēstō vulnere Pyrrhus
insequitur, jam jamque manū tenet et premit hastā. 530
ut tandem ante oculōs ēvāsit et ōra parentum,
concidit ac multō vītam cum sanguine fūdit.
hīc Priamus, quamquam in mediā jam morte tenētur,
nōn tamen abstinuit nec vōcī iraeque pepercit:
'at tibi prō scelere,' exclāmat, 'prō tālibus ausis 535
dī, sī qua est caelō pietās quae tālia cūret,
persolvant grātēs dignās et praemia reddant
dēbita, quī nātī cōram mē cernere lētum
fēcistī et patriōs foedāstī fūnere vultūs.
at nōn ille, satum quō tē mentīris, Achillēs 540
tālis in hoste fuit Priamō; sed jūra fidemque
supplicis ērubuit corpusque exsanguē sepulcrō
reddidit Hectoreum mēque in mea rēgna remisit.'
sic fātus senior tēlumque imbelle sine ictū
conjēcit, raucō quod prōtinus aere repulsum, 545
et summō clipeī nēquīquam umbōne pependit.
cui Pyrrhus: 'referēs ergō haec et nūntius ībis
Pēlīdae genitōrī. illī mea trīstia facta
dēgeneremque Neoptolemum nārrāre mementō.'

nunc morere.' hoc dīcēns altāria ad ipsa trementem 550
trāxit et in multō lāpsantem sanguine nātī,
implicuitque comam laevā, dextrāque coruscum
extulit ac laterī capulō tenus abdidit ēnsem.
haec finis Priamī fātōrum, hic exitus illum
sorte tulit Trojam incēnsam et prōlāpsa videntem 555
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
rēgnātōrem Asiae. jacet ingēns litore truncus,
āvulsumque umerīs caput et sine nōmine corpus.
At mē tum prīmum saevus circumstetit horror.
obstipūi; subiit cārī genitōris imāgō, 560
ut rēgem aequaevum crūdēli vulnere vīdī
vītam exhālantem, subiit dēserta Creūsa
et direpta domus et parvī cāsus Iūli.
respiciō et quae sit mē circum cōpia lūstrō.
dēseruēre omnēs dēfessī, et corpora saltū 565
ad terram mīsere aut ignibus aegra dedere.
Jamque adeō super ūnus eram, cum limina Vestae
servantem et tacitam sēcrētā in sēde latentem
Tyndarida aspiciō; dant clāram incendia lūcem
errantī passimque oculōs per cūncta ferentī. 570
illa sibi infestōs ēversa ob Pergama Teucrōs
et Danaum poenam et dēserti conjugis irās

praemetuēns, Trojae et patriae commūnis Erinys,
abdiderat sēsē atque āris invīsa sedēbat.
exārsēre ignēs animō; subit ira cadentem 575
ulciscī patriam et scelerātās sūmere poenās.
‘scilicet haec Spartam incolumis patriāsque Mycēnās
aspiciet, partōque ibit rēgīna triumphō?
conjugiumque domumque patrēs nātōsque vidēbit
Īliadum turbā et Phrygiīs comitāta ministrīs? 580
occiderit ferrō Priamus? Troja ārserit ignī?
Dardanium totiēns sūdārit sanguine lītus?
nōn ita. namque etsī nūllum memorābile nōmen
fēmineā in poenā est, habet haec victōria laudem;
exstīnxisse nefās tamen et sūmpsisse merentēs 585
laudābor poenās, animumque explēsse iuvābit
ultrīcis flammae et cinerēs satiāsse meōrum.’
tālia jactābam et furiātā mente ferēbar,
cum mihi sē, nōn ante oculis tam clāra, videndam
obtulit et pūrā per noctem in lūce refulsit 590
alma parēns, cōnfessa deam quālisque vidērī
caelicolīs et quanta solet, dextrāque prehēnsūm
continuit roseōque haec īsuper addidit ōre:
‘nāte, quis indomitās tantus dolor excitat irās?
quid furis? aut quōnam nostrī tibi cūra recessit? 595

nōn prius aspiciēs ubi fessum aetāte parentem
 liqueris Anchīsēn, superet conjūnxne Creūsa
 Ascaniusque puer? quōs omnēs undique Grājae
 circum errant aciēs et, nī mea cūra resistat,
 jam flammae tulerint inimicus et hauserit ēnsis. 600
 nōn tibi Tyndaridis faciēs invisa Lacaenae
 culpātusve Paris, dīvum inclēmentia, dīvum
 hās ēvertit opēs sternitque ā culmine Trojam.
 aspice (namque omnem, quae nunc obducta tuentī
 mortālēs hebetat vīsūs tibi et ūmida circum 605
 cālīgat, nūbem ēripiam; tū nē qua parentis
 iussa timē neu praeceptis pārēre recūsā):
 hīc, ubi disjectās mōlēs āvulsaque saxīs
 saxa vidēs, mixtōque undantem pulvere fūmum,
 Neptūnus mūrōs magnōque ēmōta tridentī 610
 fundāmenta quatit tōtamque ā sēdibus urbem
 ēruit. hīc Jūnō Scaeās saevissima portās
 prīma tenet sociumque furēns ā nāvibus agmen
 ferrō accīncta vocat.
 jam summās arcēs Trītōnia, respice, Pallas 615
 īnsēdit nimbō effulgēns et Gorgone saevā.
 ipse pater Danaīs animōs vīrisque secundās
 sufficit, ipse deōs in Dardana suscitāt arma.

ēripe, nāte, fugam fīnemque impōne labōrī;
nusquam aberō et tūtum patriō tē limine sistam.’ 620
dixerat et spissīs noctis sē condidit umbrīs.
appārent dīrae faciēs inimīcaque Trojae
nūmina magna deum.
Tum vērō omne mihī vīsum cōnsidere in ignēs
Īlium et ex imō vertī Neptūnia Trojā: 625
ac velutī summīs antiqum in montibus ornum
cum ferrō accīsam crēbrisque bipennibus īstant
ēruere agricolae certātīm, illa usque minātur
et tremefacta comam concussō vertice nūtāt,
vulneribus dōnec paulātīm ēvicta suprēmum 630
congemuit trāxitque jugīs āvulsa ruīnam.
dēscendō ac dūcente deō flammam inter et hostēs
expedior: dant tēla locum flammaeque recēdunt.
Atque ubi jam patriae perventum ad limina sēdis
antiqūasque domōs, genitor, quem tollere in altōs 635
optābam prīmum montēs prīmumque petēbam,
abnegat excīsā vītā prōdūcere Trojā
exsiliumque patī. ‘vōs ō, quibus integer aevī
sanguis,’ ait, ‘solidaeque suō stant rōbore vīrēs,
vōs agitāte fugam. 640
mē sī caelicolae voluissent dūcere vītā,

hās mihi servāssent sēdēs. satis ūna superque
 vīdimus excidia et captae superāvimus urbi.
 sic ō sic positum adfātī discēdite corpus.
 ipse manū mortem inveniam; miserēbitur hostis 645
 exuviāsque petet. facilis jactūra sepulcra.
 jam pridem invīsus dīvīs et inūtilis annōs
 dēmoror, ex quō mē dīvum pater atque hominum rēx
 fulminis adflāvit ventis et contigit igni.
 Tālia perstābat memorāns fixusque manēbat. 650
 nōs contrā effūsī lacrimis conjūnxque Creūsa
 Ascaniusque omnisque domus, nē vertere sēcum
 cūncta pater fātōque urgenti incumbere vellet.
 abnegat inceptōque et sēdibus haeret in isdem.
 rūsus in arma feror mortemque miserrimus optō. 655
 nam quod cōsiliū aut quae jam fortūna dabātur?
 ‘mēne efferre pedem, genitor, tē posse relictō
 spērāstī tantumque nefās patriō excidit ōre?
 sī nihil ex tantā superis placet urbe relinqui,
 et sedet hōc animō peritūraeque addere Trojae 660
 tēque tuōsque juvat, patet istī jānua lētō,
 jamque aderit multō Priamī dē sanguine Pyrrhus,
 nātum ante ōra patris, patrem quī obruncat ad ārās.
 hoc erat, alma parēns, quod mē per tēla, per ignēs

ēripis, ut mediīs hostem in penetrālibus utque 665
 Ascanium patremque meum juxtāque Creūsam
 alterum in alterius mactātōs sanguine cernam?
 arma, virī, ferte arma; vocat lūx ultima victōs.
 reddite mē Danaīs; sinite īnstaūrāta revīsam
 proelia. numquam omnēs hodiē moriēmur inultī.’ 670
 Hinc ferrō accingor rūrsus clipeōque sinistram
 īsertābam aptāns mēque extrā tēcta ferēbam.
 ecce autem complexa pedēs in līmine conjūnx
 haerēbat, parvumque patrī tendēbat Iūlum:
 ‘sī peritūrus abīs, et nōs rape in omnia tēcum; 675
 sīn aliquam expertus sūmptīs spem pōnis in armīs,
 hanc prīmum tūtāre domum. cui parvus Iūlus,
 cui pater et conjūnx quondam tua dicta relinquer?’
 Tālia vōciferāns gemitū tēctum omne replēbat,
 cum subitum dictūque oritur mīrābile mōnstrum. 680
 namque manūs inter maestōrumque ōra parentum
 ecce levis summō dē vertice vīsus Iūlī
 fundere lūmen apex, tāctūque innoxia mollēs
 lambere flamma comās et circum tempora pāscī.
 nōs pavidi trepidāre metū crīnemque flagrantem 685
 excutere et sānctōs restinguere fontibus ignēs.
 at pater Anchīsēs oculōs ad sīdera laetus

extulit et caelō palmās cum vōce tetendit:
 ‘Juppiter omnipotēns, precibus sī flecteris ūllis,
 aspice nōs, hoc tantum, et sī pietāte merēmur, 690
 dā deinde auxilium, pater, atque haec ōmina firma.’
 Vix ea fātus erat senior, subitōque fragōre
 intonuit laevum, et dē caelō lāpsa per umbrās
 stēlla facem dūcēns multā cum lūce cucurrit.
 illam summa super lābentem culmina tēctī 695
 cernimus Īdaeā clāram sē condere silvā
 signantemque viās; tum longō limite sulcus
 dat lūcem et lātē circum loca sulphure fūmant.
 hīc vērō victus genitor sē tollit ad aurās
 adfāturque deōs et sānctum sīdus adōrat. 700
 ‘jam jam nūlla mora est; sequor et quā dūcitis adsum,
 dī patrii; servāte domum, servāte nepōtem.
 vestrum hoc augurium, vestrōque in nūmine Troja est.
 cēdō equidem nec, nāte, tibī comes ire recūsō.’
 dixerat ille, et jam per moenia clārior ignis 705
 audītur, propiusque aestūs incendia volvunt.
 ‘ergō age, cāre pater, cervīcī impōnere nostrae;
 ipse subībō umerīs nec mē labor iste gravābit;
 quō rēs cumque cadent, ūnum et commūne perīclum,
 ūna salūs ambōbus erit. mihi parvus Iūlus 710

sit comes, et longē servet vestīgia conjūnx.
vōs, famulī, quae dīcam animīs advertite vestrīs.
est urbe ēgressīs tumulus templumque vetustum
dēsertae Cereris, juxtāque antīqua cupressus
rēligiōne patrum multōs servāta per annōs; 715
hanc ex diversō sēdem veniēmus in ūnam.
tū, genitor, cape sacra manū patriōsque penātēs;
mē bellō ē tantō dīgressum et caede recentī
attrectāre nefās, dōnec mē flūmine vīvō
abluerō.’ 720
haec fātus lātōs umerōs subjectaque colla
veste super fulvīque īnsternor pelle leōnis,
succēdōque onerī; dextrae sē parvus Iūlus
implicuit sequiturque patrem nōn passibus aequīs;
pōne subit conjūnx. ferimur per opāca locōrum, 725
et mē, quem dūdum nōn ūlla injecta movēbant
tēla neque adversō glomerātī exāmine Grāī,
nunc omnēs terrent aerae, sonus excitat omnis
suspēsum et pariter comitīque onerīque timentem.
jamque propinquābam portis omnemque vidēbar 730
ēvāsisse viam, subitō cum crēber ad aurēs
vīsus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
prōspiciēns ‘nāte,’ exclāmat, ‘fuge, nāte; propinquant.

ārdentēs clipeōs atque aera micantia cernō.⁷
 hīc mihi nescio quod trepidō male nūmen amīcum 735
 cōnfūsam ēripuit mentem. namque āvia cursū
 dum sequor et nōtā excēdō regiōne viārum,
 heu miserō conjūnx fātōne ērepta Creūsa
 substitit, errāvitne viā seu lāpsa resēdit,
 incertum; nec post oculīs est reddita nostrīs. 740
 nec prius āmissam respexī animumve reflexī
 quam tumulum antiq̄uae Cereris sēdemque sacrātam
 vēnimus: hīc dēmum collēctīs omnibus ūna
 dēfuit, et comitēs nātumque virumque fefellit.
 quem nōn incūsāvī āmēns hominumque deōrumque, 745
 aut quid in ēversā vīdī crūdēlius urbe?
 Ascanium Anchīsēnque patrem Teucrōsque penātēs
 commendō sociīs et curvā valle recondō;
 ipse urbem repetō et cingor fulgentibus armīs.
 stat cāsūs renovāre omnēs omnemque revertī 750
 per Trojam et rūsus caput objectāre perīclīs.
 prīncipiō mūrōs obscūraque limina portae,
 quā gressum extuleram, repetō et vestīgia retrō
 observāta sequor per noctem et lūmine lūstrō:
 horror ubīque animō, simul ipsa silentia terrent. 755
 inde domum, sī forte pedem, sī forte tulisset,

mē referō: innuerant Danaī et tēctum omne tenēbant.

īlicet ignis edāx summa ad fastīgia ventō

volvitur; exsuperant flammae, furit aestus ad aurās.

prōcēdō et Priamī sēdēs arcemque revīsō:

760

et jam porticibus vacuīs Jūnōnis asylō

cūstōdēs lēctī Phoenīx et dīrus Ulixēs

praedam adservābant. hūc undique Trōia gāza

incēnsis ērepta adytis, mēnsaeque deōrum

crātēresque aurō solidī, captīvaque vestis

765

congeritur. puerī et pavidae longō ōrdine matrēs

stant circum.

ausus quīn etiam vōcēs jactāre per umbram

implēvī clāmōre viās, maestusque Creūsam

nēquīquam ingemināns iterumque iterumque vocāvī.

770

quaerentī et tēctis urbis sine fine furentī

īnfēlix simulācrum atque ipsius umbra Creūsae

vīsa mihi ante oculōs et nōtā major imāgō.

obstipuī, steteruntque comae et vōx faucibus haesit.

tum sic adfārī et cūrās hīs dēmere dictis:

775

‘quid tantum īnsānō juvat indulgēre dolōrī,

ō dulcis conjūnx? nōn haec sine nūmine dīvum

ēveniunt; nec tē comitem hinc portāre Creūsam

fās, aut ille sinit superī rēgnātor Olympī.

longa tibi exsilia et vastum maris aequor arandum, 780
 et terram Hesperiam veniēs, ubi Lȳdius arva
 inter opīma virum lēnī fluit agmine Thybris.
 illic rēs laetae rēgnumque et rēgia conjūnx
 parta tibi; lacrimās dilēctae pelle Creūsae.
 nōn ego Myrmidonum sēdēs Dolopumve superbās 785
 aspiciam aut Grāis servitum mātribus ibō,
 Dardanis et dīvae Veneris nurus;
 sed mē magna deum genetrīx hīs dētinet ōrīs.
 jamque valē et nātī servā commūnis amōrem.⁷
 haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790
 dicere dēseruit, tenuisque recessit in aurās.
 ter cōnātus ibī collō dare brachia circum;
 ter frūstrā comprēnsa manūs effūgit imāgō,
 pār levibus ventīs volucrīque simillima somnō.
 sic dēmum sociōs cōnsūptā nocte revīsō. 795
 Atque hīc ingentem comitum adflūxisse novōrum
 inveniō admirāns numerum, matrēsque virōsque,
 collēctam exsiliō pūbem, miserābile vulgus.
 undique convēnēre animīs opibusque parātī
 in quāscumque velim pelagō dēducere terrās. 800
 jamque jugīs summae surgēbat Lūcifer Īdae
 dūcēbatque diem, Danaīque obsessa tenēbant

limina portārum, nec spēs opis ūlla dabatur.

cessī et sublātō montēs genitōre petīvī.

Aeneid Book 3

Postquam rēs Asiae Priamīque ēvertere gentem
immeritam vīsum superīs, ceciditque superbum
Īlium et omnis humō fūmat Neptūnia Troja,
dīversa exsilia et dēsertās quaerere terrās
auguriīs agimur dīvum, classemque sub ipsā 5
Antandrō et Phrygiae mōlimur montibus Īdae,
incertī quō fāta ferant, ubi sistere dētur,
contrahimusque virōs. vix prīma incēperat aestās
et pater Anchīsēs dare fātis vēla jubēbat,
lītora cum patriae lacrimāns portūsque relinquō 10
et campōs ubi Troja fuit. feror exsul in altum
cum sociīs nātōque penātibus et magnīs dis.
Terra procul vastīs colitur Māvortia campīs
(Thrāces arant) ācrī quondam rēgnāta Lycūrgō,
hospitium antiquum Trojae sociique penātēs 15
dum fortūna fuit. feror hūc et litore curvō
moenia prīma locō fātis ingressus inīquīs
Aeneadāsque meō nōmen dē nōmine fingō.
sacra Diōnaeae mātrī dīvisque ferēbam
auspiciibus coeptōrum operum, superōque nitentem 20

caelicolum rēgī mactābam in lītore taurum.
forte fuit juxtā tumulus, quō cornea summō
virgulta et dēnsis hastīlibus horrida myrtus.
accessī viridemque ab humō convellere silvam
cōnātus, rāmīs tegerem ut frondentibus ārās, 25
horrendum et dictū videō mīrābile mōnstrum.
nam quae p̄rīma solō ruptīs rādīcibus arbōs
vellitur, huic ātrō liquuntūr sanguine guttae
et terram tābō maculant. mihi frīgidus horror
membra quatit gelidusque coit formīdine sanguis. 30
rūrsus et alterius lentum convellere vīmen
īnsequor et causās penitus temptāre latentēs;
āter et alterius sequitur dē cortice sanguis.
multa movēns animō Nymphās venerābar agrestēs
Grādīvumque patrem, Geticīs quī praesidet arvīs, 35
rīte secundārent vīsūs ōmenque levārent.
tertia sed postquam majōre hastīlia nīsū
adgredior genibusque adversae obluctor harēnae,
(ēloquar an sileam?) gemitus lacrimābilis īmō
auditur tumulō et vōx reddita fertur ad aurēs: 40
‘quid miserum, Aenēā, lacerās? jam parce sepultō,
parce piās scelerāre manūs. nōn mē tibi Troja
externum tulit aut cruor hīc dē stīpīte mānat.

heu fuge crūdēlēs terrās, fuge litus avārum:
 nam Polydōrus ego. hic cōfixum ferrea tēxit 45
 tēlōrum seges et jaculīs incrēvit acūtīs.
 tum vērō ancipitī mentem formīdine pressus
 obstipui steteruntque comae et vōx faucibus haesit.
 Hunc Polydōrum aurī quondam cum pondere magnō
 infēlix Priamus fūrtim mandārat alendum 50
 Thrēiciō rēgī, cum jam diffideret armīs
 Dardaniae cingīque urbem obsidiōne vidēret.
 ille, ut opēs frāctae Teucrum et Fortūna recessit,
 rēs Agamemnoniās victrīciaque arma secūtus
 fās omne abrumpit: Polydōrum obruncat, et aurō 55
 vī potitur. quid nōn mortālia pectora cōgis,
 aurī sacra famēs! postquam pavor ossa reliquit,
 dēlēctōs populi ad procerēs p̄imumque parentem
 mōnstra deum referō, et quae sit sententia poscō.
 omnibus idem animus, scelerātā excēdere terrā, 60
 linquī pollūtum hospitium et dare classibus Austrōs.
 ergō instaurāmus Polydōrō fūnus, et ingēns
 aggeritur tumulō tellūs; stant Mānibus ārae
 caeruleis maestae vittis ātrāque cupressō,
 et circum Īliades crīnem dē mōre solūtae; 65
 inferimus tepidō spūmantia cymbia lacte

sanguinis et sacrī paterās, animamque sepulcrō
condimus et magnā suprēmum vōce ciēmus.
Inde ubi prīma fidēs pelagō, plācātaque ventī
dant maria et lēnis crepitāns vocat Auster in altum, 70
dēdūcunt socii nāvēs et litora complent;
prōvehimur portū terraeque urbēsque recēdunt.
sacra marī colitur mediō grātissima tellūs
Nēreidum mātrī et Neptūnō Aegaeō,
quam pius arquitenēns ōrās et litora circum 75
errantem Myconō ē celsā Gyarōque revīnixit,
immōtamque colī dedit et contemnere ventōs.
hūc feror, haec fessōs tūtō placidissima portū
accipit; ēgressī venerāmur Apollinis urbem.
rēx Anius, rēx idem hominum Phoebīque sacerdotēs, 80
vittis et sacrā redimītus tempora laurō
occurrit; veterem Anchīsēn agnōvit amicum.
jungimus hospitiō dextrās et tēcta subīmus.
Templa deī saxō venerābar strūcta vetustō:
'dā propriam, Thymbraee, domum; dā moenia fessīs 85
et genus et mānsūram urbem; servā altera Trojae
Pergama, rēliquiās Danaum atque immītis Achillī.
quem sequimur? quōve ire jubēs? ubi pōnere sēdēs?
dā, pater, augurium atque animīs inlābere nostrīs.'

vix ea fātus eram: tremere omnia vīsa repente, 90
 liminaque laurusque deī, tōtusque movērī
 mōns circum et mūgīre adytīs cortīna reclūsīs.
 summissī petimus terram et vōx fertur ad aurēs:
 ‘Dardanidae dūrī, quae vōs ā stirpe parentum
 p̄ma tulit tellūs, eadem vōs ūbere laetō 95
 accipiet reducēs. antiq̄am exquīrite mātrem.
 hic domus Aenēae cūctīs dominābitur ōrīs
 et nātī nātōrum et quī nāscuntur ab illīs.’
 haec Phoebus; mixtōque ingēns exorta tumultū
 laetitia, et cūctī quae sint ea moenia quaerunt, 100
 quō Phoebus vocet errantēs jubeatque revertī.
 tum genitor veterum volvēns monimenta virōrum
 ‘audite, ō procerēs,’ ait ‘et spēs discite vestras.
 Crēta Jovis magnī mediō jacet īnsula pontō,
 mōns Īdaeus ubi et gentis cūnābula nostrae. 105
 centum urbēs habitant magnās, ūberrima rēgna,
 maximus unde pater, sī rīte audīta recorder,
 Teucus Rhoetēās p̄imum est advectus in ōrās,
 optāvitque locum rēgnō. nōndum Īlium et arcēs
 Pergameae steterant; habitābant vallibus imīs. 110
 hinc māter cultrix Cybelī Corybantiaque aera
 Īdaeumque nemus, hinc fīda silentia sacrīs,

et iūctī currum dominae subiēre leōnēs.
ergō agite et dīvum dūcunt quā iussa sequāmur:
plācēmus ventōs et Cnōsia rēgna petāmus. 115
nec longō distant cursū: modo Juppiter adsit,
tertia lūx classem Crētaeis sistet in ōris.
sic fātus meritōs ārīs mactāvit honōrēs,
taurum Neptūnō, taurum tibi, pulcher Apollō,
nigram Hiemī pecudem, Zephyrīs fēlicibus albam. 120
Fāma volat pulsum rēgnīs cessisse paternīs
Īdomenēa ducem, dēsertaque litora Crētae,
hoste vacāre domum sēdēsque astāre relictās.
linquimus Ortygiae portūs pelagōque volāmus
bacchātamque jugīs Naxon viridemque Donūsam, 125
Ōlearon niveamque Paron sparsāsque per aequor
Cycladas, et crēbrīs legimus freta consita terrīs.
nauticus exoritur variō certāmine clāmor:
hortantur socii Crētā proavōsque petāmus.
prōsequitur surgēns ā puppi ventus euntēs, 130
et tandem antiquīs Cūrētum adlābimur ōris.
ergō avidus mūrōs optātae mōlior urbis
Pergameamque vocō, et laetam cognōmine gentem
hortor amāre focōs arcemque attollere tēctīs.
Jamque ferē siccō subductae litore puppēs, 135

cōnubiis arvisque novis operata juventus,
 jura domosque dabam, subitō cum tābida membrīs
 corruptō caeli tractū miserandaque vēnit
 arboribusque satisque luēs et lētifer annus.
 linquēbant dulcēs animās aut aegra trahēbant 140
 corpora; tum sterilēs exūrere Sīrius agrōs,
 ārēbant herbae et vīctum seges aegra negābat.
 rūrsus ad ōrāclum Ortygiae Phoebumque remēnsō
 hortātur pater ire mari veniamque precārī,
 quam fessīs finem rēbus ferat, unde labōrum 145
 temptāre auxilium jubeat, quō vertere cursūs.
 Nox erat et terrīs animālia somnus habēbat:
 effigiēs sacrae dīvum Phrygiūque penātēs,
 quōs mēcum ā Trojā mediisque ex ignibus urbis
 extuleram, vīsī ante oculōs astāre jacentis 150
 in somnīs multō manifestī lūmine, quā sē
 plēna per insertās fundēbat lūna fenestrās;
 tum sic adfārī et cūrās hīs dēmere dictis:
 ‘quod tibi dēlātō Ortygiam dictūrus Apollō est,
 hic canit et tua nōs ēn ultrō ad limina mittit. 155
 nōs tē Dardaniā incēnsā tuaque arma secūtī,
 nōs tumidum sub tē permēnsī classibus aequor,
 idem ventūrōs tollēmus in astra nepōtēs

imperiumque urbī dabimus. tū moenia magnīs
magna parā longumque fugae nē linque labōrem. 160
mūtandae sēdēs. nōn haec tibi lītora suāsit
Dēlius aut Crētae jussit cōnsīdere Apollō.
est locus, Hesperiam Grāi cognōmine dicunt,
terra antīqua, potēns armīs atque ūbere glaebae;
Oenōtrī coluēre virī; nunc fāma minōrēs 165
Ītaliā dīxisse ducis dē nōmine gentem.
hae nōbīs propriae sēdēs, hinc Dardanus ortus
Īasiusque pater, genus ā quō pīncipe nostrum.
surge age et haec laetus longaevō dicta parentī
haud dubitanda refer: Corythum terrāsque requīrat 170
Ausoniās; Dictaea negat tibi Juppiter arva.
tālibus attonitus vīsīs et vōce deōrum
(nec sopor illud erat, sed cōram agnōscere vultūs
velātāsque comās praesentiaque ōra vidēbar;
tum gelidus tōtō mānābat corpore sūdor) 175
corripīō ē strātīs corpus tendōque supīnās
ad caelum cum vōce manūs et mūnera libō
intemerāta focīs. perfectō laetus honōre
Anchīsēn faciō certum remque ōrdine pandō.
agnōvit prōlem ambiguam geminōsque parentēs, 180
sēque novō veterum dēceptum errōre locōrum.

tum memorat: 'nāte, Īliacīs exercite fātīs,
 sōla mihi tālēs cāsūs Cassandra canēbat.
 nunc repetō haec generī portendere dēbita nostrō
 et saepe Hesperiam, saepe Ītala rēgna vocāre. 185
 sed quis ad Hesperiae ventūrōs litora Teucrōs
 crēderet? aut quem tum vātēs Cassandra movēret?
 cēdāmus Phoebō et monitī meliōra sequāmur.'
 sic ait, et cūctī dictō pārēmus ovariantēs.
 hanc quoque dēserimus sēdem paucisque relictis 190
 vēla damus vastumque cavā trabe currimus aequor.
 Postquam altum tenuēre ratēs nec jam amplius ūllae
 appārent terrae, caelum undique et undique pontus,
 tum mihi caeruleus suprā caput astitit imber
 noctem hiememque ferēns, et inhorruit unda tenebrīs. 195
 continuō ventī volvunt mare magnaue surgunt
 aequora, dispersi jactāmur gurgite vastō;
 involvēre diem nimbī et nox ūmida caelum
 abstulit, ingeminant abruptis nūbibus ignēs,
 excutimur cursū et caecis errāmus in undis. 200
 ipse diem noctemque negat discernere caelō
 nec meminisse viae mediā Palinūrus in undā.
 trēs adeō incertōs caecā cālīgine sōlēs
 errāmus pelagō, totidem sine sīdere noctēs.

quārtō terra diē primum sē attollere tandem 205
 vīsa, aperire procul montēs ac volvere fūmum.
 vēla cadunt, rēmīs insurgimus; haud mora, nautae
 adnīxī torquent spūmās et caerula verrunt.
 servātum ex undis Strophadum mē litora primum
 excipiunt. Strophadēs Grājō stant nōmine dictae 210
 īnsulae Īoniō in magnō, quās dīra Celaenō
 Harpŷiaequē colunt aliae, Phīnēia postquam
 clausa domus mēnsāsque metū liquēre priōrēs.
 trīstius haud illīs mōnstrum, nec saevior ūlla
 pestis et īra deum Stygiīs sēsē extulit undīs. 215
 virgineī volucrum vultūs, foedissima ventris
 prōluviēs uncaeque manūs et pallida semper
 ōra famē.
 hūc ubi dēlātī portūs intrāvimus, ecce
 laeta boum passim campīs armenta vidēmus 220
 caprigenumque pecus nūllō cūstōde per herbās.
 inruimus ferrō et dīvōs ipsumque vocāmus
 in partem praedamque Jovem; tum litore curvō
 exstruimusque torōs dapibusque epulāmur opīmīs.
 at subitae horrificō lāpsū dē montibus adsunt 225
 Harpŷiae et magnīs quatiunt clangōribus ālās,
 dīripiuntque dapēs contāctūque omnia foedant

immundō; tum vōx taetrum dira inter odōrem.
 rūsum in sēcessū longō sub rūpe cavātā
 arboribus clausam circum atque horrentibus umbrīs 230
 instruimus mēnsās ārīisque repōnimus ignem;
 rūsum ex diversō caelī caecīisque latebrīs
 turba sonāns praedam pedibus circumvolat uncīs,
 polluit ōre dapēs. sociīs tunc arma capessant
 ēdicō, et dirā bellum cum gente gerendum. 235
 haud secus ac jussī faciunt tēctōsque per herbam
 dispōnunt ēnsēs et scūta latentia condunt.
 ergō ubi delāpsae sonitum per curva dedere
 lītora, dat signum speculā Mīsēnus ab altā
 aere cavō. invādunt sociī et nova proelia temptant, 240
 obscēnās pelagī ferrō foedāre volucrēs.
 sed neque vim plūmīs ūllam nec vulnera tergō
 accipiunt, celerīque fugā sub sīdera lāpsae
 sēmēsam praedam et vestīgia foeda relinquunt.
 ūna in praecelsā cōnsēdit rūpe Celaenō, 245
 infēlix vātēs, rumpitque hanc pectore vōcem;
 ‘bellum etiam prō caede boum strātisque juvencīs,
 Lāomedontiadae, bellumne inferre parātīs
 et patriō Harpŷiās insontēs pellere rēgnō?
 accipite ergō animīs atque haec mea fīgite dicta, 250

quae Phoebō pater omnipotēns, mihi Phoebus Apollō
praedixit, vōbis Furiārum ego maxima pandō.
Ītaliā cursū petitis ventisque vocātis:
ībitis Ītaliā portūsque intrāre licēbit.
sed nōn ante datam cingētis moenibus urbem 255
quam vōs dīra famēs nostraeque injūria caedis
ambēsās subigat mālīs absūmere mēnsās.
dixit, et in silvam pennīs ablāta refūgit.
at sociīs subitā gelidus formīdine sanguis
dēriguit: cecidēre animī, nec jam amplius armīs, 260
sed vōtīs precibusque jubent exposcere pācem,
sive deae seu sint dīrae obscēnaeque volucrēs.
et pater Anchīsēs passīs dē lītore palmīs
nūmina magna vocat meritōsque indicit honōrēs:
'dī, prohibēte minās; dī, tālem āvertite cāsum 265
et placidī servāte piōs.' tum lītore fūnem
dēripere excussōsque jubet laxāre rudentēs.
tendunt vēla Notī: fugimus spūmantibus undīs
quā cursum ventusque gubernātorque vocābat.
jam mediō appāret flūctū nemorōsa Zacynthos 270
Dūlichiumque Samēque et Nēritos ardua saxīs.
effugimus scopulōs Ithacae, Lāertia rēgna,
et terram altrīcem saevī exsecrāmur Ulixī.

mox et Leucātae nimbōsa cacūmina montis
 et formidātus nautis aperitur Apollō. 275
 hunc petimus fessī et parvae succēdimus urbī;
 ancora dē prōrā jacitur, stant lītore puppēs.
 Ergō inspērātā tandem tellūre potitī
 lūstrāmurque Jovī vōtisque incendimus ārās,
 Actiaque Īliacīs celebrāmus litora lūdīs. 280
 exercent patriās oleō lābente palaestrās
 nūdātī sociī: iuvat ēvāsisse tot urbēs
 Argolicās mediōsque fugam tenuisse per hostēs.
 intereā magnum sōl circumvolvitur annum
 et glaciālis hiems Aquilōnibus asperat undās. 285
 aere cavō clipeum, magnī gestāmen Abantis,
 postibus adversīs figō et rem carmine signō:
 Aenēās haec dē danaīs victōribus arma;
 linquere tum portus jubeō et cōsidere trānstrīs.
 certātīm sociī feriunt mare et aequora verrunt: 290
 prōtinus āeriās Phaeācum abscondimus arcēs
 litoraue Ēpīrī legimus portūque subimus
 Chāoniō et celsam Būthrōtī accēdimus urbem.
 Hīc incrēdībilis rērum fāma occupat aurēs,
 Priamidē Helenum Grājās rēgnāre per urbēs 295
 conjugio Aeacidae Pyrrhī scēptrisque potitum,

et patriō Andromachē iterum cecidisse maritō.
obstipui, mirōque incensum pectus amōre
compellāre virum et cāsūs cognōscere tantōs.
prōgredior portū classēs et litora linquēns, 300
sollemnēs cum forte dapēs et trīstia dōna
ante urbem in lūcō falsi Simoentis ad undam
libābat cinerī Andromachē mānisque vocābat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite inānem
et geminās, causam lacrimīs, sacrāverat ārās. 305
ut mē cōspexit venientem et Trojā circum
arma amēns vīdit, magnīs exterrita mōnstris
dēriguit visū in mediō, calor ossa reliquit,
lābitur, et longō vix tandem tempore fātur:
‘vērane tē faciēs, vērūs mihi nūntius adfers, 310
nāte deā? vīvisne? aut, si lūx alma recessit,
Hector ubi est?’ dīxit, lacrimāsque effūdit et omnem
implēvit clāmōre locum. vix pauca furentī
subiciō et rārīs turbātus vōcibus hīscō:
‘vīvō equidem vītamque extrēma per omnia dūcō; 315
nē dubitā, nam vēra vidēs.
heu! quis tē cāsus dējectam conjuge tantō
excipit, aut quae digna satis fortūna revīsit,
Hectoris Andromachē? Pyrrhin cōnūbia servās?’

dējēcit vultum et dēmissā vōce locūta est: 320
 ‘ō fēlix ūna ante aliās Priamēia virgō,
 hostilem ad tumulum Trojae sub moenibus altis
 jussa morī, quae sortītus nōn pertulit ūllōs
 nec victōris herī tetigit captiva cubile!
 nōs patriā incēnsā dīversa per aequora vectae 325
 stirpis Achillēae fastūs juvenemque superbum
 servitiō ēnīxae tulimus; quī deinde secūtus
 Lēdaeam Hermionēn Lacedaemoniōsque hymenaeōs
 mē famulō famulamque Helenō trānsmīsīt habendam.
 ast illum ēreptae magnō flammātus amōre 330
 conjugis et scelerum furiis agitātus Orestēs
 excipit incautum patriāsque obruncat ad ārās.
 morte Neoptolemī rēgnōrum reddita cessit
 pars Helenō, quī Chāoniōs cognōmine campōs
 Chāoniamque omnem Trojānō ā Chāone dixit, 335
 Pergamaque Īliacamque jugīs hanc addidit arcem.
 sed tibi quī cursum ventī, quae fāta dedēre?
 aut quisnam ignārum nostrīs deus appulit ōrīs?
 quid puer Ascanius? superatne et vēscitur aurā?
 quem tibi jam Trojā 340
 ecqua tamen puerō est āmissae cūra parentis?
 ecquid in antiqūam virtūtem animōsque virilēs

et pater Aenēās et avunculus excitat Hectōr?⁷
 tālia fundēbat lacrimāns longōsque ciēbat
 incassum flētūs, cum sēsē ā moenibus hērōs 345
 Prīamidēs multīs Helenus comitantibus adfert,
 agnōscitque suōs laetusque ad limina dūcit,
 et multum lacrimās verba inter singula fundit.
 prōcēdō et parvam Trojam simulātaque magnīs
 Pergama et ārentem Xanthī cognōmine rīvum 350
 agnōscō, Scaeaēque amplector limina portae;
 nec nōn et Teucrī sociā simul urbe fruuntur.
 illōs porticibus rēx accipiēbat in amplis:
 aulā mediō libābant pōcula Bacchī
 impositīs aurō dapibus, paterāsque tenēbant. 355
 Jamque diēs alterque diēs prōcessit, et aurae
 vēla vocant tumidōque inflātur carbasus Austrō:
 hīs vātem adgredior dictīs ac tālia quaesō:
 ‘Trōjugena, interpres dīvum, quī nūmina Phoebī,
 quī tripodas Clariī et laurus, quī sidera sentīs 360
 et volucrum linguās et praepetis ōmina pennae,
 fāre age (namque omnis cursum mihi prōspera dixit
 rēligiō, et cūnctī suāsērunt nūmine dīvī
 Ītaliā petere et terrās temptāre repostās;
 sōla novum dictūque nefās Harpŷia Celaenō 365

prōdigium canit et trīstēs dēnūntiat irās
 obscēnamque famem), quae p̄ma pericula vitō?
 quidve sequēns tantōs possim superāre labōrēs?’
 hīc Helenus caesīs p̄imum dē mōre iuvencīs
 exōrat pācem dīvum vittāsque resolvit 370
 sacrātī capitis, mēque ad tua limina, Phoebe,
 ipse manū multō suspēnsū nūmine dūcit,
 atque haec deinde canit dīvīnō ex ōre sacerdos:
 ‘Nāte deā (nam tē majōribus ire per altum
 auspiciīs manifēsta fidēs; sic fāta deum rēx 375
 sortitur volvitque vicēs, is vertitur ōrdō),
 pauca tibi ē multīs, quō tūtior hospita lūstrēs
 aequora et Ausoniō possīs cōnsidere portū,
 expediam dictīs; prohibent nam cētera Parcae
 scīre Helenum fārīque vetat Sātūrnīa Jūnō. 380
 p̄ncipiō Ītaliā, quam tū jam rēre propinquā
 vicīnōsque, ignāre, parās invādere portūs,
 longa procul longīs via dīvidit in via terrīs.
 ante et Trīnaciā lentandus rēmus in undā
 et salis Ausoniī lūstrandum nāvibus aequor 385
 infērīque lacūs Aeaeaeque īnsula Circae,
 quam tūtā possīs urbem compōnere terrā.
 signa tibi dīcam, tū condita mente tenētō:

cum tibi sollicitō sēcrētī ad flūminis undam
 litoreīs ingēns inventa sub ilicibus sūs 390
 trīgintā capitum fētūs ēnīxa jacēbit,
 alba solō recubāns, albī circum ūbera nātī,
 is locus urbis erit, requiēs ea certa labōrum.
 nec tū mēnsārum morsūs horrēsce futūrōs:
 fāta viam invenient aderitque vocātus Apollō. 395
 hās autem terrās Italiq̄ue hanc lītoris ōram,
 proxima quae nostrī perfunditur aequoris aestū,
 effuge; cūncta malis habitantur moenia Grāis.
 hīc et Nāryciū posuērunt moenia Locrī,
 et Sallentīnōs obsēdit mīlite campōs 400
 Lyctius Īdomeneus; hīc illa ducis Meliboeī
 parva Philoctētae subnīxa Petēlia mūrō.
 quīn ubi trānsmisssae steterint trāns aequora classēs
 et positīs ārīs jam vōta in litore solvēs,
 purpureō vėlāre comās adopertus amictū, 405
 nē qua inter sānctōs ignēs in honōre deōrum
 hostīlis faciēs occurrat et ōmina turbet.
 hunc socii mōrem sacrōrum, hunc ipse tenētō;
 hāc castī maneant in rēligiōne nepōtēs.
 ast ubi dīgressum Siculae tē admōverit ōrae 410
 ventus, et angustī rārēscent claustra Pelōrī,

laeva tibī tellūs et longō laeva petantur
 aequora circuitū; dextrum fuge litus et undās.
 haec loca vī quondam et vastā convulsa ruīnā
 (tantum aevī longinqua valet mūtāre vetustās) 415
 dissiluisse ferunt, cum prōtinus utraque tellūs
 ūna foret: vēnit mediō vī pontus et undīs
 Hesperium Siculō latus abscidit, arvaque et urbēs
 litore diductās angustō interluit aestū.
 dextrum Scylla latus, laevum implācāta Charybdis 420
 obsidet, atque imō barathrī ter gurgite vastōs
 sorbet in abruptum flūctūs rūsusque sub aurās
 ērigit alternōs, et sīdera verberat undā.
 at Scyllam caecīs cohibet spēlunca latebrīs
 ōra exsertantem et nāvēs in saxa trahentem. 425
 p̄rīma hominis faciēs et pulchrō pectore virgō
 pūbe tenus, postrēma immānī corpore pistrīx
 delphīnum caudās uterō commissa lupōrum.
 praestat Trīnacrīi mētās lūstrāre Pachynī
 cessantem, longōs et circumflectere cursūs, 430
 quam semel īnfōrmem vastō vīdisse sub antrō
 Scyllam et caeruleīs canibus resonantia saxa.
 praetereā, sī qua est Helenō prūdentia vātī,
 sī qua fidēs, animum sī vērīs implet Apollō,

ūnum illud tibi, nāte deā, prōque omnibus ūnum 435
 praedicam et repetēns iterumque iterumque monēbō,
 Jūnōnis magnae primum prece nūmen adōrā,
 Jūnōnī cane vōta libēns dominamque potentem
 supplicibus superā dōnīs: sic dēnique victor
 Trīnaciā finēs Italōs mittēre relictā. 440
 hūc ubi dēlātus Cūmaeam accesseris urbem
 dīvīnōsque lacūs et Aversa sonantia silvīs,
 īnsānam vātem aspiciēs, quae rūpe sub imā
 fāta canit foliīsque notās et nōmina mandat.
 quaecumque in foliīs dēscripsit carmina virgō 445
 dīgerit in numerum atque antrō sēclūsa relinquit:
 illa manent immōta locīs neque ab ōrdine cēdunt.
 vērū eadem, versō tenuis cum cardine ventus
 impulit et tenerās turbāvit jānuā frondēs,
 numquam deinde cavō volitantia prēndere saxō 450
 nec revocāre sitūs aut jungere carmina cūrat:
 incōsultī abeunt sēdemque ōdēre Sibyllae.
 hīc tibi nē qua morae fuerint dispendia tantī,
 quamvīs increpitent sociī et vī cursus in altum
 vēla vocet, possīsque sinūs implēre secundōs, 455
 quīn adeās vātem precibusque ōrācula poscās
 ipsa canat vōcemque volēns atque ōra resolvat.

illa tibi Italiae populōs ventūraque bella
 et quō quemque modō fugiāsque ferāsque labōrem
 expedit, cursūsque dabit venerāta secundōs. 460
 haec sunt quae nostrā liceat tē vōce monērī.
 vāde age et ingentem factis fer ad aethera Trojam.
 Quae postquam vātēs sic ōre effātus amicō est,
 dōna dehinc aurō gravia ac sectō elephantō
 imperat ad nāvēs ferrī, stīpatque carīnis 465
 ingēns argentum Dōdōnaeōsque lebētās,
 lōricam cōsertam hāmīs aurōque trīlicem,
 et cōnum īsignis galeae cristāsque comantēs,
 arma Neoptolemī. sunt et sua dōna parentī.
 addit equōs, additque ducēs, 470
 rēmigium supplet, sociōs simul īnstruit armīs.
 Intereā classem vēlīs aptāre jubēbat
 Anchīsēs, fieret ventō mora nē qua ferentī.
 quem Phoebī interpres multō compellat honōre:
 ‘conjugiō, Anchīsā, Veneris dignāte superbō, 475
 cūra deum, bis Pergameīs ērepte ruīnīs,
 ecce tibi Ausoniae tellūs: hanc arripe vēlīs.
 et tamen hanc pelagō praeterlābāre necesse est:
 Ausoniae pars illa procul quam pandit Apollō.
 vāde,’ ait ‘ō fēlix nātī pietāte. quid ultrā 480

prōvehor et fandō surgentēs dēmoror Austrōs?
nec minus Andromachē dīgressū maesta suprēmō
fert pictūrātās aurī subtēmine vestēs
et Phrygiam Ascaniō chlamydem (nec cēdit honōre)
textilibusque onerat dōnis, ac tālia fātur: 485
‘accipe et haec, manuum tibi quae monimenta meārum
sint, puer, et longum Andromachae testentur amōrem,
conjugis Hectoreae. cape dōna extrēma tuōrum,
ō mihi sōla meī super Astyanactis imāgō.
sīc oculōs, sīc ille manūs, sīc ōra ferēbat; 490
et nunc aequālī tēcum pūbēsceret aevō.’
hōs ego dīgrediēns lacrimīs adfābar obortīs:
‘vīvite fēlicēs, quibus est fortūna perācta
jam sua: nōs alia ex aliīs in fāta vocāmur.
vōbīs parta quiēs: nūllum maris aequor arandum, 495
arva neque Ausoniae semper cēdentia retrō
quaerenda. effigiem Xanthī Trojamque vidētis
quam vestrae fēcēre manūs, meliōribus, optō,
auspiciīs, et quae fuerit minus obvia Grāis.
sī quandō Thybrim vīcīnaque Thybridis arva 500
intrārō gentique meae data moenia cernam,
cognātās urbēs ōlim populōsque propinquōs,
Ēpīrō Hesperiam (quibus īdem Dardanus auctor

atque idem cāsus), ūnam faciēmus utramque
 Trojam animīs: maneat nostrōs ea cūra nepōtēs.' 505
 Prōvehimur pelagō vicīna Ceraunia juxtā,
 unde iter Ītaliā cursusque brevissimus undīs.
 sōl ruit intereā et montēs umbrantur opācī;
 sternimur optātae gremiō tellūris ad undam
 sortītī rēmōs passimque in litore siccō 510
 corpora cūrāmus, fessōs sopor inrigat artūs.
 necdum orbem medium Nox Hōris ācta subibat:
 haud sēgnis strātō surgit Palinūrus et omnēs
 explōrat ventōs atque auribus āera captat;
 sīdera cūncta notat tacitō lābentia caelō, 515
 Arctūrum pluviāsque Hyadas geminōsque Triōnēs,
 armātumque aurō circumspicit Ōrīōna.
 postquam cūncta videt caelō cōnstāre serēnō,
 dat clārum ē puppī signum; nōs castra movēmus
 temptāmusque viam et vēlōrum pandimus ālās. 520
 Jamque rubescēbat stēllis Aurōra fugātis
 cum procul obscurōs collēs humilemque vidēmus
 Ītaliā. Ītaliā prīmus conclāmat Achātēs,
 Ītaliā laetō sociī clāmōre salūtant.
 tum pater Anchīsēs magnum crātēra corōnā 525
 induit implēvitque merō, dīvōsque vocāvit

stāns celsā in puppī:

‘dī maris et terrae tempestātumque potentēs,
ferte viam ventō facilem et spīrāte secundī.’

crebrēscunt optātae aurae portusque patēscit

530

jam propior, templumque appāret in arce Minervae;

vēla legunt socii et prōrās ad litora torquent.

portus ab eurōō flūctū curvātus in arcum,

objectae salsā spūmant aspergine cautēs,

ipse latet: geminō dēmittunt bracchia mūrō

535

turrītī scopulī refugitque ab litore templum.

quattuor hīc, prīmum ōmen, equōs in grāmīne vīdī

todontēs campum lātē, candōre nivālī.

et pater Anchīsēs ‘bellum, ō terra hospita, portās:

bellō armantur equī, bellum haec armenta minantur.

540

sed tamen īdem ōlim currū succēdere suētī

quadripedēs et frēna jugō concordia ferre:

spēs et pācis’ ait. tum nūmina sāncta precāmur

Palladis armisonae, quae prīma accēpit ovantēs,

et capita ante ārās Phrygiō vėlāmur amictū,

545

praeceptisque Helenī, dederat quae maxima, rīte

Jūnōnī Argīvae jussōs adolēmus honōrēs.

Haud mora, continuō perfectis ōrdine vōtīs

cornua vėlātārū obvertimus antemnārū,

Grājugenumque domōs suspectaque linquimus arva. 550
 hinc sinus Herculeī (sī vēra est fāma) Tarentī
 cernitur, attollit sē dīva Lacīnia contrā,
 Caulōnisque arcēs et nāvifragum Scylacēum.
 tum procul ē flūctū Trīnacia cernitur Aetna,
 et gemitum ingentem pelagī pulsātaque saxa 555
 audīmus longē frāctāsque ad litora vōcēs,
 exsultantque vada atque aestū miscentur harēnae.
 et pater Anchīsēs ‘nīmīrum hīc illa Charybdis:
 hōs Helenus scopulōs, haec saxa horrenda canēbat.
 ēripite, ō sociī, pariterque īnurgite rēmīs.’ 560
 haud minus ac jussī faciunt, prīmusque rudentem
 contorsit laevās prōram Palinūrus ad undās;
 laevam cūncta cohors rēmīs ventīsque petīvit.
 tollimur in caelum curvātō gurgite, et idem
 subductā ad Mānēs īmōs dēsēdimus undā. 565
 ter scopulī clāmōrem inter cava saxa dedēre,
 ter spūmam ēlisam et rōrantia vīdimus astra.
 intereā fessōs ventus cum sōle reliquit,
 ignārīque viae Cyclōpum adlābimur ōrīs.
 Portus ab accessū ventōrum immōtus et ingēns 570
 ipse: sed horrificīs juxtā tonat Aetna ruīnīs,
 interdumque ātram prōrumpit ad aethera nūbem

turbine fūmantem piceō et candente favillā,
attollitque globōs flammārum et sīdera lambit;
interdum scopulōs āvulsaque vīscera montis 575
ērigit ēructāns, liquefactaque saxa sub aurās
cum gemitū glomerat fundōque exaestuat imō.
fāma est Enceladī sēmustum fulmine corpus
urgērī mōle hāc, ingentemque īnsuper Aetnam
impositam ruptis flammam expīrāre camīnis, 580
et fessum quotiēns mūtet latus, intremere omnem
murmure Trīnacriam et caelum subtexere fūmō.
noctem illam tēctī silvīs immānia mōnstra
perferimus, nec quae sonitum det causa vidēmus.
nam neque erant astrōrum ignēs nec lūcidus aethrā 585
sīdereā polus, obscūrō sed nūbila caelō,
et lūnam in nimbō nox intempesta tenēbat.
Postera jamque diēs prīmō surgēbat Eōō
ūmentemque Aurōra polō dīmōverat umbram,
cum subitō ē silvīs maciē cōnfecta suprēmā 590
ignōtī nova fōrma virī miserandaque cultū
prōcēdit supplexque manūs ad litora tendit.
respicimus. dīra inliviēs immissaque barba,
cōnseratum tegimen spīnīs: at cētera Grājus,
et quondam patriīs ad Trojam missus in armīs. 595

isque ubi Dardaniōs habitūs et Trōia vidit
 arma procul, paulum aspectū conterritus haesit
 continuitque gradum; mox sēsē ad litora praeceps
 cum flētū precibusque tulit: ‘per sīdera testor,
 per superōs atque hoc caelī spīrābile lūmen, 600
 tollite mē, Teucrī. quāscumque abdūcite terrās:
 hoc sat erit. scio mē Danaīs ē classibus ūnum
 et bellō Īliacōs fateor petiisse penātēs.
 prō quō, sī sceleris tanta est injūria nostrī,
 spargite mē in flūctūs vastōque immergite pontō; 605
 sī pereō, hominum manibus periisse iuvābit.’
 dixerat et genua amplexus genibusque volūtāns
 haerēbat. quī sit fārī, quō sanguine crētus,
 hortāmur, quae deinde agitet fortūna fatērī.
 ipse pater dextram Anchīsēs haud multa morātus 610
 dat juvenī atque animum praesentī pignore firmat.
 ille haec dēpositā tandem formīdine fātur:
 ‘sum patriā ex Ithacā, comes infēlicis Ulixī,
 nōmine Achaemenidēs, Trojam genitōre Adamastō
 paupere (mānsissetque utinam fortūna!) profectus. 615
 hīc mē, dum trepidī crūdēlia limina linquunt,
 immemorēs sociī vastō Cyclōpis in antrō
 dēseruēre. domus saniē dapibusque cruentīs,

intus opāca, ingēns. ipse arduus, altaque pulsat
 sidera (dī tālem terrīs āvertite pestem!) 620
 nec visū facilis nec dictū adfābilis ūlli;
 vīsceribus miserōrum et sanguine vēscitur ātrō.
 vīdī egomet duo dē numerō cum corpora nostrō
 prēnsa manū magnā mediō resupīnus in antrō
 frangeret ad saxum, saniēque aspersa natārent 625
 limina; vīdī ātrō cum membra fluentia tābō
 manderet et tepidī tremerent sub dentibus artūs
 haud impūne quidem, nec tālia passus Ulixēs
 oblitusve suī est Ithacus discrimine tantō.
 nam simul explētus dapibus vīnōque sepultus 630
 cervīcem inflexam posuit, jacuitque per antrum
 immēnsus saniem ēructāns et frustra cruentō
 per somnum commixta merō, nōs magna precātī
 nūmina sortītīque vicēs ūnā undique circum
 fundimur, et tēlō lūmen terebrāmus acūtō 635
 ingēns quod torvā solum sub fronte latēbat,
 Argolicī clipeī aut Phoebēae lampadis īstar,
 et tandem laetī sociōrum ulcīscimur umbrās.
 sed fugite, ō miserī, fugite atque ab litore fūnem
 rumpite. 640
 nam quālis quantusque cavō Polyphēmus in antrō

lānigerās claudit pecudēs atque ūbera pressat,
 centum aliī curva haec habitant ad litora vulgō
 infandī Cŷclōpes et altīs montibus errant.
 tertia jam lūnae sē cornua lūmine complent 645
 cum vītam in silvīs inter dēserta ferārū
 lustra domōsque trahō vastōsque ab rūpe Cyclōpas
 prōspiciō sonitūque pedum vōcemque tremēscō.
 victum infēlicem, bācās lapidōsaque corna,
 dant rāmī, et vulsīs pāscunt rādīcibus herbae. 650
 omnia conlūstrāns hanc prīmum ad litora classem
 cōnspexi venientem. huic mē, quaecumque fuisset,
 addixi: satis est gentem effūgisse nefandam.
 vōs animam hanc potius quōcumque absūmite lētō.
 Vix ea fātus erat summō cum monte vidēmus 655
 ipsum inter pecudēs vastā sē mōle moventem
 pāstōrem Polyphēmum et litora nōta petentem,
 mōnstrum horrendum, infōrme, ingēns, cui lūmen adēptum.
 trunca manum pīnus regit et vestīgia firmat;
 lānigerāe comitantur ovēs; ea sōla voluptās 660
 sōlāmenque malī.
 postquam altōs tetigit flūctūs et ad aequora vēnit,
 lūminis effossi fluidum lavit inde cruōrem
 dentibus infrendēns gemitū, graditurque per aequor

jam medium, necdum flūctus latera ardua tīnxit. 665
 nōs procul inde fugam trepidī celerāre receptō
 supplice sic meritō tacitīque incidere fūnem,
 vertimus et prōnī certantibus aequora rēmīs.
 sēnsit, et ad sonitum vōcis vestīgia torsit.
 vērum ubi nūlla datur dextrā adfectāre potestās 670
 nec potis Īoniōs flūctūs aequāre sequendō,
 clāmōrem immēnsū tollit, quō pontus et omnēs
 intremuēre undae, penitusque exterrita tellūs
 Ītalīae curvīsque immūgiit Aetna cavernīs.
 at genus ē silvīs Cyclōpum et montibus altīs 675
 excītum ruit ad portūs et litora complent.
 cernimus astantēs nēquīquam lūmine torvō
 Aetnaeōs frātrēs caelō capita alta ferentēs,
 concilium horrendum: quālēs cum vertice celsō
 āeriae quercūs aut cōniferae cyparissī 680
 cōnstiterunt, silva alta Jovis lūcusve Diānae.
 praecipitēs metus ācer agit quōcumque rudentēs
 excutere et ventīs intendere vēla secundīs.
 contrā jussa monent Helenī, Scyllamque Charybdinque
 inter utramque viam lētī discrimine parvō, 685
 nī teneam cursūs: certum est dare lintea retrō.
 ecce autem Boreās angustā ab sēde Pelōrī

missus adest: vīvō praetervehor ōstia saxō
 Pantagiae Megarōsque sinūs Thapsumque jacentem.
 tālia mōnstrābat relegēns errāta retrōrsus 690
 litora Achaemenidēs, comes infēlicis Ulixī.
 Sicaniō praetenta sinū jacet insula contra
 Plēmyrium undōsum; nōmen dixere priōrēs
 Ortygiam. Alphēum fāma est hūc Ēlidis amnem
 occultās ēgisse viās subter mare, quī nunc 695
 ōre, Arethūsa, tuō Siculis cōfunditur undīs.
 jussī nūmina magna locī venerāmur, et inde
 exsuperō praepingue solum stāgnantis Helōrī.
 hinc altās cautēs prōjectaque saxa Pachyñī
 rādimus, et fātis numquam concessa movērī 700
 appāret Camerīna procul campique Gelōi,
 immānisque Gela fluvīi cognōmine dicta.
 arduus inde Acragās ostentat maxima longē
 moenia, magnanimum quondam generātor equōrum;
 tēque datīs linquō ventīs, palmōsa Selīnūs, 705
 et vada dūra legō saxīs Lilybēia caecīs.
 hinc Drepanī mē portus et inlaetābilis ōra
 accipit. hīc pelagī tot tempestātibus āctus
 heu, genitōrem, omnis cūrae cāsūsque levāmen,
 āmittō Anchīsēn. hīc mē, pater optime, fessum 710

dēseris, heu, tantīs nēquīquam ērepte perīclis!
nec vātēs Helenus, cum multa horrenda monēret,
hōs mihi praedīxit lūctūs, nōn dira Celaenō.
hic labor extrēmus, longārum haec mēta viārum,
hinc mē digressum vestrīs deus appulit ōrīs.
Sic pater Aenēās intentīs omnibus ūnus
fāta renārrābat dīvum cursūsque docēbat.
conticuit tandem factōque hīc fine quiēvit.

715

Aeneid Book 4

At rēgīna gravī jamdūdum saucia cūrā
vulnus alit vēnīs et caecō carpitur ignī.
multa virī virtūs animō multusque recursat
gentis honōs; haerent infixī pectore vultūs
verbaque nec placidam membrīs dat cūrā quiētem. 5
postera Phoebēā lūstrābat lampade terrās
ūmentemque Aurōra polō dīmōverat umbram,
cum sic ūnanimam adloquitur male sāna sorōrem:
'Anna soror, quae mē suspēnsam īnsomnia terrent!
quis novus hic nostrīs successit sēdibus hospes, 10
quem sēsē ōre ferēns, quam fortī pectore et armīs!
crēdō equidem, nec vāna fidēs, genus esse deōrum.
dēgenerēs animōs timor arguit. heu, quibus ille
jactātus fātīs! quae bella exhausta canēbat!
sī mihi nōn animō fixum immōtumque sedēret 15
nē cui mē vinclō vellem sociāre jugālī,
postquam prīmus amor dēceptam morte fefellit;
sī nōn pertaesum thalamī taedaeque fuisset,
huic ūnī forsan potuī succumbere culpae.
Anna (fatēbor enim) miserī post fāta Sychaeī 20

conjugis et sparsōs frāternā caede penātēs
sōlus hic inflexit sēnsūs animumque labantem
impulit. agnōscō veteris vestigia flammae.
sed mihi vel tellūs optem prius īma dehīscat
vel pater omnipotēns adigat mē fulmine ad umbrās, 25
pallentēs umbrās Erebo noctemque profundam,
ante, pudor, quam tē violō aut tua jūra resolvō.
ille meōs, p̄rimus quī mē sibi jūnxit, amōrēs
abstulit; ille habeat sēcum servetque sepulchrō.
sīc effāta sinum lacrimīs implēvit obortis. 30
Anna refert: ‘ō lūce magis dilēcta sorōrī,
sōlane perpetuā maerēns carpere juventā
nec dulcēs nātōs Veneris nec praemia nōris?
id cinerem aut m̄nēs crēdis cūrāre sepultōs?
ēsto: aegram nūllī quondam flexere marītī, 35
nōn Libyae, nōn ante Tyrō; dēspectus Iarbās
ductōrēsque aliī, quōs Āfrica terra triumphīs
dīves alit: placitōne etiam pugnābis amōrī?
nec venit in mentem quōrum cōnsēderis arvīs?
hinc Gaetūlae urbēs, genus īnsuperābile bellō, 40
et Numidae īnfrēnī cingunt et inhospita Syrtis;
hinc dēserta sitī regiō lātēque furentēs
Barcaeī. quid bella Tyrō surgentia dīcam

germānīque minās?	
dis equidem auspicibus reor et Jūnōne secundā	45
hunc cursum Īliacās ventō tenuisse carīnās.	
quam tū urbem, soror, hanc cernēs, quae surgere rēgna	
conjugiō tāli! Teucrum comitantibus armīs	
Pūnica sē quantīs attollet glōria rēbus!	
tū modo posce deōs veniam, sacrīsque litātīs	50
indulgē hospitiō causāsque innecte morandī,	
dum pelagō dēsaevit hiems et aquōsus Oriōn,	
quassātaeque ratēs, dum nōn tractābile caelum.’	
Hīs dictīs impēnsō animum flammāvit amōre	
spemque dedit dubiae mentī solvitque pudōrem.	55
prīncipiō dēlūbra adeunt pācemque per ārās	
exquīrunt; mactant lēctās dē mōre bidentēs	
lēgīferae Cererī Phoebōque patrīque Lyaeō,	
Jūnōnī ante omnēs, cui vincla jugālia cūrae.	
ipsa tenēs dextrā pateram pulcherrima Dīdō	60
candentis vaccae media inter cornua fundit,	
aut ante ōra deum pinguēs spatiātur ad ārās,	
īnstauratque diem dōnīs, pecudumque reclūsīs	
pectoribus inhiāns spīrantia cōnsulit exta.	
heu, vātum ignārae mentēs! quid vōta furentem,	65
quid dēlūbra juvant? ēst mollēs flamma medullās	

intereā et tacitum vīvit sub pectore vulnus.
ūritur infēlix Didō tōtāque vagātur
urbe furēns, quālis coniectā cerva sagittā,
quam procul incautam nemora inter Crēsia fixit 70
pāstor agēns tēlis liquitque volātile ferrum
nescius: illa fugā silvās saltūsque peragrat
Dictaeōs; haeret laterī lētālis harundō.
nunc media Aenēān sēcum per moenia dūcit
Sidoniāsque ostentat opēs urbemque parātam, 75
incipit effārī mediāque in vōce resistit;
nunc eadem lābente diē convīvia quaerit,
Īliacōsque iterum dēmēns audīre labōrēs
exposcit pendetque iterum nārrantis ab ōre.
post ubi dīgressī, lūmenque obscūra vicissim 80
lūna premit suādentque cadentia sīdera somnōs,
sōla domō maeret vacuā strātisque relictīs
incubat. illum absēns absentem auditque videtque,
aut gremiō Ascanium genitōris imāgine capta
dētinet, infandum sī fallere possit amōrem. 85
nōn coeptae adsurgunt turrēs, nōn arma iuventūs
exercet portūsve aut prōpugnācula bellō
tūta parant: pendent opera interrupta minaeque
mūrōrum ingentēs aequātaque māchina caelō.

Quam simul ac tālī persēnsit peste tenērī 90
 cāra Jovis conjūnx nec fāmam obstāre furōrī,
 tālibus adgreditur Venerem Sātūrnīa dictīs:
 ‘ēgregiam vērō laudem et spolia ampla refertis
 tūque puerque tuus (magnum et memorābile nōmen),
 ūna dolō dīvum sī fēmina victa duōrum est. 95
 nec mē adeō fallit veritam tē moenia nostra
 suspectās habuisse domōs Karthāginis altae.
 sed quis erit modus, aut quō nunc certāmine tantō?
 quīn potius pācem aeternam pactōsque hymenaeōs
 exercēmus? habēs tōtā quod mente petīstī: 100
 ārdet amāns Didō trāxitque per ossa furōrem.
 commūnem hunc ergō populum paribusque regāmus
 auspiciīs; liceat Phrygiō servīre marītō
 dōtālisque tuae Tyriōs permittere dextrae.’
 Ollī (sēnsit enim simulātā mente locūtam, 105
 quō rēgnūm Ītaliae Libycās āverteret ōrās)
 sic contrā est ingressa Venus: ‘quis tālia dēmēns
 abnuat aut tēcum mālit contendere bellō?
 sī modo quod memorās factum fortūna sequātur.
 sed fātis incerta feror, si Juppiter ūnam 110
 esse velit Tyriīs urbem Trojāque profectīs,
 miscērīve probet populōs aut foedera jungī.

tū conjūnx, tibi fās animum temptāre precandō.
 perge, sequar.’ tum sic excēpit rēgia Jūnō:
 ‘mēcum erit iste labor. nunc quā ratiōne quod instat 115
 cōnfieri possit, paucīs (adverte) docēbō.
 vēnātum Aenēās ūnāque miserrima Didō
 in nemus ire parant, ubi primōs crāstinus ortūs
 extulerit Tītān radiīsque retēxerit orbem.
 hīs ego nigrantem commixtā grandine nimbū,
 dum trepidant ālae saltūsque indāgine cingunt, 120
 dēsUPER infundam et tonitrū caelum omne ciēbō.
 diffugient comitēs et nocte tegentur opācā:
 spēluncam Didō dux et Trojānus eandem
 dēvenient. aderō et, tua sī mihi certa voluntās, 125
 cōnubiō jungam stabili propriamque dicābō.
 hic hymenaeus erit.’ nōn adversāta petentī
 adnuit atque dolīs rīsīt Cytherēa repertīs.
 Ōceanum intereā surgēns Aurōra reliquit.
 it portīs jubare exortō dēlēcta juventūs, 130
 rētia rāra, plagae, lātō vēnābula ferrō,
 Massylīque ruunt equitēs et odōra canum vīs.
 rēgīnam thalamō cūctantem ad līmina primī
 Poenōrum exspectant, ostrōque īsignis et aurō
 stat sonipēs ac frēna ferōx spūmantia mandit. 135

tandem prōgreditur magnā stīpante catervā
 Sidoniam pictō chlamydem circumdata limbō;
 cui pharetra ex aurō, crīnēs nōdantur in aurum,
 aurea purpuream subnectit fibula vestem.
 nec nōn et Phrygiū comitēs et laetus Iūlus 140
 incēdunt. ipse ante aliōs pulcherrimus omnēs
 infert sē socium Aenēās atque agmina jungit.
 quālis ubi hibernam Lyciam Xanthīque fluenta
 dēserit ac Dēlum māternam invīsīt Apollō
 īnstauratque chorōs, mixtīque altāria circum 145
 Crētēsque Dryopēsque fremunt pictīque Agathyrsi;
 ipse jugīs Cynthī graditur mollique fluentem
 fronde premit crīnem fingēns atque implicat aurō,
 tēla sonant umerīs: haud illō sēgnior ībat
 Aenēās, tantum ēgregiō decus ēnitēt ōre. 150
 postquam altōs ventum in montēs atque in via lustra,
 ecce ferae saxī dējectae vertice caprae
 dēcurrēre jugīs; aliā dē parte patentēs
 trānsmittunt cursū campōs atque agmina cervī
 pulverulenta fugā glomerant montīsque relinquunt. 155
 at puer Ascanius mediīs in vallibus ācrī
 gaudet equō jamque hōs cursū, jam praeterit illōs,
 spūmantemque darī pecora inter inertia vōtīs

optat aprum, aut fulvum dēscendere monte leōnem.
 Intereā magnō miscērī murmure caelum 160
 incipit, insequitur commixtā grandine nimbus,
 et Tyrii comitēs passim et Trojāna juventūs
 Dardaniusque nepōs Veneris diversa per agrōs
 tēcta metū petiēre; ruunt dē montibus amnēs.
 spēluncam Dīdō dux et Trojānus eandem 165
 dēveniunt. p̄rīma et Tellūs et p̄rōnuba Jūnō
 dant signum; fulsēre ignēs et cōnscius aether
 cōnubiīs summōque ululārunt vertice Nymphae.
 ille diēs p̄rīmus lēti p̄rīmusque malōrum
 causa fuit; neque enim speciē fāmāve movētur 170
 nec jam fūrtivum Dīdō meditātur amōrem:
 conjugium vocat, hōc praetexit nōmine culpam.
 Extemplō Libyae magnās it Fāma per urbēs,
 Fāma, malum quā nōn aliud vėlōcius ūllum:
 mōbilitāte viget vīrīsq̄ue adq̄ūrit eundō, 175
 parva metū p̄rīmō, mox sēsē attollit in aurās
 ingrediturque solō et caput inter nūbila condit.
 illam Terra parēns irā inrītāta deōrum
 extrēmam, ut perhibent, Coeō Enceladōque sorōrem
 p̄rōgenuit pedibus celerem et pernīcibus ālīs, 180
 mōnstrum horrendum, ingēns, cui quot sunt corpore plūmae,

tot vigilēs oculī subter (mīrābile dictū),
 tot linguae, totidem ōra sonant, tot subrigit aurēs.
 nocte volat caelī mediō terraeque per umbram
 strīdēns, nec dulcī dēclīnat lūmina somnō; 185
 lūce sedet cūstōs aut summī culmine tēcti
 turribus aut altīs, et magnās territat urbēs,
 tam fictī prāvīque tenāx quam nūntia vērī.
 haec tum multiplicī populōs sermōne replēbat
 gaudēns, et pariter facta atque infēcta canēbat: 190
 vēnisse Aenēān Trojānō sanguine crētum,
 cui sē pulchra virō dignētur jungere Didō;
 nunc hiemem inter sē luxū, quam longa, fovēre
 rēgnōrum immemorēs turpīque cupīdine captōs.
 haec passim dea foeda virum diffundit in ōra. 195
 prōtinus ad rēgem cursūs dētorquet Iarban
 incenditque animum dictīs atque aggerat irās.
 Hīc Hammōne satus raptā Garamantide nymphā
 templa Jovī centum lātīs immānia rēgnīs,
 centum ārās posuit vigilemque sacrāverat ignem, 200
 excubiās dīvum aeternās, pecudumque cruōre
 pingue solum et variīs flōrentia līmina sertīs.
 isque amēns animī et rūmōre accēnsus amārō
 dicitur ante ārās media inter nūmina dīvum

multa Jovem manibus supplex ōrāsse supīnīs: 205
 ‘Juppiter omnipotēns, cui nunc Maurūsia pictīs
 gēns epulāta torīs Lēnaeum libat honōrem,
 aspicias haec? an tē, genitor, cum fulmina torquēs
 nēquīquam horrēmus, caeciūque in nūbibus ignēs
 terrificant animōs et inānia murmura miscent?’ 210
 fēmina, quae nostrīs errāns in fīnibus urbem
 exiguam pretiō posuit, cui litus arandum
 cuique locī lēgēs dedimus, cōnūbia nostra
 reppulit ac dominum Aenēān in rēgna recēpit.
 et nunc ille Paris cum sēmivirō comitatū, 215
 Maeoniā mentum mitrā crīnemque madentem
 subnexus, raptō potitur: nōs mūnera templīs
 quippe tuīs ferimus fāmamque fovēmus inānem.’
 Tālibus ōrantem dictīs ārāsque tenentem
 audiit Omnipotēns, oculōsque ad moenia torsit 220
 rēgia et oblitōs fāmae meliōris amantēs.
 tum sic Mercurium adloquitur ac tālia mandat:
 ‘vāde age, nāte, vocā Zephyrōs et lābere pennīs
 Dardaniumque ducem, Tyriā Karthāgine quī nunc
 exspectat fātisque datās nōn respicit urbēs, 225
 adloquere et celerēs dēfer mea dicta per aurās.
 nōn illum nōbīs genetrīx pulcherrima tālem

prōmīsīt Grājūmque ideō bis vindicat armīs;
 sed fore quī gravidam imperiis bellōque frementem
 Ītaliā regeret, genus altō ā sanguine Teucrī 230
 prōderet, ac tōtum sub lēgēs mitteret orbem.
 sī nūlla accendit tantārum glōria rērum
 nec super ipse suā mōlītur laude labōrem,
 Ascaniōne pater Rōmānās invidet arcēs?
 quid struit? aut quā spē inimicā in gente morātur 235
 nec prōlem Ausoniam et Lāvīnia respicit arva?
 nāviget! haec summa est, hic nostrī nūntius estō.
 Dixerat. ille patris magnī pārēre parābat
 imperiō; et prīmum pedibus tālāria nectit
 aurea, quae sublimem ālis sīve aequora suprā 240
 seu terram rapidō pariter cum flāmine portant.
 tum virgam capit: hāc animās ille ēvocat Orcō
 pallentēs, aliās sub Tartara trīstia mittit,
 dat somnōs adimitque, et lūmina morte resignat.
 illā frētus agit ventōs et turbida trānat 245
 nūbila. jamque volāns apicem et latera ardua cernit
 Atlantis dūrī caelum quī vertice fulcit,
 Atlantis, cīnctum adsiduē cui nūbibus ātris
 piniferum caput et ventō pulsātur et imbrī,
 nix umerōs infūsa tegit, tum flūmina mentō 250

praecipitant senis, et glaciē riget horrida barba.
hīc p̄imum paribus n̄tēns Cyllēnius ālis
cōnstitit; hinc tōtō praeceps sē corpore ad undās
m̄isit avī similis, quae circum litora, circum
piscōsōs scopulōs humilis volat aequora juxtā. 255
haud aliter terrās inter caelumque volābat
litus harēnōsum ad Libyae, ventōsque secābat
māternō veniēns ab avō Cyllēnia prōlēs.
ut p̄imum ālātis tetigit māgālia plantis,
Aenēān fundantem arcēs ac tēcta novantem 260
cōnspicit. atque illi stēllātus iaspide fulvā
ēnsis erat Tyriōque ārdēbat mūrīce laena
dēmissa ex umerīs, dīves quae mūnera Dīdō
fēcerat, et tenuī tēlās discrēverat aurō.
continuō invādit: ‘tū nunc Karthāginis altae 265
fundāmenta locās pulchramque uxōrius urbem
exstruis? heu, rēgnī rērumque oblīte tuārum!
ipse deum tibi mē clārō dēmittit Olympō
rēgnātor, caelum et terrās quī nūmine torquet,
ipse haec ferre jubet celerēs mandāta per aurās: 270
quid struis? aut quā spē Libycīs teris ōtia terrīs?
sī tē nūlla movet tantārum glōria rērum
nec super ipse tuā mōliris laude labōrem,

Ascanium surgentem et spēs hērēdis Iūli
 respice, cui rēgnum Ītalīae Rōmānaque tellūs 275
 dēbētur.' tāli Cyllēnius ōre locūtus
 mortālēs vīsūs mediō sermōne reliquit
 et procul in tenuem ex oculis ēvānuit auram.
 At vērō Aenēās aspectū obmūtuit amēns,
 arrēctaeque horrōre comae et vōx faucibus haesit. 280
 ārdet abīre fugā dulcīsq̄e relinquere terrās,
 attonitus tantō monitū imperiōque deōrum.
 heu quid agat? quō nunc rēgīnam ambīre furentem
 audeat adfātū? quae p̄rīma exōrdia sūmat?
 atque animum nunc hūc celerem nunc dīvidit illūc 285
 in partīsq̄e rapit variās perque omnia versat.
 haec alternantī potior sententia vīsa est:
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
 classem aptent tacitī sociōsq̄e ad litora cōgant,
 arma parent et quae rēbus sit causa novandīs 290
 dissimulent; sēsē intereā, quandō optima Didō
 nesciat et tantōs rumpī nōn spēret amōrēs,
 temptātūrūm aditūs et quae mollissima fandi
 tempora, quis rēbus dexter modus. ōcius omnēs
 imperiō laetī pārent et jussa facessunt. 295
 At rēgīna dolōs (quis fallere possit amantem?)

praesēnsit, mōtūsque excēpit prīma futurōs
 omnia tūta timēns. eadem impia Fāma furentī
 dētulit armārī classem cursumque parārī.
 saevit inops animī tōtamque incēnsa per urbem 300
 bacchātur, quālis commōtis excita sacrīs
 Thēyas, ubi audītō stimulant trietērica Bacchō
 orgia nocturnusque vocat clāmōre Cithaerōn.
 tandem hīs Aenēān compellat vōcibus ultrō:
 ‘dissimulāre etiam spērāstī, perfide, tantum 305
 posse nefās tacitusque meā dēcēdere terrā?
 nec tē noster amor nec tē data dextera quondam
 nec moritūra tenet crūdēlī fūnere Dīdō?
 quīn etiam hibernō mōliris sīdere classem
 et mediīs properās Aquilōnibus ire per altum, 310
 crūdēlis? quid, sī nōn arva aliēna domōsque
 ignōtās peterēs, et Troja antiq̄ua manēret,
 Troja per undōsum peterētur classibus aequor?
 mēne fugis? per ego hās lacrimās dextramque tuam tē
 (quandō aliud mihi jam miserae nihil ipsa reliquī), 315
 per cōnūbia nostra, per inceptōs hymenaeōs,
 sī bene quid dē tē meruī, fuit aut tibi quicquam
 dulce meum, miserēre domūs lābentis et istam,
 ōrō, sī quis adhūc precibus locus, exue mentem.

tē propter Libycae gentēs Nomadamque tyrannī 320
 ōdēre, infēnsī Tyrīi; tē propter eundem
 extinctus pudor et, quā sōlā sīdera adībam,
 fāma prior. cui mē moribundam dēseris hospes
 (hoc solum nōmen quonjam dē conjugē restat)?
 quid moror? an mea Pygmalīōn dum moenia frāter 325
 dēstruat aut captam dūcat Gaetūlus Iarbas?
 saltem sī qua mihi dē tē suscepta fuisset
 ante fugam subolēs, sī quis mihi parvulus aulā
 lūderet Aenēās, quī tē tamen ōre referret,
 nōn equidem omnīnō capta ac dēserta vidērer.’ 330
 Dixerat. ille Jovis monitīs immōta tenēbat
 lūmina et obnīxus cūram sub corde premēbat.
 tandem pauca refert: ‘ego tē, quae plūrima fandō
 ēnumerāre valēs, numquam, rēgīna, negābō
 prōmeritam, nec mē meminisse pigēbit Elissae 335
 dum memor ipse meī, dum spīritus hōs regit artūs.
 prō rē pauca loquar. neque ego hanc abscondere fūrtō
 spērāvī (nē finge) fugam, nec conjugis umquam
 praetendī taedās aut haec in foedera vēnī.
 mē sī fāta meis paterentur dūcere vitam 340
 auspiciis et sponte meā compōnere cūrās,
 urbem Trojānam primum dulcīsque meōrum

rēliquiās colerem, Priamī tēcta alta manērent,
 et recidīva manū posuissem Pergama victīs.
 sed nunc Ītaliā magnā Gr̄ynēus Apollō, 345
 Ītaliā Lyciae jussēre capessere sortēs;
 hic amor, haec patria est. sī tē Karthāginis arcēs
 Phoenissam Libycaeque aspectus dētinet urbis,
 quae tandem Ausoniā Teucrōs cōnsidere terrā
 invidia est? et nōs fās exera quaerere rēgna. 350
 mē patris Anchīsae, quotiēns ūmentibus umbrīs
 nox operit terrās, quotiēns astra ignea surgunt,
 admonet in somnīs et turbida terret imāgō;
 mē puer Ascanius capitisque injūria cārī,
 quem rēgnō Hesperiae fraudō et fātālibus arvīs. 355
 nunc etiam interpres dīvum Jove missus ab ipsō
 (testor utrumque caput) celerēs mandāta per aurās
 dētulit: ipse deum manifēstō in lūmine vidī
 intrantem mūrōs vōcemque hīs auribus hausī.
 dēsine mēque tuīs incendere tēque querēlīs; 360
 Ītaliā nōn sponte sequor.
 Tālia dīcentem jamdūdum āversa tuētur
 hūc illūc volvēns oculōs tōtumque pererrat
 lūminibus tacitīs et sic accēnsa profātur:
 ‘nec tibi dīva parēns generis nec Dardanus auctor, 365

perfide, sed dūrīs genuit tē cautibus horrēns
 Caucasus Hyrcānaeque admōrunt ūbera tigrēs.
 nam quid dissimulō aut quae mē ad majōra reservō?
 num flētū ingemuit nostrō? num lūmina flexit?
 num lacrimās victus dedit aut miserātus amantem est? 375
 quae quibus anteferam? jam jam nec maxima Jūnō
 nec Sāturnius haec oculīs pater aspicit aequīs.
 nusquam tūta fidēs. ējectum lītore, egentem
 excēpi et rēgnī dēmēns in parte locāvī.
 āmissam classem, sociōs ā morte redūxī 375
 (heu furiīs incēnsa feror!): nunc augur Apollō,
 nunc Lyciae sortēs, nunc et Jove missus ab ipsō
 interpres dīvum fert horrida jussa per aurās.
 scīlicet is superīs labor est, ea cūra quiētōs
 sollicitat. neque tē teneō neque dicta refellō: 380
 ī, sequere Ītaliā ventīs, pete rēgna per undās.
 spērō equidem mediīs, sī quid pia nūmina possunt,
 supplicia hausūrum scopulis et nōmine Dīdō
 saepe vocātūrum. sequar ātrīs ignibus absēns
 et, cum frīgida mors animā sēdūxerit artūs, 385
 omnibus umbra locīs aderō. dabis, improbe, poenās.
 audiam et haec Mānēs veniet mihi fāma sub imōs.
 hīs medium dictīs sermōnem abrumpit et aurās

aegra fugit sēque ex oculīs āvertit et aufert,
 linquēns multa metū cūnctantem et multa parantem 390
 dīcere. suscipiunt famulae conlāpsaque membra
 marmoreō referunt thalamō strātisque repōnunt.
 At pius Aenēās, quamquam lēnīre dolentem
 sōlandō cupit et dictīs āvertere cūrās,
 multa gemēns magnōque animum labefactus amōre 395
 iussa tamen dīvum exsequitur classemque revīsit.
 tum vērō Teucrī incumbunt et lītore celsās
 dēdūcunt tōtō nāvēs. natat ūncta carīna,
 frondentisque ferunt rēmōs et rōbora silvīs
 īnfabricāta fugae studiō. 400
 migrantēs cernās tōtāque ex urbe ruentēs:
 ac velut ingentem formīcae farris acervum
 cum populant hiemis memorēs tēctōque repōnunt,
 it nigrum campīs agmen praedamque per herbās
 convectant calle angustō; pars grandia trūdunt 405
 obnīxae frūmenta umerīs, pars agmina cōgunt
 castīgantque morās, opere omnis sēmita fervet.
 quis tibi tum, Didō, cernentī tālia sēnsus,
 quōsve dabās gemitūs, cum lītora fervere lātē
 prōspicerēs arce ex summā, tōtumque vidērēs 410
 miscērī ante oculōs tantīs clāmōribus aequor!

improbe Amor, quid nōn mortālia pectora cōgis!
 ire iterum in lacrimās, iterum temptāre precandō
 cōgitur et supplex animōs summittere amōri,
 nē quid inexpertum frūstrā moritūra relinquat. 415
 ‘Anna, vidēs tōtō properārī litore circum:
 undique convēnere; vocat jam carbasus aurās,
 puppibus et laetī nautae imposuere corōnās.
 hunc ego sī potuī tantum spērāre dolōrem,
 et perferre, soror, poterō. miserae hoc tamen ūnum 420
 exsequere, Anna, mihi; sōlam nam perfidus ille
 tē colere, arcānōs etiam tibi crēdere sēnsūs;
 sōla virī mollēs aditūs et tempora nōrās.
 ī, soror, atque hostem supplex adfāre superbum:
 nōn ego cum Danaīs Trojānam excindere gentem 425
 Aulide jūrāvī classemve ad Pergama mīsī,
 nec patris Anchīsae cinerem mānīsve revelli:
 cūr mea dicta negat dūrās dēmittere in aurēs?
 quō ruit? extrēmum hoc miserae det mūnus amanti:
 exspectet facilemque fugam ventōsque ferentēs. 430
 nōn jam conjugium antiqūum, quod prōdidit, ōrō,
 nec pulchrō ut Latiō careat rēgnumque relinquat:
 tempus ināne petō, requiem spatiumque furōri,
 dum mea mē victam doceat fortūna dolēre.

extrēmam hanc orō veniam (miserēre sorōris), 435
 quam mihi cum dederit cumulātam morte remittam.
 Tālibus orābat, tālisque miserrima flētūs
 fertque refertque soror. sed nūllis ille movētur
 flētibus aut vōcēs ūllās tractābilis audit;
 fāta obstant placidāsque virī deus obstruit aurēs. 440
 ac velut annōsō validam cum rōbore quercum
 Alpīnī Boreae nunc hinc nunc flātibus illīnc
 ēruere inter sē certant; it strīdor, et altae
 cōnsternunt terram concussō stīpite frondēs;
 ipsa haeret scopulis et quantum vertice ad aurās 445
 aetheriās, tantum rādīce in Tartara tendit:
 haud secus adsiduīs hinc atque hinc vōcibus hērōs
 tunditur, et magnō persentit pectore cūrās;
 mēns immōta manet, lacrimae volvuntur inānēs.
 Tum vērō infēlīx fātīs exterrita Dīdō 450
 mortem orat; taedet caelī convexa tuērī.
 quō magis inceptum peragat lūcemque relinquat,
 vīdit, tūricremīs cum dōna impōneret ārīs,
 (horrendum dictū) laticēs nigrēscere sacrōs
 fūsaque in obscēnum sē vertere vīna cruōrem; 455
 hoc vīsum nūllī, nōn ipsī effāta sorōrī.
 praetereā fuit in tēctīs dē marmore templum

conjugis antiqui, mirō quod honōre colēbat,
 velleribus niveis et fēstā fronde revinctum:
 hinc exaudiri vōcēs et verba vocantis 460
 vīsa viri, nox cum terrās obscūra tenēret,
 sōlaque culminibus fērālī carmine bībō
 saepe queri et longās in flētum dūcere vōcēs;
 multaue praetereā vātum praedicta priōrum
 terribili monitū horrificant. agit ipse furentem 465
 in somnīs ferus Aenēās, semperque relinqui
 sōla sibi, semper longam incommitāta vidētur
 ire viam et Tyriōs dēsertā quaerere terrā,
 Eumenidum velutī dēmēns videt agmina Pentheus
 et sōlem geminum et duplicēs sē ostendere Thēbās, 470
 aut Agamemnonius scaenīs agitātus Orestēs,
 armātam facibus mātrem et serpentibus ātrīs
 cum fugit ultricēsque sedent in limine Dīrae.
 Ergō ubi concēpit furiās ēvicta dolōre
 dēcrēvitque mori, tempus sēcum ipsa modumque 475
 exigit, et maestam dictīs adgressa sorōrem
 cōnsilium vultū tegit ac spem fronte serēnat:
 ‘invēnī, germāna, viam (grātāre sorōri)
 quae mihi reddat eum vel eō mē solvat amantem.
 Ōceanī finem juxtā sōlemque cadentem 480

ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlās
 axem umerō torquet stēllis ārdentibus aptum:
 hinc mihi Massŷlae gentis mōnstrāta sacerdos,
 Hesperidum templi cūstōs, epulāsque dracōnī
 quae dabat et sacrōs servābat in arbore rāmōs, 485
 spargēns ūmida mella sopōriferumque papāver.
 haec sē carminibus prōmittit solvere mentēs
 quās velit, ast aliis dūrās immittere cūrās,
 sistere aquam fluvīis et vertere sīdera retrō,
 nocturnōsque movet Mānēs: mūgīre vidēbis 490
 sub pedibus terram et dēscendere montibus ornōs.
 testor, cāra, deōs et tē, germāna, tuumque
 dulce caput, magicās invītam accingier artēs.
 tū sēcrēta pyram tēctō interiōre sub aurās
 ērige, et arma virī thalamō quae fixa reliquit 495
 impius exuviāsque omnēs lectumque jugālem,
 quō periī, super impōnās: abolēre nefandī
 cūncta virī monumenta juvat mōnstratque sacerdos.
 haec effāta silet, pallor simul occupat ōra.
 nōn tamen Anna novīs praetexere fūnera sacrīs 500
 germānam crēdit, nec tantōs mente furōrēs
 concipit aut graviōra timet quam morte Sychaeī.
 ergō iussa parat.

At rēgīna, pyrā penetrālī in sēde sub aurās
 ērēctā ingenti taedis atque ilice sectā, 505
 intenditque locum sertīs et fronde corōnat
 fūnereā; super exuviās ēnsemque relictum
 effigiemque torō locat haud ignāra futūrī.
 stant ārae circum et crīnēs effūsa sacerdōs
 ter centum tonat ōre deōs, Erebumque Chaosque 510
 tergeminaamque Hecatēn, tria virginis ōra Diānae.
 sparserat et laticēs simulātōs fontis Avernī,
 falcibus et messae ad lūnam quaeruntur aēnīs
 pūbentēs herbae nigrī cum lacte venēnī;
 quaeritur et nāscentis equī dē fronte revulsus 515
 et mātūrī praereptus amor.
 ipsa molā manibusque piīs altāria juxtā
 ūnum exūta pedem vinclīs, in veste recīncta,
 testātur moritūra deōs et cōnscia fātī
 sīdera; tum, sī quod nōn aequō foedere amantēs 520
 cūrae nūmen habet jūstumque memorque, precātur.
 Nox erat et placidum carpēbant fessa sopōrem
 corpora per terrās, silvaeque et saeva quiērant
 aequora, cum mediō volvuntur sīdera lāpsū,
 cum tacet omnis ager, pecudēs pictaeque volucrēs, 525
 quaeque lacūs lātē liquidōs quaeque aspera dūmīs

rūra tenent, somnō positae sub nocte silenti.
lēnībant cūrās et corda oblita labōrum
at nōn infēlix animī Phoenissa, neque umquam
solvitur in somnōs oculisve aut pectore noctem 530
accipit: ingeminant cūrae rūsusque resurgēns
saevit amor magnōque irārum fluctuat aestū.
sic adeō insistit sēcumque ita corde volūtat:
‘ēn, quid agō? rūsusne procōs inrīsa priōrēs
experiar, Nomadumque petam cōnūbia supplex, 535
quōs ego sim totiēns jam dēdignāta marītōs?
Īliacās igitur classēs atque ultima Teucrum
jussa sequar? quiane auxiliō juvat ante levātōs
et bene apud memorēs veteris stat grātia factī?
quis mē autem, fac velle, sinet ratibusve superbīs 540
invīsam accipiet? nescīs heu, perditā, necdum
Lāomedontēae sentīs perjūria gentis?
quid tum? sōla fugā nautās comitābor ovantēs?
an Tyriīs omnīque manū stīpāta meōrum
īnferar et, quōs Sidoniā vix urbe revellī, 545
rūsus agam pelagō et ventīs dare vēla jubēbō?
quīn morere ut merita es, ferrōque āverte dolōrem.
tū lacrimīs ēvicta meīs, tū pīma furentem
hīs, germāna, malīs onerās atque obicis hostī.

nōn licuit thalamī expertem sine crīmine vītam 550
 dēgere mōre ferae, tālēs nec tangere cūrās;
 nōn servāta fidēs cinerī prōmissa Sychaeō.’
 Tantōs illa suō rumpēbat pectore questūs:
 Aenēās celsā in puppī jam certus eundi
 carpēbat somnōs rēbus jam rīte parātis. 555
 huic sē fōrma deī vultū redeuntis eōdem
 obtulit in somnīs rūrsusque ita vīsa monēre est,
 omnia Mercuriō similis, vōcemque colōremque
 et crīnēs flāvōs et membra decōra juventā:
 ‘nāte deā, potes hōc sub cāsū dūcere somnōs, 560
 nec quae tē circum stent deinde perīcula cernis,
 dēmēns, nec Zephyrōs audīs spīrāre secundōs?
 illa dolōs dīrumque nefās in pectore versat
 certa morī, variōsque irārum concitat aestūs.
 nōn fugis hinc praeceps, dum praecipitāre potestās? 565
 jam mare turbārī trabibus saevāsque vidēbis
 conlūcēre facēs, jam fervere litora flammīs,
 sī tē hīs attigerit terrīs Aurōra morantem.
 hēja age, rumpe morās. varium et mūtābile semper
 fēmina.’ sīc fātus noctī sē immiscuit ātrae. 570
 Tum vērō Aenēās subitīs exterritus umbrīs
 corripit ē somnō corpus sociōsque fatīgat

praecipitēs: ‘vigilāte, virī, et cōnsidite trānstrīs;
 solvite vēla citī. deus aethere missus ab altō
 festināre fugam tortōsque incīdere fūnēs 575
 ecce iterum īnstimulat. sequimur tē, sāncte deōrum,
 quisquis es, imperiōque iterum pārēmus ovantēs.
 adsīs ō placidusque iuvēs et sīdera caelō
 dextra ferās.’ dixit vāgīnāque ēripit ēnsem
 fulmineum strictōque ferit retinācula ferrō. 580
 īdem omnēs simul ārdor habet, rapiuntque ruuntque;
 litora dēseruēre, latet sub classibus aequor,
 adnīxī torquent spūmās et caerulea verrunt.
 Et jam prīma novō spargēbat lūmine terrās
 Tīthōnī croceum līnquēns Aurōra cubile. 585
 rēgīna ē speculis ut prīmum albēscere lūcem
 vīdit et aequātis classem prōcēdere vēlīs,
 litoraque et vacuōs sēnsit sine rēmige portūs,
 terque quaterque manū pectus percussa decōrum
 flāventisque abscissa comās ‘prō Juppiter! ībit 590
 hic,’ ait ‘et nostrīs inlūserit advena rēgnīs?
 nōn arma expedient tōtāque ex urbe sequentur,
 diripientque ratēs aliī nāvālibus? ite,
 ferte citī flammās, date tēla, impellite rēmōs!
 quid loquor? aut ubi sum? quae mentem īnsānia mūtāt? 595

infēlix Didō, nunc tē facta impia tangunt?
 tum decuit, cum scēptra dabās. ēn dextra fidēsque,
 quem sēcum patriōs ajunt portāre penātēs,
 quem subiisse umerīs cōnfectum aetāte parentem!
 nōn potuī abreptum divellere corpus et undīs 600
 spargere? nōn sociōs, nōn ipsum absūmere ferrō
 Ascanium patriīsque epulandum pōnere mēnsīs?
 vērūm anceps pugnae fuerat fortūna. fuisset:
 quem metuī moritūra? facēs in castra tulissem
 implēssemque forōs flammīs nātumque patremque 605
 cum genere extinxem, mēmet super ipsa dedissem.
 Sōl, quī terrārum flammīs opera omnia lūstrās,
 tūque hārum interpres cūrārum et cōnscia Jūnō,
 nocturnisque Hecatē triviīs ululāta per urbēs
 et Dirae ultricēs et dī morientis Elissae, 610
 accipite haec, meritumque malis advertite nūmen
 et nostrās audīte precēs. sī tangere portūs
 infandum caput ac terrīs adnāre necesse est,
 et sic fāta Jovis poscunt, hic terminus haeret,
 at bellō audācis populi vexātus et armīs, 615
 finibus extorris, complexū āvulsus Iūli
 auxilium implōret videatque indigna suōrum
 fūnera; nec, cum sē sub lēgēs pācis inīquae

trādiderit, rēgnō aut optātā lūce fruātur,
 sed cadat ante diem mediāque inhumātus harēnā. 620
 haec precor, hanc vōcem extrēmam cum sanguine fundō.
 tum vōs, ō Tyriī, stirpem et genus omne futūrum
 exercēte odiīs, cinerique haec mittite nostrō
 mūnera. nūllus amor populis nec foedera suntō.
 exoriāre aliquis nostrīs ex ossibus ultor 625
 quī face Dardaniōs ferrōque sequāre colōnōs,
 nunc, ōlim, quōcumque dabunt sē tempore virēs.
 litora litoribus contrāria, flūctibus undās
 imprecor, arma armīs: pugnent ipsīque nepōtēsque.’
 Haec ait, et partēs animum versābat in omnēs, 630
 invīsam quaerēns quam primum abrumpere lūcem.
 tum breviter Barcēn nūtrīcem adfāta Sychaeī,
 namque suam patriā antiqūā cinis āter habēbat:
 ‘Annam, cāra mihi nūtrīx, hūc siste sorōrem:
 dīc corpus properet fluviālī spargere lymphā, 635
 et pecudēs sēcum et mōnstrāta piācula dūcat.
 sic veniat, tūque ipsa piā tege tempora vittā.
 sacra Jovī Stygiō, quae rīte incepta parāvī,
 perficere est animus finemque impōnere cūrīs
 Dardaniique rogum capitis permittere flammae.’ 640
 sic ait. illa gradum studiō celerābat anīlī.

at trepida et coeptis immānibus effera Dīdō
 sanguineam volvēns aciem, maculisque trementēs
 interfūsa genās et pallida morte futūrā,
 interiōra domūs inrumpit līmina et altōs 645
 cōnscendit furibunda rogōs ēnsemque reclūdit
 Dardanium, nōn hōs quaesītum mūnus in ūsūs.
 hīc, postquam Īliacās vestēs nōtumque cubile
 cōnspexit, paulum lacrimīs et mente morāta
 incubuitque torō dīxitque novissima verba: 650
 ‘dulcēs exuviae, dum fāta deusque sinēbat,
 accipite hanc animam mēque hīs exsolvite cūrīs.
 vīxī et quem dederat cursum Fortūna perēgī,
 et nunc magna meī sub terrās ībit imāgō.
 urbem praeclāram statuī, mea moenia vīdī, 655
 ulta virum poenās inimicō ā frātre recēpī,
 fēlix, heu nimium fēlix, sī litora tantum
 numquam Dardaniae tetigissent nostra carīnae.’
 dīxit, et ōs impressa torō ‘moriēmur inultae,
 sed moriāmur’ ait. ‘sīc, sīc juvat ire sub umbrās. 660
 hauriat hunc oculīs ignem crūdēlis ab altō
 Dardanus, et nostrae sēcum ferat ōmina mortis.’
 dīxerat, atque illam media inter tālia ferrō
 conlāpsam aspiciunt comitēs, ēnsemque cruōre

spūmantem sparsāsque manūs. it clāmor ad alta 665
 ātria: concussam bacchātur Fāma per urbem.
 lāmentīs gemitūque et fēmineō ululātū
 tēcta fremunt, resonat magnīs plangōribus aether,
 nōn aliter quam sī immissis ruat hostibus omnis
 Karthāgō aut antiq̄ua Tyros, flammaeque furentēs 670
 culmina perque hominum volvantur perque deōrum.
 audiit exanimis trepidōque exterrita cursū
 unguibus ōra soror foedāns et pectora pugnīs
 per mediōs ruit, ac morientem nōmine clāmat:
 ‘hoc illud, germāna, fuit? mē fraude petēbās? 675
 hoc rogas iste mihi, hoc ignēs āraeque parābant?
 quid primum dēserta querar? comitemne sorōrem
 sprēvistī moriēns? eadem mē ad fāta vocāssēs,
 idem ambās ferrō dolor atque eadem hōra tulisset.
 hīs etiam strūxī manibus patriōsque vocāvī 680
 vōce deōs, sīc tē ut positā, crūdēlis, abessem?
 exstīnxtī tē mēque, soror, populumque patrēsque
 Sīdoniōs urbemque tuam. date, vulnera lymphīs
 abluam et, extrēmum sī quis super hālitus errat,
 ōre legam.’ sic fāta gradūs ēvāserat altōs, 685
 sēmjanimemque sinū germānam amplexa fovēbat
 cum gemitū atque ātrōs siccābat veste cruōrēs.

illa gravēs oculōs cōnāta attollere rūsus
 dēficit; īfixum strīdit sub pectore vulnus.
 ter sēsē attollēns cubitōque adnīxa levāvit, 690
 ter revolūta torō est oculisque errantibus altō
 quaesivit caelō lūcem ingemuitque repertā.
 Tum Jūnō omnipotēns longum miserāta dolōrem
 difficilisque obitūs Īrim dēmīsit Olympō
 quae luctantem animam nexōsque resolveret artūs. 695
 nam quia nec fātō meritā nec morte perībat,
 sed misera ante diem subitōque accēnsa furōre,
 nōndum illi flāvum Prōserpina vertice crīnem
 abstulerat Stygiōque caput damnāverat Orcō.
 ergō Īris croceīs per caelum rōscida pennīs 700
 mille trahēns variōs adversō sōle colōrēs
 dēvolat et suprā caput astitit. ‘hunc ego Dītī
 sacrum jussa ferō tēque istō corpore solvō’:
 sīc ait et dextrā crīnem secat, omnis et ūnā
 dilāpsus calor atque in ventōs vīta recessit. 705

Aeneid Book 5

Intereā medium Aenēās jam classe tenēbat
certus iter flūctūsque ātrōs Aquilōne secābat
moenia respiciēns, quae jam infēlicis Elissae
conlūcent flammīs. quae tantum accenderit ignem
causa latet; dūrī magnō sed amōre dolōrēs 5
pollūtō, nōtumque furēns quid fēmina possit,
trīste per augurium Teucrōrum pectora dūcunt.
ut pelagus tenuēre ratēs nec jam amplius ūlla
occurrit tellūs, maria undique et undique caelum,
ollī caeruleus suprā caput astitit imber 10
noctem hiememque ferēns et inhorruit unda tenebrīs.
ipse gubernātor puppī Palinūrus ab altā:
‘heu quianam tantī cīnxērunt aethera nimbī?
quidve, pater Neptūne, parās?’ sic deinde locūtus
colligere arma jubet validisque incumbere rēmīs, 15
oblīquatque sinūs in ventum ac tālia fātur:
‘magnanīme Aenēā, nōn, sī mihi Juppiter auctor
spondeat, hōc spērem Ītaliā contingere caelō.
mūtātī trānsversa fremunt et vespere ab ātrō
cōnsurgunt ventī, atque in nūbem cōgitur āēr. 20

nec nōs obnīti contrā nec tendere tantum
sufficimus. superat quoniam Fortūna, sequāmur,
quōque vocat vertāmus iter. nec litora longē
fida reor frāterna Erycis portūsque Sicānōs,
sī modo rite memor servāta remētiō astra.’ 25
tum pius Aenēās: ‘equidem sic poscere ventōs
jamdūdum et frūstrā cernō tē tendere contrā.
flecte viam vēlis. an sit mihi grātiōr ūlla,
quōve magis fessās optem dīmittere nāvēs,
quam quae Dardanium tellūs mihi servat Acestēn 30
et patris Anchīsae gremiō complectitur ossa?’
haec ubi dicta, petunt portūs et vēla secundī
intendunt Zephyrī; fertur cita gurgite classis,
et tandem laetī nōtae advertuntur harēnae.
At procul ex celsō mirātus vertice montis 35
adventum sociāsque ratēs occurrit Acestēs,
horridus in jaculis et pelle Libystidis ursae,
Trojā Crīnīsō conceptum flūmine māter
quem genuit. veterum nōn immemor ille parentum
grātātur reducēs et gāzā laetus agresti 40
excipit, ac fessōs opibus sōlātur amicīs.
Postera cum primō stēllās Oriente fugārat
clāra diēs, sociōs in coetum lītore ab omni

advocat Aenēas tumulique ex aggere fatur:
 'Dardanidae magni, genus alto a sanguine divum, 45
 annuus exactis complentur mensibus orbis,
 ex quo reliquias divinique ossa parentis
 condidimus terram maestasque sacravimus aras;
 jamque diēs, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
 semper honoratum (sic dii voluistis) habebō. 50
 hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
 Argolicove mari deprehensus et urbe Mycēnae,
 annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
 exsequerer strueremque suis altaria donis.
 nunc ultrō ad cineres ipsius et ossa parentis 55
 haud equidem sine mente, reor, sine numine divum
 adsumus et portus delati intramus amicos.
 ergo agite et laetum cuncti celebremus honorem:
 poscāmus ventos, atque haec me sacra quotannis
 urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 bina bouum vobis Troja generatus Acestes
 dat numero capita in nave; adhibete penates
 et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.
 praeterea, si nona diem mortalibus alium
 Aurora extulerit radiisque retexerit orbem, 65
 prima citae Teucris ponam certamina classis;

quīque pedum cursū valet, et quī vīribus audāx
aut jaculō incēdit melior levibusque sagittis,
seu crūdō fidit pugnam committere caestū,
cūctī adsint meritaque exspectent praemia palmae. 70
ōre favēte omnēs et cingite tempora rāmīs.
Sic fātus vēlat maternā tempora myrtō.
hoc Helymus facit, hoc aevī mātūrus Acestēs,
hoc puer Ascanius, sequitur quōs cētera pūbēs.
ille ē conciliō multis cum milibus ibat 75
ad tumulum magnā medius comitante catervā.
hīc duo rīte merō libāns carchēsia Bacchō
fundit humī, duo lacte novō, duo sanguine sacrō,
purpureōsque jacinthos ac tālia fātur:
‘salvē, sāncte parēns, iterum; salvēte, receptī 80
nēquīquam cinerēs animaeque umbraeque paternae.
nōn licuit finēs Italōs fātāliaque arva
nec tēcum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.’
dīxerat haec, adytīs cum lūbricus anguis ab imīs
septem ingēns gūrōs, septēna volūmina trāxit 85
amplexus placidē tumulum lapsusque per ārās,
caeruleae cui terga notae maculōsus et aurō
squāmam incendēbat fulgor, ceu nūbibus arcus
mille jacinthos adversō sōle colōrēs.

obstipuit vīsū Aenēās. ille agmine longō 90
 tandem inter paterās et lēvia pōcula serpēns
 libāvitque dapēs rūrsusque innoxius imō
 successit tumulō et dēpāsta altāria liquit.
 hoc magis inceptōs genitōrī īnstaurat honōrēs,
 incertus geniumne locī famulumne parentis 95
 esse putet; caedit bīnās dē mōre bidentēs
 totque suēs, totidem nigrantēs terga juvencōs,
 vīnaque fundēbat paterīs animamque vocābat
 Anchīsae magnī mānīisque Acheronte remissōs.
 nec nōn et sociī, quae cuique est cōpia, laetī 100
 dōna ferunt, onerant ārās mactantque juvencōs;
 ōrdine aēna locant aliī fūsique per herbam
 subiciunt veribus prūnās et vīscera torrent.
 Exspectāta diēs aderat nōnamque serēnā
 Aurōram Phaethontis equī jam lūce vehēbant, 105
 fāmaque finitimōs et clārī nōmen Acestae
 excierat; laetō complērant lītora coetū
 vīsūrī Aeneadās, pars et certāre parātī.
 mūnera prīncipiō ante oculōs circōque locantur
 in mediō, sacri tripodēs viridēsque corōnae 110
 et palmae pretium victōribus, armaque et ostrō
 perfūsae vestēs, argentī aurīque talenta;

et tuba commissōs mediō canit aggere lūdōs.
Prīma parēs ineunt gravibus certāmina rēmīs
quattuor ex omnī dēlēctae classe carīnae. 115
vēlōcem Mnestheus agit ācrī rēmige Pristim,
mox Italus Mnestheus, genus ā quō nōmine Memmī,
ingentemque Gyās ingentī mōle Chimaeram,
urbis opus, triplicī pūbēs quam Dardana versū
impellunt, ternō cōnsurgunt ōrdine rēmī; 120
Sergestusque, domus tenet ā quō Sergia nōmen,
Centaurō invehitur magnā, Scyllāque Cloanthus
caeruleā, genus unde tibi, Rōmāne Cluentī.
Est procul in pelagō saxum spūmantia contrā
litora, quod tumidīs summersum tunditur ōlim 125
flūctibus, hibernī condunt ubi sīdera Cōrī;
tranquillō silet immōtāque attollitur undā
campus et aprīcis statīō grātissima mergīs.
hīc viridem Aenēās frondentī ex ilice mētā
cōstituit signum nauīs pater, unde revertī 130
scīrent et longōs ubi circumflectere cursūs.
tum loca sorte legunt ipsīque in puppibus aurō
ductōrēs longē effulgent ostrōque decōrī;
cētera pōpuleā vēlātur fronde iuventūs
nūdātōsque umerōs oleō perfūsa nitēscit. 135

cōnsīdunt trānstrīs, intentaque bracchia rēmīs;
 intentī exspectant signum, exsultantiaque haurit
 corda pavor pulsāns laudumque arrēcta cupīdō.
 inde ubi clāra dedit sonitum tuba, finibus omnēs,
 haud mora, prōsiluēre suis; ferit aethera clamor 140
 nauticus, adductīs spūmant freta versa lacertīs.
 īfindunt pariter sulcōs, tōtumque dehīscit
 convulsum rēmīs rōstrīsque tridentibus aequor.
 nōn tam praecipitēs bijugō certāmine campum
 corripuēre ruuntque effūsī carcere currūs, 145
 nec sīc immissīs aurīgae undantia lōra
 concussēre jugīs prōnīque in verbera pendent.
 tum plausū fremitūque virum studiisque faventum
 cōnsonat omne nemus, vōcemque inclūsa volūtant
 lītora, pulsātī collēs clāmōre resultant. 150
 Effugit ante aliōs primīsque elābitur undīs
 turbam inter fremitumque Gyās; quem deinde Cloanthus
 cōnsequitur, melior rēmīs, sed pondere pīnus
 tarda tenet. post hōs aequō discrīmine Pristīs
 Centaurusque locum tendunt superāre priōrem; 155
 et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingēns
 Centaurus, nunc ūnā ambae jūctisque feruntur
 frontibus et longā sulcant vada salsa carīnā.

jamque propinquābant scopulō mētamque tenēbant,
 cum p̄nceps mediōque Gyās in gurgite victor 160
 rēctōrem nāvis compellat vōce Menoetēn:
 ‘quō tantum mihi dexter abīs? hūc dērige cursum;
 litus amā et laevā stringat sine palmula cautēs;
 altum aliī teneant.’ dīxit; sed caeca Menoetēs
 saxa timēns prōram pelagī dētorquet ad undās. 165
 ‘quō dīversus abīs?’ iterum ‘pete saxa, Menoetē!’
 cum clāmōre Gyās revocābat, et ecce Cloanthum
 respicit īstantem tergō et propiōra tenentem.
 ille inter nāvemque Gyae scopulōsque sonantēs
 rādīt iter laevum interior subitōque priōrem 170
 praeterit et mētīs tenet aequora tūta relictīs.
 tum vērō exārsit juvenī dolor ossibus ingēns
 nec lacrimīs caruēre genae, sēgnemque Menoetēn
 oblītus decorisque suī sociumque salūtis
 in mare praecipitem puppī dēturbat ab altā; 175
 ipse gubernāclō rēctor subit, ipse magister
 hortāturque virōs clāvumque ad litora torquet.
 at gravis ut fundō vix tandem redditus īmō est
 jam senior madidāque fluēns in veste Menoetēs
 summa petit scopulī siccāque in rūpe resēdit. 180
 illum et lābentem Teucrī et rīsere natantem

et salsōs rīdent revomentem pectore flūctūs.
 Hic laeta extrēmīs spēs est accēnsa duōbus,
 Sergestō Mnestheique, Gyān superāre morantem.
 Sergestus capit ante locum scopulōque propinquat, 185
 nec tōtā tamen ille prior praeunte carīnā;
 parte prior, partim rōstrō premit aemula Pristis.
 at mediā sociōs incēdēns nāve per ipsōs
 hortātūr Mnestheus: ‘nunc, nunc īnsurgite rēmīs,
 Hectoreī sociī, Trojae quōs sorte suprēmā 190
 dēlēgī comitēs; nunc illās prōmite vīrēs,
 nunc animōs, quibus in Gaetūlis Syrtibus ūsī
 Īoniōque marī Maleaeque sequācibus undīs.
 nōn jam prīma petō Mnestheus neque vincere certō
 (quamquam ō! sed superent quibus hoc, Neptūne, dedistī); 195
 extrēmōs pudeat rediisse: hōc vincite, cīvēs,
 et prohibēte nefās.’ ollī certāmine summō
 prōcumbunt: vastīs tremitt ictibus aerea puppis
 subtrahiturque solum, tum crēber anhelitus artūs
 āridaque ōra quatit, sūdor fluit undique rīvīs. 200
 attulit ipse virīs optātum cāsus honōrem:
 namque furēns animī dum prōram ad saxa suburget
 interior spatiōque subit Sergestus inīquō,
 infēlix saxīs in prōcurrentibus haesit.

concussae cautēs et acūtō in mūrīce rēmī 205
 obnixī crepuēre inlīsaque prōra pependit.
 cōnsurgunt nautae et magnō clāmōre morantur
 ferrātāsque trudēs et acūtā cuspidē contōs
 expediunt frāctōsque legunt in gurgite rēmōs.
 at laetus Mnestheus successūque ācrior ipsō 210
 agmine rēmōrum celerī ventīsque vocātīs
 prōna petit maria et pelagō dēcurrit apertō.
 quālis spēluncā subitō commōta columba,
 cui domus et dulcēs latebrōsō in pūmice nīdī,
 fertur in arva volāns plausumque exterrita pennīs 215
 dat tēctō ingentem, mox āere lāpsa quiētō
 rādīt iter liquidum celerēs neque commovet ālās:
 sīc Mnestheus, sīc ipsa fugā secat ultima Pristis
 aequora, sīc illam fert impetus ipse volantem.
 et primum in scopulō luctantem dēserit altō 220
 Sergestum brevibusque vadīs frūstrāque vocantem
 auxilia et frāctīs discentem currere rēmīs.
 inde Gyān ipsamque ingentī mōle Chimaeram
 cōnsequitur; cēdit, quoniam spoliāta magistrō est.
 sōlus jamque ipsō superest in fine Cloanthus, 225
 quem petit et summīs adnixus vīribus urget.
 Tum vērō ingeminat clāmōr cūnctīque sequentem

instīgant studiīs, resonatque fragōribus aether.
 hī proprium decus et partum indignantur honōrem
 nī teneant, vītamque volunt prō laude pacīscī; 230
 hōs successus alit: possunt, quia posse videntur.
 et fors aequātis cēpissent praemia rōstrīs,
 nī palmās pontō tendēns utrasque Cloanthus
 fūdissetque precēs dīvōsque in vōta vocāset:
 ‘dī, quibus imperium est pelagī, quōrum aequora currō, 235
 vōbīs laetus ego hōc candentem in litore taurum
 cōstituam ante ārās vōtī reus, extaque salsōs
 prōiciam in flūctūs et vīna liquentia fundam.’
 dixit, eumque imīs sub flūctibus audiit omnis
 Nēreidum Phorcīque chorus Panopēaque virgō, 240
 et pater ipse manū magnā Portūnus euntem
 impulit: illa Notō citius volucrīque sagittā
 ad terram fugit et portū sē condidit altō.
 tum satus Anchīsā cūctīs ex mōre vocātīs
 victōrem magnā praecōnis vōce Cloanthum 245
 dēclārat viridīque advēlat tempora laurō,
 mūneraque in nāvēs ternōs optāre juvencōs
 vīnaque et argentī magnum dat ferre talentum.
 ipsis praecipuōs ductōribus addit honōrēs:
 victōrī chlamydem aurātam, quam plūrima circum 250

purpura maeandrō duplicī Meliboea cucurrit,
 intextusque puer frondōsā rēgius Īdā
 vēlōcēs jaculō cervōs cursūque fatīgat
 ācer, anhēlantī similis, quem praepes ab Īdā
 sublīmem pedibus rapuit Jovis armiger uncīs; 255
 longaevī palmās nēquīquam ad sīdera tendunt
 cūstōdēs, saevitque canum lātrātus in aurās.
 at quī deinde locum tenuit virtūte secundum,
 lēvibus huic hāmīs cōnsertam aurōque trīlicem
 lōricam, quam Dēmoleō dētrāxerat ipse 260
 victor apud rapidum Simoenta sub Īliō altō,
 dōnat habēre, virō decus et tūtāmen in armīs.
 vix illam famulī Phēgeus Sagarisque ferēbant
 multiplicem cōnīxī umerīs; indūtus at ōlim
 Dēmoleos cursū pālantēs Trōas agēbat. 265
 tertia dōna facit geminōs ex aere lebētās
 cymbiaque argentō perfecta atque aspera signīs.
 jamque adeō dōnātī omnēs opibusque superbī
 pūniceīs ībant ēvīctī tempora taenīs,
 cum saevō ē scopulō multā vix arte revulsus 270
 āmissīs rēmīs atque ōrdine dēbilis ūnō
 inrīsam sine honōre ratem Sergestus agēbat.
 quālis saepe viae dēprēnsus in aggere serpēns,

aerea quem obliquum rota trānsiit aut gravis ictū
 sēminecem liquit saxō lacerumque viātor; 275
 nēquīquam longōs fugiēns dat corpore tortūs
 parte ferōx ārdēnsque oculīs et sibila colla
 arduus attollēns; pars vulnere clauda retentat
 nexantem nōdīs sēque in sua membra plicantem:
 tālī rēmigiō nāvis sē tarda movēbat; 280
 vēla facit tamen et vēlis subit ōstia plēnīs.
 Sergestum Aenēās prōmissō mūnere dōnat
 servātam ob nāvem laetus sociōsque reductōs.
 olli serva datur operum haud ignāra Minervae,
 Cressa genus, Pholoē, geminīque sub ūbere nātī. 285
 Hōc pius Aenēās missō certāmine tendit
 grāmineum in campum, quem collibus undique curvīs
 cingēbant silvae, mediāque in valle theātrī
 circus erat; quō sē multīs cum milibus hērōs
 cōnsessū medium tulit exstrūctōque resēdit. 290
 hīc, quī forte velint rapidō contendere cursū,
 invitat pretiīs animōs, et praemia pōnit.
 undique conveniunt Teucrī mixtīque Sicānī,
 Nīsus et Euryalus primī,
 Euryalus fōrmā insignis viridīque juventā, 295
 Nīsus amōre piō puerī; quōs deinde secūtus

rēgius ēgregiā Priamī dē stirpe Diōrēs;
hunc Salius simul et Patrōn, quōrum alter Acarnan,
alter ab Arcadiō Tegeaeae sanguine gentis;
tum duo Trīnacrii juvenēs, Helymus Panopēsque 300
adsuētī silvīs, comitēs seniōris Acestae;
multī praetereā, quōs fāma obscūra recondit.
Aenēās quibus in mediīs sic deinde locūtus:
‘accipite haec animīs laetāsque advertite mentēs.
nēmō ex hōc numerō mihi nōn dōnātus abibit. 305
Cnōsia bīna dabō lēvātō lūcida ferrō
spīcula caelātamque argentō ferre bipennem;
omnibus hic erit ūnus honōs. trēs praemia primī
accipient flāvāque caput nectentur olīvā.
primus equum phalerīs īnsignem victor habētō; 310
alter Amāzoniam pharetram plēnamque sagittīs
Thrēiciīs, lātō quam circum amplectitur aurō
balteus et teretī subnectit fibula gemmā;
tertius Argolicā hāc galeā contentus abitō.’
Haec ubi dicta, locum capiunt signōque repente 315
corripiunt spatia audītō līmenque relinquunt,
effūsī nimbō similēs. simul ultima signant,
primus abit longēque ante omnia corpora Nisus
ēmicat et ventīs et fulminis ōcior ālīs;

proximus huic, longō sed proximus intervāllō, 320
 insequitur Salius; spatiō post deinde relictō
 tertius Euryalus;
 Euryalumque Helymus sequitur; quō deinde sub ipsō
 ecce volat calcemque terit jam calce Diōrēs
 incumbēns umerō, spatia et sī plūra supersint 325
 trānseat ēlāpsus prior ambiguumque relinquat.
 jamque ferē spatiō extrēmō fessique sub ipsam
 finem adventābant, lēvī cum sanguine Nīsus
 lābitur infēlix, caesis ut forte juvencis
 fūsus humum viridisque super madefēcerat herbās. 330
 hīc juvenis jam victor ovāns vestīgia pressō
 haud tenuit titubāta solō, sed prōnus in ipsō
 concidit immundōque fimō sacrōque cruōre.
 nōn tamen Euryalī, nōn ille oblitus amōrum:
 nam sēsē opposuit Saliō per lūbrica surgēns; 335
 ille autem spissā jacuit revolūtus harēnā,
 ēmicat Euryalus et mūnere victor amīcī
 prīma tenet, plausūque volat fremitūque secundō.
 post Helymus subit et nunc tertia palma Diōrēs.
 hīc tōtum caveae cōnsessum ingentis et ōra 340
 prīma patrum magnīs Salius clāmōribus implet,
 ēreptumque dolō reddī sibi poscit honōrem.

tūtātur favor Euryalum lacrimaeque decōrae,
 grātor et pulchrō veniēns in corpore virtūs.
 adjuvat et magnā prōclāmat vōce Diōrēs, 345
 quī subiit palmae frūstrāque ad praemia vēnit
 ultima, sī prīmī Saliō reddentur honōrēs.
 tum pater Aenēās ‘vestra’ inquit ‘mūnera vōbīs
 certa manent, puerī et palmam movet ōrdine nēmō;
 mē liceat cāsūs miserārī insontis amīcī.’ 350
 sic fātus tergum Gaetūlī immāne leōnis
 dat Saliō villīs onerōsum atque unguibus aureīs.
 hīc Nīsus ‘sī tanta’ inquit ‘sunt praemia victīs,
 et tē lāpsōrum miseret, quae mūnera Nīsō
 digna dabis, prīmam meruī quī laude corōnam 355
 nī mē, quae Salium, fortūna inimīca tulisset?’
 et simul hīs dictīs faciem ostentābat et ūdō
 turpia membra fimō. rīsit pater optimus ollī
 et clipeum efferrī iussit, Didymāonis artēs,
 Neptūnī sacrō Danaīs dē poste refixum. 360
 hōc juvenem ēgregium praestantī mūnere dōnat.
 Post, ubi cōfectī cursūs et dōna perēgit,
 ‘nunc, sī cui virtūs animusque in pectore praesēns,
 adsit et ēvīctīs attollat bracchia palmīs’:
 sic ait, et geminum pugnae prōpōnit honōrem, 365

victōrī vēlātum aurō vittisque iuvenum,
 ēnsem atque insignem galeam sōlācia victō.
 nec mora; continuō vastīs cum vīribus effert
 ōra Darēs magnōque virum sē murmure tollit,
 sōlus quī Paridem solitus contendere contrā, 370
 idemque ad tumulum quō maximus occubat Hector
 victōrem Būtēn immānī corpore, quī sē
 Bēbryciā veniēns Amycī dē gente ferēbat,
 perculit et fulvā moribundum extendit harēnā.
 tālis prīma Darēs caput altum in proelia tollit, 375
 ostenditque umerōs lātōs alternaque jactat
 brachia prōtendēns et verberat ictibus aurās.
 quaeritur huic alius; nec quisquam ex agmine tantō
 audet adire virum manibusque indūcere caestūs.
 ergō alacris cūctōsque putāns excēdere palmā 380
 Aenēae stetit ante pedēs, nec plūra morātus
 tum laevā taurum cornū tenet atque ita fātur:
 ‘nāte deā, sī nēmō audet sē crēdere pugnae,
 quae finis standī? quō mē decet usque tenērī?
 dūcere dōna jubē.’ cūctī simul ōre fremēbant 385
 Dardanidae reddique virō prōmissa jubēbant.
 Hīc gravis Entellum dictīs castīgat Acestēs,
 proximus ut viridante torō cōnsēderat herbae:

‘Entelle, hērōum quondam fortissime frūstrā,
 tantane tam patiēns nūllō certāmine tolli 390
 dōna sinēs? ubi nunc nōbīs deus ille, magister
 nēquīquam memorātus, Eryx? ubi fāma per omnem
 Trīnāciam et spolia illa tuīs pendentia tēctīs?’
 ille sub haec: ‘nōn laudis amor nec glōria cessit
 pulsa metū; sed enim gelidus tardante senectā 395
 sanguis hebet, frīgēntque effētae in corpore vīrēs.
 sī mihi quae quondam fuerat quāque improbus iste
 exsultat fidēs, sī nunc foret illa iuventās,
 haud equidem pretiō inductus pulchrōque iuvencō
 vēnissem, nec dōna moror.’ sic deinde locūtus 400
 in medium geminōs immānī pondere caestūs
 prōjēcit, quibus ācer Eryx in proelia suētus
 ferre manum dūrōque intendere bracchia tergō.
 obstipuēre animī: tantōrum ingentia septem
 terga boum plumbō īnsūtō ferrōque rigēbant. 405
 ante omnēs stupet ipse Darēs longēque recūsāt,
 magnanimusque Anchīsiadēs et pondus et ipsa
 hūc illūc vinclōrum immēnsa volūmina versat.
 tum senior tālēs referēbat pectore vōcēs:
 ‘quid, sī quis caestūs ipsius et Herculis arma 410
 vīdisset trīstemque hōc ipsō in litore pugnam?

haec germānus Eryx quondam tuus arma gerēbat
 (sanguine cernis adhūc sparsōque īfecta cerebrō),
 hīs magnum Alcīdēn contrā stetit, hīs ego suētus,
 dum melior vīrēs sanguis dabat, aemula necdum 415
 temporibus geminīs cānēbat sparsa senectūs.
 sed sī nostra Darēs haec Trōius arma recūsāt
 idque piō sedet Aenēae, probat auctor Acestēs,
 aequēmus pugnās. Erycis tibi terga remittō
 (solve metūs), et tū Trojānōs exue caestūs.’ 420
 haec fātus duplicem ex umerīs rejēcit amictum
 et magnōs membrōrum artūs, magna ossa lacertōsque
 exuit atque ingēns mediā cōsistit harēnā.
 tum satus Anchīsā caestūs pater extulit aequōs
 et paribus palmās ambōrum innexuit armīs. 425
 cōnstitit in digitōs extemplō arrēctus uterque
 bracchiaque ad superās interritus extulit aurās.
 abdūxēre retrō longē capita ardua ab ictū
 immiscentque manūs manibus pugnamque lacessunt,
 ille pedum melior mōtū frētusque juventā, 430
 hic membrīs et mōle valēns; sed tarda trementī
 genua labant, vastōs quatit aeger anhelitus artūs.
 multa virī nēquīquam inter sē vulnera jactant,
 multa cavō laterī ingeminant et pectore vastōs

dant sonitūs, erratque aurēs et tempora circum 435
 crēbra manus, dūrō crepitant sub vulnere mālae.
 stat gravis Entellus nīsūque immōtus eōdem
 corpore tēla modō atque oculīs vigilantibus exit.
 ille, velut celsam oppugnat quī mōlibus urbem
 aut montāna sedet circum castella sub armīs, 440
 nunc hōs, nunc illōs aditūs, omnemque pererrat
 arte locum et variīs adsultibus inritus urget.
 ostendit dextram īnsurgēns Entellus et altē
 extulit, ille ictum venientem ā vertice vēlōx
 praevīdit celerīque ēlāpsus corpore cessit; 445
 Entellus vīrēs in ventum effūdit et ultrō
 ipse gravis graviterque ad terram pondere vastō
 concidit, ut quondam cava concidit aut Erymanthō
 aut Īdā in magnā rādīcitus ēruta pīnus.
 cōnsurgunt studiīs Teucrī et Trīnacia pūbēs; 450
 it clāmor caelō prīmusque accurrit Acestēs
 aequaeuumque ab humō miserāns attollit amicum.
 at nōn tardātus cāsū neque territus hērōs
 ācrior ad pugnam redit ac vim suscitāt irā;
 tum pudor incendit vīrēs et cōnscia virtūs, 455
 praecipitemque Darēn ārdēns agit aequore tōtō
 nunc dextrā ingemināns ictūs, nunc ille sinistrā.

nec mora nec requiēs: quam multā grandine nimbi
 culminibus crepitant, sīc dēnsīs ictibus hērōs
 crēber utrāque manū pulsat versatque Darēta. 460
 Tum pater Aenēās prōcēdere longius irās
 et saevīre animīs Entellum haud passus acerbis,
 sed finem imposuit pugnae fessumque Darēta
 ēripuit mulcēns dictīs ac tālia fātur:
 ‘infelix, quae tanta animum dēmentia cēpit? 465
 nōn virēs aliās conversaque nūmina sentīs?
 cēde deō.’ dixitque et proelia vōce dirēmit.
 ast illum fidī aequālēs genua aegra trahentem
 jactantemque utrōque caput crassumque cruōrem
 ōre ējectantem mixtōsque in sanguine dentēs 470
 dūcunt ad nāvēs; galeamque ēnsemque vocātī
 accipiunt, palmam Entellō taurumque relinquunt.
 hīc victor superāns animīs taurōque superbus
 ‘nāte deā, vōsque haec’ inquit ‘cognōscite, Teucrī,
 et mihi quae fuerint juvenālī in corpore virēs 475
 et quā servētis revocātum ā morte Darēta.’
 dīxit, et adversī contrā stetit ōra juvencī
 quī dōnum astābat pugnae, dūrōsque reductā
 librāvit dextrā media inter cornua caestūs
 arduus, effrāctōque inlīsit in ossa cerebrō: 480

sternitur exanimisque tremēns prōcumbit humi bōs.

ille super tālēs effundit pectore vōcēs:

‘hanc tibi, Eryx, meliōrem animam prō morte Darētis
persolvō; hīc victor caestūs artemque repōnō.’

Prōtinus Aenēās celerī certāre sagittā 485

invītat quī forte velint et praemia dīcit,

ingentīque manū mālum dē nāve Serestī

ērigit et volucrem trājectō in fūne columbam,

quō tendant ferrum, mālō suspendit ab altō.

convēnēre virī dējectamque aerea sortem 490

accēpit galea, et prīmus clāmōre secundō

Hyrtaeidae ante omnēs exit locus Hippocoontis;

quem modo nāvālī Mnestheus certāmine victor

cōnsequitur, viridī Mnestheus ēvīnctus olīvā.

tertius Eurytiōn, tuus, ō clārissime, frāter, 495

Pandare, quī quondam jussus cōfundere foedus

in mediōs tēlum torsistī prīmus Achīvōs.

extrēmus galeaque īmā subsēdit Acestēs,

ausus et ipse manū juvenum temptāre labōrem.

tum validīs flexōs incurvant vīribus arcūs 500

prō sē quisque virī et dēprōmunt tēla pharetris,

prīmaque per caelum nervō strīdente sagittā

Hyrtaeidae juvenis volucrēs dīverberat aurās,

et venit adversique infigitur arbore mālī.
 intremuit mālus timuitque exterrita pennīs 505
 āles, et ingentī sonuērunt omnia plausū.
 post ācer Mnestheus adductō cōstitit arcū
 alta petēns, pariterque oculōs tēlumque tetendit.
 ast ipsam miserandus avem contingere ferrō
 nōn valuit; nōdōs et vincula linea rūpit 510
 quīs innexa pedem mālō pendēbat ab altō;
 illa Notōs atque ātra volāns in nūbila fūgit.
 tum rapidus, jamdūdum arcū contenta parātō
 tēla tenēns, frātrem Eurytiōn in vōta vocāvit,
 jam vacuō laetam caelō speculātus et ālīs 515
 plaudentem nigrā figit sub nūbe columbam.
 dēcidit exanimis vītamque reliquit in astris
 aetheriīs fixamque refert delāpsa sagittam.
 Āmissā sōlus palmā superābat Acestēs,
 quī tamen āeriās tēlum contendit in aurās 520
 ostentāns artemque pater arcumque sonantem.
 hīc oculīs subitum obicitur magnōque futūrum
 auguriō mōnstrum; docuit post exitus ingēns
 sēraque terrificī cecinērunt ōmina vātēs.
 namque volāns liquidīs in nūbibus ārsit harundō 525
 signāvitque viam flammīs tenuīsque recessit

cōnsūmpta in ventōs, caelō ceu saepe refixa
 trānscurrunt crīnemque volandia sīdera dūcunt.
 attonitīs haesēre animīs superōsque precātī
 Trīnacriī Teucrīque virī, nec maximus ōmen 530
 abnuī Aenēās, sed laetum amplexus Acestēn
 mūneribus cumulat magnīs ac tālia fātur:
 ‘sūme, pater, nam tē voluit rēx magnus Olympī
 tālibus auspiciīs exsortem dūcere honōrēs.
 ipsius Anchīsae longaevī hoc mūnus habēbis, 535
 crātēra impressum signīs, quem Thrācius ōlim
 Anchīsae genitōrī in magnō mūnere Cisseus
 ferre suī dederat monimentum et pignus amōris.’
 sic fātus cingit viridantī tempora laurō
 et prīmum ante omnēs victōrem appellat Acestēn. 540
 nec bonus Eurytiōn praelātō invīdit honōrī,
 quamvīs sōlus avem caelō dējēcit ab altō.
 proximus ingreditur dōnīs quī vincula rūpit,
 extrēmus volucrī quī fixit harundine mālum.
 At pater Aenēās nōndum certāmine missō 545
 cūstōdem ad sēsē comitemque impūbis Iūli
 Ēpytidēn vocat, et fidam sic fātur ad aurem:
 ‘vāde age et Ascaniō, sī jam puerīle parātum
 agmen habet sēcum cursūsque īstrūxit equōrum,

dūcat avō turmās et sēsē ostendat in armīs 550
 dic' ait. ipse omnem longō dēcēdere circō
 infūsum populū et campōs jubet esse patentēs.
 incēdunt puerī pariterque ante ōra parentum
 frēnātīs lūcent in equīs, quōs omnis euntēs
 Trīnaciae mīrāta fremit Trojaeque juventūs. 555
 omnibus in mōrem tōnsā coma pressa corōnā;
 cornea bīna ferunt praefixa hastilia ferrō,
 pars lēvēs umerō pharetrās; it pectore summō
 flexilis obtortī per collum circulus aurī.
 trēs equitum numerō turmae ternīque vagantur 560
 ductōrēs; puerī bis sēnī quemque secūtī
 agmine partītō fulgent paribusque magistrīs.
 ūnā aciēs juvenum, dūcit quam parvus ovantem
 nōmen avī referēs Priamus, tua clāra, Polītē,
 prōgeniēs, auctūra Italōs; quem Thrācius albīs 565
 portat equus bicolor maculīs, vestīgia prīmī
 alba pedis frontemque ostentāns arduus albam.
 alter Atys, genus unde Atiī dūxere Latīnī,
 parvus Atys puerōque puer dilēctus Iūlō.
 extrēmus fōrmāque ante omnis pulcher Iūlus 570
 Sīdoniō est invectus equō, quem candida Dīdō
 esse suī dederat monimentum et pignus amōris.

cētera Trīnaciīs pūbēs seniōris Acestae fertur equīs.	
excipiunt plausū pavidōs gaudentque tuentēs Dardanidae, veterumque agnōscunt ōra parentum. postquam omnem laetī cōsessum oculōsque suōrum lūstrāvēre in equīs, signum clāmōre parātis Ēpytidēs longē dedit īsonuitque flagellō.	575
ollī discurrēre parēs atque agmina ternī dīductis solvēre chorīs, rūsusque vocātī convertēre viās infēstaque tēla tulēre. inde aliōs ineunt cursūs aliōsque recursūs adversī spatiīs, alternōsque orbibus orbēs impediunt pugnaeque cient simulācra sub armīs; et nunc terga fugā nūdant, nunc spīcula vertunt īnfēnsī, factā pariter nunc pāce feruntur. ut quondam Crētā fertur Labyrinthus in altā parjetibus textum caecīs iter ancipitemque mille viīs habuisse dolum, quā signa sequendī frangeret indēprēnsus et inremeābilis error; haud aliō Teucrum nātī vestīgia cursū impediunt texuntque fugās et proelia lūdō, delphīnum similēs quī per maria ūmida nandō Carpathium Libycumque secant.	580 585 590 595

hunc mōrem cursūs atque haec certāmina prīmus
 Ascanius, Longam mūris cum cingeret Albam,
 rettulit et prīscōs docuit celebrāre Latīnōs,
 quō puer ipse modō, sēcum quō Trōia pūbēs;
 Albānī docuēre suōs; hinc maxima porrō 600
 accēpit Rōma et patrium servāvit honōrem;
 Trojaque nunc puerī, Trojānum dīcitur agmen.
 hāc celebrāta tenuis sāctō certāmina patrī.
 Hinc prīmum Fortūna fidem mūtāta novāvit.
 dum variīs tumulō referunt sollemnia lūdīs, 605
 Īrim dē caelō mīsit Sātūrnīa Jūnō
 Īliacam ad classem ventōsque aspīrat euntī,
 multa movēns necdum antīquum saturāta dolōrem.
 illa viam celerāns per mille colōribus arcum
 nūllī vīsa citō dēcurrit trāmite virgō. 610
 cōnspicit ingentem concursum et lītora lūstrat
 dēsertōsque videt portūs classemque relictam.
 at procul in sōlā sēcūrtae Trōades āctā
 āmissum Anchīsēn flēbant, cūnctaeque profundum
 pontum aspectābant flentēs. heu tot vada fessīs 615
 et tantum superesse maris, vōx omnibus ūna;
 urbem ōrant, taedet pelagī perferre labōrem.
 ergō inter mediās sēsē haud ignāra nocendī

conicit et faciemque deae vestemque repōnit;
 fit Beroē, Tmariī conjūnx longaeva Dorycli, 620
 cui genus et quondam nōmen nātique fuissent,
 ac sic Dardanidum mediam sē mātribus īnfert.
 ‘ō miserae, quās nōn manus’ inquit ‘Achāica bellō
 trāxerit ad lētum patriae sub moenibus! ō gēns
 īnfēlix, cui tē exitiō Fortūna reservat? 625
 septima post Trojae excidium jam vertitur aestās,
 cum freta, cum terrās omnēs, tot inhospita saxa
 sīderaque ēmēnsae ferimur, dum per mare magnum
 Ītaliā sequimur fugientem et volvimur undīs.
 hīc Erycis finēs frāternī atque hospes Acestēs: 630
 quis prohibet mūrōs jacere et dare cīvibus urbem?
 ō patria et raptī nēquīquam ex hoste penātēs,
 nūllane jam Trojae dīcentur moenia? nusquam
 Hectoreōs amnēs, Xanthum et Simoenta, vidēbō?
 quīn agite et mēcum īnfaustās exūrite puppēs. 635
 nam mihi Cassandrae per somnum vātis imāgō
 ārdentēs dare vīsa facēs: “hīc quaerite Trojam;
 hīc domus est” inquit “vōbīs.” jam tempus agī rēs,
 nec tantīs mora prōdigīs. ēn quattuor ārae
 Neptūnō; deus ipse facēs animumque ministrat.’ 640
 haec memorāns prīma īnfēnsūm vī corripit ignem

sublātāque procul dextrā cōnīxa coruscat
 et jacit. arrēctae mentēs stupefactaque corda
 Īliadum. hīc ūna ē multīs, quae maxima nātū,
 Pyrgō, tot Priamī nātōrum rēgia nūtrīx: 645
 ‘nōn Beroē vōbīs, nōn haec Rhoetēia, mātṛēs,
 est Doryclī conjūnx; divīnī signa decōris
 ārdentisque notāte oculōs, quī spīritus illī,
 quī vultus vōcisque sonus vel gressus euntī.
 ipsa egomet dūdum Beroēn digressa reliquī 650
 aegram, indignantem tālī quod sōla careret
 mūnere nec meritōs Anchīsae īferret honōrēs.’
 haec effāta.
 at mātṛēs prīmō ancipitēs oculisque malignīs
 ambiguae spectāre ratēs miserum inter amōrem 655
 praesentis terrae fātisque vocantia rēgna,
 cum dea sē paribus per caelum sustulit ālis
 ingentemque fugā secuit sub nūbibus arcum.
 tum vērō attonitae mōnstrīs actaeque furōre
 conclāmant, rapiuntque focīs penetrālibus ignem, 660
 pars spoliānt ārās, frondem ac virgulta facēsque
 coniciunt. furit immissīs Volcānus habēnis
 trānstra per et rēmōs et pictās abjete puppēs.
 Nūntius Anchīsae ad tumulum cuneōsque theātrī

incēnsās perfert nāvēs Eumēlus, et ipsī 665
 respiciunt ātram in nimbō volitāre favillam.
 p̄rimus et Ascanius, cursūs ut laetus equestrēs
 dūcēbat, sic ācer equō turbāta petīvit
 castra, nec exanimēs possunt retinēre magistrī.
 ‘quis furor iste novus? quō nunc, quō tenditis’ inquit 670
 ‘heu miserae cīvēs? nōn hostem inimīcaque castra
 Argīvum, vestrās spēs ūritis. ēn, ego vester
 Ascanius! galeam ante pedēs prōjēcit inānem,
 quā lūdō indūtus bellī simulācra ciēbat.
 accelerat simul Aenēās, simul agmina Teucrum. 675
 ast illae dīversa metū per litora passim
 diffugiunt, silvāsque et sicubi concava fūrtim
 saxa petunt; piget inceptī lūcisque, suōsque
 mūtātae agnōscunt excussa que pectore Jūnō est.
 Sed nōn idcircō flamma atque incendia vīrēs 680
 indomitās posuēre; ūdō sub rōbore vīvit
 stuppa vomēns tardum fūmum, lentusque carīnās
 ēst vapor et tōtō dēscendit corpore pestis,
 nec vīrēs hērōum infūsaque flūmina prōsunt.
 tum pius Aenēās umerīs abscondere vestem 685
 auxiliōque vocāre deōs et tendere palmās:
 ‘Juppiter omnipotēns, sī nōndum exōsus ad ūnum

Trojānōs, sī quid pietās antiq̄ua labōrēs
 respicit hūmānōs, dā flammam ēvādere classī
 nunc, pater, et tenuēs Teucrum rēs ēripe lētō. 690
 vel tū, quod superest, infēstō fulmine mortī,
 sī mereor, dēmitte tuāque hīc obrue dextrā.
 vix haec ēdiderat cum effūsis imbribus ātra
 tempestās sine mōre furit tonitrūque tremēscunt
 ardua terrārum et campī; ruit aethere tōtō 695
 turbidus imber aquā dēnsisque nigerrimus Austrīs,
 implenturque super puppēs, sēmusta madēscunt
 rōbora, restinctus dōnec vapor omnis et omnēs
 quattuor āmissis servātae ā peste carīnae.
 At pater Aenēās cāsū concussus acerbō 700
 nunc hūc ingentēs, nunc illūc pectore cūrās
 mūtābat versāns, Siculīsne resīderet arvīs
 oblītus fātōrum, Italāsne capesseret ōrās.
 tum senior Nautēs, ūnum Trītōnia Pallas
 quem docuit multāque īnsignem reddidit arte 705
 haec respōnsa dabat, vel quae portenderet ira
 magna deum vel quae fātōrum posceret ōrdō;
 isque hīs Aenēān sōlātus vōcibus īffit:
 ‘nāte deā, quō fāta trahunt retrahuntque sequāmur;
 quidquid erit, superanda omnis fortūna ferendō est. 710

est tibi Dardanius dīvīnae stirpis Acestēs:
 hunc cape cōsiliīs socium et conjunge volentem,
 huic trāde āmissīs superant quī nāvibus et quōs
 pertaesum magnī inceptī rērumque tuārum est.
 longaeuōsque senēs ac fessās aequore matrēs 715
 et quidquid tēcum invalidum metuēnsque perīclī est
 dēlige, et hīs habeant terrīs sine moenia fessī;
 urbem appellābunt permissō nōmine Acestam.’
 Tālibus incēnsus dictīs seniōris amīcī
 tum vērō in cūrās animō didūcitur omnēs; 720
 et Nox ātra polum bigīs subvecta tenēbat.
 vīsa dehinc caelō faciēs dēlāpsa parentis
 Anchīsae subitō tālēs effundere vōcēs:
 ‘nāte, mihi vītā quondam, dum vīta manēbat,
 cāre magis, nāte Īliacīs exercite fātīs, 725
 imperiō Jovis hūc veniō, quī classibus ignem
 dēpulit, et caelō tandem miserātus ab altō est.
 cōsiliīs pārē quae nunc pulcherrima Nautēs
 dat senior; lēctōs juvenēs, fortissima corda,
 dēfer in Ītaliā. gēns dūra atque aspera cultū 730
 dēbellanda tibi Latīō est. Dītis tamen ante
 īfernās accēde domōs et Averna per alta
 congressūs pete, nāte, meōs. nōn mē impia namque

Tartara habent, trīstēs umbrae, sed amoena piōrum
 concilia Ēlysiumque colō. hūc casta Sibylla 735
 nigrārū multō pecudum tē sanguine dūcet.
 tum genus omne tuum et quae dentur moenia discēs.
 jamque valē; torquet mediōs Nox ūmida cursūs
 et mē saevus equīs Oriēns adflāvit anhēlis.
 dīxerat et tenuēs fūgit ceu fūmus in aurās. 740
 Aenēās ‘quō deinde ruis? quō prōripis?’ inquit,
 ‘quem fugis? aut quis tē nostrīs complexibus arcet?’
 haec memorāns cinerem et sōpītōs suscitāt ignēs,
 Pergameumque Larem et cānae penetrālia Vestae
 farre piō et plēnā supplex venerātur acerrā. 745
 Extemplō sociōs prīmumque accersit Acestēn
 et Jovis imperium et cārī praecepta parentis
 ēdocet et quae nunc animō sententia cōnset.
 haud mora cōnsiliīs, nec jussa recūsāt Acestēs:
 trānscribunt urbī matrēs populūque volentem 750
 dēpōnunt, animōs nīl magnae laudis egentēs.
 ipsī trānstra novant flammisque ambēsa repōnunt
 rōbora nāvigiīs, aptant rēmōsque rudentisque,
 exiguī numerō, sed bellō vivida virtūs.
 intereā Aenēās urbem dēsīgnat arātrō 755
 sortīturque domōs; hoc Īlium et haec loca Trojam

esse iubet. gaudet rēgnō Trojānus Acestēs
 indicitque forum et patribus dat jūra vocātis.
 tum vīcīna astrīs Erycīnō in vertice sēdēs
 fundātur Venerī Īdaliae, tumulōque sacerdōs 760
 ac lūcus lātē sacer additur Anchīsēō.
 Jamque diēs epulāta novem gēns omnis, et ārīs
 factus honōs: placidī strāvērunt aequora ventī
 crēber et aspirāns rūsus vocat Auster in altum.
 exoritur prōcurva ingēns per litora flētus; 765
 complexī inter sē noctemque diemque morantur.
 ipsae jam mātērēs, ipsī, quibus aspera quondam
 vīsa maris faciēs et nōn tolerābile nōmen,
 ire volunt omnemque fugae perferre labōrem.
 quōs bonus Aenēās dictīs sōlātur amicīs 770
 et cōsanguineō lacrimāns commendat Acestae.
 trēs Erycī vitulōs et Tempēstātibus agnam
 caedere deinde iubet solvīque ex ōrdine fūnem.
 ipse caput tōnsae foliīs ēvinctus olivae
 stāns procul in prōrā pateram tenet, extaque salsōs 775
 prōicit in flūctūs ac vīna liquentia fundit.
 certātīm sociī feriunt mare et aequora verrunt;
 prōsequitur surgēns ā puppī ventus euntīs.
 At Venus intereā Neptūnum exercita cūrīs

adloquitur tālisque effundit pectore questūs: 780
 ‘Jūnōnis gravis īra neque exsaturābile pectus
 cōgunt mē, Neptūne, precēs dēscendere in omnēs;
 quam nec longa diēs pietās nec mītigat ūlla,
 nec Jovis imperiō fātisque īnfrācta quiēscit.
 nōn mediā dē gente Phrygum exēdisse nefandis 785
 urbem odiīs satis est nec poenam traxe per omnem
 rēliquiās Trojae: cinerēs atque ossa perēemptae
 īnsequitur. causās tantī sciat illa furōris.
 ipse mihi nūper Libycīs tū testis in undīs
 quam mōlem subitō excierit: maria omnia caelō 790
 miscuit Aeoliīs nēquiquam frēta procellis,
 in rēgnīs hoc ausa tuīs.
 per scelus ecce etiam Trojānis mātribus āctīs
 exussit foedē puppēs et classe subēgit
 āmissā sociōs ignōtae linquere terrae. 795
 quod superest, ōrō, liceat dare tūta per undās
 vēla tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
 sī concessa petō, sī dant ea moenia Parcae.’
 tum Sāturnius haec domitor maris ēdidit alti:
 ‘fās omne est, Cytherēa, meis tē fidere rēgnīs, 800
 unde genus dūcis. meruī quoque; saepe furōrēs
 compressī et rabiem tantam caelīque marisque.

nec minor in terrīs, Xanthum Simoentaque testor,
 Aenēae mihi cūra tuī. cum Trōia Achillēs
 exanimāta sequēns impingeret agmina mūrīs, 805
 mīlia multa daret lētō, gementque replētī
 amnēs nec reperīre viam atque ēvolvere posset
 in mare sē Xanthus, Pēlīdae tunc ego fortī
 congressum Aenēān nec dīs nec vīribus aequīs
 nūbe cavā rapuī, cuperem cum vertere ab imō 810
 strūcta meīs manibus perjūrae moenia Trojae.
 nunc quoque mēns eadem perstat mihi; pelle timōrēs.
 tūtus, quōs optās, portūs accēdet Avernī.
 ūnus erit tantum āmissum quem gurgite quaerēs;
 ūnum prō multīs dabitur caput.’ 815
 hīs ubi laeta deae permulsit pectora dictīs,
 jungit equōs aurō genitor, spūmantiaque addit
 frēna ferīs manibusque omnēs effundit habēnās.
 caeruleō per summa levis volat aequora currū;
 subsīdunt undae tumidumque sub axe tonantī 820
 sternitur aequor aquīs, fugiunt vastō aethere nimbī.
 tum variae comitum faciēs, immānia cētē,
 et senior Glaucī chorus Īnōusque Palaemōn
 Tritōnēsque citī Phorcīque exercitus omnis;
 laeva tenet Thetis et Melitē Panopēaque virgō, 825

Nīsaē Spīōque Thaliaque Cŷmodocēque.

Hic patris Aenēae suspēnsam blanda vicissim
gaudia pertemptant mentem; jubet ōcius omnēs
attollī mālōs, intendī bracchia vēlīs.

ūnā omnēs fēcēre pedem pariterque sinistrōs, 830
nunc dextrōs solvēre sinūs; ūnā ardua torquent
cornua dētorquentque; ferunt sua flāmina classem.

prīnceps ante omnēs dēnsūm Palinūrus agēbat
agmen; ad hunc aliū cursum contendere jussī.
jamque ferē mediam caeli Nox ūmida mētam 835

contigerat, placidā laxābant membra quiēte
sub rēmīs fūsī per dūra sedilia nautae,
cum levis aetheriūs dēlāpsus Somnus ab astrīs

āera dīmōvit tenebrōsum et dispulit umbrās,
tē, Palinūre, petēns, tibi somnia trīstia portāns 840
īnsontī; puppīque deus cōnsēdit in altā

Phorbantī similis funditque hās ōre loquēlās:
‘īsidē Palinūre, ferunt ipsa aequora classem,
aequātae spīrant aerae, datur hōra quiētī.

pōne caput fessōsque oculōs fūrāre labōrī. 845
ipse ego paulisper prō tē tua mūnera inībō.’
cui vix attollēns Palinūrus lūmina fātur:

‘mēne salis placidī vultum flūctūsque quiētōs

ignōrāre jubēs? mēne huic cōnfidere mōnstrō?
 Aenēān crēdam (quid enim?) fallācibus auris 850
 et caelī totiēns dēceptus fraude serēnī?
 tālia dicta dabat, clāvumque adfixus et haerēns
 nusquam āmittēbat oculosque sub astra tenēbat.
 ecce deus rāmum Lēthaeō rōre madentem
 vīque sopōrātum Stygiā super utraque quassat 855
 tempora, cūctantique natantia lūmina solvit.
 vix prīmōs inopīna quiēs laxāverat artūs,
 et super incumbēns cum puppīs parte revulsā
 cumque gubernāclō liquidās prōjēcit in undās
 praecipitem ac sociōs nēquīquam saepe vocantem; 860
 ipse volāns tenuēs sē sustulit āles ad aurās.
 currit iter tūtum nōn sētius aequore classis
 prōmissisque patris Neptūni interrīta fertur.
 jamque adeō scopulōs Sīrēnum advecta subībat,
 difficilēs quondam multōrumque ossibus albōs 865
 (tum rauca adsiduō longē saxa sonābant),
 cum pater āmissō fluitantem errāre magistrō
 sēnsit, et ipse ratem nocturnīs rēxit in undīs
 multa gemēns cāsūque animum concussus amīcī:
 ‘ō nimium caelō et pelagō cōnfīse serēnō,
 nūdus in ignōtā, Palinūre, jacēbis harēnā.’ 870

Aeneid Book 6

Sic fatur lacrimans, classique immittit habenas
et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.
obvertunt pelago proras; tum dente tenaci
ancora fundabat navēs et litora curvae
praetexunt puppes. juvenum manus emicat ardens 5
litus in Hesperium; quaerit pars semina flammae
abstrusa in venis silicis, pars densa ferarum
tectis rapit silvas inventaque flumina monstrat.
at pius Aeneas arcis quibus altus Apollo
praesidet horrendaeque procul secreta Sibyllae, 10
antrum immane, petit, magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates aperitque futura.
jam subeunt Triviae lucos atque aurea tecta.
Daedalus, ut fama est, fugiens Minoria regna
praepetibus pennis ausus se credere caelo 15
insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaeque levis tandem super astitit arce.
redditus his primum terris tibi, Phoebe, sacravit
remigium alarum posuitque immania templa.
in foribus letum Androgeos; tum pendere poenas 20

Cecropidae jussī (miserum!) septēna quotannīs
corpora nātōrum; stat ductīs sortibus urna.
contrā elāta marī respondet Cnosia tellūs:
hīc crūdēlis amor taurī suppostaque fūrtō
Pāsīphae mixtumque genus prōlēsque bifōrmis 25
Mīnōtaurus inest, Veneris monimenta nefandae,
hīc labor ille domūs et inextricābilis error;
magnum rēgīnae sed enim miserātus amōrem
Daedalus ipse dolōs tēctī ambāgēsque resolvit,
caeca regēns filō vestigia. tū quoque magnam 30
partem opere in tantō, sineret dolor, Īcare, habērēs.
bis cōnātus erat cāsūs effingere in aurō,
bis patriae cecidēre manūs. quīn prōtinus omnia
perlegerent oculīs, nī jam praemissus Achātēs
adforet atque ūnā Phoebī Triviaeque sacerdotēs, 35
Dēiphobe Glaucl, fātur quae tālia rēgī:
‘nōn hoc ista sibī tempus spectācula poscit;
nunc grege dē intāctō septem mactāre juvencōs
praestiterit, totidem lēctās ex mōre bidentēs.’
tālibus adfāta Aenēān (nec sacra morantur 40
jussa virī) Teucrōs vocat alta in templa sacerdotēs.
Excisum Euboicae latus ingēns rūpis in antrum,
quō lātī dūcunt aditūs centum, ōstia centum,

unde ruunt totidem vōcēs, respōnsa Sibyllae.
 ventum erat ad līmen, cum virgō ‘poscere fāta 45
 tempus’ ait; ‘deus ecce deus!’ cui tālia fantī
 ante forēs subitō nōn vultūs, nōn color ūnus,
 nōn cōmptae mānsēre comae; sed pectus anhēlum,
 et rabiē fera corda tument, majorque vidērī
 nec mortāle sonāns, adflāta est nūmine quandō 50
 jam propiōre dei. ‘cessās in vōta precēsque,
 Trōs’ ait ‘Aenēā? cessās? neque enim ante dehīscēt
 attonitae magna ōra domūs.’ et tālia fāta
 conticuit. gelidus Teucrīs per dūra cucurrit
 ossa tremor, funditque precēs rēx pectore ab īmō: 55
 ‘Phoebe, gravēs Trojae semper miserāte labōrēs,
 Dardana quī Paridis dērextī tēla manūsqe
 corpus in Aeacidae, magnās obeuntia terrās
 tot maria intrāvī duce tē penitusque repostās
 Massylum gentēs praetentaque Syrtibus arva: 60
 jam tandem Ītalīae fugientēs prēndimus ōrās.
 hāc Trojāna tenus fuerit fortūna secūta;
 vōs quoque Pergameae jam fās est parcere gentī,
 dīque deaeque omnēs, quibus obstitit Īlium et ingēns
 glōria Dardaniae. tūque, ō sānctissima vātēs, 65
 praescia ventūrī, dā (nōn indēbita poscō

rēgna meīs fātīs) Latiō cōnsidere Teucrōs
 errantisque deōs agitātaque nūmina Trojae.
 tum Phoebō et Triviae solidō dē marmore templum
 instituam fēstōsque diēs dē nōmine Phoebī. 70
 tē quoque magna manent rēgnīs penetrālia nostrīs:
 hīc ego namque tuās sortēs arcānaque fāta
 dicta meae gentī pōnam, lēctōsque sacrābō,
 alma, virōs. foliīs tantum nē carmina mandā,
 nē turbāta volent rapidīs lūdibria ventis; 75
 ipsa canās ōrō.' finem dedit ōre loquendī.
 At Phoebī nōndum patiēns immānis in antrō
 bacchātur vātēs, magnum sī pectore possit
 excussisse deum; tantō magis ille fatīgat
 ōs rabidum, fera corda domāns, fingitque premendō. 80
 ōstia jamque domūs patuēre ingentia centum
 sponte suā vātisque ferunt respōnsa per aurās:
 'ō tandem magnīs pelagī dēfūncte periclis
 (sed terrae graviōra manent), in rēgna Lavīnī
 Dardanidae venient (mitte hanc dē pectore cūram), 85
 sed nōn et vēnisse volent. bella, horrida bella,
 et Thybrim multō spūmantem sanguine cernō.
 nōn Simois tibi nec Xanthus nec Dōrica castra
 dēfuerint; alius Latiō jam partus Achillēs,

nātus et ipse deā; nec Teucrīs addita Jūnō	90
usquam aberit, cum tū supplex in rēbus egēnīs	
quās gentēs Italum aut quās nōn ōrāveris urbis!	
causa malī tantī conjūnx iterum hospita Teucrīs	
externīque iterum thalamī.	
tū nē cēde malīs, sed contrā audentior itō,	95
quā tua tē Fortūna sinet. via prīma salūtis	
(quod minimē rēris) Grājā pandētur ab urbe.’	
Tālibus ex adytō dictīs Cūmaea Sibyllā	
horrendās canit ambāgēs antrōque remūgit,	
obscurīs vēra involvēns: ea frēna furentī	100
concutit et stimulōs sub pectore vertit Apollō.	
ut primum cessit furor et rabida ōra quiērunt,	
incipit Aenēās hērōs: ‘nōn ūlla labōrum,	
ō virgō, nova mī faciēs inopīnave surgit;	
omnia praecēpī atque animō mēcum ante perēgī.	105
ūnum ōrō: quandō hīc īnfernī jānuā rēgis	
dicitur et tenebrōsa palūs Acheronte refūsō,	
īre ad cōnspectum cārī genitōris et ōra	
contingat; doceās iter et sacra ōstia pandās.	
illum ego per flammās et mille sequentia tēla	110
ēripuī hīs umerīs mediōque ex hoste recēpī;	
ille meum comitātus iter maria omnia mēcum	

atque omnēs pelagīque minās caelīque ferēbat,
 invalidus, vīrēs ultrā sortemque senectae.
 quīn, ut tē supplex peterem et tua limina adirem, 115
 idem ōrāns mandāta dabat. gnātīque patrisque,
 alma, precor, miserēre (potes namque omnia, nec tē
 nēquīquam lūcīs Hecatē praefēcit Avernīs),
 sī potuit mānēs accersere conjugis Orpheus
 Thrēiciā frētus citharā fidibusque canōrīs, 120
 sī frātrem Pollūx alternā morte redēmit
 itque reditque viam totiēns. quid Thēsea, magnum
 quid memorem Alcīdēn? et mī genus ab Jove summō.
 Tālibus ōrābat dictīs ārāsque tenēbat,
 cum sīc orsa loquī vātēs: ‘sate sanguine dīvum, 125
 Trōs Anchīsiadē, facilis dēscēnsus Avernō:
 noctēs atque diēs patet ātrī jānuā Dītis;
 sed revocāre gradum superāsque ēvādere ad aurās,
 hoc opus, hic labor est. paucī, quōs aequus amāvit
 Juppiter aut ārdēns ēvēxit ad aethera virtūs, 130
 dīs genitī potuēre. tenent media omnia silvae,
 Cōcētusque sinū lābēns circumvenit ātrō.
 quod sī tantus amor mentī, sī tanta cupidō est
 bis Stygiōs innāre lacūs, bis nigra vidēre
 Tartara, et insānō juvat indulgēre labōrī, 135

accipe quae peragenda prius. latet arbore opācā
 aureus et foliis et lentō vimine rāmus,
 Jūnōnī infēnae dictus sacer; hunc tegit omnis
 lūcus et obscurīs claudunt convallibus umbrae.
 sed nōn ante datur tellūris operta subire 140
 auricomōs quam quis dēcerpserit arbore fētūs.
 hoc sibi pulchra suum ferrī Prōserpina mūnus
 instituit. primō āvulsō nōn dēficit alter
 aureus, et similī frondēscit virga metallō.
 ergō altē vestīgā oculis et rīte repertum 145
 carpe manū; namque ipse volēns facilisque sequētur,
 sī tē fāta vocant; aliter nōn vīribus ūllis
 vincere nec dūrō poteris convellere ferrō.
 praetereā jacet exanimum tibi corpus amīcī
 (heu nescīs) tōtamque incestat fūnere classem, 150
 dum cōnsulta petis nostrōque in limine pendēs.
 sēdibus hunc refer ante suīs et conde sepulchrō.
 dūc nigrās pecudēs; ea pīma piācula suntō.
 sic dēmum lūcōs Stygīs et rēgna invia vīvīs
 aspiciēs. dixit, pressōque obmūtuit ōre. 155
 Aenēās maestō dēfixus lūmina vultū
 ingreditur linqūēns antrum, caecōsque volūtāt
 ēventūs animō sēcum. cui fidus Achātēs

it comes et paribus cūrīs vestīgia fīgit.
 multa inter sēsē variō sermōne serēbant, 160
 quem socium exanimem vātēs, quod corpus humandum
 dīceret. atque illi Mīsēnum in litore siccō,
 ut vēnere, vident indignā morte perēptum,
 Mīsēnum Aeolidēn, quō nōn praestantior alter
 aere ciere virōs Mārtemque accendere cantū. 165
 Hectoris hic magnī fuerat comes, Hectora circum
 et lituō pugnās insignis obībat et hastā.
 postquam illum vitā victor spoliāvit Achillēs,
 Dardaniō Aenēae sēsē fortissimus hērōs
 addiderat socium, nōn inferiōra secūtus. 170
 sed tum, forte cavā dum personat aequora conchā,
 dēmēns, et cantū vocat in certāmina dīvōs,
 aemulus exceptum Trītōn, sī crēdere dignum est,
 inter saxa virum spūmōsā immerserat undā.
 ergō omnēs magnō circum clāmōre fremēbant, 175
 praecipuē pius Aenēās. tum jussa Sibyllae,
 haud mora, festinant flentēs āramque sepulcrī
 congerere arboribus caelōque ēdūcere certant.
 itur in antīquam silvam, stabula alta ferārum;
 prōcumbunt piceae, sonat icta secūribus ilex 180
 fraxineaeque trabēs cuneīs et fissile rōbur

scinditur, advolvunt ingentēs montibus ornōs.
 Nec nōn Aenēās opera inter tālia prīmus
 hortātur sociōs paribusque accingitur armīs.
 atque haec ipse suō trīstī cum corde volūtat 185
 aspectāns silvam immēnsam, et sic forte precātur:
 ‘sī nunc sē nōbīs ille aureus arbore rāmus
 ostendat nemore in tantō! quandō omnia vēē
 heu nimium dē tē vātēs, Mīsēne, locūta est.’
 vix ea fātus erat, geminae cum forte columbae 190
 ipsa sub ōra virī caelō vēnēre volantēs,
 et viridī sēdēre solō. tum maximus hērōs
 maternās agnōvit avēs laetusque precātur:
 ‘este ducēs, ō, sī qua vīa est, cursumque per aurās
 dērigite in lūcōs ubi pinguem dīves opācat 195
 rāmus humum. tūque, ō, dubiīs nē dēfice rēbus,
 dīva parēns.’ sic effātus vestigia pressit
 observāns quae signa ferant, quō tendere pergant.
 pāscentēs illae tantum prōdīre volandō
 quantum aciē possent oculī servāre sequentum. 200
 inde ubi vēnēre ad faucēs grave olentis Avernī,
 tollunt sē celerēs liquidumque per āera lāpsae
 sēdibus optātīs geminā super arbore sīdunt,
 discolor unde aurī per rāmōs aura refulsit.

quāle solet silvīs brūmālī frīgore viscum 205
 fronde virēre novā, quod nōn sua sēminat arbōs,
 et croceō fētū teretēs circumdare truncōs,
 tālis erat speciēs aurī frondentis opācā
 ilice, sic lēnī crepitābat brattea ventō.
 corripit Aenēās extemplō avidusque refringit 210
 cūctantem, et vātis portat sub tēcta Sibyllae.
 Nec minus intereā Misēnum in lītore Teucrī
 flēbant et cinerī ingrātō suprēma ferēbant.
 prīncipiō pinguem taedis et rōbore sectō
 ingentem strūxēre pyram, cui frondibus ātrīs 215
 intexunt latera et fērālēs ante cupressōs
 cōstituunt, decorantque super fulgentibus armīs.
 pars calidōs laticēs et aēna undantia flammīs
 expediunt, corpusque lavant frīgētis et unguunt.
 fit gemitus. tum membra torō dēflēta repōnunt 220
 purpureāsque super vestēs, vėlāmina nōta,
 coniciunt. pars ingentī subiēre feretrō,
 trīste ministerium, et subjectam mōre parentum
 āversī tenuēre facem. congesta cremantur
 tūrea dōna, dapēs, fūsō crātēres olivō. 225
 postquam conlāpsī cinerēs et flamma quiēvit,
 rēliquiās vīnō et bibulam lāvēre favillam,

ossaque lēcta cadō tēxit Corynaeus aēnō.
 idem ter sociōs pūrā circumtulit undā
 spargēns rōre levī et rāmō fēlicis olivae, 230
 lūstrāvitque virōs dīxitque novissima verba.
 at pius Aenēās ingenti mōle sepulcrum
 impōnit suaque arma virō rēmumque tubamque
 monte sub āeriō, quī nunc Mīsēnus ab illō
 dicitur aeternumque tenet per saecula nōmen. 235
 Hīs āctis properē exsequitur praecepta Sibyllae.
 spēlunca alta fuit vastōque immānis hiātū,
 scrūpea, tūta lacū nigrō nemorumque tenebrīs,
 quam super haud ūllae poterant impūne volantēs
 tendere iter pennīs: tālis sēsē hālitus ātrīs 240
 faucibus effundēns supera ad convexa ferēbat.
 unde locum Grāi dīxērunt nōmine Aornum.
 quattuor hīc prīmum nigrantēs terga juvencōs
 cōstituit frontīque invergit vīna sacerdotēs,
 et summās carpēns media inter cornua saetās 245
 ignibus impōnit sacrīs, libāmina prīma,
 vōce vocāns Hecatēn caelōque Ereboque potentem.
 suppōnunt aliī cultrōs tepidumque cruōrem
 succipiunt paterīs. ipse ātrī velleris agnam
 Aenēās mātrī Eumenidum magnaеque sorōrī 250

ense ferit, sterilemque tibī, Prōserpina, vaccam;
 tum Stygiō rēgī nocturnās incohat ārās
 et solida impōnit taurōrum viscera flammīs,
 pingue super oleum fundēns ārdentibus extīs.
 ecce autem primī sub limina sōlis et ortūs 255
 sub pedibus mūgīre solum et juga coepta movērī
 silvārum, vīsaeque canēs ululāre per umbram
 adventante deā. ‘procul, ō procul este, profānī,’
 conclāmat vātēs, ‘tōtōque absistite lūcō;
 tūque invāde viam vāgīnāque ēripe ferrum: 260
 nunc animīs opus, Aenēā, nunc pectore firmō.’
 tantum effāta furēns antrō sē immīsīt apertō;
 ille ducem haud timidīs vādentem passibus aequat.
 Dī, quibus imperium est animārum, umbraeque silentēs
 et Chaos et Phlegethōn, loca nocte tacentia lātē, 265
 sit mihi fās audīta loquī, sit nūmine vestrō
 pandere rēs altā terrā et cāligine mersās.
 Ībant obscūrī sōlā sub nocte per umbram
 perque domōs Dītis vacuās et inānia rēgna:
 quāle per incertam lūnam sub lūce malignā 270
 est iter in silvīs, ubi caelum condidit umbrā
 Juppiter, et rēbus nox abstulit ātra colōrem.
 vestibulum ante ipsum primīsque in faucibus Orcī

Lūctus et ultrīcēs posuēre cubīlia Cūrae,
 pallentēsque habitant Morbī trīstisque Senectūs, 275
 et Metus et malesuāda Famēs ac turpis Egestās,
 terribilēs vīsū fōrmae, Letumque Labosque;
 tum cōsanguineus Letī Sopor et mala mentis
 Gaudia, mortiferumque adversō in līmine Bellum,
 ferreīque Eumenidum thalamī et Discordia dēmēns 280
 vīpereum crīnem vittīs innexa cruentīs.
 in mediō rāmōs annōsaque bracchia pandit
 ulmus opāca, ingēns, quam sēdem Somnia vulgō
 vāna tenēre ferunt, foliīsque sub omnibus haerent.
 multaue praetereā variārum mōnstra ferārum, 285
 Centaurī in foribus stabulant Scyllaeque bifōrmēs
 et centumgeminus Briareus ac bēlua Lerna
 horrendum strīdēns, flammīsque armāta Chimaera,
 Gorgones Harpŷiaequae et fōrma tricorporis umbrae.
 corripit hīc subitā trepidus formīdine ferrum 290
 Aenēās strictamque aciem venientibus offert,
 et nī docta comes tenuēs sine corpore vītās
 admoneat volitāre cavā sub imāgine fōrmae,
 inruat et frūstrā ferrō diverberet umbrās.
 Hinc via Tartareī quae fert Acherontis ad undās. 295
 turbidus hīc caenō vastāque vorāgine gurges

aestuat atque omnem Cōcŷtō ēructat harēnam.
 portitor hās horrendus aquās et flūmina servat
 terribili squālōre Charōn, cui plūrima mentō
 cānitiēs inculta jacet, stant lūmina flammā, 300
 sordidus ex umerīs nōdō dēpendet amictus.
 ipse ratem contō subigit vēlisque ministrat
 et ferrūgineā subvectat corpora cumbā,
 jam senior, sed crūda deō viridisque senectūs.
 hūc omnis turba ad rīpās effūsa ruēbat, 305
 mātērēs atque virī dēfūnctaque corpora vītā
 magnanimum hērōum, puerī innūptaeque puellae,
 impositīque rogīs juvenēs ante ōra parentum:
 quam multa in silvīs autumnī frīgore prīmō
 lāpsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab altō 310
 quam multae glomerantur avēs, ubi frīgīdus annus
 trāns pontum fugat et terrīs immittit aprīcis.
 stābant ōrantēs prīmī trānsmittere cursum
 tendēbantque manūs rīpae ulteriōris amōre.
 nāvita sed trīstis nunc hōs nunc accipit illōs, 315
 ast aliōs longē summōtōs arcet harēnā.
 Aenēās mirātus enim mōtusque tumultū
 ‘dīc’ ait, ‘ō virgō, quid vult concursus ad amnem?
 quidve petunt animae? vel quō discrīmine rīpās

hae linquunt, illae rēmīs vada livida verrunt? 320
 olli sic breviter fāta est longaeva sacerdōs:
 ‘Anchīsā generāte, deum certissima prōlēs,
 Cōcētī stāgna alta vidēs Stygiamque palūdem,
 dī cuius jūrāre timent et fallere nūmen.
 haec omnis, quam cernis, inops inhumātaque turba est; 325
 portitor ille Charōn; hī, quōs vehit unda, sepultī.
 nec rīpās datur horrendās et rauca fluenta
 trānsportāre prius quam sēdibus ossa quiērunt.
 centum errant annōs volitantque haec litora circum;
 tum dēmum admissī stāgna exoptāta revīsunt.’ 330
 cōnstitit Anchīsā satus et vestīgia pressit
 multa putāns sortemque animō miserātus inīquam.
 cernit ibī maestōs et mortis honōre carentēs
 Leucaspīm et Lyciae ductōrem classis Orontēn,
 quōs simul ā Trojā ventōsa per aequora vectōs 335
 obruit Auster, aquā involvēns nāvemque virōsque.
 Ecce gubernātor sēsē Palinūrus agēbat,
 quī Libycō nūper cursū, dum sīdera servat,
 exciderat puppī mediīs effūsus in undīs.
 hunc ubi vix multā maestum cognōvit in umbrā, 340
 sic prior adloquitur: ‘quis tē, Palinūre, deōrum
 ēripuit nōbīs mediōque sub aequore mersit?

dīc age. namque mihī, fallāx haud ante repertus,
 hōc ūnō respōnsō animum dēlūsit Apollō,
 quī fore tē pontō incolumem fīnisque canēbat 345
 ventūrum Ausoniōs. ēn haec prōmissa fidēs est?
 ille autem: ‘neque tē Phoebī cortīna fefellit,
 dux Anchīsiadē, nec mē deus aequore mersit.
 namque gubernāclum multā vī forte revulsum,
 cui datus haerēbam cūstōs cursūsque regēbam, 350
 praecipitāns trāxī mēcum. maria aspera jūrō
 nōn ūllum prō mē tantum cēpisse timōrem,
 quam tua nē spoliāta armīs, excussa magistrō,
 dēficeret tantīs nāvis surgentibus undīs.
 trēs Notus hībernās immēnsa per aequora noctēs 355
 vēxit mē violentus aquā; vix lūmine quārtō
 prōspexī Ītaliā summā sublimis ab undā.
 paulātīm adnābam terrae; jam tūta tenēbam,
 nī gēns crūdēlis madidā cum veste gravātum
 prēsantemque uncīs manībūs capita aspera montis 360
 ferrō invāsisset praedamque ignāra putāsset.
 nunc mē flūctus habet versantque in litore ventī.
 quod tē per caelī jūcundum lūmen et aurās,
 per genitōrem ōrō, per spēs surgentis Iūli,
 ēripe mē hīs, invicte, malīs: aut tū mihi terram 365

inice, namque potes, portūsque requīre Velinōs;
 aut tū, sī qua via est, sī quam tibi dīva creātrīx
 ostendit (neque enim, crēdō, sine nūmine dīvum
 flūmina tanta parās Stygiamque innāre palūdem),
 dā dextram miserō et tēcum mē tolle per undās, 370
 sēdibus ut saltem placidīs in morte quiēscam.’
 tālia fātus erat coepit cum tālia vātēs:
 ‘unde haec, ō Palinūre, tibi tam dīra cupidō?
 tū Stygiās inhumātus aquās amnemque sevērūm
 Eumenidum aspiciēs, rīpamve injussus adībīs? 375
 dēsine fāta deum flectī spērāre precandō,
 sed cape dicta memor, dūrī sōlācia cāsūs.
 nam tua fīnitimī, longē lātēque per urbēs
 prōdigīs āctī caelestibus, ossa piābunt
 et statuent tumulum et tumulō sollemnia mittent, 380
 aeternumque locus Palinūrī nōmen habēbit.’
 hīs dictīs cūrae ēmōtae pulsusque parumper
 corde dolor trīstī; gaudet cognōmine terra.
 Ergō iter inceptum peragunt fluviōque propinquant.
 nāvita quōs jam inde ut Stygiā prōspexit ab undā 385
 per tacitum nemus ire pedemque advertere rīpae,
 sīc prior adgreditur dictīs atque increpat ultrō:
 ‘quisquis es, armātus quī nostra ad flūmina tendis,

fāre age, quid veniās, jam istinc et comprime gressum.
 umbrārum hīc locus est, somnī noctisque sopōrae: 390
 corpora vīva nefās Stygiā vectāre carīnā.
 nec vērō Alcīdēn mē sum laetātus euntem
 accēpisse lacū, nec Thēsea Pirithoumque,
 dīs quamquam genitī atque invictī vīribus essent.
 Tartareum ille manū cūstōdem in vincla petīvit 395
 ipsius ā solīō rēgis trāxitque trementem;
 hī dominam Dītis thalamō dēdūcere adortī.
 quae contrā breviter fāta est Amphrṽsia vātēs:
 ‘nūllae hīc insīdiae tālēs (absiste movēri),
 nec vim tēla ferunt; licet ingēns jānitor antrō 400
 aeternum lātrāns exsanguēs terreat umbrās,
 casta licet patruī servet Prōserpina limen.
 Trōius Aenēās, pietāte insignis et armīs,
 ad genitōrem imās Erebi dēscendit ad umbrās.
 sī tē nūlla movet tantae pietātis imāgō, 405
 at rāmum hunc’ (aperit rāmum quī veste latēbat)
 ‘agnōscās.’ tumidā ex irā tum corda resīdunt;
 nec plūra hīs. ille admīrāns venerābile dōnum
 fātālis virgae longō post tempore vīsum
 caeruleam advertit puppim rīpaeque propinquat. 410
 inde aliās animās, quae per juga longa sedēbant,

dēturbat laxatque forōs; simul accipit alveō
 ingentem Aenēān. gemuit sub pondere cumba
 sūtilis et multam accēpit rīmōsa palūdem.
 tandem trāns fluvium incolumēs vātemque virumque 415
 infōrmī līmō glaucāque expōnit in ulvā.
 Cerberus haec ingēns lātrātū rēgna trifaucī
 personat adversō recubāns immānis in antrō.
 cui vātēs horrēre vidēns jam colla colubrīs
 melle sopōrātam et medicātis frūgibus offam 420
 obicit. ille famē ravidā tria guttura pandēns
 corripit objectam, atque immānia terga resolvit
 fūsus humī tōtōque ingēns extenditur antrō.
 occupat Aenēās aditum cūstōde sepultō
 ēvādītque celer rīpam inremeābilis undae. 425
 Continuō audītae vōcēs vāgītus et ingēns
 infantumque animae flentēs, in limine prīmō
 quōs dulcis vītae exsortēs et ab ūbere raptōs
 abstulit ātra diēs et fūnere mersit acerbō;
 hōs juxtā falsō damnātī crīmine mortis. 430
 nec vērō hae sine sorte datae, sine jūdīce, sēdēs:
 quaesītor Mīnōs urnam movet; ille silentum
 cōnsiliumque vocat vītāsque et crīmina discit.
 proxima deinde tenent maestī loca, quī sibi lētum

insontēs peperēre manū lūcemque perōsī 435
 prōjēcēre animās. quam vellent aethere in altō
 nunc et pauperiem et dūrōs perferre labōrēs!
 fās obstat, trīstīque palūs inamābilis undae
 alligat et noviēs Styx interfūsa coeracet.
 nec procul hinc partem fūsi mōnstrantur in omnem 440
 Lūgentēs campī; sic illōs nōmine dīcunt.
 hīc quōs dūrus amor crūdēli tābe perēdit
 sēcrētī cēlant callēs et myrtea circum
 silva tegit; cūrae nōn ipsā in morte relinquunt.
 hīs Phaedram Procrinque locīs maestamque Eriphylēn 445
 crūdēlis nātī mōnstrantem vulnera cernit,
 Ēvadnēnque et Pāsīphaēn; hīs Lāodamīa
 it comes et juvenis quondam, nunc fēmina, Caeneus
 rūrsus et in veterem fātō revolūta figūram.
 inter quās Phoenissa recēns ā vulnere Dīdō 450
 errābat silvā in magnā; quam Trōius hērōs
 ut primum juxtā stetit agnōvitque per umbrās
 obscūram, quālem prīmō quī surgere mēse
 aut videt aut vīdisse putat per nūbila lūnam,
 dēmīsīt lacrimās dulcīque adfātus amōre est: 455
 ‘infēlix Dīdō, vērus mihi nūntius ergō
 vēnerat exstīnctam ferrōque extrēma secūtam?

fūneris heu tibi causa fuī? per sīdera jūrō,
 per superōs et sī qua fidēs tellūre sub imā est,
 invītus, rēgīna, tuō dē lītore cessī. 460
 sed mē jussa deum, quae nunc hās ire per umbrās,
 per loca senta sitū cōgunt noctemque profundam,
 imperiīs ēgēre suīs; nec crēdere quīvī
 hunc tantum tibi mē discessū ferre dolōrem.
 siste gradum tēque aspectū nē subtrahe nostrō. 465
 quem fugis? extrēmum fātō quod tē adloquor hoc est.
 tālibus Aenēās ārdentem et torva tuentem
 lēnibat dictīs animum lacrimāsque ciēbat.
 illa solō fixōs oculōs āversa tenēbat
 nec magis inceptō vultum sermōne movētur 470
 quam sī dūra silex aut stet Marpēsia cautēs.
 tandem corripuit sēsē atque inimīca refūgit
 in nemus umbriferum, conjūnx ubi prīstinus illi
 respondet cūrīs aequatque Sychaeus amōrem.
 nec minus Aenēās cāsū percussus inīquō 475
 prōsequitur lacrimīs longē et miserātur euntem.
 Inde datum mōlitur iter. jamque arva tenēbant
 ultima, quae bellō clārī sēcrēta frequentant.
 hīc illi occurrit Tȳdeus, hīc inclutus armīs
 Parthenopaeus et Adrastī pallentis imāgō, 480

hīc multum flēti ad superōs bellōque cadūcī
 Dardanidae, quōs ille omnēs longō ordine cernēns
 ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochumque,
 trēs Antēnoridās Cererīque sacrum Polyboetēn,
 Īdaeumque etiam currūs, etiam arma tenentem. 485
 circumstant animae dextrā laevāque frequentēs,
 nec vīdisse semel satis est; juvat usque morārī
 et cōferre gradum et veniendī discere causās.
 at Danaum procerēs Agamemnoniaeque phalangēs
 ut vīdēre virum fulgentiaque arma per umbrās, 490
 ingentī trepidāre metū; pars vertere terga,
 ceu quondam petiēre ratēs, pars tollere vōcem
 exiguam: inceptus clāmor frūstrātur hiantēs.
 Atque hīc Priamidēn laniātum corpore tōtō
 Dēiphobum vīdit lacerum crūdēliter ōra, 495
 ōra manūsque ambās, populātaque tempora raptīs
 auribus et truncās inhonestō vulnere nārēs.
 vix adeō agnōvit pavitantem ac dīra tegentem
 supplicia, et nōtīs compellat vōcibus ultrō:
 ‘Dēiphobe armipotēns, genus altō ā sanguine Teucrī, 500
 quis tam crūdēlēs optāvit sūmere poenās?
 cui tantum dē tē licuit? mihi fāma suprēma
 nocte tulit fessum vastā tē caede Pelasgum

prōcubuisse super cōnfūsae strāgis acervum.
 tunc egomet tumulum Rhoetēō in litore inānem 505
 cōstituī et magnā mānēs ter vōce vocāvī.
 nōmen et arma locum servant; tē, amīce, nequīvī
 cōnspicere et patriā dēcēdēns pōnere terrā.
 ad quae Prīamidēs: ‘nihil ō tibi, amīce, relictum;
 omnia Dēiphobō solvistī et fūneris umbrīs. 510
 sed mē fāta mea et scelus exitiāle Lacaenae
 hīs mersēre malīs; illa haec monimenta reliquit.
 namque ut suprēmam falsa inter gaudia noctem
 ēgerimus, nōstī: et nimium meminisse necesse est.
 cum fātālis equus saltū super ardua vēnit 515
 Pergama et armātum peditem gravis attulit alvō,
 illa chorum simulāns euhantēs orgia circum
 dūcēbat Phrygiās; flammam media ipsa tenēbat
 ingentem et summā Danaōs ex arce vocābat.
 tum mē cōnfectum cūrīs somnōque gravātum 520
 infēlix habuit thalamus, pressitque jacentem
 dulcis et alta quiēs placidaeque simillima mortī.
 ēgregia intereā conjūnx arma omnia tēctīs
 ēmovet, et fidum capitī subdūxerat ēnsem:
 intrā tēcta vocat Menelāum et limina pandit, 525
 scilicet id magnum spērāns fore mūnus amanti,

et fāmam exstinguī veterum sīc posse malōrum.
 quid moror? inrumpunt thalamō, comes additus ūnā
 hortātor scelerum Aeolidēs. dī, tālia Grāis
 īnstaūrāte, piō sī poenās ōre reposcō. 530
 sed tē quī vīvum cāsūs, age fāre vicissim,
 attulerint. pelagīne venīs errōribus āctus
 an monitū dīvum? an quae tē fortūna fatīgat,
 ut trīstēs sine sōle domōs, loca turbida, adīrēs?
 Hāc vice sermōnum roseīs Aurōra quadrigīs 535
 jam medium aetheriō cursū trājēcerat axem;
 et fors omne datum traherent per tālia tempus,
 sed comes admonuit breviterque adfāta Sibylla est:
 ‘nox ruit, Aenēā; nōs flendō dūcimus hōrās.
 hīc locus est, partēs ubi sē via findit in ambās: 540
 dextera quae Dītis magnī sub moenia tendit,
 hāc iter Ēlysium nōbīs; at laeva malōrum
 exercet poenās et ad impia Tartara mittit.’
 Dēiphobus contrā: ‘nē saevī, magna sacerdos;
 discēdam, explēbō numerum reddarque tenebrīs. 545
 ī decus, ī, nostrum; meliōribus ūtere fātīs.’
 tantum effātus, et in verbō vestīgia torsit.
 Respicit Aenēās subitō et sub rūpe sinistrā
 moenia lāta videt triplici circumdata mūrō,

quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis, 550
 Tartareus Phlegethōn, torquetque sonantia saxa.
 porta adversa ingēns solidōque adamante columnae,
 vīs ut nūlla virum, nōn ipsī excindere bellō
 caelicolae valeant; stat ferrea turris ad aurās,
 Tisiphonēque sedēns pallā succincta cruentā 555
 vestibulum exsomnia servat noctēsque diēsque.
 hinc exaudiri gemitūs et saeva sonāre
 verbera, tum stridor ferrī tractaeque catēnae.
 cōstitit Aenēās strepitumque exterritus hausit.
 ‘quae scelerum faciēs? ō virgō, effāre; quibusve 560
 urgetur poenis? quis tantus plangor ad aurās?’
 tum vātēs sic orsa loquī: ‘dux inclute Teucrum,
 nūlli fās castō scelerātum insistere limen;
 sed mē cum lūcis Hecatē praefecit Avernis,
 ipsa deum poenās docuit perque omnia dūxit. 565
 Cnōsius haec Rhadamanthus habet dūrissima rēgna
 castigatque auditque dolōs subigitque fatēri
 quae quis apud superōs fūrtō laetātus inānī
 distulit in sēram commissa piācula mortem.
 continuō sontis ultrix accincta flagellō 570
 Tisiphonē quatit insultāns, torvōsque sinistrā
 intentāns anguēs vocat agmina saeva sorōrum.

tum dēnum horrisonō stridentēs cardine sacrae
panduntur portae. cernis cūstōdia quālis
vestibulō sedeat, faciēs quae līmina servet? 575
quīnquāgintā ātrīs immānis hiātibus Hȳdrā
saevior intus habet sēdem. tum Tartarus ipse
bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbrās
quantus ad aetherium caelī suspectus Olympum.
hīc genus antiquum Terrae, Titānia pūbēs, 580
fulmine dējectī fundō volvuntur in imō.
hīc et Alōidās geminōs immānia vīdī
corpora, quī manibus magnum rescindere caelum
adgressī superisque Jovem dētrūdere rēgnīs.
vīdī et crūdēlēs dantem Salmōnea poenās, 585
dum flammās Jovis et sonitūs imitātur Olympī.
quattuor hic invectus equīs et lampada quassāns
per Grājum populōs mediaeque per Ēlidis urbem
ibat ovāns, dīvumque sibi poscēbat honōrem,
dēmēns, quī nimbōs et nōn imitābile fulmen 590
aere et cornipedum pulsū simulāret equōrum.
at pater omnipotēns dēnsa inter nūbila tēlum
contorsit, nōn ille facēs nec fūmea taedīs
lūmina, praecipitemque immānī turbine adēgit.
nec nōn et Tityon, Terrae omniparentis alumnum, 595

cernere erat, per tōta novem cui jūgera corpus
 porrigitur, rōstrōque immānis vultur obuncō
 immortalē jecur tondēns fēcundaque poenīs
 viscera rīmāturque epulīs habitatque sub altō
 pectore, nec fibrīs requiēs datur ūlla renātis. 600
 quid memorem Lapithās, Ixīona Pīrithoumque?
 quōs super ātra silex jam jam lāpsūra cadentīque
 imminet adsimilis; lūcent geniālibus altis
 aurea fulcra torīs, epulaeque ante ōra parātae
 rēgificō luxū; Furiārum maxima juxtā 605
 accubat et manibus prohibet contingere mēnsās,
 exurgitque facem attollēns atque intonat ōre.
 hic, quibus invīsī frātrēs, dum vīta manēbat,
 pulsātusve parēns et fraus innexa clientī,
 aut quī divitiīs sōlī incubuēre repertīs 610
 nec partem posuēre suīs (quae maxima turba est),
 quīque ob adulterium caesī, quīque arma secūtī
 impia nec veritī dominōrum fallere dextrās,
 inclūsī poenam exspectant. nē quaere docērī
 quam poenam, aut quae fōrma virōs fortūnavē mersit. 615
 saxum ingēns volvunt aliī, radiisque rotārum
 districtī pendent; sedet aeternumque sedēbit
 infēlix Thēseus, Phlegyāsque miserrimus omnēs

admonet et magnā testātur vōce per umbrās:
 “discite jūstitiam monitī et nōn temnere divōs.” 620
 vēdidit hīc aurō patriam dominumque potentem
 imposuit; fīxit lēgēs pretiō atque refīxit;
 hic thalamum invāsīt nātae vetitōsque hymenaeōs:
 ausī omnēs immāne nefās ausōque potītī.
 nōn, mihi sī linguae centum sint ōraque centum, 625
 ferrea vōx, omnēs scelerum comprēndere fōrmās,
 omnia poenārum percurrere nōmina possim.’
 Haec ubi dicta dedit Phoebī longaeva sacerdos,
 ‘sed jam age, carpe viam et susceptum perforce mūnus;
 accelerēmus’ ait; ‘Cyclōpum ēducta camīnis 630
 moenia cōspiciō atque adversō fornice portās,
 haec ubi nōs praecepta jubent dēpōnere dōna.’
 dīxerat et pariter gressī per opāca viārum
 corripiunt spatium medium foribusque propinquant.
 occupat Aenēās aditum corpusque recentī 635
 spargit aquā rāmumque adversō in limine figit.
 Hīs dēmum exāctīs, perfectō mūnere dīvae,
 dēvēnēre locōs laetōs et amoena virēcta
 fortunātōrum nemorum sēdēsque beātās.
 largior hic campōs aethēr et lūmine vestit 640
 purpureō, sōlemque suum, sua sīdera nōrunt.

pars in grāmineīs exercent membra palaestrīs,
 contendunt lūdō et fulvā luctantur harēnā;
 pars pedibus plaudunt choreās et carmina dīcunt.
 nec nōn Thrēicius longā cum veste sacerdos 645
 obloquitur numerīs septem discrīmina vōcum,
 jamque eadem digitīs, jam pectine pulsat eburnō.
 hīc genus antīquum Teucrī, pulcherrima prōlēs,
 magnanimī hērōēs nātī meliōribus annīs,
 Īlusque Assaracusque et Trojae Dardanus auctor. 650
 arma procul currūsque virum mīrātur inānēs;
 stant terrā dēfixae hastae passimque solūtī
 per campum pāscuntur equī. quae grātia currum
 armōrumque fuit vīvīs, quae cūra nitentēs
 pāscere equōs, eadem sequitur tellūre repostōs. 655
 cōspicit, ecce, aliōs dextrā laevāque per herbam
 vēscentēs laetumque chorō paeāna canentēs
 inter odōrātum laurīs nemus, unde supernē
 plūrimus Ēridanī per silvam volvitur amnis.
 hīc manus ob patriam pugnandō vulnera passī, 660
 quīque sacerdotēs castī, dum vīta manēbat,
 quīque pīi vātēs et Phoebō digna locūtī,
 inventās aut quī vītam excoluēre per artēs
 quīque suī memorēs aliquōs fēcēre merendō:

omnibus hīs niveā cinguntur tempora vittā. 665
 quōs circumfūsōs sic est adfāta Sibylla,
 Mūsaem ante omnēs (medium nam plūrima turba
 hunc habet atque umerīs exstantem suspicit altīs):
 ‘dicite, fēlicēs animae tūque optime vātēs,
 quae regiō Anchīsēn, quis habet locus? illius ergō 670
 vēnimus et magnōs Erebi trānāvimus amnēs.’
 atque huic respōnsum paucīs ita reddidit hērōs:
 ‘nūllī certa domus; lūcīs habitāmus opācīs,
 rīpārumque torōs et prāta recentia rīvīs
 incolimus. sed vōs, sī fert ita corde voluntās, 675
 hoc superāte jugum, et faciļi jam trāmite sistam.’
 dīxit, et ante tulit gressum campōsque nitentēs
 dēsUPER ostentat; dehinc summa cacūmina linquunt.
 At pater Anchīsēs penitus convalle virentī
 inclūsās animās superumque ad lūmen itūrās 680
 lūstrābat studiō recolēns, omnemque suōrum
 forte recēnsēbat numerum, cārōsque nepōtēs
 fātaque fortūnāsque virum mōrēsque manūsque.
 isque ubi tendentem adversum per grāmina vīdit
 Aenēān, alacris palmās utrasque tetendit, 685
 effūsaeque genīs lacrimae et vōx excidit ōre:
 ‘vēnistī tandem, tuaque expectāta parentī

vīcit iter dūrum pietās? datur ōra tuērī,
 nāte, tua et nōtās audīre et reddere vōcēs?
 sīc equidem dūcēbam animō rēbarque futūrum 690
 tempora dīnumerāns, nec mē mea cūra fefellit.
 quās ego tē terrās et quanta per aequora vectum
 accipiō! quantīs jactātum, nāte, periclis!
 quam metuī nē quid Libyae tibi rēgna nocērent!
 ille autem: ‘tua mē, genitor, tua tristis imāgō 695
 saepius occurrēns haec limina tendere adēgit;
 stant sale Tyrrhēnō classēs. dā jungere dextram,
 dā, genitor, tēque amplexū nē subtrahe nostrō.’
 sīc memorāns largō flētū simul ōra rigābat.
 ter cōnātus ibī collō dare brachia circum; 700
 ter frūstrā comprēnsa manūs effūgit imāgō,
 pār levibus ventīs volucrique simillima somnō.
 Intereā videt Aenēās in valle reductā
 sēclūsum nemus et virgulta sonantia silvae,
 Lēthaeumque domōs placidās quī praenatat amnem. 705
 hunc circum innumerae gentēs populique volābant:
 ac velutī in prātīs ubi apēs aestāte serēnā
 flōribus insidunt variīs et candida circum
 lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
 horrēscit vīsū subitō causāsque requīrit 710

inſcius Aenēās, quae ſint ea flūmina porrō,
quīve virī tantō complērint agmine rīpās.
tum pater Anchīſēs: ‘animae, quibus altera fātō
corpora dēbentur, Lēthaeī ad flūminis undam
ſēcūrōs laticēs et longa oblivia pōtant. 715
hās equidem memorāre tibi atque oſtendere cōram
jamprīdem, hanc prōlem cupiō ēnumerāre meōrum,
quō magis Ītaliā mēcum laetēre repertā.’
‘ō pater, anne aliquās ad caelum hinc ire putandum eſt
ſublīmēs animās iterumque ad tarda revertī 720
corpora? quae lūcis miſeris tam dīra cupīdō?’
‘dīcam equidem nec tē ſuſpēſum, nāte, tenēbō’
ſuſcipit Anchīſēs atque ōrdine ſingula pandit.
‘Prīncipiō caelum ac terrās campōſque liquētēs 725
lūcentemque globum lūnae Titāniaque aſtra
ſpīritus intus alit, tōtamque infūſa per artūs
mēns agitāt mōlem et magnō ſē corpore miſcet.
inde hominum pecudumque genus vītaeque volantum
et quae marmoreō fert mōnſtra ſub aequare pontus.
igneus eſt ollis vigor et caeleſtis oriḡō 730
ſēmīnibus, quantum nōn noxia corpora tardant
terrēniſque hebetant artūs moribundaque membra.
hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque aurās

dispiciunt clausae tenebrīs et carcere caecō.
 quīn et suprēmō cum lūmine vīta reliquit, 735
 nōn tamen omne malum miserīs nec funditus omnēs
 corporeae excēdunt pestēs, penitusque necesse est
 multa diū concrēta modis inolēscere mīris.
 ergō exercentur poenīs veterumque malōrum
 supplicia expendunt: aliae panduntur inānēs 740
 suspēnsae ad ventōs, aliīs sub gurgite vastō
 infectum ēluitur scelus aut exūritur ignī:
 quisque suōs patimur mānēs. exinde per amplum
 mittimur Ēlysium et paucī laeta arva tenēmus,
 dōnec longa diēs perfectō temporis orbe 745
 concrētam exēmit lābem, pūrumque relinquit
 aetherium sēnsū atque aurāi simplicis ignem.
 hās omnēs, ubi mille rotam volvēre per annōs,
 Lēthaeum ad fluvium deus ēvocat agmine magnō,
 scīlicet immemorēs supera ut convexa revīsant 750
 rūsus, et incipiant in corpora velle revertī.
 Dīxerat Anchīsēs nātumque ūnāque Sibyllam
 conventūs trahit in mediōs turbamque sonantem,
 et tumulum capit unde omnēs longō ōrdine posset
 adversōs legere et venientum discere vultūs. 755
 ‘Nunc age, Dardaniam prōlem quae deinde sequātur

glōria, quī maneant Italā dē gente nepōtēs,
 inlūstrēs animās nostrumque in nōmen itūrās,
 expediam dictīs, et tē tua fāta docēbō.
 ille, vidēs, pūrā juvenis quī nītitur hastā, 760
 proxima sorte tenet lūcis loca, p̄rimus ad aurās
 aetheriās Italō commixtus sanguine surget,
 Silvius, Albānum nōmen, tua postuma prōlēs,
 quem tibi longaevō sērum Lāvīnia conjūnx
 ēdūcet silvīs rēgem rēgumque parentem, 765
 unde genus Longā nostrum dominābitur Albā.
 proximus ille Procās, Trojānae glōria gentis,
 et Capys et Numitor et quī tē nōmine reddet
 Silvius Aenēās, pariter pietāte vel armīs
 ēgregius, sī unquam rēgnandam accēperit Albam. 770
 quī juvenēs! quantās ostentant, aspice, virēs
 atque umbrāta gerunt cīvīlī tempora quercū!
 hī tibi Nōmentum et Gabiōs urbemque Fidēnam,
 hī Collātīnās impōnent montibus arcēs,
 Pōmetiōs Castrumque Inuī Bōlamque Coramque; 775
 haec tum nōmina erunt, nunc sunt sine nōmine terrae.
 quīn et avō comitem sēsē Māvortius addet
 Rōmulus, Assaracī quem sanguinis Īlia māter
 ēdūcet. viden, ut geminae stant vertice cristae

et pater ipse suō superum jam signat honōre? 780
 ēn hujus, nāte, auspiciīs illa incluta Rōma
 imperium terrīs, animōs aequābit Olympō,
 septemque ūna sibī mūrō circumdabit arcēs,
 fēlix prōle virum: quālis Berecyntia māter
 invehitur currū Phrygiās turrīta per urbēs 785
 laeta deum partū, centum complexa nepōtēs,
 omnēs caelicolās, omnēs supera alta tenentēs.
 hūc geminās nunc flecte aciēs, hanc aspice gentem
 Rōmānōsque tuōs. hīc Caesar et omnis Iūli
 prōgeniēs magnum caelī ventūra sub axem. 790
 hic vir, hic est, tibi quem prōmittī saepius audīs,
 Augustus Caesar, dīvī genus, aurea condet
 saecula quī rūsus Latiō rēgnāta per arva
 Sātūrnō quondam, super et Garamantas et Indōs
 prōferet imperium; jacet extrā sīdera tellūs, 795
 extrā annī sōlisque viās, ubi caelifer Atlās
 axem umerō torquet stēllis ārdentibus aptum.
 hujus in adventum jam nunc et Caspia rēgna
 respōnsīs horrent dīvum et Maeōtia tellūs,
 et septemgeminī turbant trepida ōstia Nīlī. 800
 nec vērō Alcīdēs tantum tellūris obīvit,
 fixerit acripedem cervam licet, aut Erymanthī

pācārit nemora et Lernam tremefēcerit arcū;
 nec quī pampineīs victor juga flectit habēnīs
 Liber, agēns celsō Nysae dē vertice tigrēs. 805
 et dubitāmus adhūc virtūtem extendere factīs,
 aut metus Ausoniā prohibet cōsistere terrā?
 quis procul ille autem rāmīs īnsignīs olīvae
 sacra ferēs? nōscō crīnēs incānaque menta
 rēgis Rōmānī prīmam quī lēgibus urbem 810
 fundābit, Curibus parvīs et paupere terrā
 missus in imperium magnum. cui deinde subībit
 ōtia quī rumpet patriae residēsque movēbit
 Tullus in arma virōs et jam dēsuetā triumphīs
 agmina. quem juxtā sequitur jactantior Ancus 815
 nunc quoque jam nimium gaudēs populāribus aurīs.
 vīs et Tarquiniōs rēgēs animamque superbam
 ultōris Brūtī, fascisque vidēre receptōs?
 cōsulis imperium hic prīmus saevāsque secūrēs
 accipiet, nātōsque pater nova bella moventēs 820
 ad poenam pulchrā prō libertāte vocābit,
 infēlix, utcumque ferent ea facta minōrēs:
 vincet amor patriae laudumque immēnsa cupidō.
 quīn Deciōs Drūsōsque procul saevumque secūrī
 aspice Torquātum et referentem signa Camillum. 825

illae autem paribus quās fulgere cernis in armīs,
 concordēs animae nunc et dum nocte prementur,
 heu quantum inter sē bellum, si lūmina vitāe
 attigerint, quantās aciēs strāgemque ciēbunt,
 aggeribus socer Alpīnis atque arce Monoeci 830
 dēscendēns, gener adversīs instrūctus Eōis!
 nē, puerī, nē tanta animīs adsuēscite bella
 neu patriae validās in viscera vertite vīrēs;
 tūque prior, tū parce, genus quī dūcis Olympō,
 prōice tēla manū, sanguis meus!— 835
 ille triumphātā Capitōlia ad alta Corinthō
 victor aget currum caesis īsignis Achivīs.
 ēruet ille Argōs Agamemnoniāsque Mycēnās
 ipsumque Aeacidēn, genus armipotentis Achilli,
 ultus avōs Trojae templa et temerāta Minervae. 840
 quis tē, magne Catō, tacitum aut tē, Cosse, relinquat?
 quis Gracchī genus aut geminōs, duo fulmina belli,
 Scīpiadās, clādem Libyae, parvōque potentem
 Fābriciū vel tē sulcō, Serrāne, serentem?
 quō fessum rapitis, Fabiī? tū Maximus ille es, 845
 ūnus quī nōbis cūctandō restituis rem.
 excūdent aliī spīrantia mollius aera
 (crēdō equidem), vīvōs dūcent dē marmore vultūs,

ōrābunt causās melius, caelique meātūs
 dēscribent radiō et surgentia sīdera dicent: 850
 tū regere imperiō populōs, Rōmāne, mementō
 (hae tibi erunt artēs), pācīque impōnere mōrem,
 parcere subjectis et dēbellāre superbōs.’
 Sic pater Anchīsēs, atque haec mīrantibus addit:
 ‘aspice, ut īsignis spoliīs Mārcellus opīmīs 855
 ingreditur victorque virōs superēminet omnēs.
 hic rem Rōmānam magnō turbante tumultū
 sistet eques, sternet Poenōs Gallumque rebellem,
 tertiaque arma patrī suspendet capta Quirīnō.’
 atque hīc Aenēās (ūnā namque ire vidēbat 860
 ēgregium fōrmā juvenem et fulgentibus armīs,
 sed frōns laeta parum et dējectō lūmina vultū)
 ‘quis, pater, ille, virum quī sic comitātur euntem?
 filius, ane aliquis magnā dē stirpe nepōtum?
 quī strepitus circā comitum! quantum īnstar in ipsō! 865
 sed nox ātra caput trīstī circumvolat umbrā.’
 tum pater Anchīsēs lacrimīs ingressus obortīs:
 ‘ō gnāte, ingentem lūctum nē quaere tuōrum;
 ostendent terrīs hunc tantum fāta neque ultrā
 esse sinent. nimium vōbīs Rōmāna propāgō 870
 vīsa potēns, superī, propria haec sī dōna fuissent.

quantōs ille virum magnam Māvortis ad urbem
 campus aget gemitūs! vel quae, Tiberīne, vidēbis
 fūnera, cum tumulum praeterlābēre recentem!
 nec puer Īliacā quisquam dē gente Latīnōs 875
 in tantum spē tollet avōs, nec Rōmula quondam
 ūllō sē tantum tellūs jactābit alumnō.
 heu pietās, heu prīsca fidēs invictaque bellō
 dextera! nōn illi sē quisquam impūne tulisset
 obvius armātō, seu cum pedes iret in hostem 880
 seu spūmantis equī foderet calcāribus armōs.
 heu, miserande puer, sī quā fāta aspera rumpās,
 tū Mārcellus eris. manibus date lilia plēnīs
 purpureōs spargam flōrēs animamque nepōtis
 hīs saltem accumulem dōnīs, et fungar inānī 885
 mūnere.' sic tōtā passim regiōne vagantur
 āeris in campīs lātīs atque omnia lūstrant.
 quae postquam Anchīsēs nātum per singula dūxit
 incenditque animum fāmae venientis amōre,
 exim bella virō memorat quae deinde gerenda, 890
 Laurentisque docet populōs urbemque Latīnī,
 et quō quemque modō fugiatque feratque labōrem.
 Sunt geminae Somnī portae, quārum altera fertur
 cornea, quā vēris facilis datur exitus umbrīs,

altera candentī perfecta nitēns elephantō, 895
sed falsa ad caelum mittunt īnsomnia Mānēs.
hīs ibi tum nātum Anchīsēs ūnāque Sibyllam
prōsequitur dictīs portāque ēmittit eburnā,
ille viam secat ad nāvēs sociōsque revisit.
Tum sē ad Cājētae rēctō fert līmite portum. 900
ancora dē prōrā jacitur; stant litore puppēs.

Aeneid Book 7

Tū quoque litoribus nostrīs, Aenēia nūtrīx,
aeternam moriēns fāmam, Cājēta, dedistī;
et nunc servat honōs sēdem tuus, ossaque nōmen
Hesperīā in magnā, sī qua est ea glōria, signat.
At pius exsequiīs Aenēās rīte solūtīs, 5
aggere compositō tumulī, postquam alta quiērunt
aequora, tendit iter vēlīs portumque relinquit.
aspīrant aerae in noctem nec candida cursūs
lūna negat, splendet tremulō sub lūmine pontus.
proxima Circaeae rāduntur litora terrae, 10
dīves inaccessōs ubi Sōlis filia lūcōs
adsiduō resonat cantū, tēctīsque superbīs
ūrit odōrātam nocturna in lūmina cedrum
argūtō tenuēs percurrēns pectine tēlās.
hinc exaudīrī gemitūs iraeque leōnum 15
vincla recūsantum et sērā sub nocte rudentum,
saetigerīque suēs atque in praesēpibus ursī
saevīre ac fōrmae magnōrum ululāre lupōrum,
quōs hominum ex faciē dea saeva potentibus herbīs
induerat Circē in vultūs ac terga ferārum. 20

quae nē mōnstra pii paterentur tālia Trōes
 dēlātī in portūs neu litora dira subīrent,
 Neptūnus ventīs implēvit vēla secundīs,
 atque fugam dedit et praeter vada fervida vēxit.
 Jamque rubescēbat radiīs mare et aethere ab altō 25
 Aurōra in roseīs fulgēbat lūtea bigīs,
 cum ventī posuēre omnisque repente resēdit
 flātus, et in lentō luctantur marmore tōnsae.
 atque hīc Aenēās ingentem ex aequore lūcum
 prōspicit. hunc inter fluviō Tiberīnus amoenō 30
 verticibus rapidīs et multā flāvus harēnā
 in mare prōrumpit. variae circumque suprāque
 adsuētae rīpīs volucrēs et flūminis alveō
 aethera mulcēbant cantū lūcōque volābant.
 flectere iter sociīs terraeque advertere prōrās 35
 imperat et laetus fluviō succēdit opācō.
 Nunc age, quī rēgēs, Eratō, quae tempora, rērum
 quis Latiō antiquō fuerit status, advena classem
 cum prīmum Ausoniīs exercitus appulit ōrīs,
 expediam, et prīmae revocābō exōrdia pugnae. 40
 tū vātem, tū, dīva, monē. dicam horrida bella,
 dicam aciēs āctōsque animīs in fūnera rēgēs,
 Tyrrhēnamque manum tōtamque sub arma coāctam

Hesperiam. major rērum mihi nāscitur ōrdō,
 majus opus moveō. Rēx arva Latīnus et urbēs 45
 jam senior longā placidās in pāce regēbat.
 hunc Faunō et nymphā genitum Laurente Maricā
 accipimus; Faunō Pīcus pater, isque parentem
 tē, Sāturne, refert, tū sanguinis ultimus auctor.
 fīlius huic fātō dīvum prōlēsque virilis 50
 nūlla fuit, primāque oriēns ērepta juventā est.
 sōla domum et tantās servābat filia sēdēs
 jam mātūra virō, jam plēnīs nūbilis annīs.
 multī illam magnō ē Latiō tōtāque petēbant
 Ausoniā; petit ante aliōs pulcherrimus omnēs 55
 Turnus, avīs atavīsque potēns, quem rēgia conjūnx
 adjungī generum mīrō properābat amōre;
 sed variīs portenta deum terrōribus obstant.
 laurus erat tēctī mediō in penetrālibus altīs
 sacra comam multōsque metū servāta per annōs, 60
 quam pater inventam, primās cum conderet arcēs,
 ipse ferēbātur Phoebō sacrāsse Latīnus,
 Laurentisque ab eā nōmen posuisse colōnīs.
 hujus apēs summum dēnsae (mīrābile dictū)
 strīdōre ingentī liquidum trāns aethera vectae 65
 obsēdēre apicem, et pedibus per mūtua nexīs

exāmen subitum rāmō frondente pependit.
continuō vātēs ‘externum cernimus’ inquit
‘adventāre virum et partēs petere agmen eāsdem
partibus ex īsdem et summā dominārier arce.’ 70
praetereā, castīs adolet dum altāria taedis,
et juxtā genitōrem astat Lāvīnia virgō,
vīsa (nefās) longīs comprēndere crīnibus ignem
atque omnem ōrnātum flammā crepitante cremārī,
rēgālīsque accēnsa comās, accēnsa corōnam 75
īsignem gemmīs; tum fūmida lūmine fulvō
involvī ac tōtīs Volcānum spargere tēctīs.
id vērō horrendum ac vīsū mirābile ferrī:
namque fore inlūstrem fāmā fātīsque canēbant
ipsam, sed populō magnum portendere bellum. 80
At rēx sollicitus mōnstrīs ōrācula Faunī,
fātīdicī genitōris, adit lūcōsque sub altā
cōnsulit Albuneā, nemorum quae maxima sacrō
fonte sonat saevamque exhālat opāca mephītim.
hinc Italiae gentēs omnisque Oenōtria tellūs 85
in dubiīs respōnsa petunt; hūc dōna sacerdos
cum tulit et caesārum ovium sub nocte silentī
pellibus incubuit strātīs somnōsque petivit,
multa modīs simulācra videt volitantia mīrīs

et variās audit vōcēs fruiturque deōrum 90
 conloquiō atque imīs Acheronta adfātur Avernis.
 hīc et tum pater ipse petēns respōnsa Latinus
 centum lānigerās mactābat rīte bidentēs,
 atque hārum effultus tergō strātisque jacēbat
 velleribus: subita ex altō vōx reddita lūcō est: 95
 ‘nē pete cōnubiīs nātam sociāre Latinīs,
 ō mea prōgeniēs, thalamīs neu crēde parātīs;
 externī venient generī, quī sanguine nostrum
 nōmen in astra ferant, quōrumque ā stirpe nepōtēs
 omnia sub pedibus, quā sōl utrumque recurrēns 100
 aspicit Ōceanum, vertique regīque vidēbunt.’
 haec respōnsa patris Faunī monitūsque silentī
 nocte datōs nōn ipse suō premit ōre Latinus,
 sed circum lātē volitāns jam Fāma per urbēs
 Ausoniās tulerat, cum Lāomedontia pūbēs 105
 grāmineō rīpae religāvit ab aggere classem.
 Aenēās primīque ducēs et pulcher Iūlus
 corpora sub rāmīs dēpōnunt arboris altae,
 instituuntque dapēs et adōrea liba per herbam
 subiciunt epulis (sīc Juppiter ipse monēbat) 110
 et Cereāle solum pōmīs agrestibus augent.
 cōnsūptīs hīc forte aliīs, ut vertere morsūs

<p>exiguam in Cererem pēnūria adēgit edendī, et violāre manū mālisque audācibus orbem fātālis crustī patulīs nec parcere quadrīs:</p>	115
<p>‘heus, etiam mēnsās cōnsūmimus?’ inquit Iūlus, nec plūra, adlūdēns. ea vōx audīta labōrum přīma tulit finem, přīmamque loquentis ab ōre ēripuit pater ac stupefactus nūmine pressit. continuō ‘salvē fātīs mihi dēbita tellūs</p>	120
<p>vōsque’ ait ‘ō fidī Trojae salvēte penātēs: hīc domus, haec patria est. genitor mihi tālia namque (nunc repetō) Anchīsēs fātōrum arcāna reliquit: “cum tē, nāte, famēs ignōta ad litora vectum accīsīs cōget dapibus cōnsūmere mēnsās, tum spērāre domōs dēfessus, ibīque mementō přīma locāre manū mōlirīque aggere tēcta.” haec erat illa famēs, haec nōs suprēma manēbat exitīis positūra modum.</p>	125
<p>quārē agite et přīmō laeti cum lūmine sōlis quae loca, quīve habeant hominēs, ubi moenia gentis, vestīgēmus et ā portū dīversa petāmus. nunc paterās libāte Jovī precibusque vocāte Anchīsēn genitōrem, et vīna repōnite mēnsīs.’ Sic deinde effātus frondentī tempora rāmō</p>	130 135

implicat et geniumque loci primamque deorum
 Tellurem Nymphasque et adhuc ignota precatur
 flumina, tum Noctem Noctisque orientia signa
 Idaeumque Jovem Phrygiamque ex ordine matrem
 invocat, et duplices caeloque Ereboque parentes. 140
 hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
 intonuit, radiisque ardentem lucis et auro
 ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
 diditur hic subito Trojana per agmina rumor
 advenisse diem quo debita moenia condant. 145
 certatim instaurant epulas atque omine magno
 crateras laeti statuunt et vina coronant.
 Postera cum prima lustrabat lampade terras
 orta dies, urbem et fines et litora gentis
 diversi explorant: haec fontis stagna Numici, 150
 hunc Thybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
 tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
 centum oratorum augusta ad moenia regis
 ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
 donaque ferre viro pacemque exposcere Teucris. 155
 haud mora, festinant iussu rapidisque feruntur
 passibus. ipse humili designat moenia fossa
 moliturque locum, primasque in litore sedes

castrōrum in mōrem pinnīs atque aggere cingit.
 jamque iter ēmēnsī turrēs ac tēcta Latinōrum 160
 ardua cernēbant juvenēs mūrōque subībant.
 ante urbem puerī et prīmaevō flōre juventūs
 exercentur equīs domitantque in pulvere currūs,
 aut ācrēs tendunt arcūs aut lenta lacertīs
 spīcula contorquent, cursūque ictūque lacessunt: 165
 cum praevectus equō longaevī rēgis ad aurēs
 nūntius ingentēs ignōtā in veste reportat
 advēnisse virōs. ille intrā tēcta vocārī
 imperat et soliō medius cōnsēdit avītō.
 Tēctum augustum, ingēns, centum sublime columnīs 170
 urbe fuit summā, Laurentis rēgia Picī,
 horrendum silvīs et rēligiōne parentum.
 hīc scēpra accipere et primōs attollere fascēs
 rēgibus ōmen erat; hoc illīs cūria templum,
 hae sacrīs sēdēs epulīs; hīc arjete caesō 175
 perpetuīs soliti patrēs cōnsidere mēnsīs.
 quīn etiam veterum effigiēs ex ōrdine avōrum
 antiquā ē cedrō, Italusque paterque Sabīnus
 vītisator curvam servāns sub imāgine falcem,
 Sāturnusque senex Jānique bifrontis imāgō 180
 vestibulō astābant, aliīque ab oriģine rēgēs,

Mārtiaque ob patriam pugnantō vulnera passi.
 multaue praetereā sacrīs in postibus arma,
 captivī pendent currūs curvaeque securēs
 et cristae capitum et portārum ingentia claustra 185
 spīculaue clipeique ēreptaue rōstra carinīs.
 ipse Quirīnālī lituō parvāque sedēbat
 succinctus trabeā laevāque ancile gerēbat
 Picus, equum domitor, quem capta cupidine conjūnx
 aureā percussum virgā versumque venēnis 190
 fēcit avem Circē sparsitque colōribus ālās.
 Tālī intus templō divum patriāque Latīnus
 sēde sedēns Teucrōs ad sēsē in tēcta vocāvit,
 atque haec ingressīs placidō prior ēdidit ōre:
 ‘dicite, Dardanidae (neque enim nescīmus et urbem 195
 et genus, auditique advertitis aequore cursum),
 quid petitis? quae causa ratēs aut cuius egentēs
 litus ad Ausonium tot per vada caerula vēxit?
 sive errōre viae seu tempestātibus āctī,
 quālia multa marī nautae patiuntur in altō, 200
 flūminis intrāstis rīpās portūque sedētis,
 nē fugite hospitium, nēve ignōrāte Latīnōs
 Sātūrnī gentem haud vinclō nec lēgibus aequam,
 sponte suā veterisque deī sē mōre tenentem.

atque equidem meminī (fāma est obscūrior annīs) 205
 Auruncōs ita ferre senēs, hīs ortus ut agrīs
 Dardanus Īdaeās Phrygiae penetrārit ad urbēs
 Thrēciamque Samum, quae nunc Samothrācia fertur.
 hinc illum Corythī Tyrrhēnā ab sēde profectum
 aurea nunc soliō stēllantis rēgia caeli 210
 accipit et numerum dīvōrum altāribus auget.⁷
 Dīxerat, et dicta Īlioneus sic vōce secūtus:
 ‘rēx, genus ēgregium Faunī, nec flūctibus āctōs
 ātra subēgit hiems vestrīs succēdere terrīs,
 nec sīdus regiōne viae lītusve fefellit: 215
 cōnsiliō hanc omnēs animisque volentibus urbem
 adferimur pulsī rēgnīs, quae maxima quondam
 extrēmō veniēns sōl aspiciēbat Olympō.
 ab Jove prīncipium generis, Jove Dardana pūbēs
 gaudet avō, rēx ipse Jovis dē gente suprēmā: 220
 Trōius Aenēās tua nōs ad limina mīsit.
 quanta per Īdaeōs saevis effūsa Mycēnīs
 tempestās ierit campōs, quibus āctus uterque
 Eurōpae atque Asiae fātis concurrerit orbis,
 audiit et sī quem tellūs extrēma refūsō 225
 summovet Ōceanō et sī quem extenta plagārum
 quattuor in mediō dirimit plaga sōlis inīquī.

dīluviō ex illō tot vasta per aequora vectī
 dis sēdem exiguam patriīs litusque rogāmus
 innocuum et cūctīs undamque auramque patentem. 230
 nōn erimus rēgnō indecorēs, nec vestra ferētur
 fāma levis tantīque abolescet grātia factī,
 nec Trojam Ausoniōs gremiō excēpisse pigēbit.
 fāta per Aenēae jūrō dextramque potentem,
 sive fidē seu quis bellō est expertus et armīs: 235
 multī nōs populī, multae (nē temne, quod ultrō
 praeferimus manibus vittās ac verba precantia)
 et petiēre sibi et voluēre adungere gentēs;
 sed nōs fāta deum vestrās exquīrere terrās
 imperiīs ēgēre suīs. hinc Dardanus ortus, 240
 hūc repetit jussīsque ingentibus urget Apollō
 Tyrrhēnum ad Thybrim et fontis vada sacra Numicī.
 dat tibi praetereā fortūnae parva priōris
 mūnera, rēliquiās Trojā ex ārdente receptās.
 hoc pater Anchīsēs aurō libābat ad ārās, 245
 hoc Priamī gestāmen erat cum jūra vocātīs
 mōre daret populīs, scēptrumque sacerque tiārās
 Īliadumque labor vestēs.
 Tālibus Īlionei dictīs dēfixa Latinus
 obtūtū tenet ōra solōque immōbilis haeret, 250

intentōs volvēns oculōs. nec purpura rēgem
 picta movet nec scēptra movent Priamēia tantum
 quantum in cōnubiō nātae thalamōque morātur,
 et veteris Faunī volvit sub pectore sortem:
 hunc illum fātis externā ab sēde profectum 255
 portendī generum paribusque in rēgna vocārī
 auspiciīs, huic prōgeniem virtūte futūram
 ēgregiam et tōtum quae vīribus occupet orbem.
 tandem laetus ait: ‘dī nostra incepta secudent
 auguriumque suum! dabitur, Trojāne, quod optās. 260
 mūnera nec spernō: nōn vōbis rēge Latinō
 dīvitis ūber agrī Trojaeve opulencia dēerit.
 ipse modo Aenēās, nostrī sī tanta cupīdō est,
 sī jungī hospitio properat sociusque vocārī,
 adveniat, vultūs nēve exhorrēscat amīcōs: 265
 pars mihi pācis erit dextram tetigisse tyrannī.
 vōs contrā rēgī mea nunc mandāta referte:
 est mihi nāta, virō gentis quam jungere nostrae
 nōn patriō ex adytō sortēs, nōn plūrima caelō
 mōnstra sinunt; generōs externīs adfore ab ōrīs, 270
 hoc Latiō restāre canunt, quī sanguine nostrum
 nōmen in astra ferant. hunc illum poscere fāta
 et reor et, sī quid vērī mēns augurat, optō.’

haec effātus equōs numerō pater ēligit omnī
 (stābant ter centum nitidī in praesēpibus altīs); 275
 omnibus extemplō Teucrīs jubet ōrdine dūcī
 instrātōs ostrō ālipedēs pictisque tapētis
 (aurea pectoribus dēmissa monilia pendent,
 tēctī aurō fulvum mandunt sub dentibus aurum),
 absentī Aenēae currum geminōsque jugālēs 280
 sēmine ab aetheriō spīrantēs nāribus ignem,
 illōrum dē gente patrī quōs daedala Circē
 suppositā dē mātrem nothōs fūrāta creāvit.
 tālibus Aeneadae dōnīs dictisque Latīnī
 sublimēs in equīs redeunt pācemque reportant. 285
 Ecce autem Īnachiīs sēsē referēbat ab Argīs
 saeva Jovis conjūnx aurāsque invecta tenēbat,
 et laetum Aenēān classemque ex aethere longē
 Dardaniam Siculō prōspexit ab usque Pachynō.
 mōlirī jam tēcta videt, jam fidere terrae, 290
 dēseruisse ratēs: stetit ācrī fixa dolōre.
 tum quassāns caput haec effundit pectore dicta:
 ‘heu stirpem invīsam et fātīs contrāria nostrīs
 fāta Phrygum! num Sigēis occumbere campīs,
 num captī potuēre capī? num incēnsa cremāvit 295
 Troja virōs? mediās aciēs mediōsque per ignēs

invēnere viam. at, crēdō, mea nūmina tandem
 fessa jacent, odiīs aut exsaturāta quiēvī.
 quīn etiam patriā excussōs infēsta per undās
 ausa sequī et profugīs tōtō mē oppōnere pontō. 300
 absūptae in Teucrōs vīrēs caelīque marisque.
 quid Syrtēs aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 prōfuit? optātō conduntur Thybridis alveō
 sēcūrī pelagī atque mei. Mārs perdere gentem
 immānem Lapithum valuit, concessit in irās 305
 ipse deum antiqum genitor Calydōna Diānae,
 quod scelus aut Lapithās tantum aut Calydōna merentem?
 ast ego, magna Jovis conjūnx, nīl linquere inausum
 quae potuī infēlix, quae mēmet in omnia vertī,
 vincor ab Aenēā. quod sī mea nūmina nōn sunt 310
 magna satis, dubitem haud equidem implōrāre quod usquam
 est:
 flectere sī nequeō superōs, Acheronta movēbō.
 nōn dabitur rēgnīs, estō, prohibēre Latīnīs,
 atque immōta manet fātīs Lāvīnia conjūnx:
 at trahere atque morās tantīs licet addere rēbus, 315
 at licet ambōrum populōs excindere rēgum.
 hāc gener atque socer coeant mercēde suōrum:
 sanguine Trojānō et Rutulō dōtābere, virgō,

et Bellōna manet tē prōnuba. nec face tantum
 Cisseīs praegnās ignēs ēnīxa jugālēs; 320
 quīn īdem Venerī partus suos et Paris alter,
 fūnestaeque iterum recidīva in Pergama taedae.
 Haec ubi dicta dedit, terrās horrenda petīvit;
 lūctificam Allectō dīrārū ab sēde deārū
 īfernīsque ciet tenebrīs, cui trīstia bella 325
 iraeque īnsidiaeque et crīmina noxia cordī.
 ōdit et ipse pater Plūtōn, ōdēre sorōrēs
 Tartarae mōnstrum: tot sēsē vertit in ōra,
 tam saevae faciēs, tot pullulat ātra colubrīs.
 quam Jūnō hīs acuit verbīs ac tālia fātur: 330
 ‘hunc mihi dā proprium, virgō sata Nocte, labōrem,
 hanc operam, nē noster honōs īnfrāctave cēdat
 fāma locō, neu cōnubiīs ambīre Latinum
 Aeneadae possint Italōsve obsīdere finēs.
 tū potes ūnanimōs armāre in proelia frātrēs 335
 atque odiīs versāre domōs, tū verbera tēctīs
 fūnereāsque īferre facēs, tibi nōmina mille,
 mille nocendī artēs. fēcundum concute pectus,
 disice compositam pācem, sere crīmina bellī;
 arma velit poscatque simul rapiatque juventūs.’ 340
 Exim Gorgoneīs Allectō īfecta venēnīs

prīncipiō Latium et Laurentis tēcta tyrannī
 celsa petit, tacitumque obsēdit limen Amātae,
 quam super adventū Teucrum Turnīque hymenaeīs
 fēmineae ārdentem cūraeque īraeque coquēbant. 345
 huic dea caeruleīs ūnum dē crīnibus anguem
 conicit, inque sinum praecordia ad intima subdit,
 quō furibunda domum mōnstrō permisceat omnem.
 ille inter vestēs et lēvia pectora lāpsus
 volvitur attāctū nullō, fallitque furentem 350
 vīpeream īspirāns animam; fit tortile collō
 aurum ingēns coluber, fit longae taenia vittae
 innectitque comās et membrīs lūbricus errat.
 ac dum prīma luēs ūdō sublāpsa venēnō
 pertemptat sēnsūs atque ossibus implicat ignem 355
 necdum animus tōtō percēpit pectore flammam,
 mollius et solitō mātrum dē mōre locūta est,
 multa super nātae lacrimāns Phrygiisque hymenaeīs:
 ‘exsulibusne datur dūcenda Lavīnia Teucrīs,
 ō genitor, nec tē miseret nātaeque tuīque? 360
 nec mātris miseret, quam prīmō Aquilōne relinquet
 perfidus alta petēns abductā virgine praedō?
 at nōn sic Phrygius penetrat Lacedaemona pāstor,
 Lēdaeamque Helenam Trojānās vēxit ad urbēs?

quid tua s̄ancta fidēs? quid cūra antiq̄ua tuōrum 365
 et cōsanguineō totiēns data dextera Turnō?
 s̄i gener externā petitur dē gente Latīnis,
 idque sedet, Faunīque premunt tē jussa parentis,
 omnem equidem scēptris terram quae lībera nostris
 dissidet externam reor et sic dicere divōs. 370
 et Turnō, s̄i prīma domus repetātur orīgō,
 Īnachus Ācrisiusque patrēs mediaeque Mycēnae.
 Hīs ubi nēquīquam dictis experta Latīnum
 contrā stāre videt, penitusque in vīscera lāpsum
 serpentis furiāle malum tōtamque pererrat, 375
 tum vērō infēlix ingentibus excita mōnstris
 immēnsam sine mōre furit lymphāta per urbem.
 ceu quondam tortō volitāns sub verbere turbō,
 quem puerī magnō in ḡyrō vacua ātria circum
 intentī lūdō exercent. ille āctus habēnā 380
 curvātis fertur spatīis; stupet īnscia suprā
 impūbēsque manūs mirāta volūbile buxum;
 dant animōs plāgae: nōn cursū sēgnior illō
 per mediās urbēs agitur populōsque ferōcēs.
 quīn etiam in silvās simulātō nūmine Bacchī 385
 majus adorta nefās majōremque ōrsa furōrem
 ēvolat et nātam frondōsīs montibus abdit,

quō thalamum ēripiat Teucrīs taedāsque morētur,
 euhoe Bacche fremēns, solum tē virgine dignum
 vōciferāns: etenim mollēs tibi sūmere thyrsōs, 390
 tē lūstrāre chorō, sacrum tibi pāscere crīnem.
 fāma volat, furiisque accēnsās pectore mātērēs
 idem omnēs simul ārdor agit nova quaerere tēcta.
 dēseruēre domōs, ventīs dant colla comāsque;
 ast aliae tremulīs ululātibus aethera complent 395
 pampineāsque gerunt incīnctae pellibus hastās.
 ipsa inter mediās flagrantem fervida pīnum
 sustinet ac nātae Turnīque canit hymenaeōs
 sanguineam torquēns aciem, torvumque repente
 clāmat: ‘iō mātērēs, audīte, ubi quaeque, Latīnae: 400
 sī qua piīs animīs manet infēlicis Amātae
 grātia, sī jūris māternī cūra remordet,
 solvite crīnālēs vittās, capite orgia mēcum.’
 tālem inter silvās, inter dēserta ferārum
 rēgīnam Allectō stimulis agit undique Bacchī. 405
 Postquam vīsa satis primōs acuisse furōrēs
 cōnsiliumque omnemque domum vertisse Latīnī,
 prōtinus hinc fuscīs trīstis dea tollitur ālīs
 audācis Rutulī ad mūrōs, quam dīcitur urbem
 Ācrisiōnēis Danaē fundāsse colōnīs 410

praecipiti dēlāta Notō. locus Ardea quondam
 dictus avīs, et nunc magnum manet Ardea nōmen,
 sed fortūna fuit. tēctis hīc Turnus in altīs
 jam mediam nigrā carpēbat nocte quiētem.
 Allectō torvam faciem et furiālia membra 415
 exuit, in vultūs sēsē trānsfōrmat anilēs
 et frontem obscēnam rūgīs arat, induit albōs
 cum vittā crīnēs, tum rāmum innectit olīvae;
 fit Calybē Jūnōnis anus templique sacerdos,
 et juvenī ante oculōs hīs sē cum vōcibus offert: 420
 ‘Turne, tot incassum fūsōs patiēre labōrēs,
 et tua Dardaniīs trānscribī scēptra colōnīs?
 rēx tibi conjugium et quaesītās sanguine dōtēs
 abnegat, externusque in rēgnum quaeritur hērēs.
 ī nunc, ingrātis offer tē, inrīse, perīclīs; 425
 Tyrrhēnās, ī, sterne aciēs, tege pāce Latīnōs.
 haec adeō tibi mē, placidā cum nocte jacērēs,
 ipsa palam fārī omnipotēns Sātūrnīa jussit.
 quārē age et armārī pūbem portīsque movērī
 laetus in arma parā, et Phrygiōs quī flūmine pulchrō 430
 cōnsēdere ducēs pictāsque exūre carīnās.
 caelestum vīs magna jubet. rēx ipse Latīnus,
 nī dare conjugium et dictō pārēre fatētur,

sentiat et tandem Turnum experiātur in armīs.
 Hic juvenis vātem inridēns sic orsa vicissim 435
 ōre refert: ‘classēs invectās Thybridis undam
 nōn, ut rēre, meās effūgit nūntius aurēs;
 nē tantōs mihi finge metūs. nec rēgia Jūnō
 immemor est nostrī.
 sed tē victa sitū vērīque effēta senectūs, 440
 ō māter, cūrīs nēquīquam exercet, et arma
 rēgum inter falsā vātem formīdine lūdit.
 cūra tibī dīvum effigiēs et templa tuērī;
 bella virī pācemque gerent quīs bella gerenda.’
 Tālibus Allectō dictīs exārsit in irās. 445
 at juvenī ōrantī subitus tremor occupat artūs,
 dēriguēre oculī: tot Erinys sībilat hydrīs
 tantaque sē faciēs aperit; tum flammea torquēns
 lūmina cūctantem et quaerentem dicere plūra
 reppulit, et geminōs ērēxit crīnibus anguēs, 450
 verberaque īsonuit rabidōque haec addidit ōre:
 ‘ēn ego victa sitū, quam vērī effēta senectūs
 arma inter rēgum falsā formīdine lūdit.
 respice ad haec: adsum dirārum ab sēde sorōrum,
 bella manū lētumque gerō.’ 455
 sic effāta facem juvenī conjēcit et ātrō

lūmine fūmantēs fīxit sub pectore taedās.
 ollī somnum ingēns rumpit pavor, ossaque et artūs
 perfundit tōtō prōruptus corpore sūdor.
 arma āmēns fremit, arma torō tēctīsque requīrit; 460
 saevit amor ferrī et scelerāta īnsānia bellī,
 īra super: magnō velutī cum flamma sonōre
 virgea suggeritur costīs undantis aēnī
 exsultantque aestū laticēs, furit intus aquāī
 fūmidus atque altē spūmīs exūberat amnis, 465
 nec jam sē capit unda, volat vapor āter ad aurās.
 ergō iter ad rēgem pollūtā pāce Latinum
 indīcit prīmīs juvenum et jubet arma parārī,
 tūtārī Ītaliā, dētrūdere finibus hostem;
 sē satis ambōbus Teucrīsque venīre Latīnīsque. 470
 haec ubi dicta dedit dīvōsque in vōta vocāvit,
 certātīm sēsē Rutulī exhortantur in arma.
 hunc decus ēgregium fōrmae movet atque juventae,
 hunc atavī rēgēs, hunc clārīs dextera factīs.
 Dum Turnus Rutulōs animīs audācibus implet, 475
 Allectō in Teucrōs Stygiīs sē concitat ālīs,
 arte novā, speculāta locum, quō litore pulcher
 īnsidiīs cursūque ferās agitābat Iūlus.
 hīc subitam canibus rabiem Cōcŷtia virgō

obicit et nōtō nārēs contingit odōre, 480
 ut cervum ārdentēs agerent; quae p̄ma labōrum
 causa fuit bellōque animōs accendit agrestēs.
 cervus erat fōrmā praestantī et cornibus ingēns,
 Tyrrhīdae puerī quem māt̄ris ab ūbere raptum
 nūtrībant Tyrrhusque pater, cui rēgia p̄arent 485
 armenta et lātē cūstōdia crēdita campī.
 adsuētum imperiis soror omnī Silvia cūrā
 mollibus intexēns ōrnābat cornua sertis,
 pectēbatque ferum pūrōque in fonte lavābat.
 ille manum patiēns mēnsaeque adsuētus erīli 490
 errābat silvis rūsusque ad līmina nōta
 ipse domum sērā quamvīs sē nocte ferēbat.
 hunc procul errantem rabidae vēnantis Iūli
 commōvēre canēs, fluvio cum forte secundō
 dēflueret rīpāque aestus viridante levāret. 495
 ipse etiam eximiae laudis succēnsus amōre
 Ascanius curvō dērēxit spīcula cornū;
 nec dextrae errantī deus āfuit, āctaque multō
 perque uterum sonitū perque īlia vēnit harundō.
 saucius at quadripēs nōta intrā tēcta refūgit 500
 successitque gemēns stabulis, questūque cruentus
 atque implōrantī similis tēctum omne replēbat.

Silvia p̄rīma soror palmīs percussa lacertōs
 auxilium vocat et dūrōs conclāmat agrestēs.
 ollī (pestis enim tacitīs latet aspera silvīs) 505
 imprōvīsī adsunt, hic torre armātus obustō,
 stīpitis hic gravidī nōdis; quod cuique repertum
 rīmantī tēlum īra facit. vocat agmina Tyrrhus,
 quadrifidam quercum cuneīs ut forte coāctīs
 scindēbat raptā spīrāns immāne secūrī. 510
 At saeva ē speculis tempus dea nacta nocendī
 ardua tēcta petit stabulī et dē culmine summō
 pāstōrāle canit signum cornūque recurvō
 Tartaream intendit vōcem, quā prōtinus omne
 contremuit nemus et silvae īsonuēre profundae; 515
 audiit et Triviae longē lacus, audiit amnis
 sulphureā Nār albus aquā fontēsque Velinī,
 et trepidae mātērēs pressēre ad pectora nātōs.
 tum vērō ad vōcem celerēs, quā būcina signum
 dīra dedit, raptīs concurrunt undique tēlis 520
 indomitī agricolae, nec nōn et Trōia pūbēs
 Ascaniō auxilium castrīs effundit apertīs.
 dērēxēre aciēs. nōn jam certāmine agrestī
 stīpītibus dūrīs agitur sudibusve praeustīs,
 sed ferrō ancipitī dēcernunt ātraque lātē 525

horrēscit strictīs seges ēnsibus, aeraque fulgent
sōle lacessītā et lūcem sub nūbila jactant:
flūctus utī primō coepit cum albēscere ventō,
paulātim sēsē tollit mare et altius undās
ērigit, inde imō cōnsurgit ad aethera fundō. 530
hīc juvenis primam ante aciem strīdente sagittā,
nātōrum Tyrrhī fuerat quī maximus, Almō,
sternitur; haesit enim sub gutture vulnus et ūdae
vōcis iter tenuemque inclūsit sanguine vītā.
corpora multa virum circā seniorque Galaesus, 535
dum pācī medium sē offert, jūstissimus ūnus
quī fuit Ausoniisque ōlim ditissimus arvīs:
quīnque gregēs illi bālantum, quīna redibant
armenta, et terram centum vertēbat arātrīs.
Atque ea per campōs aequō dum Mārte geruntur, 540
prōmissī dea facta potēns, ubi sanguine bellum
imbuit et primae commisit fūnera pugnae,
dēserit Hesperiam et caelī conversa per aurās
Jūnōnem victrīx adfātur vōce superbā:
‘ēn, perfecta tibi bellō discordia trīstī; 545
dic in amīcitiā coeant et foedera jungant.
quandoquidem Ausoniō respersī sanguine Teucrōs,
hoc etiam hīs addam, tua sī mihi certa voluntās:

fīnitimās in bella feram rūmōribus urbēs,
 accendamque animōs insānī Mārtis amōre 550
 undique ut auxiliō veniant; spargam arma per agrōs.
 tum contrā Jūnō: ‘terrōrum et fraudis abundē est:
 stant belli causae, pugnātur comminus armīs,
 quae fors p̄rīma dedit sanguis novus imbuit arma.
 tālia conjugia et tālēs celebrent hymenaeōs 555
 ēgregium Veneris genus et rēx ipse Latinus.
 tē super aetheriās errāre licentius aurās
 haud pater ille velit, summī rēgnātor Olympī.
 cēde locīs. ego, sī qua super fortūna labōrum est,
 ipsa regam.’ tālēs dederat Sātūrnīa vōcēs; 560
 illa autem attollit strīdentēs anguibus ālās
 Cōc̄ȳtīque petit sēdem supera ardua linq̄ens.
 est locus Ītaliae mediō sub montibus altīs,
 nōbilis et fāmā multīs memorātus in ōrīs,
 Ampsanctī vallēs; dēnsīs hunc frondibus ātrum 565
 urget utrimque latus nemoris, mediōque fragōsus
 dat sonitum saxīs et tortō vertice torrēns.
 hīc specus horrendum et saevī spīrācula Dītis
 mōnstrantur, ruptōque ingēns Acheronte vorāgō
 pestiferās aperit faucēs, quīs condita Erīnys, 570
 invīsum nūmen, terrās caelumque levābat.

Nec minus intereā extrēmam Sāturnia bellō
 impōnit rēgīna manum. ruit omnis in urbem
 pāstōrum ex aciē numerus, caesōsque reportant
 Almōnem puerum foedātique ōra Galaesī, 575
 implōrantque deōs obtestanturque Latinum.
 Turnus adest mediōque in crīmine caedis et ignī
 terrōrem ingeminat: Teucrōs in rēgna vocārī,
 stirpem admiscērī Phrygiam, sē limine pelli.
 tum quōrum attonitae Bacchō nemora āvia mātṛēs 580
 īnsultant thiasīs (neque enim leve nōmen Amātae)
 undique collēctī coeunt Mārtemque fatigant.
 īlicet īnfandum cūnctī contrā ōmina bellum,
 contrā fāta deum perversō nūmine poscunt.
 certātīm rēgis circumstant tēcta Latīnī; 585
 ille velut pelagō rūpēs immōta resistit,
 ut pelagī rūpēs magnō veniente fragōre,
 quae sēsē multīs circum lātrantibus undīs
 mōle tenet; scopulī nēquiquam et spūmea circum
 saxa fremunt laterīque inlisa refunditur alga. 590
 vērūm ubi nūlla datur caecum exsuperāre potestās
 cōnsilium, et saevae nūtū Jūnōnis eunt rēs,
 multa deōs aurāsque pater testātus inānēs
 ‘frangimur heu fātīs’ inquit ‘ferimurque procellā!

ipsi hās sacrilegō pendētis sanguine poenās, 595
 ō miserī. tē, Turne, nefās, tē trīste manēbit
 supplicium, vōtisque deōs venerābere sērīs.
 nam mihi parta quiēs, omnisque in līmine portūs
 fūnere felīci spoliōr.’ nec plūra locūtus
 saepsit sē tēctīs rērumque reliquit habēnās. 600
 Mōs erat Hesperīō in Latiō, quem prōtinus urbēs
 Albānae coluēre sacrum, nunc maxima rērum
 Rōma colit, cum prīma movent in proelia Mārtem,
 sive Getīs inferre manū lacrimābile bellum
 Hyrcānisve Arabīsve parant, seu tendere ad Indōs 605
 Aurōramque sequī Parthōsque repscere signa:
 sunt geminae Bellī portae (sic nōmine dicunt)
 rēligiōne sacrae et saevī formīdine Mārtis;
 centum aerei claudunt vectēs aeternaque ferrī
 rōbora, nec cūstōs absistit līmine Jānus. 610
 hās, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
 ipse Quirinālī trabeā cinctūque Gabīnō
 īsignis reserat strīdentia līmina cōnsul,
 ipse vocat pugnās; sequitur tum cētera pūbēs,
 aeraque adsēnsū cōnspirant cornua raucō. 615
 hōc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
 mōre jubēbātur trīstisque reclūdere portās.

abstinuit tāctū pater āversusque refūgit
foeda ministeria, et caecis sē condidit umbrīs.
tum rēgīna deum caelō dēlāpsa morantēs 620
impulit ipsa manū portās, et cardine versō
Bellī ferrātōs rumpit Sātūrnīa postēs.
ārdet inexcīta Ausonia atque immōbilis ante;
pars pedes ire parat campīs, pars arduus altīs
pulverulentus equīs furit; omnēs arma requīrunt. 625
pars lēvēs clipeōs et spīcula lūcida tergent
arvīnā pingūī subiguntque in cōte secūrēs;
signaque ferre juvat sonitūsque audire tubārum.
quīnque adeō magnae positīs incūdibus urbēs
tēla novant, Ātīna potēns Tīburque superbū, 630
Ardea Crustumerīque et turrigerāe Antemnae.
tegmina tūta cavant capitum flectuntque salignās
umbōnum crātēs; aliī thōrācas aēnōs
aut lēvēs ocreās lentō dūcunt argentō;
vōmeris hūc et falcis honōs, hūc omnis arātrī 635
cessit amor; recoquunt patriōs fornācibus ēnsēs.
classica jamque sonant, it bellō tessera signum;
hic galeam tēctīs trepidus rapit, ille tremētēs
ad juga cōgit equōs, clipeumque aurōque trilicem
lōrīcam induitur fīdōque accingitur ēnse. 640

Pandite nunc Helicōna, deae, cantūsque movēte,
 quī bellō excītī rēgēs, quae quemque secūtae
 complērint campōs aciēs, quibus Ītala jam tum
 flōruerit terra alma virīs, quibus ārserit armīs;
 et meministis enim, dīvae, et memorāre potestis; 645
 ad nōs vix tenuis fāmae perlābitur aura.
 Prīmus init bellum Tyrrhēnīs asper ab ōrīs
 contemptor dīvum Mezentius agminaque armat.
 filius huic juxtā Lausus, quō pulchrior alter
 nōn fuit exceptō Laurentis corpore Turnī; 650
 Lausus, equum domitor dēbellātorque ferārū,
 dūcit Agyllīnā nēquīquam ex urbe secūtōs
 mille virōs, dignus patriīs quī laetior esset
 imperiūs et cui pater haud Mezentius esset.
 Post hōs īsignem palmā per grāmīna currum 655
 victōrēsque ostentat equōs satus Hercule pulchrō
 pulcher Aventīnus, clipeōque īsigne paternum
 centum anguēs cīnctamque gerit serpentibus Hūdram;
 collis Aventīnī silvā quem Rhēa sacerdos
 fūrtīvum partū sub lūminis ēdidit ōrās, 660
 mixta deō mulier, postquam Laurentia victor
 Gēryonē exstīctō Tīrynthius attigit arva,
 Tyrrhēnōque bovēs in flūmine lāvit Hibērās.

pīla manū saevōsque gerunt in bella dolōnēs,
 et teretī pugnant mucrōne verūque Sabellō. 665
 ipse pedes, tegimen torquēns immāne leōnis,
 terribili impexum saetā cum dentibus albīs
 indūtus capitī, sic rēgia tēcta subībat,
 horridus Herculeōque umerōs innexus amictū.
 Tum geminī frātrēs Tiburtia moenia linquunt, 670
 frātris Tiburtī dictam cognōmine gentem,
 Cātillusque ācerque Corās, Argīva juventūs,
 et prīmam ante aciem dēnsa inter tēla feruntur:
 ceu duo nūbigenae cum vertice montis ab altō
 dēscendunt Centauri Homolēn Othrymque nivālem 675
 linquentēs cursū rapidō; dat euntibus ingēns
 silva locum et magnō cēdunt virgulta fragōre.
 Nec Praenestīnae fundātor dēfuit urbis,
 Volcānō genitum pecora inter agrestia rēgem
 inventumque focīs omnis quem crēdidit aetās, 680
 Caeculus. hunc legiō lātē comitātur agrestis:
 quīque altum Praeneste virī quīque arva Gabīnae
 Jūnōnis gelidumque Aniēnem et rōscida rīvīs
 Hernica saxa colunt, quōs dīves Anagnia pāscis,
 quōs Amasēne pater. nōn illis omnibus arma 685
 nec clipeī currūsve sonant; pars maxima glandēs

līventis plumbī spargit, pars spīcula gestat
 bīna manū, fulvōsque lupī dē pelle galērōs
 tegmen habent capitī; vestigia nūda sinistri
 instituēre pedis, crūdus tegit altera pērō. 690
 At Messāpus, equum domitor, Neptūnia prōlēs,
 quem neque fās ignī cuiquam nec sternere ferrō,
 jam prīdem residēs populōs dēsuētaque bellō
 agmina in arma vocat subitō ferrumque retractat.
 hī Fescennīnās aciēs Aequōsque Faliscōs, 695
 hī Sōractis habent arcēs Flāvīniaque arva
 et Cīminī cum monte lacum lūcōsque Capēnōs.
 ībant aequātī numerō rēgemque canēbant:
 ceu quondam niveī liquida inter nūbila cycinī
 cum sēsē ē pāstū referunt et longa canōrōs 700
 dant per colla modōs, sonat amnis et Āsia longē
 pulsa palūs.
 nec quisquam aerātās aciēs exāmine tantō
 miscērī putet, āeriam sed gurgite ab altō
 urgērī volucrum raucārū ad litora nūbem. 705
 Ecce Sabīnōrum prīscō dē sanguine magnum
 agmen agēns Clausus magnīque ipse agminis īstar,
 Claudia nunc ā quō diffunditur et tribus et gēns
 per Latium, postquam in partem data Rōma Sabīnīs.

ūnā ingēns Amiterna cohors prīscīque Quirītēs, 710
 Ērētī manus omnis oliviferaeque Mutuscae;
 quī Nōmentum urbem, quī Rōsea rūra Velīnī,
 quī Tetricae horrentis rūpēs montemque Sevērū
 Casperiamque colunt Forulōsque et flūmen Himellae,
 quī Tiberim Fabarimque bibunt, quōs frīgida mīsit 715
 Nursia, et Ortīnae classēs populique Latīnī,
 quōsque secāns īnfaustum interluit Allia nōmen:
 quam multī Libycō volvuntur marmore flūctūs
 saevus ubi Ōrīōn hibernīs conditur undīs,
 vel cum sōle novō dēnsae torrentur aristae 720
 aut Hermī campō aut Lyciae flāventibus arvis.
 scūta sonant pulsūque pedum conterrita tellūs.
 Hinc Agamemnonius, Trojānī nōminis hostis,
 currū jungit Halaesus equōs Turnōque ferocēs
 mille rapit populōs, vertunt fēlicia Bacchō 725
 Massica quī rāstris, et quōs dē collibus altīs
 Auruncī mīsere patrēs Sidicīnaque juxtā
 aequora, quīque Calēs līquunt amnisque vadōsī
 accola Volturnī, pariterque Saticulus asper
 Oscōrumque manus. teretēs sunt aclydes illīs 730
 tēla, sed haec lentō mōs est aptāre flagellō.
 laevās caetra tegit, falcātī comminus ēnsēs.

Nec tū carminibus nostrīs indictus abībis,
 Oebale, quem generāsse Telōn Sēbēthide nymphā
 fertur, Tēleboum Capreās cum rēgna tenēret, 735
 jam senior; patriīs sed nōn et filius arvīs
 contentus lātē jam tum diciōne premēbat
 Sarrastēs populōs et quae rigat aequora Sarnus,
 quīque Rufrās Batulumque tenent atque arva Celemnae,
 et quōs māliferae dēspectant moenia Abellae, 740
 Teutonicō ritū soliti torquēre catējās;
 tegmina quis capitum raptus dē sūbere cortex
 aerātaeque micant peltae, micat aereus ēnsis.
 Et tē montōsae misēre in proelia Nersae,
 Ufēns, īsignem fāmā et fēlicibus armīs, 745
 horrida praecipuē cui gēns adsuētaque multō
 vēnātū nemorum, dūris Aequīcula glaebīs.
 armātī terram exercent semperque recentēs
 convectāre juvat praedās et vīvere raptō.
 Quīn et Marruviā venit dē gente sacerdotēs 750
 fronde super galeam et fēlicī cōmptus olīvā
 Archippī rēgis missū, fortissimus Umbrō,
 vīpereō generī et graviter spīrantibus hydrīs
 spargere quī somnōs cantūque manūque solēbat,
 mulcēbatque irās et morsūs arte levābat. 755

sed nōn Dardaniae medicārī cuspidis ictum
 ēvaluit neque eum iūvēre in vulnera cantūs
 somniferī et Marsīs quaesītae montibus herbae.
 tē nemus Angitiaē, vitreā tē Fūcinus undā,
 tē liquidi flēvēre lacūs. 760
 Ībat et Hippolytī prōlēs pulcherrima bellō,
 Virbius, insignem quem māter Arīcia mīsīt,
 ēductum Ēgeriae lūcīs ūmentia circum
 litora, pinguis ubi et plācābilis āra Diānae.
 namque ferunt fāmā Hippolytum, postquam arte novercae 765
 occiderit patriāsque explērit sanguine poenās
 turbātis distractus equīs, ad sidera rūsus
 aetheria et superās caelī vēnisse sub aurās,
 Paeoniīs revocātum herbīs et amōre Diānae.
 tum pater omnipotēns aliquem indignātus ab umbrīs 770
 mortālem infērnīs ad lūmina surgere vītae,
 ipse repertōrem medicīnae tālis et artis
 fulmine Phoebigenam Stygiās dētrūsīt ad undās.
 at Trivia Hippolytum sēcrētīs alma recondit
 sēdibus et nymphae Ēgeriae nemorīque relēgat, 775
 sōlus ubi in silvīs Italis ignōbilis aevum
 exigeret versōque ubi nōmine Virbius esset.
 unde etiam templō Triviae lūcīsque sacrātīs

cornipedēs arcentur equī, quod litore currum
 et juvenem mōnstris pavidī effūdēre marīnis. 780
 filius ārdentēs haud sētius aequore campī
 exercēbat equōs currūque in bella ruēbat.
 Ipse inter primōs praestantī corpore Turnus
 vertitur arma tenēns et tōtō vertice suprā est.
 cui triplicī crīnīta jubā galea alta Chimaeram 785
 sustinet Aetnaeōs efflantem faucibus ignēs;
 tam magis illa fremēns et trīstibus effera flammīs
 quam magis effūsō crūdēscunt sanguine pugnae.
 at lēvem clipeum sublātīs cornibus Īō
 aurō īnsignībat, jam saetīs obsita, jam bōs, 790
 argūmentum ingēns, et cūstōs virginis Argus,
 caelātāque amnem fundēns pater Īnachus urnā.
 īnsequitur nimbus peditum clipeātaque tōtīs
 agmina dēnsentur campīs, Argīvaque pūbēs
 Auruncaequē manūs, Rutulī veterēsque Sicānī, 795
 et Sacrānae aciēs et pictī scūta Labīcī;
 quī saltus, Tiberīne, tuōs sacrumque Numīcī
 litus arant Rutulōsque exercent vōmere collēs
 Circaeumque jugum, quīs Juppiter Ānxurus arvīs
 praesidet et viridī gaudēns Fērōnia lūcō; 800
 quā Saturae jacet ātra palūs gelidusque per imās

quaerit iter vallēs atque in mare conditur Ufēns.
Hōs super advēnit Volscā dē gente Camilla
agmen agēns equitum et flōrentēs aere catervās,
bellātrīx, nōn illa colō calathīsve Minervae 805
fēmineās adsuēta manūs, sed proelia virgō
dūra patī cursūque pedum praevertere ventōs.
illa vel intāctae segetis per summa volāret
grāmina nec tenerās cursū laessisset aristās,
vel mare per medium flūctū suspēnsa tumentī 810
ferret iter celerēs nec tingeret aequare plantās.
illam omnis tēctīs agrīsque effūsa juventūs
turbaque mirātur mātrum et prōspectat euntem,
attonitīs inhiāns animīs ut rēgius ostrō
vēlet honōs lēvēs umerōs, ut fibula crīnem 815
aurō internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
et pāstōrālem praefixā cuspide myrtum.

Aeneid Book 8

Ut bellī signum Laurentī Turnus ab arce
extulit et raucō strepuērunt cornua cantū,
utque ācrēs concussit equōs utque impulit arma,
extemplō turbātī animī, simul omne tumultū
conjūrat trepidō Latium saevitque iuventūs 5
effera. ductōrēs prīmī Messāpus et Ufēns
contemptorque deum Mezentius undique cōgunt
auxilia et lātōs vastant cultōribus agrōs.
mittitur et magnī Venulus Diomēdis ad urbem
quī petat auxilium, et Latiō cōsistere Teucrōs, 10
advectum Aenēān classī victōsque penātēs
īferre et fātīs rēgem sē dīcere poscī
ēdoceat, multāsque virō sē adjungere gentēs
Dardaniō et lātē Latiō incrēbrēscere nōmen:
quid struat hīs coeptīs, quem, sī fortūna sequātur, 15
ēventum pugnae cupiat, manifestius ipsī
quam Turnō rēgī aut rēgī appārere Latīnō.
Tālia per Latium. quae Lāomedontius hērōs
cūncta vidēns magnō cūrārū fluctuat aestū,
atque animum nunc hūc celerem nunc dīvidit illūc 20

in partisque rapit variās perque omnia versat,
sicut aquae tremulum labrīs ubi lūmen aēnīs
solē repressum aut radiantis imāgine lūnae
omnia pervolitat lātē loca, jamque sub aurās
erigitur summique ferit laqueāria tēcti. 25
nox erat et terrās animālia fessa per omnēs
ālittum pecudumque genus sopor altus habēbat,
cum pater in rīpā gelidique sub aetheris axe
Aenēās, trīstī turbātus pectora bellō,
prōcubuit sēramque dedit per membra quiētem. 30
huic deus ipse locī fluvio Tiberinus amoenō
pōpuleās inter senior sē attollere frondēs
vīsus (eum tenuis glaucō vēlābat amictū
carbasus, et crīnēs umbrōsa tegēbat harundō),
tum sic adfārī et cūrās hīs dēmere dictis: 35
‘Ō sate gente deum, Trojānam ex hostibus urbem
quī revehis nōbīs aeternaque Pergama servās,
expectāte solō Laurentī arvīsque Latīnīs,
hīc tibi certa domus, certī (nē absiste) penātēs.
neu bellī terrēre minīs; tumor omnis et irae 40
concessēre deum.
jamque tibi, nē vāna putēs haec fingere somnum,
lītoreīs ingēns inventa sub ilicibus sūs

trīgintā capitum fētūs ēnīxa jacēbit,
 alba solō recubāns, albī circum ūbera nātī. 45
 hic locus urbis erit, requiēs ea certa labōrum,
 ex quō ter dēnīs urbem redeuntibus annīs
 Ascanius clārī condet cognōminis Albam.
 haud incerta canō. nunc quā ratiōne quod instat
 expediās victor, paucīs (adverte) docēbō. 50
 Arcades hīs ōrīs, genus ā Pallante profectum,
 quī rēgem Evandrum comitēs, quī signa secūtī,
 dēlēgēre locum et posuēre in montibus urbem
 Pallantis proavī dē nōmine Pallantēum.
 hī bellum adsiduē dūcunt cum gente Latīnā; 55
 hōs castrīs adhibē sociōs et foedera jungē.
 ipse ego tē rīpīs et rēctō flūmine dūcam,
 adversum rēmīs superes subvectus ut amnem.
 surge age, nāte deā, prīmisque cadentibus astrīs
 Jūnōnī fer rite precēs, iramque mināsque 60
 supplicibus superā vōtīs. mihi victor honōrem
 persolvēs. ego sum plēnō quem flūmine cernis
 stringentem rīpās et pingua culta secantem,
 caeruleus Thybris, caelō grātissimus amnis.
 hīc mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.' 65
 Dixit, deinde lacū fluvius sē condidit altō

īma petēns; nox Aenēān somnusque reliquit.
surgit et aetheriū spectāns orientia sōlis
lūmina rīte cavīs undam dē flūmine palmīs
sustinet ac tālēs effundit ad aethera vōcēs: 70
‘Nymphae, Laurentēs Nymphae, genus amnibus unde est,
tūque, ō Thybri tuō genitor cum flūmine sāctō,
accipite Aenēān et tandem arcēte perīclīs.
quō tē cumque lacūs miserantem incommoda nostra
fonte tenet, quōcumque solō pulcherrimus exīs, 75
semper honōre meō, semper celebrābere dōnīs
corniger Hesperidum fluvius rēgnātor aquārum.
adsīs ō tantum et propius tua nūmina firmēs.’
sīc memorat, gemināsque legit dē classe birēmēs
rēmigiōque aptat, sociōs simul īnstruit armīs. 80
Ecce autem subitum atque oculīs mīrābile mōnstrum,
candida per silvam cum fētū concolor albō
prōcubuit viridīque in lītore cōnspicitur sūs;
quam pius Aenēās tibi enim, tibi, maxima Jūnō,
mactat sacra ferēns et cum grege sistit ad āram. 85
Thybris eā fluvium, quam longa est, nocte tumentem
lēniit, et tacitā refluēns ita substitit undā,
mītis ut in mōrem stāgnī placidaeque palūdis
sterneret aequor aquīs, rēmō ut luctāmen abesset.

ergō iter inceptum celerant rūmōre secundō:	90
lābitur ūncta vadīs abiēs; mīrantur et undae, mīrātur nemus īnsuētum fulgentia longē scūta virum fluvio pictāsque innāre carinās. olli rēmigiō noctemque diemque fatīgant	
et longōs superant flexūs, variīsque teguntur	95
arboribus, viridīsque secant placidō aequore silvās. sōl medium caelī cōnscenderat igneus orbem cum mūrōs arcemque procul ac rāra domōrum tēcta vident, quae nunc Rōmāna potentia caelō aequāvit, tum rēs inopēs Euandrus habēbat.	100
ōcius advertunt prōrās urbique propinquant. Forte diē sollemnem illō rēx Arcas honōrem Amphitryōniadae magnō dīvīsque ferēbat ante urbem in lūcō. Pallās huic filius ūnā, ūnā omnēs juvenum primī pauperque senātus	105
tūra dabant, tepidusque cruor fūmābat ad ārās. ut celsās vidēre ratēs atque inter opācum adlābī nemus et tacitōs incumbere rēmīs, terrentur vīsū subitō cūnctique relictīs	
cōnurgunt mēnsis. audāx quōs rumpere Pallās	110
sacra vetat raptōque volat tēlō obvius ipse, et procul ē tumulō: ‘juvenēs, quae causa subēgit	

ignōtās temptāre viās? quō tenditis?’ inquit.
 ‘quī genus? unde domō? pācemne hūc fertis an arma?’
 tum pater Aenēās puppī sic fātur ab altā 115
 pāciferaeque manū rāmum praetendit olīvae:
 ‘Trojugenās ac tēla vidēs inimīca Latīnīs,
 quōs illi bellō profugōs ēgēre superbō.
 Evandrum petimus. ferte haec et dīcite lectōs
 Dardaniae vēnisse ducēs socia arma rogantēs.’ 120
 obstipuit tantō percussus nōmine Pallās:
 ‘ēgrederē ō quīcumque es’ ait ‘cōramque parentem
 adloquere ac nostrīs succēde penātibus hospes.’
 excēpitque manū dextramque amplexus inhaesit;
 prōgressī subeunt lūcō fluviumque relinquunt. 125
 Tum rēgem Aenēās dictīs adfātur amīcīs:
 ‘optime Grājugenum, cui mē Fortūna precārī
 et vittā cōmptōs voluit praetendere rāmōs,
 nōn equidem extimū Danaum quod ductor et Arcas
 quodque ā stirpe forēs geminīs conjūctus Atrīdis; 130
 sed mea mē virtūs et sāncta ōrācula dīvum
 cognātique patrēs, tua terrīs dīdita fāma,
 conjūnxēre tibi et fātīs ēgēre volentem.
 Dardanus, Īliacae prīmus pater urbis et auctor,
 Ēlectra, ut Grāī perhibent, Atlantide crētus, 135

advehitur Teucrōs; Ælectram maximus Atlās
 ēdidit, aetheriōs umerō quī sustinet orbēs.
 vōbīs Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllēnae gelidō conceptum vertice fūdit;
 at Majam, auditis sī quicquam crēdimus, Atlās, 140
 idem Atlās generat caeli quī sidera tollit.
 sīc genus ambōrum scindit sē sanguine ab ūnō.
 his frētus nōn lēgātōs neque p̄rīma per artem
 temptāmenta tuī pepigī; mē, mē ipse meumque
 objēcī caput et supplex ad līmina vēnī. 145
 gēns eadem, quae tē, crūdēli Daunia bellō
 insequitur; nōs sī pellant nihil āfore crēdunt
 quīn omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant,
 et mare quod suprā teneant quodque adluit īfrā.
 accipe dāque fidem. sunt nōbīs fortia bellō 150
 pectora, sunt animī et rēbus spectāta juventūs.
 Dīxerat Aenēās. ille ōs oculōsque loquentis
 jamdūdum et tōtum lūstrābat lūmine corpus.
 tum sīc pauca refert: ‘ut tē, fortissime Teucrum,
 accipiō agnōscōque libēns! ut verba parentis 155
 et vōcem Anchīsae magnī vultumque recorder!
 nam meminī Hēsionae vīsentem rēgna sorōris
 Lāomedontiadēn Priamum Salamīna petentem

prōtinus Arcadiae gelidōs invīsere fīnēs.
tum mihi p̄ma genās vestībat flōre juventās, 160
mīrābarque ducēs Teucrōs, mīrābar et ipsum
Lāomedontiadēn; sed cūnctīs altior ībat
Anchīsēs. mihi mēns juvenālī ārdēbat amōre
compellāre virum et dextrae conjungere dextram;
accessī et cupidus Pheneī sub moenia dūxī. 165
ille mihi īsignem pharetram Lyciāsque sagittās
discēdēns chlamydemque aurō dedit intertextam,
frēnaque bīna meus quae nunc habet aurea Pallās.
ergō et quam petitis jūncta est mihi foedere dextra,
et lūx cum p̄imum terrīs sē crāstina reddet, 170
auxiliō laetōs dīmīttam opibusque juvābō.
intereā sacra haec, quandō hūc vēnistis amīcī,
annua, quae differre nefās, celebrāte faventēs
nōbiscum, et jam nunc sociōrum adsuēscite mēnsīs.⁷
Haec ubi dicta, dapēs jubet et sublāta repōnī 175
pōcula grāmineōque virōs locat ipse sedīlī,
praecipuumque torō et villōsī pelle leōnis
accipit Aenēān soliōque invītat acernō.
tum lēctī juvenēs certātīm āraeque sacerdotēs
vīscera tosta ferunt taurōrum, onerantque canistrīs 180
dōna labōrātae Cereris, Bacchumque ministrant.

vēscitur Aenēās simul et Trojāna juventūs
 perpetuī tergō bovis et lūstrālibus extīs.
 Postquam exēpta famēs et amor compressus edendī,
 rēx Euandrus ait: ‘nōn haec sollemnia nōbīs, 185
 hās ex mōre dapēs, hanc tantī nūminis āram
 vāna superstitiō veterumque ignāra deōrum
 imposuit: saevīs, hospes Trojāne, perīclīs
 servātī facimus meritōsque novāmus honōrēs.
 jam p̄rimum saxīs suspēnsam hanc aspice rūpem, 190
 disjectae procul ut mōlēs dēsertaque montis
 stat domus et scopuli ingentem trāxēre ruīnam.
 hīc spēlunca fuit vastō summōta recessū,
 sēmjhominis Cācī faciēs quam dīra tenēbat
 sōlis inaccessam radiīs; semperque recentī 195
 caede tepēbat humus, foribusque adfixa superbīs
 ōra virum trīstī pendēbant pallida tābō.
 huīc mōnstrō Volcānus erat pater: illius ātrōs
 ōre vomēns ignēs magnā sē mōle ferēbat.
 attulit et nōbīs aliquandō optantibus aetās 200
 auxiliū adventumque deī. nam maximus ultor
 tergemīnī nece Gēryonae spoliisque superbus
 Alcīdēs aderat taurōsque hāc victor agēbat
 ingentēs, vallemque bovēs amnemque tenēbant.

at furiīs Cācī mēns effera, nē quid inausum 205
aut intractātum scelerisve dolīve fuisset,
quattuor ā stabulīs praestantī corpore taurōs
āvertit, totidem fōrmā superante iuvencās.
atque hōs, nē qua forent pedibus vestigia rēctīs,
cauda in spēluncam tractōs versisque viārum 210
indiciīs raptōs saxō occultābat opācō;
quaerentī nūlla ad spēluncam signa ferēbant.
intereā, cum jam stabulīs saturāta movēret
Amphitryōniadēs armenta abitumque parāret,
discessū mūgīre bovēs atque omne querēlis 215
implēri nemus et collēs clāmōre relinquī.
reddidit ūna boum vōcem vastōque sub antrō
mūgiit et Cācī spem cūstōdita fefellit.
hīc vērō Alcīdae furiīs exārserat ātrō
felle dolor: rapit arma manū nōdīsque gravātum 220
rōbur, et āeriī cursū petit ardua montis.
tum primum nostrī Cācum vīdēre timentem
turbātumque oculīs; fugit ilicet ōcior Eurō
spēluncamque petit, pedibus timor addidit ālās.
ut sēsē inclūsit ruptisque immāne catēnīs 225
dējēcit saxum, ferrō quod et arte paternā
pendēbat, fultōsque ēmūniit obice postēs,

ecce furēns animīs aderat Tīrynthius omnemque
 accessum lūstrāns hūc ōra ferēbat et illūc,
 dentibus infrendēns. ter tōtum fervidus irā 230
 lūstrat Aventinī montem, ter saxea temptat
 limina nēquīquam, ter fessus valle resēdit.
 stābat acūta silex praecisis undique saxīs
 spēluncae dorsō insurgēns, altissima vīsū,
 dirārum nīdīs domus opportūna volucrum. 235
 hanc, ut prōna jugō laevum incumbēbat ad amnem,
 dexter in adversum nītēns concussit et imīs
 āvulsam solvit rādīcibus, inde repente
 impulit; impulsū quō maximus intonat aether,
 dissultant rīpae refluitque exterritus amnis. 240
 at specus et Cācī dētēcta appāruit ingēns
 rēgia, et umbrōsae penitus patuēre cavernae,
 nōn secus ac sī quā penitus vī terra dehīscēns
 infernās reseret sēdēs et rēgna reclūdat
 pallida, dīs invīsa, superque immāne barāthrum 245
 cernātur, trepident immissō lūmine Mānēs.
 ergō inspērātā dēprēnsūm lūce repente
 inclūsumque cavō saxō atque insuēta rudentem
 dēs super Alcīdēs tēlīs premit, omniaque arma
 advocat et rāmīs vastīsque molārībus īnstat. 250

ille autem, neque enim fuga jam super ūlla pericli,
faucibus ingentem fūmum (mīrābile dictū)
ēvomit involvitque domum cālīgine caecā
prōspectum ēripiēns oculīs, glomeratque sub antrō
fūmiferam noctem commixtīs igne tenebrīs. 255
nōn tulit Alcīdēs animīs, sēque ipse per ignem
praecipitī jēcit saltū, quā plūrimus undam
fūmus agit nebulāque ingēns specus aestuat ātrā.
hīc Cācum in tenebrīs incendia vāna vomentem
corripit in nōdum complexus, et angit inhaerēns 260
ēlisōs oculōs et siccum sanguine guttur.
panditur extemplō foribus domus ātra revulsīs
abstractaeque bovēs abjūrātaeque rapīnae
caelō ostenduntur, pedibusque infōrme cadāver
prōtrahitur. nequeunt explērī corda tuendō 265
terribilēs oculōs, vultum villōsaque saetīs
pectora sēmiferī atque exstīctōs faucibus ignēs.
ex illō celebrātus honōs laetīque minōrēs
servāvēre diem, prīmusque Potītius auctor
et domus Herculeī cūstōs Pināria sacri 270
hanc āram lūcō statuit, quae maxima semper
dīcētur nōbīs et erit quae maxima semper.
quārē agite, ō juvenēs, tantārum in mūnere laudum

cingite fronde comās et pōcula porgite dextrīs,
 commūnemque vocāte deum et date vīna volentēs. 275
 dixerat, Herculeā bicolor cum pōpulus umbrā
 vēlāvitque comās foliīsque innexa pependit,
 et sacer implēvit dextram scyphus. ōcius omnēs
 in mēnsam laetī libant dīvōsque precantur.
 Dēvexō intereā propior fit Vesper Olympō. 280
 jamque sacerdotēs prīmusque Potitius ibant
 pellibus in mōrem cīnctī, flammāsque ferēbant.
 īnstant epulās et mēnsae grāta secundae
 dōna ferunt cumulantque onerātīs lancibus ārās.
 tum Saliī ad cantūs incēnsa altāria circum 285
 pōpuleīs adsunt ēvīnctī tempora rāmīs,
 hīc juvenum chorus, ille senum, quī carmine laudēs
 Herculeās et facta ferunt: ut prīma novercae
 mōnstra manū geminōsque premēns ēliserit anguēs,
 ut bellō ēgregiās īdem disjēcerit urbēs, 290
 Trojamque Oechaliāque, ut dūrōs mille labōrēs
 rēge sub Eurystheo fātīs Jūnōnis īniquae
 pertulerit. ‘tū nūbigenās, invicte, bimetrēs
 Hylaeumque Pholumque manū, tū Crēsia mactās
 prōdigia et vastum Nemeae sub rūpe leōnem. 295
 tē Stygiū tremuēre lacūs, tē jānitor Orcī

ossa super recubāns antrō sēmēsa cruentō;
nec tē ūllae faciēs, nōn terruit ipse Typhōeus
arduus arma tenēns; nōn tē ratiōnis egentem
Lernaeus turbā capitum circumstetit anguis. 300
salvē, vēra Jovis prōlēs, decus addite dīvīs,
et nōs et tua dexter adī pede sacra secundō.’
tālia carminibus celebrant; super omnia Cācī
spēluncam adiciunt spīrantemque ignibus ipsum.
cōnsonat omne nemus strepitū collēsque resultant. 305
Exim sē cūnctī dīvīnīs rēbus ad urbem
perfectīs referunt. ibat rēx obsitus aevō,
et comitem Aenēān juxtā nātumque tenēbat
ingrediēns variōque viam sermōne levābat.
mīrātur facilisque oculōs fert omnia circum 310
Aenēās, capiturque locīs et singula laetus
exquīritque auditque virum monimenta priōrum.
tum rēx Euandrus Rōmānae conditor arcis:
‘haec nemora indigenae Faunī Nymphaeque tenēbant
gēnsque virum truncīs et dūrō rōbore nāta, 315
quīs neque mōs neque cultus erat, nec jungere taurōs
aut compōnere opēs nōrant aut parcere partō,
sed rāmī atque asper vīctū vēnātus alēbat.
pīmus ab aetheriō vēnit Sātūrnus Olympō

arma Jovis fugiēns et rēgnīs exsul adēptīs. 320
 is genus indocile ac dispersum montibus altis
 composuit lēgēsque dedit, Latiumque vocārī
 māluit, hīs quonjam latuisset tūtus in ōrīs.
 aurea quae perhibent illō sub rēge fuēre
 saecula: sic placidā populōs in pāce regēbat, 325
 dēterior dōnec paulātīm ac dēcolor aetās
 et bellī rabiēs et amor successit habendī.
 tum manus Ausonia et gentēs vērē Sicānae,
 saepius et nōmen posuit Sāturnia tellūs;
 tum rēgēs asperque immānī corpore Thybris, 330
 ā quō post Itali fluvium cognōmine Thybrim
 diximus; āmisit vērūm vetus Albula nōmen.
 mē pulsum patriā pelagīque extrēma sequentem
 Fortūna omnipotēns et inēluctābile fātum
 hīs posuēre locīs, mātrisque ēgēre tremenda 335
 Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollō.
 Vix ea dicta, dehinc prōgressus mōnstrat et āram
 et Carmentālem Rōmānī nōmine portam
 quam memorant, nymphae prīscum Carmentis honōrem,
 vātis fātidicae, cecinit quae prīma futūrōs 340
 Aeneadās magnōs et nōbile Pallantēum.
 hinc lūcum ingentem, quem Rōmulus ācer asyllum

rettulit, et gelidā mōnstrat sub rūpe Lupercal
 Parrhasiō dictum Pānos dē mōre Lycaeī.
 nec nōn et sacri mōnstrat nemus Argilētī 345
 testāturque locum et lētum docet hospitis Argī.
 hinc ad Tarpējam sēdem et Capitōlia dūcit
 aurea nunc, ōlim silvestribus horrida dūmīs.
 jam tum rēligiō pavidōs terrēbat agrestēs
 dira locī, jam tum silvam saxumque tremēbant. 350
 ‘hoc nemus, hunc’ inquit ‘frondōsō vertice collem
 (quis deus incertum est) habitat deus; Arcades ipsum
 crēdunt sē vīdisse Jovem, cum saepe nigrantem
 aegida concuteret dextrā nimbōsque ciēret.
 haec duo praetereā disjectīs oppida mūrīs, 355
 rēliquiās veterumque vidēs monimenta virōrum.
 hanc Jānus pater, hanc Sātūrnus condidit arcem;
 Jāniculum huic, illī fuerat Sātūrnia nōmen.’
 tālibus inter sē dictīs ad tēcta subībant
 pauperis Euandrī, passimque armenta vidēbant 360
 Rōmānōque forō et lautīs mūgīre Carīnīs.
 ut ventum ad sēdēs, ‘haec’ inquit ‘limina victor
 Alcīdēs subiit, haec illum rēgia cēpit.
 audē, hospes, contemnere opēs et tē quoque dignum
 finge deō, rēbusque venī nōn asper egēnīs.’ 365

dīxit, et angustī subter fastīgia tēctī
 ingentem Aenēān dūxit strātisque locāvit
 effultum foliīs et pelle Libystidis ursae:
 nox ruit et fuscīs tellūrem amplectitur ālīs.
 At Venus haud animō nēquīquam exterrita māter 370
 Laurentumque minīs et dūrō mōta tumultū
 Volcānum adloquitur, thalamōque haec conjugis aureō
 incipit et dictīs dīvinum aspirat amōrem:
 ‘dum bellō Argolicī vastābant Pergama rēgēs
 dēbita cāsūrāsque inimicīs ignibus arcēs, 375
 nōn ūllum auxilium miserīs, nōn arma rogāvī
 artis opisque tuae, nec tē, cārissime conjūnx,
 incassumve tuōs voluī exercēre labōrēs,
 quamvīs et Priamī dēbērem plūrima nātīs,
 et dūrum Aenēae flēvissem saepe labōrem. 380
 nunc Jovis imperiīs Rutulōrum cōstitit ōrīs:
 ergō eadem supplex veniō et sānctum mihi nūmen
 arma rogō, genetrīx nātō. tē filia Nērei,
 tē potuit lacrimīs Tithōnia flectere conjūnx.
 aspice quī coeant populī, quae moenia clausīs 385
 ferrum acuant portīs in mē excidiumque meōrum.’
 dixerat et niveīs hinc atque hinc dīva lacertīs
 cūncstantem amplexū molli fovet. ille repente

accēpit solitam flammam, nōtusque medullās
 intrāvit calor et labefacta per ossa cucurrit, 390
 nōn secus atque ōlim tonitrū cum rupta coruscō
 ignea rīma micāns percurrit lūmine nimbōs;
 sēnsit laeta dolis et fōrmae cōnschia conjūnx.
 tum pater aeternō fātur dēvinctus amōre:
 ‘quid causās petis ex altō? fidūcia cessit 395
 quō tibi, dīva, meī? similis sī cūra fuisset,
 tum quoque fās nōbīs Teucrōs armāre fuisset;
 nec pater omnipotēns Trojam nec fāta vetābant
 stāre decemque aliōs Priamum superesse per annōs.
 et nunc, si bellāre parās atque haec tibi mēns est, 400
 quidquid in arte meā possum prōmittere cūrae,
 quod fierī ferrō liquidōve potest ēlectrō,
 quantum ignēs animaeque valent, absiste precandō
 vīribus indubitāre tuīs.’ ea verba locūtus
 optātōs dedit amplexūs placidumque petīvit 405
 conjugis īnfusus gremiō per membra sopōrem.
 Inde ubi prīma quiēs mediō jam noctis abāctae
 curriculō expulerat somnum, cum fēmina prīmum,
 cui tolerāre colō vītā tenuīque Minervā
 impositum, cinerem et sōpītōs suscitāt ignēs 410
 noctem addēns operī, famulāsque ad lūmina longō

exercet pēnsō, castum ut servāre cubile
 conjugis et possit parvōs ēdūcere nātōs:
 haud secus ignipotēns nec tempore sēgnior illō
 mollibus ē strātis opera ad fabrilia surgit. 415
 īnsula Sīcanium juxtā latus Aeoliamque
 ērigitur Liparēn fūmantibus ardua saxīs,
 quam subter specus et Cyclōpum exēsa camīnīs
 antra Aetnaea tonant, validique incūdibus ictūs
 audītī referunt gemitūs, strīduntque cavernīs 420
 strictūrae Chalybum et fornācibus ignis anhēlat,
 Volcānī domus et Volcānia nōmine tellūs.
 hōc tunc ignipotēns caelō dēscendit ab altō.
 ferrum exercēbant vastō Cylōpes in antrō,
 Brontēsque Steropēsque et nūdus membra Pyracmōn. 425
 hīs īnfōrmātum manibus jam parte politā
 fulmen erat, tōtō genitor quae plūrima caelō
 dēicit in terrās, pars imperfecta manēbat.
 trēs imbris tortī radiōs, trēs nūbis aquōsae
 addiderant, rutulī trēs ignis et ālitis Austrī. 430
 fulgōrēs nunc terrificōs sonitumque metumque
 miscēbant operī flammīsque sequācibus irās.
 parte aliā Mārtī currumque rotāsque volūcrēs
 īnstābant, quibus ille virōs, quibus excitat urbēs;

aegidaque horrifera, turbatae Palladis arma, 435
 certatim squamis serpentum aurorque polibant
 conexosque angues ipsamque in pectore divae
 Gorgona desectō vertentem lūmina collō.
 ‘tollite cūcta’ inquit ‘coeptosque auferte labores,
 Aetnaei Cyclopes, et hūc advertite mentem: 440
 arma acri facienda virō. nunc viribus usus,
 nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistrā.
 praecipitate moras.’ nec plura effatus, at illi
 ocius incubuere omnes pariterque laborem
 sortiti. fluit aes rivis aurique metallum 445
 vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
 ingentem clipeum informant, unum omnia contra
 tela Latinorum, septenosque orbibus orbēs
 impediunt. alii ventosis follibus aurās
 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt 450
 aera lacū; gemit impositis incudibus antrum;
 illi inter sese multā vi brachia tollunt
 in numerum, versantque tenaci forcipe massam.
 Haec pater Aeolius properat dum Lemnius oris,
 Evandrum ex humili tectō lux suscitāt alma 455
 et matutini volucrum sub culmine cantūs.
 consurgit senior tunicaque inducitur artūs

et Tyrrhēna pedum circumdat vincula plantīs.
 tum laterī atque umerīs Tegeaeum subligat ēnsem
 dēmissa ab laevā panthērae terga retorquēns. 460
 nec nōn et geminī cūstōdēs limine ab altō
 praecēdunt gressumque canēs comitantur erilem.
 hospitis Aenēae sēdem et sēcrēta petēbat
 sermōnum memor et prōmissī mūneris hērōs.
 nec minus Aenēās sē mātūtīnus agēbat; 465
 filius huic Pallās, illī comes ībat Achātēs.
 congressī jungunt dextrās mediīsque resīdunt
 aedibus et licitō tandem sermōne fruuntur.
 rēx prior haec:
 ‘maxime Teucrōrum ductor, quō sospite numquam 470
 rēs equidem Trojae victās aut rēgna fatēbor,
 nōbīs ad bellī auxiliūm prō nōmine tantō
 exiguae vīrēs; hinc Tuscō claudimur amnī,
 hinc Rutulus premit et mūrūm circumsonat armīs.
 sed tibi ego ingentēs populōs opulentaque rēgnīs 475
 jungere castra parō, quam fors inopīna salūtem
 ostentat: fātīs hūc tē poscentibus adfers.
 haud procul hinc saxō incolitur fundāta vetustō
 urbis Agyllīnae sēdēs, ubi Lȳdia quondam
 gēns, bellō praeclāra, jugīs īnsēdit Etrūscīs. 480

hanc multōs flōrentem annōs rēx deinde superbō
 imperiō et saevīs tenuit Mezentius armīs.
 quid memorem infandās caedēs, quid facta tyrannī
 effera? dī capitī ipsīus generīque reservent!
 mortua quīn etiam jungēbat corpora vīvīs 485
 compōnēns manibusque manūs atque ōribus ōra,
 tormentī genus, et saniē tābōque fluentēs
 complexū in miserō longā sic morte necābat.
 at fessī tandem cīvēs infanda furentem
 armātī circumsistunt ipsumque domumque, 490
 obtruncant sociōs, ignem ad fastīgia jactant.
 ille inter caedem Rutulōrum elāpsus in agrōs
 cōnfugere et Turnī dēfendier hospitis armīs.
 ergō omnis furiīs surrēxit Etrūria jūstīs,
 rēgem ad supplicium praesentī Mārte reoscut. 495
 hīs ego tē, Aenēā, ductōrem mīlibus addam.
 tōtō namque fremunt condēnsae litore puppēs
 signaque ferre jubent, retinet longaevus haruspex
 fāta canēns: “ō Maeoniae dēlēcta juventūs,
 flōs veterum virtūsque virum, quōs jūstus in hostem 500
 fert dolor et meritā accendit Mezentius irā,
 nūlli fās Italō tantam subjungere gentem:
 externōs optāte ducēs.” tum Ētrūsca resēdit

hōc aciēs campō monitīs exterrita dīvum.
 ipse ōrātōrēs ad mē rēgnīque corōnam 505
 cum scēptrō mīsīt mandatque īnsignia Tarchon,
 succēdam castrīs Tyrrhēnaque rēgna capessam.
 sed mihi tarda gelū saecisque effēta senectūs
 invidet imperium sēraeque ad fortia vīrēs.
 nātum exhortārer, nī mixtus mātrem Sabellā 510
 hinc partem patriae traheret. tū, cujus et annīs
 et generī fātum indulget, quem nūmina poscunt,
 ingredere, ō Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 hunc tibi praetereā, spēs et sōlācia nostrī,
 Pallanta adjungam; sub tē tolerāre magistrō 515
 militiam et grave Mārtis opus, tua cernere facta
 adsuēscat, primīs et tē mirētur ab annīs.
 Arcadas huic equitēs bis centum, rōbora pūbis
 lēcta dabō, totidemque suō tibi nōmine Pallās.
 Vix ea fātus erat, dēfīxīque ōra tenēbant 520
 Aenēās Anchisiadēs et fidus Achātēs,
 multaue dūra suō trīstī cum corde putābant,
 nī signum caelō Cytherēa dedisset apertō.
 namque imprōvisō vibrātus ab aethere fulgor
 cum sonitū venit et ruere omnia vīsa repente, 525
 Tyrrhēnusque tubae mūgīre per aethera clangor.

suspiciunt, iterum atque iterum fragor increpat ingēns.
 arma inter nūbem caeli in regiōne serēnā
 per sūdum rutilāre vident et pulsa tonāre.
 obstipuēre animīs aliī, sed Trōius hērōs 530
 agnōvit sonitum et dīvae prōmissa parentis.
 tum memorat: ‘nē vērō, hospes, nē quaere profectō
 quem cāsum portenta ferant: ego poscor Olympō.
 hoc signum cecinit missūram dīva creātrix,
 si bellum ingrueret, Volcāniaque arma per aurās 535
 lātūram auxiliō.
 heu quantae miseris caedēs Laurentibus īstant!
 quās poenās mihi, Turne, dabis! quam multa sub undās
 scūta virum galeāsque et fortia corpora volvēs,
 Thybri pater! poscant aciēs et foedera rumpant.’ 540
 Haec ubi dicta dedit, soliō sē tollit ab altō
 et primum Herculeis sōpītās ignibus ārās
 excitat, hesternumque larem parvōsque penātēs
 laetus adit; mactat lēctās dē mōre bidentēs
 Euandrus pariter, pariter Trojāna iuventūs. 545
 post hinc ad nāvēs graditur sociōsque revīsit,
 quōrum dē numerō quī sēsē in bella sequantur
 praestantēs virtūte legit; pars cētera prōna
 fertur aquā sēgnisque secundō dēfluit amnī,

nūntia ventūra Ascaniō rērumque patrisque. 550
 dantur equī Teucrīs Tyrrhēna petentibus arva;
 dūcunt exsortem Aenēae, quem fulva leōnis
 pellis obit tōtum praefulgēns unguibus aureīs.
 Fāma volat parvam subitō vulgāta per urbem
 ōcius ire equitēs Tyrrhēni ad līmina rēgis. 555
 vōta metū duplicant mātṛēs, propiusque periclō
 it timor et major Mārtis jam appāret imāgō.
 tum pater Euandrus dextram complexus euntēs
 haeret inexplētus lacrimāns ac tālia fātur:
 ‘ō mihi praeteritōs referat sī Juppiter annōs, 560
 quālis eram cum pṛimam aciem Praeneste sub ipsā
 strāvī scūtōrumque incendiī victor acervōs
 et rēgem hāc Erulum dextrā sub Tartara mīsī,
 nāscētī cui trēs animās Fērōnia māter
 (horrendum dictū) dederat, terna arma movenda, 565
 ter lētō sternendus erat; cui tunc tamen omnēs
 abstulit haec animās dextrā et totidem exuit armīs:
 nōn ego nunc dulcī amplexū dīvellerer usquam,
 nāte, tuō, neque finitimō Mezentius umquam
 huic capiti īnsultāns tot ferrō saeva dedisset 570
 fūnera, tam multīs viduāssēt cīvibus urbem.
 at vōs, ō superī, et dīvum tū maxime rēctor

Juppiter, Arcadii, quaeſo, miſerēſcite rēgis
 et patriās audite precēs. ſi nūmina veſtra
 incolumem Pallanta mihi, ſi fāta reſervant, 575
 ſi viſūrus eum vīvō et ventūrus in ūnum,
 vītam ōrō, patior quemvis dūrāre labōrem.
 ſin aliquem infandum cāſum, Fortūna, mināris,
 nunc, nunc ō liceat crūdēlem abrumpere vītam,
 dum cūrae ambiguae, dum ſpēs incerta futūrī, 580
 dum tē, cāre puer, mea ſōla et ſēra voluptās,
 complexū teneō, gravior neu nūntius aurēs
 vulneret.’ haec genitor digreſſū dicta ſuprēmō
 fundēbat; famulī conlāpſum in tēcta ferēbant.
 Jamque adeō exierat portīs equitātus apertīs 585
 Aenēās inter primōs et fidus Achātēs,
 inde aliī Trojae procerēs; ipſe agmine Pallās
 in mediō chlamyde et pictīs cōſpectus in armīs,
 quālis ubi Ōceanī perfūsus Lūcifer undā,
 quem Venus ante aliōs aſtrōrum dīligit ignēs, 590
 extulit ōs ſacrum caelō tenebrāsque reſolvit.
 ſtant pavidae in mūrīs matrēs oculisque ſequuntur
 pulveream nūbem et fulgentēs aere catervās.
 ollī per dūmōs, quā proxima mēta viārum,
 armātī tendunt; it clāmor, et agmine factō 595

quadripedante putrem sonitū quatit ungula campum.
 est ingēns gelidum lūcus prope Caeritis amnem,
 rēligiōne patrum lātē sacer; undique collēs
 inclūsēre cavī et nīgrā nemus abjete cingunt.
 Silvānō fāma est veterēs sacrāsse Pelasgōs, 600
 arvōrum pecorisque deō, lūcumque diemque,
 quī primī finēs aliquandō habuēre Latīnōs.
 haud procul hinc Tarchō et Tyrrhēnī tūta tenēbant
 castra locīs, celsōque omnis dē colle vidērī
 jam poterat legiō et lātīs tendēbat in arvīs. 605
 hūc pater Aenēās et bellō lēcta juventūs
 succēdunt, fessīque et equōs et corpora cūrant.
 At Venus aetheriōs inter dea candida nimbōs
 dōna ferēns aderat; nātumque in valle reductā
 ut procul ēgelidō sēcrētum flūmine vidit, 610
 tālibus adfāta est dictīs sēque obtulit ultrō:
 ‘ēn perfecta meī prōmissā conjugis arte
 mūnera. nē mox aut Laurentēs, nāte, superbōs
 aut ācrem dubitēs in proelia poscere Turnum.’
 dīxit, et amplexus nātī Cytherēa petīvit, 615
 arma sub adversā posuit radiantia quercū.
 ille deae dōnīs et tantō laetus honōre
 explērī nequit atque oculōs per singula volvit,

mīrāturque interque manūs et braccia versat
 terribilem cristīs galeam flammāsque vomentem, 620
 fātiferumque ēnsem, lōricam ex aere rigentem,
 sanguineam, ingentem, quālis cum caerula nūbēs
 sōlis inārdēscit radiīs longēque refulget;
 tum lēvēs ocreās ēlectrō aurōque recoctō,
 hastamque et clipeī nōn ēnārrābile textum. 625
 illic rēs Italas Rōmānōrumque triumphōs
 haud vātum ignārus ventūrīque īnscius aevī
 fēcerat ignipotēns, illic genus omne futūrae
 stirpis ab Ascaniō pugnātaque in ōrdine bella.
 fēcerat et viridī fētam Māvortis in antrō 630
 prōcubuisse lupam, geminōs huic ūbera circum
 lūdere pendentēs puerōs et lambere mātrem
 impavidōs, illam teretī cervice reflexā
 mulcēre alternōs et corpora fingere linguā.
 nec procul hinc Rōmam et raptās sine mōre Sabīnās 635
 cōsessū caveae, magnīs Circēnsibus āctīs,
 addiderat, subitōque novum cōsurgere bellum
 Rōmulidīs Tatiōque senī Curibusque sevērīs.
 post īdem inter sē positō certāmine rēgēs
 armātī Jovis ante āram paterāsque tenentēs 640
 stābant et caesā jungēbant foedera porcā.

haud procul inde citae Mettū in dīversa quadrīgae
 distulerant (at tū dictīs, Albāne, manērēs!),
 raptābatque virī mendācis viscera Tullus
 per silvam, et sparsī rōrābant sanguine veprēs. 645
 nec nōn Tarquīnium ējectum Porsenna jubēbat
 accipere ingentīque urbem obsidiōne premēbat;
 Aeneadae in ferrum prō libertāte ruēbant.
 illum indignantī similem similemque minantī
 aspicerēs, pontem auderet quia vellere Cōcles 650
 et fluvium vinclīs innāret Cloelia ruptīs.
 in summō cūstōs Tarpējae Mānlius arcis
 stābat prō templō et Capitōlia celsa tenēbat,
 Rōmuleōque recēns horrēbat rēgia culmō.
 atque hīc aurātīs volitāns argenteus ānser 655
 porticibus Gallōs in līmine adesse canēbat;
 Galli per dūmōs aderant arcemque tenēbant
 dēfēnsī tenebrīs et dōnō noctis opācae.
 aurea caesariēs ollīs atque aurea vestis,
 virgātīs lūcent sagulīs, tum lactea colla 660
 aurō innectuntur, duo quisque Alpīna coruscant
 gaesa manū, scūtīs prōtēctī corpora longīs.
 hīc exsultantēs Saliōs nūdōsque Lupercōs
 lānigerōsque apicēs et lāpsa ancīlia caelō

extuderat, castae dūcēbant sacra per urbem 665
 pīlentīs mātrēs in mollibus. hinc procul addit
 Tartareās etiam sēdēs, alta ōstia Dītis,
 et scelerum poenās, et tē, Catilīna, minācī
 pendentem scopulō Furiārumque ōra trementem,
 sēcētōsque piōs, hīs dantem jūra Catōnem. 670
 haec inter tumidī lātē maris ībat imāgō
 aurea, sed flūctū spūmābant caerula cānō,
 et circum argentō clārī delphīnes in orbem
 aequora verrēbant caudīs aestumque secābant.
 in mediō classēs aerātās, Actia bella, 675
 cernere erat, tōtumque īnstrūctō Mārte vidērēs
 fervere Leucātēn aurōque effulgere flūctūs.
 hinc Augustus agēns Italōs in proelia Caesar
 cum patribus populōque, penātibus et magnīs dīs,
 stāns celsā in puppī, geminās cui tempora flammās 680
 laeta vomunt patriumque aperitur vertice sīdus.
 parte aliā ventīs et dīs Agrippa secundīs
 arduus agmen agēns, cui, bellī īsigne superbū,
 tempora nāvālī fulgent rōstrāta corōna.
 hinc ope barbaricā variisque Antōnius armīs, 685
 victor ab Aurōrae populīs et litore rubrō,
 Aegyptum vīrisque Orientis et ultima sēcūm

Bactra vehit, sequiturque (nefās) Aegyptia conjūnx.
 ūnā omnēs ruere ac tōtum spūmāre reductis
 convulsum rēmīs rōstrisque tridentibus aequor. 690
 alta petunt; pelagō crēdās innāre revulsās
 Cŷcladas aut montēs concurrere montibus altōs,
 tantā mōle virī turrītis puppibus īstant.
 stuppea flamma manū tēlisque volātile ferrum
 spargitur, arva novā Neptūnia caede rubēscunt. 695
 rēgīna in mediīs patriō vocat agmina sistrō,
 necdum etiam geminōs ā tergō respicit anguēs.
 omnigenumque deum mōnstra et lātrātor Anūbis
 contrā Neptūnum et Venerem contrāque Minervam
 tēla tenent. saevit mediō in certāmine Māvors 700
 caelātus ferrō, trīstēsque ex aethere Dīrae,
 et scissā gaudēns vādit Discordia pallā,
 quam cum sanguineō sequitur Bellōna flagellō.
 Āctius haec cernēns arcum intendēbat Apollō
 dēsuper; omnis eō terrōre Aegyptus et Indī, 705
 omnis Arabs, omnēs vertēbant terga Sabaeī.
 ipsa vidēbātur ventīs rēgīna vocātīs
 vēla dare et laxōs jam jamque immittere fūnēs.
 illam inter caedēs pallentem morte futūrā
 fēcerat ignipotēns undīs et Iāpyge ferrī, 710

contrā autem magnō maerentem corpore Nilum
 pandentemque sinūs et tōtā veste vocantem
 caeruleum in gremium latebrōsaque flūmina victōs.

at Caesar, triplicī invectus Rōmāna triumphō

moenia, dis Italis vōtum immortalē sacrābat,

715

maxima ter centum tōtam dēlūbra per urbem.

laetitiā lūdīsque viae plausūque fremēbant;

omnibus in templis mātrem chorus, omnibus ārae;

ante ārās terram caesi strāvēre iuveni.

ipse sedēns niveō candentis limine Phoebī

720

dōna recognōscit populōrum aptatque superbis

postibus; incēdunt victae longō ōrdine gentēs,

quam variae linguīs, habitū tam vestis et armīs.

hīc Nomadum genus et discīntōs Mulciber Āfrōs,

hīc Lelegās Cārāsque sagittiferōsque Gelōnōs

725

finxerat; Euphrātēs ibat jam mollior undīs,

extrēmīque hominum Morinī, Rhēnusque bicornis,

indomitique Dahae, et pontem indignātus Araxēs.

Tālia per clipeum Volcānī, dōna parentis,

mīrātur rērumque ignārus imāgine gaudet

730

attollēns umerō fāmamque et fāta nepōtum.

Aeneid Book 9

Atque ea dīversā penitus dum parte geruntur,
Īrim dē caelō mīsīt Sātūrnīa Jūnō
audācem ad Turnum. lūcō tum forte parentis
Pīlumnī Turnus sacrātā valle sedēbat.
ad quem sīc roseō Thaumantias ōre locūta est: 5
‘Turne, quod optantī dīvum prōmittere nēmō
audēret, volvenda diēs ēn attulit ultrō.
Aenēās urbe et sociīs et classe relictā
scēpra Palātīnī sēdemque petit Euāndrī.
nec satis: extrēmās Corythī penetrāvit ad urbēs 10
Lydōrumque manum, collēctōs armat agrestēs.
quid dubitās? nunc tempus equōs, nunc poscere currūs.
 rumpe morās omnēs et turbāta arripe castra.’
dīxit, et in caelum paribus sē sustulit ālīs
ingentemque fugā secuit sub nūbibus arcum. 15
agnōvit juvenis duplicisque ad sīdera palmās
sustulit ac tālī fugientem est vōce secūtus:
‘Īri, decus caelī, quis tē mihi nūbibus actam
dētulit in terrās? unde haec tam clāra repente
tempestās? medium videō discēdere caelum 20

pālantisque polō stēllās. sequor ōmina tanta,
 quisquis in arma vocās.' et sic effātus ad undam
 prōcessit summōque hausit dē gurgite lymphās
 multa deōs ōrāns, onerāvitque aethera vōtis.
 Jamque omnis campīs exercitus ibat apertis 25
 dīves equum, dīves pictāi vestis et aurī;
 Messāpus primās aciēs, postrēma coercent
 Tyrrhīdae juvenēs, mediō dux agmine Turnus:
 vertitur arma tenēns et tōtō vertice suprā est
 ceu septem surgēns sēdātīs amnibus altus 30
 per tacitum Gangēs aut pingūi flūmine Nilus
 cum refluit campīs et jam sē condidit alveō.
 hīc subitam nigrō glomerārī pulvere nūbem
 prōspiciunt Teucrī ac tenebrās īnsurgere campīs.
 primus ab adversā conclāmat mōle Caīcus: 35
 'quis globus, ō cīvēs, cālīgine volvitur ātrā?
 ferte citī ferrum, date tēla, ascendite mūrōs,
 hostis adest, hēja!' ingentī clāmōre per omnēs
 condunt sē Teucrī portās et moenia complent.
 namque ita discēdēns praecēperat optimus armīs 40
 Aenēās: si qua intereā fortūna fuisset,
 neu struere audērent aciem neu crēdere campō;
 castra modo et tūtōs servārent aggere mūrōs.

ergō etsī cōnferre manum pudor īraque mōnstrat,
 obiciunt portās tamen et praecepta facessunt, 45
 armātique cavīs exspectant turribus hostem.
 Turnus, ut ante volāns tardum praecesserat agmen
 vīginti lectīs equitum comitātus et urbi
 imprōvisus adest, maculīs quem Thrācius albīs
 portat equus cristāque tegit galea aurea rubrā, 50
 ‘ecquis erit mēcum, juvenēs, quī p̄rimus in hostem?
 ēn,’ ait et jaculum attorquēns ēmittit in aurās,
 p̄ncipium pugnae, et campō sēsē arduus īnfert.
 clāmōre excipiunt sociī fremitūque sequuntur
 horrisonō; Teucrum mīrantur inertia corda, 55
 nōn aequō dare sē campō, nōn obvia ferre
 arma virōs, sed castra fovēre. hūc turbidus atque hūc
 lūstrat equō mūrōs aditumque per āvia quaerit.
 ac velutī plēnō lupus īnsidiātus ovīlī
 cum fremit ad caulās ventōs perpessus et imbrēs 60
 nocte super mediā; tūtī sub mātribus agnī
 bālātum exercent, ille asper et improbus irā
 saevit in absentēs; collēcta fatīgat edendī
 ex longō rabiēs et siccae sanguine faucēs:
 haud aliter Rutulō mūrōs et castra tuentī 65
 ignēscunt irae, dūrīs dolor ossibus ārdet.

quā temptet ratiōne aditūs, et quae via clausōs
excutiat Teucrōs vāllō atque effundat in aequor?
classem, quae laterī castrōrum adjūcta latēbat,
aggeribus saeptam circum et fluviālibus undīs, 70
invādit sociōsque incendia poscit ovariantēs
atque manum pīnū flagrantī fervidus implet.
tum vērō incumbunt (urget praesentia Turnī),
atque omnis facibus pūbēs accingitur ātris.
dīripuēre focōs: piceum fert fūmida lūmen 75
taeda et commixtam Volcānus ad astra favillam.
Quis deus, ō Mūsae, tam saeva incendia Teucrīs
āvertit? tantōs ratibus quis dēpulit ignēs?
dīcite: prīsca fidēs factō, sed fāma perennis.
tempore quō primum Phrygiā fōrmābat in Īdā 80
Aenēās classem et pelagī petere alta parābat,
ipsa deum fertur genetrīx Berecynthia magnum
vōcibus hīs adfāta Jovem: ‘dā, nāte, petentī,
quod tua cāra parēns domitō tē poscit Olympō.
pīnea silva mihi multōs dilēcta per annōs, 85
lūcus in arce fuit summā, quō sacra ferēbant,
nigrantī piceā trabibusque obscurus acernīs.
hās ego Dardaniō juvenī, cum classis egēret,
laeta dedī; nunc sollicitam timor ānxius angit.

solve metūs atque hōc precibus sine posse parentem, 90
 nē cursū quassātae ūllō neu turbine venti
 vincantur: prōsit nostrīs in montibus ortās.
 fīlius huic contrā, torquet quī sīdera mundi:
 ‘ō genetrīx, quō fāta vocās? aut quid petis istīs?
 mortālīne manū factae immortalē carīnae 95
 fās habeant? certusque incerta perīcula lūstret
 Aenēās? cui tanta deō permissa potestās?
 immō, ubi dēfūctae finem portūsque tenēbunt
 Ausoniōs ōlim, quaecumque ēvāserit undīs
 Dardaniumque ducem Laurentia vēxerit arva, 100
 mortālem ēripiam fōrmam magnīque jubēbō
 aequoris esse deās, quālis Nērēia Dōtō
 et Galatēa secant spūmantem pectore pontum.
 dixerat idque ratum Stygiī per flūmina frātris,
 per pice torrentēs ātrāque vorāgine rīpās 105
 adnuit, et tōtum nūtū tremefēcit Olympum.
 Ergō aderat prōmissa diēs et tempora Parcae
 dēbita complērant, cum Turnī injūria Mātre
 admonuit ratibus sacrīs dēpellere taedās.
 hic prīmum nova lūx oculīs offulsit et ingēns 110
 vīsus ab Aurōrā caelum trānscurrere nimbus
 Īdaeīque chorī; tum vōx horrenda per aurās

excidit et Trōum Rutulōrumque agmina complet:
 ‘nē trepidāte meās, Teucrī, dēfendere nāvēs
 nēve armāte manūs; maria ante exūrere Turnō 115
 quam sacrās dabitur pīnūs. vōs ite solūtae,
 ite deae pelagī; genetrīx jubet.’ et sua quaeque
 continuō puppēs abrumpunt vincula rīpīs
 delphīnumque modō dēmersīs aequora rōstrīs
 īma petunt. hinc virgineae (mīrābile mōnstrum) 120
 quot prius aerātae steterant ad litora prōrae
 reddunt sē totidem faciēs pontōque feruntur.
 Obstipuēre animīs Rutulī, conterritus ipse
 turbātīs Messāpus equīs, cūctātur et amnis
 rauca sonāns revocatque pedem Tiberīnus ab altō. 125
 at nōn audācī Turnō fidūcia cessit;
 ultrō animōs tollit dictīs atque increpat ultrō:
 ‘Trojānōs haec mōnstra petunt, hīs Juppiter ipse
 auxilium solitum ēripuit: nōn tēla neque ignēs
 exspectant Rutulōs. ergō maria in via Teucrīs, 130
 nec spēs ūlla fugae: rērum pars altera adēmp̄ta est,
 terra autem in nostrīs manibus, tot mīlia gentēs
 arma ferunt Italiae. nīl mē fātālia terrent,
 sī qua Phrygēs prae sē jactant, respōnsa deōrum;
 sat fātīs Venerīque datum, tetigēre quod arva 135

fertilis Ausoniae Trōes. sunt et mea contrā
 fāta mihi, ferrō scelerātā^m excindere gentem
 conjuge praereptā; nec sōlōs tangit Atridās
 iste dolor, sōlisque licet capere arma Mycēnīs.
 “sed periisse semel satis est”: peccāre fuisset 140
 ante satis, penitus modo nōn genus omne perōsōs
 fēmineum. quibus haec mediū fidūcia vallī
 fossārumque morae, lēti discrimina parva,
 dant animōs; at nōn vidērunt moenia Trojae
 Neptūnī fabricāta manū cōnsidere in ignēs? 145
 sed vōs, ō lectī, ferrō quī scindere vallum
 apparat et mēcum invādit trepidantia castra?
 nōn armīs mihi Volcānī, nōn mille carīnīs
 est opus in Teucrōs. addant sē prōtinus omnēs
 Etrūscī sociōs. tenebrās et inertia fūrta 150
 Palladiū caesis lātē cūstōdibus arcis
 nē timeant, nec equī caecā condēmur in alvō:
 lūce palam certum est ignī circumdare mūrōs.
 haud sibi cum Danaīs rem faxo et pūbe Pelasgā
 esse ferant, decimum quōs distulit Hector in annum. 155
 nunc adeō, melior quonjam pars ācta diēi,
 quod superest, laetī bene gestīs corpora rēbus
 prōcūrāte, virī, et pugnam spērāte parārī.’

intereā vigilum excubiīs obsidere portās
 cūra datur Messāpō et moenia cingere flammīs. 160
 bis septem Rutulī mūrōs quī milite servant
 dēlēctī, ast illōs centēnī quemque sequuntur
 purpureī cristis juvenēs aurōque coruscī.
 discurrunt variantque vicēs, fūsi que per herbam
 indulgent vīnō et vertunt crātēras aēnōs. 165
 conlūcent ignēs, noctem cūstōdia dūcit
 īnsomnem lūdō.
 Haec super ē vāllō prōspectant Trōes et armīs
 alta tenent, nec nōn trepidī formīdine portās
 explōrant pontisque et prōpugnācula jungunt, 170
 tēla gerunt. īstat Mnestheus ācerque Serestus,
 quōs pater Aenēās, sī quando adversa vocārent,
 rēctōrēs juvenum et rērum dedit esse magistrōs.
 omnis per mūrōs legiō sortīta perīclum
 excubat exercetque vicēs, quōd cuique tuendum est. 175
 Nīsus erat portae cūstōs, ācerrimus armīs,
 Hyrtacidēs, comitem Aenēae quem miserat Īda
 vēnātrīx jaculō celerem levibusque sagittīs,
 et juxtā comes Euryalus, quō pulchrior alter
 nōn fuit Aeneadum Trojāna neque induit arma, 180
 ōra puer primā signāns intōnsa juventā.

hīs amor ūnus erat pariterque in bella ruēbant;
 tum quoque commūnī portam statiōne tenēbant.
 Nisus ait: ‘dīne hunc ārdōrem mentibus addunt,
 Euryale, an sua cuique deus fit dīra cupīdō? 185
 aut pugnam aut aliquid jamdūdum invādere magnum
 mēns agitat mihi, nec placidā contenta quiēte est.
 cernis quae Rutulōs habeat fidūcia rērum:
 lūmina rāra micant, somnō vīnōque solūtī
 prōcubuēre, silent lātē loca. percipe porrō 190
 quid dubitem et quae nunc animō sententia surgat.
 Aenēān accīrī omnēs, populusque patrēsque,
 exoscunt, mittīque virōs quī certa reportent.
 sī tibi quae poscō prōmittunt (nam mihi factī
 fāma sat est), tumulō videor reperīre sub illō 195
 posse viam ad mūrōs et moenia Pallantēa.’
 obstipuit magnō laudum percussus amōre
 Euryalus, simul hīs ārdentem adfātur amīcum:
 ‘mēne igitur socium summīs adjungere rēbus,
 Nise, fugis? solum tē in tanta perīcula mittam? 200
 nōn ita mē genitor, bellis adsuētus Opheltēs,
 Argolicum terrōrem inter Trojaeque labōrēs
 sublātum ērudiit, nec tēcum tālia gessī
 magnanimum Aenēān et fāta extrēma secūtus:

est hīc, est animus lūcis contemptor et istum 205
 quī vitā bene crēdat emī, quō tendis, honōrem.’
 Nīsus ad haec: ‘equidem dē tē nīl tāle verēbar,
 nec fās; nōn ita mē referat tibi magnus ovantem
 Juppiter aut quicumque oculis haec aspicit aequīs.
 sed sī quis (quae multa vidēs discrimine tāli) 210
 sī quis in adversum rapiat cāsusve deusve,
 tē superesse velim, tua vitā dignior aetās.
 sit quī mē raptum pugnā pretiōve redēptum
 mandet humō, solita aut sī qua id Fortūna vetābit,
 absentī ferat inferiās decoretque sepulcrō. 215
 neu mātīrī miserae tantī sim causa dolōris,
 quae tē sōla, puer, multīs ē mātribus ausa
 persequitur, magnī nec moenia cūrat Acestae.’
 ille autem: ‘causās nēquīquam nectis inānēs
 nec mea jam mūtāta locō sententia cēdit. 220
 accelerēmus’ ait, vigilēs simul excitat. illī
 succēdunt servantque vicēs; statiōne relictā
 ipse comes Nīsō graditur rēgemque requirunt.
 Cētera per terrās omnēs animālia somnō
 laxābant cūrās et corda oblīta labōrum: 225
 ductōrēs Teucrum primī, delēcta juventūs,
 cōnsilium summīs rēgnī dē rēbus habēbant,

quid facerent quisve Aenēae jam nūntius esset.
 stant longīs adnīxi hastis et scūta tenentēs
 castrōrum et campī mediō. tum Nīsus et ūnā 230
 Euryalus cōnfestim alacrēs admittier ōrant:
 rem magnam pretiumque morae fore. p̄mus Iūlus
 accēpit trepidōs ac Nisum dīcere jussit.
 tum sic Hyrtacidēs: ‘audīte ō mentibus aequīs
 Aeneadae, nēve haec nostrīs spectentur ab annīs 235
 quae ferimus. Rutulī somnō vīnōque sepultī
 conticuēre. locum īnsidiīs cōspeximus ipsī,
 quī patet in bivīō portae quae proxima pontō.
 interruptī ignēs āterque ad sīdera fūmus
 ērigitur. sī fortunā permittitis ūtī 240
 quaesītum Aenēān et moenia Pallantēa,
 mox hīc cum spoliīs ingentī caede perāctā
 adfore cernētis. nec nōs via fallit euntēs:
 vīdimus obscurīs p̄mam sub vallibus urbem
 vēnātū adsiduō et tōtum cognōvimus amnem.’ 245
 hīc annīs gravis atque animī mātūrus Alētēs:
 ‘dī patriī, quōrum semper sub nūmine Troja est,
 nōn tamen omnīnō Teucrōs dēlēre parātis,
 cum tālēs animōs juvenum et tam certa tulistis
 pectora.’ sic memorāns umerōs dextrāsque tenēbat 250

ambōrum et vultum lacrimīs atque ōra rigābat.
 ‘quae vōbīs, quae digna, virī, prō laudibus istis
 praemia posse rear solvī? pulcherrima primum
 dī mōrēsque dabunt vestrī: tum cētera reddet
 āctūtum pius Aenēās atque integer aevī 255
 Ascanius meritī tantī nōn immemor umquam.’
 ‘immō ego vōs, cui sōla salūs genitōre reductō,’
 excipit Ascanius ‘per magnōs, Nīse, penātēs
 Assaracique larem et cānae penetrālia Vestae
 obtestor, quaecumque mihi fortūna fidēsque est, 260
 in vestrīs pōnō gremiīs. revocāte parentem,
 reddite cōspectum; nihil illō triste receptō.
 bīna dabō argentō perfecta atque aspera signīs
 pōcula, dēvictā genitor quae cēpit Arisbā,
 et tripodas geminōs, aurī duo magna talenta, 265
 crātēra antiquum quem dat Sidōnia Didō.
 sī vērō capere Ītaliā scēptrīsque potirī
 contigerit victōrī et praedae dīcere sortem,
 vīdistī, quō Turnus equō, quibus ībat in armīs
 aureus; ipsum illum, clipeum cristāsque rubentēs 270
 excipiam sortī, jam nunc tua praemia, Nīse.
 praetereā bis sex genitor lēctissima mātrum
 corpora captīvōsque dabit suaque omnibus arma,

insuper hīs campī quod rēx habet ipse Latīnus.
 tē vērō, mea quem spatiīs propiōribus aetās 275
 insequitur, venerande puer, jam pectore tōtō
 accipiō et comitem cāsūs complector in omnēs.
 nūlla meīs sine tē quaerētur glōria rēbus:
 seu pācem seu bella geram, tibi maxima rērum
 verbōrumque fidēs.’ contrā quem tālia fātur 280
 Euryalus: ‘mē nūlla diēs tam fortibus ausis
 dissimilem arguerit; tantum fortūna secunda
 aut adversa cadat. sed tē super omnia dōna
 ūnum ōrō: genetrīx Priamī dē gente vetustā
 est mihi, quam miseram tenuit nōn Īlia tellūs 285
 mēcum excēdentem, nōn moenia rēgis Acestae.
 hanc ego nunc ignāram hujus quodcumque perīcli
 inque salūtātam linqūō (nox et tua testis
 dextera), quod nequeam lacrimās perferre parentis.
 at tū, ōrō, sōlāre inopem et succurre relictāe. 290
 hanc sine mē spem ferre tuī, audentior ībō
 in cāsūs omnēs.’ percussā mente dedēre
 Dardanidae lacrimās, ante omnēs pulcher Iūlus,
 atque animum patriae strīnxit pietātis imāgō.
 tum sic effātur: 295
 ‘spondē digna tuīs ingentibus omnia coeptīs.

namque erit ista mihi genetrīx nōmenque Creūsae
 solum defuerit, nec partum grātia tālem
 parva manet. cāsus factum quicumque sequentur,
 per caput hoc iūrō, per quod pater ante solēbat: 300
 quae tibi polliceor reduci rēbusque secundis,
 haec eadem mātrique tuae generique manēbunt.
 sic ait inlacrimāns; umerō simul exuit ēnsem
 aurātum, mirā quem fēcerat arte Lycāōn
 Cnōsius atque habilem vāgīnā aptārat eburnā. 305
 dat Nīsō Mnestheus pellem horrentisque leōnis
 exuviās, galeam fidus permūtāt Alētēs.
 prōtinus armātī incēdunt; quōs omnis euntēs
 primōrum manus ad portās, juvenumque senumque,
 prōsequitur vōtis. nec nōn et pulcher Iūlus, 310
 ante annōs animumque gerēns cūramque virilem,
 multa patrī mandāta dabat portanda; sed aurae
 omnia discernunt et nūbibus inrita dōnant.
 Egressi superant fossās noctisque per umbram
 castra inimica petunt, multis tamen ante futūrī 315
 exitiō. passim somnō vīnōque per herbam
 corpora fūsa vident, arrectōs litore currūs,
 inter lōra rotāsque virōs, simul arma jacere,
 vīna simul. prior Hyrtacidēs sic ore locūtus:

'Euryale, audendum dextrā: nunc ipsa vocat rēs. 320
 hāc iter est. tū, nē qua manus sē attollere nōbis
 ā tergō possit, cūstōdī et cōnsule longē;
 haec ego vasta dabō et lātō tē limite dūcam.'
 sic memorat vōcemque premit, simul ēnse superbum
 Rhamnētem adgreditur, quī forte tapētibus altis 325
 extrūctus tōtō prōflābat pectore somnum,
 rēx īdem et rēgī Turnō grātissimus augur,
 sed nōn auguriō potuit dēpellere pestem.
 trēs juxtā famulōs temerē inter tēla jacentēs
 armigerumque Remī premit aurīgamque sub ipsīs 330
 nactus equīs ferrōque secat pendentia colla.
 tum caput ipsī aufert dominō truncumque relinquit
 sanguine singultantem; ātrō tepefacta cruōre
 terra torīque madent. nec nōn Lamyrumque Lamumque
 et juvenem Serrānum, illā quī plūrima nocte 335
 lūserat, īsignis faciē, multōque jacēbat
 membra deō victus fēlix, sī prōtinus illum
 aequāset noctī lūdum in lūcemque tulisset:
 impāstus ceu plēna leō per ovilia turbāns
 (suādet enim vēsāna famēs) manditque trahitque 340
 molle pecus mūtumque metū, fremit ore cruentō.
 nec minor Euryalī caedēs; incēnsus et ipse

perfurit ac multam in mediō sine nōmine plēbem,
 Fādumque Herbēsumque subit Rhoetumque Abarimque
 ignārōs; Rhoetum vigilantem et cūncta videntem, 345
 sed magnum metuēns sē post crātēra tegēbat.
 pectore in adversō tōtum cui comminus ēnsem
 condidit adsurgentī et multā morte recēpit.
 purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
 vīna refert moriēns, hic fūrtō fervidus īnstat. 350
 jamque ad Messāpī sociōs tendēbat; ibi ignem
 dēficere extrēmum et religātōs rīte vidēbat
 carpere grāmen equōs, breviter cum tālia Nisus
 (sēnsit enim nimiā caede atque cupidine ferrī)
 ‘absistāmus’ ait, ‘nam lūx inimīca propinquat. 355
 poenārum exhaustum satis est, via facta per hostēs.’
 multa virum solidō argentō perfecta relinquunt
 armaque crātērāsque simul pulchrōsque tapētās.
 Euryalus phalerās Rhamnētis et aurea bullīs
 cingula, Tiburtī Remulō dītissimus ōlim 360
 quae mittit dōna, hospitiō cum jungeret absēns,
 Caedicus; ille suō moriēns dat habēre nepōti;
 post mortem bellō Rutulī pugnāque potītī:
 haec rapit atque umerīs nēquīquam fortibus aptat.
 tum galeam Messāpī habilem cristīsque decōram 365

induit. excēdunt castrīs et tūta capessunt.
 Intereā praemissī equitēs ex urbe Latīnā,
 cētera dum legiō campīs instrūcta morātur,
 ībant et Turnō rēgī respōnsa ferēbant,
 ter centum, scūtātī omnēs, Volcente magistrō. 370
 jamque propinquābant castrīs mūrōsque subībant
 cum procul hōs laevō flectentēs līmite cernunt,
 et galea Euryalum sublūstrī noctis in umbrā
 prōdidit immemorem radiisque adversa refulsit.
 haud temere est vīsum. conclāmat ab agmine Volcēns: 375
 ‘stāte, virī. quae causa viae? quīve estis in armīs?
 quōve tenētis iter?’ nihil illī tendere contrā,
 sed celerāre fugam in silvās et fīdere noctī.
 obiciunt equitēs sēsē ad dīvortia nōta
 hinc atque hinc, omnemque abitum cūstōde corōnant. 380
 silva fuit lātē dūmīs atque ilice nigrā
 horrida, quam dēnsī complērant undique sentēs;
 rāra per occultōs lūcēbat sēmita callēs.
 Euryalum tenebrae rāmōrum onerōsaque praeda
 impediunt, fallitque timor regiōne viārum. 385
 Nīsus abīt; jamque imprūdēns ēvāserat hostēs
 atque locōs quī post Albae dē nōmine dictī
 Albānī (tum rēx stabula alta Latīnus habēbat),

ut stetit et frūstrā absentem respexit amīcum:
 ‘Euryale infēlix, quā tē regiōne reliquī? 390
 quāve sequar?’ rūsus perplexum iter omne revolvēns
 fallācis silvae simul et vestīgia retrō
 observāta legit dūmisque silentibus errat.
 audit equōs, audit strepitūs et signa sequentum;
 nec longum in mediō tempus, cum clāmor ad aurēs 395
 pervenit ac videt Euryalum, quem jam manus omnis
 fraude locī et noctis, subitō turbante tumultū,
 oppressum rapit et cōnantem plūrima frūstrā.
 quid faciat? quā vī juvenem, quibus audeat armīs
 ēripere? an sēsē mediōs moritūrus in ēnsēs 400
 īferat et pulchram properet per vulnera mortem?
 ōcius adductō torquēns hostile lacertō
 suspiciēns altam Lūnam et sīc vōce precātur:
 ‘tū, dea, tū praesēns nostrō succurre labōrī,
 astrōrum decus et nemorum Lātōnia cūstōs. 405
 sī qua tuīs umquam prō mē pater Hyrtacus ārīs
 dōna tulit, sī quā ipse meīs vēnātibus auxili
 suspendive tholō aut sacra ad fastīgia fixī,
 hunc sine mē turbāre globum et rege tēla per aurās.’
 dīxerat et tōtō cōnīxus corpore ferrum 410
 conicit. hasta volāns noctis dīverberat umbrās

et venit āversī in tergum Sulmōnis ibique
 frangitur, ac fissō trānsit praecordia lignō.
 volvitur ille vomēns calidum dē pectore flūmen
 frīgīdus et longīs singultibus īlia pulsat. 415
 diversī circumspiciunt. hoc ācrior īdem
 ecce aliud summā tēlum librābat ab aure.
 dum trepidant, it hasta Tagō per tempus utrumque
 stridēns trājectōque haesit tepefacta cerebrō.
 saevit atrōx Volcēns nec tēlī cōspicit usquam 420
 auctōrem nec quō sē ārdēns immittere possit.
 ‘tū tamen intereā calidō mihi sanguine poenās
 persolvēs ambōrum’ inquit; simul ēnse reclūsō
 ībat in Euryalum. tum vērō exterritus, āmēns,
 conclāmat Nīsus nec sē cēlāre tenebrīs 425
 amplius aut tantum potuit perferre dolōrem:
 ‘mē, mē, adsum quī fēcī, in mē convertite ferrum,
 ō Rutulī! mea fraus omnis, nihil iste nec ausus
 nec potuit; caelum hoc et cōnschia sīdera testor;
 tantum infēlicem nimium dīlēxit amīcum.’ 430
 tālia dicta dabat, sed vīribus ēnsis adāctus
 trānsabiit costās et candida pectora rumpit.
 volvitur Euryalus lētō, pulchrōsque per artūs
 it cruor inque umerōs cervīx conlāpsa recumbit:

purpureus velutī cum flōs succīsus arātrō 435
 languēscit moriēns, lassōve papāvera collō
 dēmīsere caput pluviā cum forte gravantur.
 at Nīsus ruit in mediōs sōlumque per omnēs
 Volcentem petit, in sōlō Volcente morātur.
 quem circum glomerātī hostēs hinc comminus atque hinc 440
 prōturbant. instat nōn sētius ac rotat ēnsem
 fulmineum, dōnec Rutulī clāmantis in ōre
 condidit adversō et moriēns animam abstulit hostī.
 tum super exanimum sēsē prōjēcit amīcum
 cōnfossus, placidāque ibi dēmum morte quiēvit. 445
 Fortūnātī ambō! sī quid mea carmina possunt,
 nūlla diēs umquam memori vōs eximet aevō,
 dum domus Aenēae Capitōlī immōbile saxum
 accolet imperiumque pater Rōmānus habēbit.
 Victōrēs praedā Rutulī spoliisque potītī 450
 Volcentem exanimum flentēs in castra ferēbant.
 nec minor in castrīs lūctus Rhamnēte repertō
 exsanguī et primīs ūnā tot caede perēptīs,
 Serrānōque Numāque. ingēns concursus ad ipsa
 corpora sēminecīsque virōs, tepidāque recentem 455
 caede locum et plēnō spūmantēs sanguine rīvōs.
 agnōscunt spolia inter sē galeamque nitentem

Messāpī et multō phalerās sūdōre receptās.
 Et jam prīma novō spargēbat lūmine terrās
 Tithōnī croceum linquēns Aurōra cubīle. 460
 jam sōle infūsō, jam rēbus lūce retēctīs
 Turnus in arma virōs armīs circumdatus ipse
 suscitāt: aerātāsque aciēs in proelia cōgit,
 quisque suōs, variīsque acuunt rūmōribus īrās.
 quī ipsa arrēctīs (vīsū miserābile) in hastīs 465
 praefigunt capita et multō clāmōre sequuntur
 Euryalī et Nīsī.
 Aeneadae dūrī mūrōrum in parte sinistrā
 opposuēre aciem (nam dextera cingitur amnī),
 ingentīsque tenent fossās et turribus altīs 470
 stant maestī; simul ōra virum praefixa movēbant
 nōta nimis miserīs ātrōque fluentia tībō.
 Intereā pavidam volitāns pennāta per urbem
 nūntia Fāma ruit mātisrque adlābitur aurēs
 Euryalī. at subitus miserae calor ossa reliquit, 475
 excussī manibus radiī revolūtaque pēnsa.
 ēvolat infēlix et fēmineō ululātū
 scissa comam mūrōs āmēns atque agmina cursū
 prīma petit, nōn illa virum, nōn illa perīclī
 tēlōrumque memor, caelum dehinc questibus implet: 480

'hunc ego tē, Euryale, aspiciō? tūne ille senectae
 sēra meae requiēs, potuisti linqere sōlam,
 crūdēlis? nec tē sub tanta perīcula missum
 adfārī extrēmum miserae data cōpia mātī?
 heu, terrā ignōtā canibus data praeda Latīnis 485
 ālitibusque jacēs! nec tē tua fūnere māter
 prōdūxī pressīve oculōs aut vulnera lāvī,
 veste tegēns tibi quam noctēs festīna diēsque
 urgēbam, et tēlā cūrās sōlābar anīlēs.
 quō sequar? aut quae nunc artūs āvulsaque membra 490
 et fūnus lacerum tellūs habet? hoc mihi dē tē,
 nāte, refers? hoc sum terrāque marīque secūta?
 figite mē, sī qua est pietās, in mē omnia tēla
 conicite, ō Rutulī, mē prīmam absūmite ferrō;
 aut tū, magne pater dīvum, miserēre, tuōque 495
 invīsum hoc dētrūde caput sub Tartara tēlō,
 quandō aliter nequeō crūdēlem abrumpere vītam.
 hōc flētū concussī animī, maestusque per omnēs
 it gemitus, torpent īnfrāctae ad proelia vīrēs.
 illam incendentem lūctūs Īdaeus et Actor 500
 Īlionei monitū et multum lacrimantis Iūli
 corripiunt interque manūs sub tēcta repōnunt.
 At tuba terribilem sonitum procul aere canōrō

increpuit, sequitur clāmor caelumque remūgit.
 accelerant āctā pariter testūdine Volsci 505
 et fossās implēre parant ac vellere vallum;
 quaerunt pars aditum et scālīs ascendere mūrōs,
 quā rāra est aciēs interlūcetque corōna
 nōn tam spissa virīs. tēlōrum effundere contrā
 omne genus Teucrī ac dūrīs dētrūdere contīs, 510
 adsuētī longō mūrōs dēfendere bellō.
 saxa quoque infēstō volvēbant pondere, si quā
 possent tēctam aciem perrumpere, cum tamen omnēs
 ferre iuvat subter dēnsā testūdine cāsūs.
 nec jam sufficiunt. nam quā globus imminet ingēns, 515
 immānem Teucrī mōlem volvuntque ruuntque,
 quae strāvit Rutulōs lātē armōrumque resolvit
 tegmina. nec cūrant caecō contendere Mārte
 amplius audācēs Rutulī, sed pellere vāllō
 missilibus certant. 520
 parte aliā horrendus visū quassābat Etrūscam
 pīnum et fūmiferōs infert Mezentius ignēs;
 at Messāpus equum domitor, Neptūnia prōlēs,
 rescindit vallum et scālās in moenia poscit.
 Vōs, o Calliopē, precor, aspirāte canentī 525
 quās ibi tum ferrō strāgēs, quae fūnera Turnus

ēdiderit, quem quisque virum dēmiserit Orcō,
 et mēcum ingentēs ōrās ēvolvite bellī.
 et meministis enim dīvae et memorāre potestis
 Turris erat vastō suspectū et pontibus altīs, 530
 opportūna locō, summīs quam vīribus omnēs
 expugnāre Italī summāque ēvertere opum vī
 certābant, Trōes contrā dēfendere saxīs
 perque cavās dēnsī tēla intorquēre fenestrās.
 princeps ārdentem conjēcit lampada Turnus 535
 et flammam adfixit laterī, quae plūrima ventō
 corripuit tabulās et postibus haesit adēsīs.
 turbātī trepidāre intus frūstrāque malōrum
 velle fugam. dum sē glomerant retrōque residunt
 in partem quae peste caret, tum pondere turris 540
 prōcubuit subitō et caelum tonat omne fragōre.
 sēminecēs ad terram immānī mōle secūtā
 cōnfixīque suīs tēlis et pectora dūrō
 trānsfossī lignō veniunt. vix ūnus Helēnōr
 et Lycus ēlāpsī; quōrum prīmaevus Helēnōr, 545
 Maeoniō rēgī quem serva Licymnia fūrtim
 sustulerat vetitisque ad Trojam mīserat armīs,
 ense levis nūdō parmāque inglōrius albā.
 isque ubi sē Turnī media inter milia vīdit,

hinc aciēs atque hinc aciēs astāre Latīnās, 550
 ut fera, quae dēnsā vēnantum saepta corōnā
 contrā tēla furit sēsēque haud nescia mortī
 inicit et saltū suprā vēnābula fertur
 haud aliter juvenis mediōs moritūrus in hostēs
 inruit et quā tēla videt dēnsissima tendit. 555
 at pedibus longē melior Lycus inter et hostēs
 inter et arma fugā mūrōs tenet, altaque certat
 prēndere tēcta manū sociumque attingere dextrās.
 quem Turnus pariter cursū tēlōque secūtus
 increpat hīs victor: ‘nostrāsne ēvādere, dēmēns, 560
 spērāstī tē posse manūs?’ simul arripit ipsum
 pendentem et magnā mūrī cum parte revellit:
 quālis ubi aut leporem aut candentī corpore cycnum
 sustulit alta petēns pedibus Jovis armiger uncīs,
 quaesitum aut matrī multīs bālātibus agnum 565
 Mārtius ā stabulīs rapuit lupus. undique clāmōr
 tollitur: invādunt et fossās aggere complent,
 ārdentēs taedās aliī ad fastigia jactant.
 Īlioneus saxō atque ingentī fragmine montis
 Lūcetium portae subeuntem ignisque ferentem, 570
 Ēmathiōna Liger, Corynaeum sternit Asilās,
 hic jaculō bonus, hic longē fallente sagittā,

Ortygium Caeneus, victōrem Caenea Turnus,
 Turnus Ityn Cloniumque, Dioxippum Promolumque
 et Sagarim et summīs stantem prō turribus Īdān, 575
 Prīvernum Capys. hunc prīmō levis hasta Themillae
 strīnixerat, ille manum prōjectō tegmine dēmēns
 ad vulnus tulit; ergō ālis adlāpsa sagitta
 et laevō infixa est laterī, manus abditaque intus
 spirāmenta animae lētāli vulnere rūpit. 580
 stābat in ēgregiis Arcentis filius armīs
 pictus acū chlamydem et ferrūgine clārus Hibērā,
 īsignis faciē, genitor quem miserat Arcēns
 ēductum Mārtis lūcō Sýmaethia circum
 flūmina, pinguis ubi et plācābilis āra Palīci: 585
 strīdentem fundam positīs Mezentius hastīs
 ipse ter adductā circum caput ēgit habēnā
 et media adversi liquefactō tempora plumbō
 diffidit ac multā porrēctum extendit harēnā.
 Tum prīmum bellō celerem intēdisse sagittam 590
 dīcitur ante ferās solitus terrēre fugācēs
 Ascanius, fortemque manū fūdisse Numānum,
 cui Remulō cognōmen erat, Turnīque minōrem
 germānam nūper thalamō sociātus habēbat.
 is prīmam ante aciem digna atque indigna relātū 595

vōciferāns tumidusque novō praecordia rēgnō
 ibat et ingentem sēsē clāmōre ferēbat:
 ‘nōn pudet obsidiōne iterum vāllōque tenērī,
 bis captī Phryges, et mortī praetendere mūrōs?
 ēn quī nostra sibī bellō cōnūbia poscunt! 600
 quis deus Ītaliā, quae vōs dēmentia adēgit?
 nōn hīc Atrīdae nec fandī fictor Ulixēs:
 dūrum ā stirpe genus nātōs ad flūmina p̄imum
 dēferimus saevōque gelū dūrāmus et undīs;
 vēnātū invigilant puerī silvāsque fatīgant, 605
 flectere lūdus equōs et spīcula tendere cornū.
 at patiēns operum parvōque adsuēta iuventūs
 aut rāstrīs terram domat aut quatit oppida bellō.
 omne aevum ferrō teritur, versāque iuvenum
 terga fatīgāmus hastā, nec tarda senectūs 610
 dēbilitat virēs animī mūtātque vigōrem:
 cānitiem galeā premimus, semperque recentēs
 comportāre iuvat praedās et vīvere raptō.
 vōbīs picta crocō et fulgentī mūrīce vestis,
 dēsīdiae cordī, iuvat indulgēre chorēīs, 615
 et tunicae manicās et habent redimīcula mitrae.
 ō vērē Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
 Dindyma, ubi adsuētīs biformem dat tibia cantum.

tympana vōs buxusque vocat Berecyntia Mātris
 Īdaeae; sinite arma virīs et cēdite ferrō. 620
 Tālia jactantem dictīs ac dīra canentem
 nōn tulit Ascanius, nervōque obversus equinō
 contendit tēlum diversaque bracchia dūcēns
 cōnstitit, ante Jovem supplex per vōta precātus:
 ‘Juppiter omnipotēns, audācibus adnue coeptīs. 625
 ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dōna,
 et statuam ante ārās aurātā fronte juvencum
 candentem pariterque caput cum mātrem ferentem,
 jam cornū petat et pedibus quī spargat harēnam.’
 audiit et caeli genitor dē parte serēnā 630
 intonuit laevum, sonat ūnā fātifer arcus.
 effugit horrendum strīdēns adducta sagitta
 perque caput Remulī venit et cava tempora ferrō
 trāicit. ‘ī, verbīs virtūtem inlūde superbīs!
 bis captī Phryges haec Rutulis respōnsa remittunt’: 635
 hoc tantum Ascanius. Teucrī clāmōre sequuntur
 laetitiāque fremunt animōsque ad sīdera tollunt.
 Aetheriā tum forte plagā crīnītus Apollō
 dēsuper Ausoniās aciēs urbemque vidēbat
 nūbe sedēns, atque hīs victōrem adfātur Iūlum: 640
 ‘macte novā virtūte, puer, sīc ītur ad astra,

dīs genite et genitūre deōs. jūre omnia bella
 gente sub Assaracī fātō ventūra resident,
 nec tē Troja capit.' simul haec effātus ab altō
 aethere sē mittit, spīrantēs dīmomet aurās 645
 Ascaniumque petit; fōrmā tum vertitur ōrīs
 antīquum in Būtēn. hic Dardaniō Anchīsae
 armiger ante fuit fīdusque ad līmina cūstōs;
 tum comitem Ascaniō pater addidit. ibat Apollō
 omnia longaevō similis vōcemque colōremque 650
 et crīnēs albōs et saeva sonōribus arma,
 atque hīs ārdentem dictīs adfātur Iūlum:
 'sit satis, Aenīdē, tēlīs impūne Numānum
 oppetiisse tuīs. prīmam hanc tibi magnus Apollō
 concēdit laudem et paribus nōn invidet armīs; 655
 cētera parce, puer, bellō.' sic orsus Apollō
 mortālēs mediō aspectūs sermōne reliquit
 et procul in tenuem ex oculis ēvānuit auram.
 agnōvēre deum procerēs divīnaque tēla
 Dardanidae pharetramque fugā sēnsēre sonantem. 660
 ergō avidum pugnae dictīs ac nūmine Phoebī
 Ascanium prohibent, ipsī in certāmina rūsus
 succēdunt animāsque in aperta perīcula mittunt.
 it clāmōr tōtīs per prōpugnācula mūrīs,

intendunt ācrēs arcūs āmenta665que torquent.
 sternitur omne solum tēlīs, tum scūta cavaeque
 dant sonitum flīctū galeae, pugna aspera surgit:
 quantus ab occāsū veniēns pluviālībus Haedīs
 verberat imber humum, quam multā grandine nimbi
 in vada praecipitant, cum Juppiter horridus Austrīs 670
 torquet aquōsam hiemem et caelō cava nūbila rumpit.
 Pandarus et Bitiās, Īdaeō Alcānore crēti,
 quōs Jovis ēdūxit lūcō silvestris Iaera
 abjetibus juvenēs patriīs et montibus aequōs,
 portam, quae ducis imperiō commissa, reclūdunt 675
 frēti armīs, ultrōque invitant moenibus hostem.
 ipsī intus dextrā ac laevā prō turribus astant
 armātī ferrō et cristīs capita alta coruscī:
 quālēs aēriae liquentia flūmina circum
 sive Padī rīpīs Athesim seu propter amoenum 680
 cōnsurgunt geminae quercūs intōnsaque caelō
 attollunt capita et sublimī vertice nūtant.
 inrumpunt aditūs Rutulī ut vidēre patentēs:
 continuō Quercēns et pulcher Aquīculus armīs
 et praeceps animī Tmarus et Māvortius Haemōn 685
 agminibus tōtis aut versī terga dedēre
 aut ipsō portae posuēre in limine vītam.

tum magis increscunt animis discordibus irae,
 et jam collecti Troes glomerantur eodem
 et conferre manum et proucurrere longius audent. 690
 Ductori Turno diversam in parte furenti
 turbantique viros perfertur nuntius, hostem
 fervere caede nova et portas praebere patentem.
 deserit inceptum atque immani concitus ira
 Dardanium ruit ad portam fratresque superbos. 695
 et primum Antiphaten (is enim se primus agebat),
 Thebanae de matre nothum Sarpedonis alti,
 coniecto sternit jaculo: volat Italia cornus
 aera per tenerum stomachoque infixam sub altum
 pectus abit; reddit specus atris vulneris undam 700
 spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
 tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum,
 tum Bitian ardentem oculis animisque frementem,
 non jaculo (neque enim jaculo vitam ille dedisset),
 sed magnum stridens contorta phalarica venit 705
 fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga
 nec duplici squama lorica fidelis et auro
 sustinuit; conlapsa ruunt immania membra,
 dat tellus gemitum et clipeum super intonat ingens.
 talis in Euboico Bajarum litore quondam 710

saxea pīla cadit, magnīs quam mōlibus ante
 cōnstructam pontō jaciunt, sic illa ruīnam
 prōna trahit penitusque vadīs inlīsa recumbit;
 miscent sē maria et nigrae attolluntur harēnae,
 tum sonitū Prochyta alta tremit dūrūque cubile 715
 Īnarimē Jovis imperiīs imposta Typhoeō.
 Hīc Mārs armipotēns animum vīrisque Latīnīs
 addidit et stimulōs ācrēs sub pectore vertit,
 immīsitque Fugam Teucrīs ātrumque Timōrem.
 undique conveniunt, quonjam data cōpia pugnae, 720
 bellātorque animō deus incidit.
 Pandarus, ut fūsō germānum corpore cernit
 et quō sit fortūna locō, quī cāsus agat rēs,
 portam vī multā conversō cardine torquet
 obnīxus lātīs umerīs, multōsque suōrum 725
 moenibus exclūsōs dūrō in certāmine linquit;
 ast aliōs sēcum inclūdit recipitque ruentēs,
 dēmēns, quī Rutulum in mediō nōn agmine rēgem
 vīderit inrumpentem ultrōque inclūserit urbī,
 immānem velutī pecora inter inertia tigrim. 730
 continuō nova lūx oculīs effulsit et arma
 horrendum sonuēre, tremunt in vertice cristae
 sanguineae clipeōque micantia fulmina mittit.

agnōscunt faciem invīsam atque immānia membra
 turbātī subitō Aeneadae. tum Pandarus ingēns 735
 ēmicat et mortis frāternae fervidus irā
 effātur: ‘nōn haec dōtālis rēgia Amātae,
 nec mūrīs cohibet patriis media Ardea Turnum.
 castra inimīca vidēs, nūlla hinc exīre potestās.’
 ollī subrīdēns sēdātō pectore Turnus: 740
 ‘incipe, sī qua animō virtūs, et cōnsere dextram,
 hīc etiam inventum Priamō nārrābis Achillem.’
 dīxerat. ille rudem nōdīs et cortice crūdō
 intorquet summīs adnīxus vīribus hastam;
 excēpēre aerae, vulnus Sātūrnīa Jūnō 745
 dētorsit veniēns, portaeque īnfigitur hasta.
 ‘at nōn hoc tēlum, mea quod vī dextera versat,
 effugiēs, neque enim is tēlī nec vulneris auctor’:
 sīc ait, et sublātum altē cōnsurgit in ēnsem
 et mediam ferrō gemina inter tempora frontem 750
 dividit impūbīsque immānī vulnere mālās.
 fit sonus, ingentī concussa est pondere tellūs;
 conlāpsōs artūs atque arma cruenta cerebrō
 sternit humī moriēns, atque illī partibus aequīs
 hūc caput atque illūc umerō ex utrōque pependit. 755
 Diffugiunt versī trepidā formīdine Trōes,

et sī continuō victōrem ea cūra subisset,
rumpere claustra manū sociōsque immittere portīs,
ultimus ille diēs bellō gentīque fuisset.
sed furor ārdentem caedisque īnsāna cupidō 760
ēgit in adversōs.
prīncipiō Phalerim et succisō poplite Gŷgēn
excipit, hinc raptās fugientibus ingerit hastās
in tergum, Jūnō vīrēs animumque ministrat.
addit Halyn comitem et cōnfixā Phēgea parmā, 765
ignārōs deinde in mūrīs Mārtemque cientēs
Alcandrumque Haliumque Noēmonaque Prytanimque.
Lyncea tendentem contrā sociōsque vocantem
vibrantī gladiō cōnīxus ab aggere dexter
occupat, huic ūnō dējectum cominus ictū 770
cum galeā longē jacuit caput. inde ferārum
vastātōrem Amycum, quō nōn fēlicior alter
unguere tēla manū ferrumque armāre venēnō,
et Clytium Aeolidēn et amīcum Crēthea Mūsīs,
Crēthea Mūsārum comitem, cui carmina semper 775
et citharae cordī numerōsque intendere nervīs,
semper equōs atque arma virum pugnāsque canēbat.
Tandem ductōrēs auditā caede suōrum
conveniunt Teucrī, Mnestheus ācerque Serestus,

pālantisque vident sociōs hostemque receptum. 780
 et Mnestheus: ‘quō deinde fugam, quō tenditis?’ inquit.
 ‘quōs aliōs mūrōs, quaeve ultrā moenia habētis?
 ūnus homō et vestrīs, ō cīvēs, undique saeptus
 aggeribus tantās strāgēs impūne per urbem
 ēdiderit? juvenum prīmōs tot miserit Orcō? 785
 nōn infēlicis patriae veterumque deōrum
 et magnī Aenēae, sēgnēs, miseretque pudetque?’
 tālibus accēnsī firmantur et agmine dēnsō
 cōsistunt. Turnus paulātīm excēdere pugnae
 et fluvium petere ac partem quae cingitur undā. 790
 ācrius hoc Teucrī clāmōre incumbere magnō
 et glomerāre manum, ceu saevum turba leōnem
 cum tēlīs premit infēnsīs; at territus ille,
 asper, acerba tuēns, retrō redit et neque terga
 īra dare aut virtūs patitur, nec tendere contrā 795
 ille quidem hoc cupiēns potis est per tēla virōsque.
 haud aliter retrō dubius vestīgia Turnus
 impropērāta refert et mēns exaestuat īrā.
 quīn etiam bis tum mediōs invāserat hostēs,
 bis cōnfūsa fugā per mūrōs agmina vertit; 800
 sed manus ē castrīs properē coit omnis in ūnum
 nec contrā vīrēs audet Sāturnia Jūnō

sufficere; aëriam caelō nam Juppiter Īrim
dēmīsit germānae haud mollia jussa ferentem,
nī Turnus cēdat Teucrōrum moenibus altis. 805
ergō nec clipeō juvenis subsistere tantum
nec dextrā valet, injectis sic undique tēlis
obruitur. strepit adsiduō cava tempora circum
tinnītū galea et saxīs solida aera fatīscunt
discussaeque jubae, capitī nec sufficit umbō 810
ictibus; ingeminant hastīs et Trōes et ipse
fulmineus Mnestheus. tum tōtō corpore sūdor
līquitur et piceum (nec respīrāre potestās)
flūmen agit, fessōs quatit aeger anhēlitus artūs.
tum dēmum praeceps saltū sēsē omnibus armīs 815
in fluvium dedit. ille suō cum gurgite flāvō
accēpit venientem ac mollibus extulit undīs
et laetum sociis ablūtā caede remīsit.

Aeneid Book 10

Panditur intereā domus omnipotentis Olympī
conciliumque vocat dīvum pater atque hominum rēx
sīdeream in sēdem, terrās unde arduus omnēs
castraque Dardanidum aspectat populōsque Latīnōs.
cōnsīdunt tēctīs bipatentibus, incipit ipse: 5
‘caelicolae magnī, quianam sententia vōbīs
versa retrō tantumque animīs certātis inīquīs?
abnueram bellō Ītaliā concurrere Teucrīs.
quae contrā vetitum discordia? quis metus aut hōs
aut hōs arma sequī ferrumque lacessere suāsīt? 10
adveniet jūstum pugnae (nē arcessite) tempus,
cum fera Karthāgō Rōmānīs arcibus ōlim
exitium magnum atque Alpēs immittet apertās:
tum certāre odiīs, tum rēs rapuisse licēbit.
nunc sinite et placitum laetī compōnite foedus.’ 15
Juppiter haec paucīs; at nōn Venus aurea contrā
pauca refert:
‘ō pater, ō hominum rērumque aeterna potestās
(namque aliud quid sit quod jam implōrāre queāmus?),
cernis ut īnsultent Rutulī, Turnusque ferātur 20

per mediōs īsignis equīs tumidusque secundō
 Mārte ruat? nōn clausa tegunt jam moenia Teucrōs;
 quīn intrā portās atque ipsīs proelia miscent
 aggeribus mūrōrum et inundant sanguine fossae.
 Aenēās ignārus abest. numquamne levāri 25
 obsidiōne sinēs? mūrīs iterum imminet hostis
 nāscentis Trojae nec nōn exercitus alter,
 atque iterum in Teucrōs Aetōlis surgit ab Arpīs
 Tȳdidēs. equidem crēdō, mea vulnera restant
 et tua prōgeniēs mortālia dēmoror arma. 30
 sī sine pāce tuā atque invītō nūmine Trōes
 Ītaliā petiēre, luant peccāta neque illōs
 jūveris auxiliō; sīn tot respōnsa secūtī
 quae superī mānēsque dabant, cūr nunc tua quisquam
 vertere jussa potest aut cūr nova condere fāta? 35
 quid repetam exustās Erycīnō in litore classēs,
 quid tempestātum rēgem ventōsque fūrentēs
 Aeoliā excītōs aut actam nūbibus Īrim?
 nunc etiam mānēs (haec intemptāta manēbat
 sors rērum) movet et superīs immissa repente 40
 Allectō mediās Italum bacchāta per urbēs.
 nīl super imperiō moveor. spērāvimus ista,
 dum fortūna fuit. vincant, quōs vincere māvīs.

sī nūlla est regiō Teucrīs quam det tua conjūn
 dūra, per ēversae, genitor, fūmantia Trojae 45
 excidia obtestor: liceat dīmittere ab armīs
 incolumem Ascanium, liceat superesse nepōtem.
 Aenēas sānē ignōtīs jactētur in undīs
 et quācumque viam dederit Fortūna sequātur:
 hunc tegere et dīrae valeam subdūcere pugnae. 50
 est Amathūs, est celsa mihi Paphus atque Cythēra
 Īdaliaeque domūs: positīs inglōrius armīs
 exigat hīc aevum. magnā diciōne jubētō
 Karthāgō premat Ausoniam; nihil urbibus inde
 obstābit Tyriīs. quid pestem ēvādere bellī 55
 jūvit et Argolicōs medium fūgisse per ignēs
 totque maris vastaeque exhausta perīcula terrae,
 dum Latium Teucrī recidīvaeque Pergama quaerunt?
 nōn satius cinerēs patriae insēdisse suprēmōs
 atque solum quō Troja fuit? Xanthum et Simoenta 60
 redde, ōrō, miserīs iterumque revolvere cāsūs
 dā, pater, Īliacōs Teucrīs. tum rēgia Jūnō
 ācta furōre gravi: ‘quid mē alta silentia cōgis
 rumpere et obductum verbīs vulgāre dolōrem?
 Aenēān hominum quisquam dīvumque subēgit 65
 bella sequī aut hostem rēgī sē īferre Latīnō?

Ītaliā petiit fātīs auctōribus (estō)

Cassandrae impulsus furiīs: num linquere castra
hortātī sumus aut vītā committere ventīs?

num puerō summam bellī, num crēdere mūrōs,

70

Tyrrhēnamque fidem aut gentēs agitāre quiētās?

quis deus in fraudem, quae dūra potentia nostra

ēgit? ubi hīc Jūnō dēmissave nūbibus Īris?

indignum est Italōs Trojam circumdare flammīs

nāscētem et patriā Turnum cōsistere terrā,

75

cui Pīlumnus avus, cui dīva Venīlia māter:

quid face Trojānōs ātrā vim ferre Latīnīs,

arva aliēna jugō premere atque āvertere praedās?

quid socerōs legere et gremiīs abdūcere pactās,

pācem ōrāre manū, praefīgere puppibus arma?

80

tū potes Aenēān manibus subdūcere Grājūm

prōque virō nebulam et ventōs obtendere inānēs,

et potes in totidem classem convertere nymphās:

nōs aliquid Rutulōs contrā jūvisse nefandum est?

“Aenēās ignārus abest”: ignārus et absit.

85

est Paphus Īdaliumque tibi, sunt alta Cythēra:

quid gravidam bellis urbem et corda aspera temptās?

nōsne tibi flūxās Phrygiae rēs vertere fundō

cōnāmur? nōs? an miserōs quī Trōas Achīvis

objēcit? quae causa fuit cōnsurgere in arma	90
Eurōpamque Asiamque et foedera solvere fūrtō? mē duce Dardanius Spartam expugnāvit adulter, aut ego tēla dedī fōvīve Cupīdine bella? tum decuit metuisse tuīs: nunc sēra querēlis	
haud jūstīs adsurgis et inrita jūrgia jactās.	95
Tālibus ōrābat Jūnō, cūnctique fremēbant caelicolae adsēnsū variō, ceu flāmina p̄ma cum dēprēnsa fremunt silvīs et caeca volūtāt murmura ventūrōs nautīs prōdentia ventōs.	
tum pater omnipotēns, rērum cui p̄ma potestās,	100
īfit (eō dīcente deum domus alta silēscit et tremefacta solō tellūs, silet arduus aether, tum Zephyrī posuēre, premit placida aequora pontus): 'accipite ergō animīs atque haec mea figite dicta.	
quandoquidem Ausoniōs conjungī foedere Teucrīs	105
haud licitum, nec vestra capit discordia finem, quae cuique est fortūna hodiē, quam quisque secat spem, Trōs Rutulusne fuat, nūllō discrīmine habēbō, seu fātīs Italum castra obsidiōne tenentur sive errōre malō Trojae monitīsque sinistrīs.	
nec Rutulōs solvō. sua cuique exōrsa labōrem fortūnamque ferent. rēx Juppiter omnibus idem.	110

fāta viam inuenient.' Stygiū per flūmina frātris,
 per pice torrentēs ātrāque vorāgine rīpās
 adnuit et tōtum nūtū tremefēcit Olympum. 115
 hīc finis fandī. soliō tum Juppiter aureō
 surgit, caelicolae medium quem ad limina dūcunt.
 Intereā Rutulī portīs circum omnibus īstant
 sternere caede virōs et moenia cingere flammīs.
 at legiō Aeneadum vāllēs obsessa tenētur 120
 nec spēs ūlla fugae. miserī stant turribus altīs
 nēquīquam et rārā mūrōs cīnxēre corōnā
 Āsius Imbrasidēs Hicetāoniusque Thymoetēs
 Assaracīque duo et senior cum Castore Thymbriś,
 prīma aciēs; hōs germānī Sarpēdonis ambō 125
 et Clarus et Thaemōn Lyciā comitantur ab altā.
 fert ingēns tōtō cōnīxus corpore saxum,
 haud partem exiguam montis, Lyrnēsius Acmōn,
 nec Clytiō genitōre minor nec frātre Menestheō.
 hī jaculīs, illī certant dēfendere saxīs 130
 mōlirīque ignem nervōque aptāre sagittās.
 ipse inter mediōs, Veneris jūstissima cūra,
 Dardanius caput, ecce, puer dētēctus honestum,
 quālis gemma micat fulvum quae dividit aurum,
 aut collō decus aut capitī, vel quāle per artem 135

inclūsum buxō aut Ōriciā terebinthō
 lūcet ebur; fūsōs cervīx cui lactea crīnēs
 accipit et mollī subnectēns circulus aurō.
 tē quoque magnanimae vīdērunt, Ismare, gentēs
 vulnera dērigere et calamōs armāre venēnō, 140
 Maeoniā generōse domō, ubi pinguia culta
 exercentque virī Pactōlusque inrigat aurō.
 adfuit et Mnestheus, quem pulsī prīstina Turnī
 aggere mūrōrum sublimem glōria tollit,
 et Capys: hinc nōmen Campānae dūcitur urbī. 145
 Illī inter sēsē dūrī certāmina bellī
 contulerant: mediā Aenēās freta nocte secābat.
 namque ut ab Euandrō castrīs ingressus Etrūscīs
 rēgem adit et rēgī memorat nōmenque genusque
 quidve petat quidve ipse ferat, Mezentius arma 150
 quae sibi conciliet, violentaque pectora Turnī
 ēdocet, hūmānīs quae sit fidūcia rēbus
 admonet immiscetque precēs, haud fit mora, Tarchōn
 jungit opēs foedusque ferit; tum libera fātī
 classem cōnscendit jussīs gēns Lȳdia dīvum 155
 externō commissa ducī. Aenēia puppis
 prīma tenet rōstrō Phrygiōs subjūncta leōnēs,
 imminet Īda super, profugīs grātissima Teucrīs.

hīc magnus sedet Aenēās sēcumque volūtāt
 ēventūs bellī variōs, Pallāsque sinistrō 160
 adfixus laterī jam quaerit sīdera, opācae
 noctis iter, jam quae passus terrāque marīque.
 Pandite nunc Helicōna, deae, cantūsque movēte,
 quae manus intereā Tuscīs comitētur ab ōrīs
 Aenēān armetque ratēs pelagōque vehātur. 165
 Massicus aerātā prīnceps secat aequora Tigrī,
 sub quō mille manūs juvenum, quī moenia Clūsī
 quīque urbem liquēre Cosās, quīs tēla sagittae
 gōrŷtīque levēs umerīs et lētifer arcus.
 ūnā torvus Abās: huic tōtum īsignibus armīs 170
 agmen et aurātō fulgēbat Apolline puppis.
 sēscentōs illi dederat Populōnia māter
 expertōs bellī juvenēs, ast Ilva trecentōs
 īnsula inexhaustīs Chalybum generōsa metallīs.
 tertius ille hominum dīvumque interpres Asilās, 175
 cui pecudum fibrae, caelī cui sīdera pārent
 et linguae volucrum et praesāgī fulminis ignēs,
 mille rapit dēnsōs aciē atque horrentibus hastīs.
 hōs pārēre jubent Alphēae ab orīgine Pisae,
 urbs Etrūsca solō. sequitur pulcherrimus Astyr, 180
 Astyr equō fidēns et versicolōribus armīs.

ter centum adiciunt (mēns omnibus ūna sequendī)
 quī Caerēte domō, quī sunt Miniōnis in arvīs,
 et Pyrgī veterēs intempestaeque Graviscae.
 Nōn ego tē, Ligurum ductor fortissime bellō, 185
 trānsierim, Cunare, et paucīs comitāte Cupāvō,
 cuius olōrīnae surgunt dē vertice pennae
 (crīmen, Amor, vestrum) fōrmaeque īnsigne paternae.
 namque ferunt lūctū Cycnum Phaethontis amātī,
 pōpuleās inter frondēs umbramque sorōrum 190
 dum canit et maestum Mūsā sōlātur amōrem,
 cānentem mollī plūmā dūxisse senectam
 linquentem terrās et sidera vōce sequentem.
 fīlius aequālēs comitātus classe catervās
 ingentem rēmīs Centaurum prōmovet: ille 195
 īstat aquae saxumque undīs immāne minātur
 arduus, et longā sulcat maria alta carīnā.
 Ille etiam patriīs agmen ciet Ocnus ab ōrīs,
 fātidicae Mantūs et Tuscī filius amnis,
 quī mūrōs mātrisque dedit tibi, Mantua, nōmen, 200
 Mantua dīves avis, sed nōn genus omnibus ūnum:
 gēns illī triplex, populī sub gente quaternī,
 ipsa caput populīs, Tuscō dē sanguine virēs.
 hinc quoque quīngentōs in sē Mezentius armat,

quōs patre Bēnācō vēlātus harundine glaucā 205
 Mincius infēstā dūcēbat in aequora pīnū.
 it gravis Aulestēs centēnāque arbore flūctum
 verberat adsurgēns, spūmant vada marmore versō.
 hunc vehit immānis Tritōn et caerula concha
 exterrēns freta, cui laterum tenuis hispida nantī 210
 frōns hominem praefert, in pristim dēsinit alvus,
 spūmea sēmiferō sub pectore murmurat unda.
 Tot lēctī procerēs ter dēnīs nāvibus ībant
 subsidiō Trojae et campōs salis aere secābant.
 Jamque diēs caelō concesserat almaque currū 215
 noctivagō Phoebē medium pulsābat Olympum:
 Aenēās (neque enim membrīs dat cūra quiētem)
 ipse sedēns clāvumque regit vēlisque ministrat.
 atque illī mediō in spatiō chorus, ecce, suārum
 occurrit comitum: nymphae, quās alma Cybēbē 220
 nūmen habēre maris nymphāsque ē nāvibus esse
 jusserat, innābant pariter flūctūsque secābant,
 quot prius aerātae steterant ad litora prōrae.
 agnōscunt longē rēgem lūstrantque chorēis;
 quārum quae fandī doctissima Cymodocēa 225
 pōne sequēns dextrā puppim tenet ipsaque dorsō
 ēminet ac laevā tacitīs subrēmigat undīs.

tum sic ignārum adloquitur: ‘vigilāsne, deum gēns,
 Aenēā? vigilā et vēlis immitte rudentēs.
 nōs sumus, Īdaeae sacrō dē vertice pīnūs, 230
 nunc pelagī nymphae, classis tua. perfidus ut nōs
 praecipitēs ferrō Rutulus flammāque premēbat,
 rūpimus invītae tua vincula tēque per aequor
 quaerimus. hanc genetrīx faciem miserāta refēcit
 et dedit esse deās aevumque agitāre sub undīs. 235
 at puer Ascanius mūrō fossisque tenētur
 tēla inter media atque horrentēs Mārte Latīnōs.
 jam loca jussa tenent fortī permixtus Etrūscō
 Arcas eques; mediās illis oppōnere turmās,
 nē castrīs jungant, certa est sententia Turnō. 240
 surge age et Aurōrā sociōs veniente vocārī
 prīmus in arma jubē, et clipeum cape quem dedit ipse
 invictum ignipotēns atque ōrās ambiit aurō.
 crāstina lūx, mea sī nōn inrita dicta putāris,
 ingentēs Rutulae spectābit caedis acervōs.’ 245
 dīxerat et dextrā discēdēns impulit altam
 haud ignāra modī puppim: fugit illa per undās
 ōcior et jaculō et ventōs aequante sagittā.
 inde aliae celerant cursūs. stupet īncius ipse
 Trōs Anchīsiadēs, animōs tamen ōmine tollit. 250

tum breviter supera aspectāns convexa precātur:
 ‘alma parēns Īdaea deum, cui Dindyma cordi
 turrigeraeque urbēs bijugīque ad frēna leōnēs,
 tū mihi nunc pugnae prīnceps, tū rīte propinquēs
 augurium Phrygibusque adsīs pede, dīva, secundō.’ 255
 tantum effātus, et intereā revolūta ruēbat
 mātūrā jam lūce diēs noctemque fugārat;
 prīncipiō sociīs ēdicit signa sequantur
 atque animōs aptent armīs pugnaeque parent sē.
 Jamque in cōnspectū Teucrōs habet et sua castra 260
 stāns celsā in puppī, clipeum cum deinde sinistrā
 extulit ārdentem. clāmōrem ad sīdera tollunt
 Dardanidae ē mūrīs, spēs addita suscitāt irās,
 tēla manū jaciunt, quālēs sub nūbibus ātrīs
 Strỳmoniae dant signa gruēs atque aethera trānant 265
 cum sonitū, fugiuntque Notōs clāmōre secundō.
 at Rutulō rēgī ducibusque ea mīra vidērī
 Ausoniīs, dōnec versās ad lītora puppēs
 respiciunt tōtumque adlābī classibus aequor.
 ārdet apex capitī cristisque ā vertice flamma 270
 funditur et vastōs umbō vomit aureus ignēs:
 nōn secus ac liquidā sī quandō nocte comētae
 sanguineī lūgubre rubent, aut Sīrius ārdor

ille sitim morbōsque ferēns mortālibus aegrīs
 nāscitur et laevō contrīstat lūmine caelum. 275
 Haud tamen audācī Turnō fidūcia cessit
 lītora praecipere et venientēs pellere terrā.
 ultrō animōs tollit dictīs atque increpat ultrō:
 ‘quod vōtīs optāstis adest, perfringere dextrā.
 in manibus Mārs ipse virīs. nunc conjugis estō 280
 quisque suae tēctique memor, nunc magna refertō
 facta, patrum laudēs. ultrō occurrāmus ad undam
 dum trepidī ēgressīsque labant vestīgia prīma.
 audentēs Fortūna iuvat.’
 haec ait, et sēcum versat quōs dūcere contrā 285
 vel quibus obsessōs possit concredere mūrōs.
 Intereā Aenēās sociōs dē puppibus altīs
 pontibus expōnit. multī servāre recursūs
 languentis pelagī et brevibus sē crēdere saltū,
 per rēmōs aliī. speculātus lītora Tarchōn, 290
 quā vada nōn spīrant nec frācta remurmurat unda,
 sed mare inoffēnsū crēscentī adlābitur aestū,
 advertit subitō prōram sociōsque precātur:
 ‘nunc, ō lēcta manus, validīs incumbite rēmīs;
 tollite, ferte ratēs, inimīcam findite rōstrīs 295
 hanc terram, sulcumque sibī premat ipsa carīna.

frangere nec tāli puppim statiōne recūsō
 arreptā tellūre semel.' quae tālia postquam
 effātus Tarchōn, socii cōsurgere tōnsīs
 spūmantisque ratēs arvīs īferre Latinīs, 300
 dōnec rōstra tenent siccum et sēdēre carīnae
 omnēs innocuae. sed nōn puppis tua, Tarchōn:
 namque īnflīcta vadīs, dorsō dum pendet īnīquō
 anceps sustentāta diū flūctusque fatīgat,
 solvitur atque virōs mediīs expōnit in undīs, 305
 fragmina rēmōrum quōs et fluitantia trānstra
 impediunt retrahitque pedēs simul unda relābēns.
 Nec Turnum sēgnis retinet mora, sed rapit ācer
 tōtam aciem in Teucrōs et contrā in litore sistit.
 signa canunt. prīmus turmās invāsīt agrestēs 310
 Aenēās, ōmen pugnae, strāvitque Latinōs
 occīsō Thērōne, virum quī maximus ultrō
 Aenēān petit. huic gladiō perque aerea sūta,
 per tunicam squālentem aurō latus haurit apertum.
 inde Lichān ferit exsectum jam mātē perēmtā 315
 et tibi, Phoebe, sacrum: cāsūs ēvādere ferri
 quō licuit parvō? nec longē Cissea dūrum
 immānemque Gyān sternentēs agmina clāvā
 dējēcit lētō; nihil illōs Herculis arma

nec validae jūvēre manūs genitorque Melampus, 320
 Alcīdae comes usque gravēs dum terra labōrēs
 praebuit. ecce Pharō, vōcēs dum jactat inertēs,
 intorquēns jaculum clāmanti sistit in ōre.
 tū quoque, flāventem primā lānūgine mālās
 dum sequeris Clytium infēlix, nova gaudia, Cŷdōn, 325
 Dardaniā strātus dextrā, sēcūrus amōrum
 quī juvenum tibi semper erant, miserande jacērēs,
 nī frātrum stīpāta cohors foret obvia, Phorcī
 prōgeniēs, septem numerō, septēnaque tēla
 coniciunt; partim galeā clipeōque resultant 330
 inrita, dēflexit partim stringentia corpus
 alma Venus. fidum Aenēās adfātur Achātēn:
 ‘suggere tēla mihi, nōn ūllum dextera frūstrā
 torserit in Rutulōs, steterunt quae in corpore Grājum
 Īliacīs campīs.’ tum magnam corripit hastam 335
 et jactit: illa volāns clipeī trānsverberat aerā
 Maeonis et thōrāca simul cum pectore rumpit.
 huic frāter subit Alcānōr frātremque ruentem
 sustentat dextrā: trājectō missa lacertō
 prōtinus hasta fugit servatque cruenta tenōrem, 340
 dexteraque ex umerō nervīs moribunda pependit.
 tum Numitor jaculō frātris dē corpore raptō

Aenēān petiit: sed nōn et figere contrā
 est licitum, magnīque femur perstrinxit Achātae.
 Hīc Curibus fidēns p̄maevō corpore Clausus 345
 advenit et rigidā Dryopem ferit ēminus hastā
 sub mentum graviter pressā, pariterque loquentis
 vōcem animamque rapit trājectō gutture; at ille
 fronte ferit terram et crassum vomit ōre cruōrem.
 trēs quoque Thrēiciōs Boreae dē gente suprēmā 350
 et trēs quōs Īdās pater et patria Ismara mittit,
 per variōs sternit cāsūs. accurrit Halaesus
 Auruncaequae manus, subit et Neptūnia prōlēs,
 īsignis Messāpus equīs. expellere tendunt
 nunc hī, nunc illī: certātur limine in ipsō 355
 Ausoniae. magnō discordēs aethere venti
 proelia ceu tollunt animīs et vīribus aequīs;
 nōn ipsī inter sē, nōn nūbila, nōn mare cēdit;
 anceps pugna diū, stant obnīxa omnia contrā:
 haud aliter Trojānae aciēs aciēsque Latīnae 360
 concurrunt, haeret pede pēs dēnsusque virō vir.
 At parte ex aliā, quā saxa rotantia lātē
 impulerat torrēns arbustaque dīruta rīpīs,
 Arcadas īsuētōs aciēs inferre pedestrēs
 ut vidit Pallās Latiō dare terga sequācī, 365

aspera quīs nātūra locī dīmittere quandō
 suāsīt equōs, ūnum quod rēbus restat egēnis,
 nunc prece, nunc dictīs virtūtem accendit amārīs;
 ‘quō fugitis, sociī? per vōs et fortia facta,
 per ducis Euandrī nōmen dēvictaque bella 370
 spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudī,
 fīdite nē pedibus. ferrō rumpenda per hostēs
 est via. quā globus ille virum dēnsissimus urget,
 hāc vōs et Pallanta ducem patria alta reposit.
 nūmina nūlla premunt, mortālī urgēmur ab hoste 375
 mortālēs; totidem nōbīs animaeque manūsque.
 ecce maris magnā claudit nōs obice pontus,
 dēest jam terra fugae: pelagus Trojamne petāmus?’
 haec ait, et medius dēnsōs prōrumpit in hostēs.
 Obvius huic prīmum fātīs adductus inīquīs 380
 fit Lagus. hunc, magnō vellit dum pondere saxum,
 intortō figit tēlō, discrimina costīs
 per medium quā spīna dabat, hastamque receptat
 ossibus haerentem. quem nōn super occupat Hisbō,
 ille quidem hoc spērāns; nam Pallās ante ruentem, 385
 dum furit, incautum crūdēlī morte sodālis
 excipit atque ēnsem tumidō in pulmōne recondit.
 hinc Sthenium petit et Rhoetī dē gente vetustā

Anchemolum thalamōs ausum incestāre novercae.
 vōs etiam, geminī, Rutulīs cecidistis in arvīs, 390
 Daucia, Lārīdē Thymberque, simillima prōlēs,
 indiscrēta suīs grātusque parentibus error;
 at nunc dūra dedit vōbis discrimina Pallās.
 nam tibi, Thymbre, caput Ēvandrius abstulit ēnsis;
 tē dēcīsa suum, Lārīdē, dextera quaerit 395
 sēmjanimēsque micant digiti ferrumque retractant.
 Arcadas accēnsōs monitū et praeclāra tuentēs
 facta virī mixtus dolor et pudor armat in hostēs.
 Tum Pallas bijugīs fugientem Rhoetea praeter
 trāicit. hoc spatium tantumque morae fuit Īlō; 400
 Īlō namque procul validam dērēxerat hastam,
 quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthrā,
 tē fugiēns frātremque Tyrēn, currūque volūtus
 caedit sēmjanimīs Rutulōrum calcibus arva.
 ac velut optātō ventīs aestāte coortīs 405
 dispersa immittit silvīs incendia pāstor,
 correptīs subitō mediīs extenditur ūna
 horrida per lātōs aciēs Volcānia campōs,
 ille sedēns victor flammās dēspectat ovantēs:
 nōn aliter socium virtūs coit omnis in ūnum 410
 tēque juvat, Pallā. sed bellīs ācer Halaesus

tendit in adversōs sēque in sua colligit arma.
 hīc mactat Lādōna Pherētaque Dēmodocumque,
 Strȳmoniō dextram fulgētī dēripit ēnse
 ēlātā in jugulum, saxō ferit ōra Thoantis 415
 ossaque dispersit cerebrō permixta cruentō.
 fāta canēns silvīs genitor cēlārat Halaesum;
 ut senior lētō cānentia lūmina solvit,
 injēcēre manum Parcae tēlisque sacrārunt
 Euandri. quem sic Pallās petit ante precātus: 420
 ‘dā nunc, Thybri pater, ferrō, quod missile librō,
 fortunam atque viam dūrī per pectus Halaesi.
 haec arma exuviāsque virī tua quercus habēbit.’
 audiit illa deus; dum tēxit Imāona Halaesus,
 Arcadiō infēlix tēlō dat pectus inermum. 425
 At nōn caede virī tantā perterrita Lausus,
 pars ingēns bellī, sinit agmina: p̄rimus Abantem
 oppositum interimit, pugnae nōdumque moramque.
 sternitur Arcadiae prōlēs, sternuntur Etrūscī
 et vōs, ō Grāis imperdita corpora, Teucrī. 430
 agmina concurrunt ducibusque et vīribus aequīs;
 extrēmī addēnsent aciēs nec turba movērī
 tēla manūsque sinit. hinc Pallās instat et urget,
 hinc contrā Lausus, nec multum discrepat aetās,

ēgregiū fōrmā, sed quīs Fortūna negārat 435
in patriam reditūs. ipsōs concurrere passūs
haud tamen inter sē magnī rēgnātor Olympī;
mox illōs sua fāta manent majōre sub hoste.
Intereā soror alma monet succēdere Lausō
Turnum, quī volucrī currū medium secat agmen. 440
ut vīdit sociōs: ‘tempus dēsistere pugnae;
sōlus ego in Pallanta feror, sōli mihi Pallās
dēbētur; cuperem ipse parēns spectātor adesset.’
haec ait, et socii cessērunt aequore jussō.
at Rutulum abscessū juvenis tum jussa superba 445
mīrātus stupet in Turnō corpusque per ingēns
lūmina volvit obitque trucī procul omnia vīsū,
tālibus et dictīs it contrā dicta tyrannī:
‘aut spoliīs ego jam raptīs laudābor opīmīs
aut lētō insignī: sortī pater aequus utriūque est. 450
tolle minās.’ fātus medium prōcēdit in aequor;
frīgidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
dēsiluit Turnus bijugīs, pedes apparat ire
comminus; utque leō, speculā cum vīdit ab altā
stāre procul campīs meditantem in proelia taurum, 455
advolat, haud alia est Turnī venientis imāgō.
hunc ubi contiguum missae fore crēdidit hastae,

ire prior Pallas, sī quā fors adjuvet ausum
 viribus imparibus, magnumque ita ad aethera fatur:
 ‘per patris hospitium et mēnsās, quās advena adistī, 460
 tē precor, Alcīdē, coeptīs ingentibus adsīs.
 cernat sēminecī sibi mē rapere arma cruenta
 victōremque ferant morientia lūmina Turnī.’
 audiit Alcīdēs juvenem magnumque sub īmō
 corde premit gemitum lacrimāsque effundit inānēs. 465
 tum genitor nātum dictīs adfatur amīcis:
 ‘stat sua cuique diēs, breve et inreparābile tempus
 omnibus est vītae; sed fāmam extendere factīs,
 hoc virtūtis opus. Trojae sub moenibus altīs
 tot gnātī cecidēre deum, quīn occidit ūnā 470
 Sarpēdōn, mea prōgeniēs; etiam sua Turnum
 fāta vocant mētāsque datī pervēnit ad aevī.’
 sīc ait, atque oculōs Rutulōrum reicit arvīs.
 At Pallas magnīs ēmittit vīribus hastam
 vāgīnāque cavā fulgentem dēripit ēnsem. 475
 illa volāns umerī surgunt quā tegmina summa
 incidit, atque viam clipeī mōlita per ōrās
 tandem etiam magnō strīnxit dē corpore Turnī.
 hīc Turnus ferrō praefixum rōbur acūtō
 in Pallanta diū librāns jacit atque ita fatur: 480

‘aspice num mage sit nostrum penetrābile tēlum.’
 dixerat; at clipeum, tot ferrī terga, tot aerīs,
 quem pellis totiēns obeat circumdata taurī,
 vibrantī cuspis medium trānsverberat ictū
 lōrīcaequē morās et pectus perforat ingēns. 485
 ille rapit calidum frūstrā dē vulnere tēlum:
 ūnā eādemque viā sanguis animusque sequuntur.
 corruit in vulnus (sonitum super arma dedēre)
 et terram hostilem moriēns petit ōre cruentō.
 quem Turnus super adsistēns: 490
 ‘Arcades, haec’ inquit ‘memorēs mea dicta referte
 Evandrō: quālem meruit, Pallanta remittō.
 quisquis honōs tumulī, quidquid sōlāmen humanī est,
 largior. haud illi stābunt Aenēia parvō
 hospitia.’ et laevō pressit pede tālia fātus 495
 exanimem rapiēns immānia pondera baltei
 impressumque nefās: ūnā sub nocte jugālī
 caesa manus juvenum foedē thalamīque cruentī,
 quae Clonus Eurytidēs multō caelāverat aurō;
 quō nunc Turnus ovat spoliō gaudetque potitus. 500
 nescia mēns hominum fātī sortisque futūrae
 et servāre modum rēbus sublāta secundīs!
 Turnō tempus erit magnō cum optāverit ēmptum

intāctum Pallanta, et cum spolia ista diemque
 ōderit. at sociū multō gemitū lacrimisque 505
 impositum scūtō referunt Pallanta frequentēs.
 ō dolor atque decus magnum reditūre parentī,
 haec tē prīma diēs bellō dedit, haec eadem aufert,
 cum tamen ingentēs Rutulōrum linquis acervōs!
 Nec jam fāma malī tantī, sed certior auctor 510
 advolat Aenēae tenuī discrimine lētī
 esse suōs, tempus versīs succurrere Teucrīs.
 proxima quaeque metit gladiō lātumque per agmen
 ārdēns limitem agit ferrō, tē, Turne, superbum
 caede novā quaerēns. Pallās, Evander, in ipsīs 515
 omnia sunt oculīs, mēnsae quās advena prīmās
 tunc adiit, dextraeque datae. Sulmōne creatōs
 quattuor hīc juvenēs, totidem quōs ēducat Ufēns,
 vīventēs rapit, inferiās quōs immolet umbrīs
 captīvōque rogī perfundat sanguine flammās. 520
 inde Magō procul infēnsam contenderat hastam:
 ille āstū subit, at tremibunda supervolat hasta,
 et genua amplectēns effātur tālia supplex:
 ‘per patriōs mānēs et spēs surgentis Iūli
 tē precor, hanc animam servēs gnātōque patrique. 525
 est domus alta, jacent penitus dēfossa talenta

caelātī argentī, sunt aurī pondera factī
īfectīque mihī. nōn hīc victōria Teucrum
vertitur aut anima ūna dabit discrīmina tanta.’
dīxerat. Aenēās contrā cui tālia reddit: 530
‘argentī atque aurī memorās quae multa talenta
gnātīs parce tuīs. bellī commercia Turnus
sustulit ista prior jam tum Pallante perēptō.
hoc patris Anchīsae mānēs, hoc sentit Iūlus.’
sic fātus galeam laevā tenet atque reflexā 535
cervīce ōrantis capulō tenus applicat ēnsem.
nec procul Haemonidēs, Phoebī Triviaeque sacerdōs,
īfula cui sacrā redimībat tempora vittā,
tōtus conlūcēns veste atque īsignibus albīs.
quem congressus agit campō, lāpsūque superstāns 540
immolat ingentīque umbrā tegit, arma Serestus
lēcta refert umerīs tibi, rēx Grādīve, tropaeum.
Īnstant aciēs Volcānī stirpe creātus
Caeculus et veniēns Marsōrum montibus Umbrō.
Dardanidēs contrā furit: Ānxuris ēnse sinistram 545
et tōtum clipeī ferrō dējēcerat orbem
(dīxerat ille aliquid magnum vimque adfore verbō
crēdiderat, caelōque animum fortasse ferēbat
cānitiemque sibi et longōs prōmīserat annōs);

Tarquitus exsultāns contrā fulgentibus armīs, 550
 silvicolae Faunō Dryopē quem nymp̄ha creārat,
 obuius ārdentī sēsē obtulit. ille reductā
 lōricam clipeīque ingēns onus impedit hastā,
 tum caput ōrantis nēquiquam et multa parantis
 dicere dēturbat terrae, truncumque tepentem 555
 prōvolvēns super haec inimicō pectore fātur:
 ‘istīc nunc, metuende, jacē. nōn tē optima māter
 condet humī patriōque onerābit membra sepulcrō:
 ālitibus linq̄ere ferīs, aut gurgite mersum
 unda feret piscēsque impāstī vulnera lambent.’ 560
 prōtinus Antaeum et Lūcam, prīma agmina Turnī,
 persequitur, fortemque Numam fulvumque Camertem,
 magnanimō Volcente satum, dītissimus agrī
 quī fuit Ausonidum et tacitīs rēgnāvit Am̄yclīs.
 Aegaeōn quālis, centum cui bracchia dicunt 565
 centēnāsque manūs, quīnquāgintā ōribus ignem
 pectoribusque ārsisse, Jovis cum fulmina contrā
 tot paribus streperet clipeīs, tot stringeret ēnsēs:
 sīc tōtō Aenēās dēsaevit in aequore victor
 ut semel intepuit mucrō. quīn ecce Niphaei 570
 quadrijugēs in equōs adversaque pectora tendit.
 atque illi longē gradientem et dīra frementem

ut vidēre, metū versī retrōque ruentēs effunduntque ducem rapiuntque ad litora currūs. Intereā bijugīs infert sē Lūcagus albīs	575
in mediōs frāterque Liger; sed frāter habēnis flectit equōs, strictum rotat ācer Lūcagus ēsem. haud tulit Aenēās tantō fervōre furentēs; inruit adversāque ingēns appāruit hastā. cui Liger:	580
‘nōn Diomēdis equōs nec currum cernis Achilli aut Phrygiae campōs: nunc bellī finis et aevī hīs dabitur terrīs.’ vēsānō tālia lātē dicta volant Ligerī. sed nōn et Trōius hērōs dicta parat contrā, jaculum nam torquet in hostēs.	585
Lūcagus ut prōnus pendēns in verbera tēlō admonuit bijugōs, prōjectō dum pede laevō aptat sē pugnae, subit ōrās hasta per imās fulgentis clipeī, tum laevum perforat inguen; excussus currū moribundus volvitur arvīs.	590
quem pius Aenēās dictīs adfātur amārīs: ‘Lūcage, nūlla tuōs currūs fuga sēgnis equōrum prōdidit aut vānae vertēre ex hostibus umbrae: ipse rotīs saliēns juga dēseris.’ haec ita fātus arripuit bijugōs; frāter tendēbat inertēs	595

infēlix palmās currū dēlāpsus eōdem:

‘per tē, per quī tē tālem genuēre parentēs,

vir Trojāne, sine hanc animam et miserēre precantis.’

plūribus ōrantī Aenēās: ‘haud tālia dūdum

dicta dabās. morere et frātrem nē dēsere frāter.’

600

tum latebrās animae pectus mucrōne reclūdit.

tālia per campōs ēdēbat fūnera ductor

Dardanius torrentis aquae vel turbinis ātri

mōre furēns. tandem ērumpunt et castra relinquunt

Ascanius puer et nēquīquam obsessa iuventūs.

605

Jūnōnem intereā compellat Juppiter ultrō:

‘ō germāna mihi atque eadem grātissima conjūnx,

ut rēbāre, Venus (nec tē sententia fallit)

Trojānās sustentat opēs, nōn vīvida bellō

dextra virīs animusque ferōx patiēnsque pericli.’

610

cui Jūnō summissa: ‘quid, ō pulcherrime conjūnx,

sollicitās aegram et tua trīstia dicta timentem?

sī mihi, quae quondam fuerat quamque esse decēbat,

vīs in amōre foret, nōn hoc mihi namque negārēs,

omnipotēns, quīn et pugnae subdūcere Turnum

615

et Daunō possem incolumem servāre parentī.

nunc pereat Teucrīsque piō det sanguine poenās.

ille tamen nostrā dēdūcit orīgine nōmen

Pīlumnusque illī quārtus pater, et tua largā
 saepe manū multisque onerāvit limina dōnīs.’ 620
 cui rēx aetheriī breviter sic fātur Olympī:
 ‘sī mora praesentis lētī tempusque cadūcō
 orātur juvenī mēque hoc ita pōnere sentis,
 tolle fugā Turnum atque īstantibus ēripe fātis:
 hāctenus indulsisse vacat. sīn altior istīs 625
 sub precibus venia ūlla latet tōtumque movērī
 mūtārīve putās bellum, spēs pāscis inānēs.’
 et Jūnō adlacrimāns: ‘quid sī, quae vōce gravāris,
 mente darēs atque haec Turnō rata vīta manēret?
 nunc manet īsonthem gravis exitus, aut ego vērī 630
 vāna feror. quod ut ō potius formīdine falsā
 lūdar, et in melius tua, quī potes, ōrsa reflectās!’
 Haec ubi dicta dedit, caelō sē prōtinus altō
 mīsīt agēns hiemem nimbō succīncta per aurās,
 Īliacamque aciem et Laurentia castra petīvit. 635
 tum dea nūbe cavā tenuem sine vīribus umbram
 in faciem Aenēae (vīsū mīrābile mōnstrum)
 Dardaniīs ōrnat tēlīs, clipeumque jubāsque
 dīvīnī adsimulat capitis, dat inānia verba,
 dat sine mente sonum gressūsque effīngit euntis, 640
 morte obitā quālēs fāma est volitāre figurās

aut quae sōpītōs dēlūdunt somnia sēnsūs.
 at p̄imās laeta ante aciēs exsultat imāgō
 inrītātque virum tēlīs et vōce lacessit.
 īnstat cui Turnus strīdentemque ēminus hastam 645
 conicit; illa datō vertit vestīgia tergō.
 tum vērō Aenēān āversum ut cēdere Turnus
 crēdidit atque animō spem turbidus hausit inānem:
 ‘quō fugis, Aenēā? thalamōs nē dēsere pactōs;
 hāc dabitur dextrā tellūs quaesita per undās.’ 650
 tālia vōciferāns sequitur strictumque coruscāt
 mucrōnem, nec ferre videt sua gaudia ventōs.
 Forte ratis celsi conjūncta crepīdine saxī
 expositīs stābat scālīs et ponte parātō,
 quā rēx Clūsīnis advectus Osīnius ōris. 655
 hūc sēsē trepida Aenēae fugientis imāgō
 conicit in latebrās, nec Turnus sēgnior īnstat
 exsuperatque morās et pontēs trānsilit altōs.
 vix prōram attigerat, rumpit Sātūrnīa fūnem
 āvulsamque rapit revolūta per aequora nāvem. 660
 tum levis haud ultrā latebrās jam quaerit imāgō,
 sed sublīme volāns nūbī sē immiscuit ātrae,
 illum autem Aenēās absentem in proelia poscit;
 obvia multa virum dēmittit corpora mortī,

cum Turnum mediō intereā fert aequore turbō. 665
 respicit ignārus rērum ingrātusque salūtis
 et duplicēs cum vōce manūs ad sīdera tendit:
 ‘omnipotēns genitor, tantōn mē crīmine dignum
 dūxistī et tālēs voluistī expendere poenās?
 quō feror? unde abiī? quae mē fuga quemve redūcit? 670
 Laurentīsne iterum mūrōs aut castra vidēbō?
 quid manus illa virum, quī mē meaque arma secūtī?
 quōsne (nefās) omnēs īnfandā in morte reliquī
 et nunc pālantēs videō, gemitumque cadentum
 accipiō? quid agō? aut quae jam satis īma dehīscat 675
 terra mihi? vōs ō potius miserēscite, ventī;
 in rūpēs, in saxa (volēns vōs Turnus adōrō)
 ferte ratem saevīsq̄ue vadīs immittite syrtis,
 quō nec mē Rutulī nec cōnscia fāma sequātur.’
 haec memorāns animō nunc hūc, nunc fluctuat illūc, 680
 an sēsē mucrōne ob tantum dēdecus āmēns
 induat et crūdum per costās exigat ēnsem,
 flūctibus an jaciat mediīs et lītora nandō
 curva petat Teucrumque iterum sē reddat in arma.
 ter cōnātus utramque viam, ter maxima Jūnō 685
 continuit juvenemque animī miserāta repressit.
 lābitur alta secāns flūctūque aestūque secundō

et patris antiq̄uam Daunī dēfertur ad urbem.
 At Jovis intereā monitīs Mezentius ārdēns
 succēdit pugnae Teucrōsque invādit ovantēs. 690
 concurrunt Tyrrhēnae aciēs atque omnibus ūnī,
 ūnī odiisque virō tēlisque frequentibus īstant.
 ille (velut rūpēs vastum quae prōdit in aequor,
 obvia ventōrum furiīs expostaque pontō,
 vim cūctam atque minās perfert caelique marisque 695
 ipsa immōta manēns) prōlem Dolichāonis Hebrum
 sternit humī, cum quō Latagum Palmumque fugācem,
 sed Latagum saxō atque ingentī fragmine montis
 occupat ōs faciemque adversam, poplite Palmum
 succīsō volvī sēgnem sinit, armaque Lausō 700
 dōnat habēre umerīs et vertice figere cristās.
 nec nōn Euanthēn Phrygium Paridisque Mimanta
 aequālem comitemque, ūnā quem nocte Theānō
 in lūcem genitōre Amycō dedit et face praegnās
 Cissēis rēgīna Parin; Paris urbe paternā 705
 occubat, ignārūm Laurēns habet ōra Mimanta.
 ac velut ille canum morsū dē montibus altīs
 āctus aper, multōs Vesulus quem pīnifer annōs
 dēfendit multōsque palūs Laurentia silvā
 pāscit harundineā, postquam inter rētia ventum est, 710

substitit infremuitque ferōx et inhorruit armōs,
 nec cuiquam irāscī propiusve accēdere virtūs,
 sed jaculīs tūtisque procul clāmōribus instant;
 ille autem impavidus partēs cūctātur in omnēs
 dentibus infrendēns et tergō dēcutit hastās: 715
 haud aliter, jūstae quibus est Mezentius irae,
 nōn ullī est animus strictō concurrere ferrō,
 missilibus longē et vastō clāmōre lacessunt.
 Vēnerat antiqūis Corythī dē finibus Ācrōn,
 Grājus homō, infectōs linqūens profugus hymenaeōs. 720
 hunc ubi miscentem longē media agmina vīdit,
 purpureum pennīs et pactae conjugis ostrō,
 impāstus stabula alta leō ceu saepe peragrāns
 (suādet enim vēsāna famēs), sī forte fugācem
 cōspexit capream aut surgentem in cornua cervum, 725
 gaudet hiāns immāne comāsque arrēxit et haeret
 vīsceribus super incumbēns; lavit improba taeter
 ōra cruor
 sic ruit in dēnsōs alacer Mezentius hostēs.
 sternitur infēlix Ācrōn et calcibus ātram 730
 tundit humum expīrāns infrāctaque tēla cruentat.
 atque idem fugientem haud est dignātus Orōdēn
 sternere nec jactā caecum dare cuspide vulnus;

obuius adversōque occurrit sēque virō vir
 contulit, haud fūrtō melior sed fortibus armīs. 735
 tum super abjectum positō pede nīxus et hastā:
 ‘pars bellī haud temnenda, virī, jacet altus Orōdēs.’
 conclāmant socii laetum paeāna secūti;
 ille autem expīrāns: ‘nōn mē, quicumque es, inultō,
 victor, nec longum laetābere; tē quoque fāta 740
 prōspectant paria atque eadem mox arva tenēbis.’
 ad quem subrīdēns mixtā Mezentius irā:
 ‘nunc morere. ast dē mē dīvum pater atque hominum rēx
 viderit.’ hoc dicēns ēdūxit corpore tēlum.
 olli dūra quiēs oculōs et ferreus urget 745
 somnus, in aeternam clauduntur lūmina noctem.
 Caedicus Alcahoum obtruncat, Sacrātor Hydaspēn
 partheniumque Rapō et praedūrum vīribus Orsēn,
 Messāpus Cloniumque Lycāoniumque Erichaetēn,
 illum infrēnis equī lāpsū tellūre jacentem, 750
 hunc peditem. pedes et Lycius prōcesserat Āgis,
 quem tamen haud expers Valerus virtūtis avītae
 dēicit; at Thronium Salius Saliūque Nealcēs
 insignis jaculō et longē fallente sagittā.
 Jam gravis aequābat lūctūs et mūtua Māvors 755
 fūnera; caedēbant pariter pariterque ruēbant

victōrēs victīque, neque hīs fuga nōta neque illis.
 dī Jovis in tēctīs iram miserantur inānem
 ambōrum et tantōs mortālibus esse labōrēs;
 hinc Venus, hinc contrā spectat Sāturnia Jūnō. 760
 pallida Tisiphonē media inter mīlia saevit.
 At vērō ingentem quatiēns Mezentius hastam
 turbidus ingreditur campō. quam magnus Orīōn,
 cum pedes incēdit mediū per maxima Nērei
 stāgna viam scindēns, umerō superēminet undās, 765
 aut summīs referēns annōsam montibus ornum
 ingrediturque solō et caput inter nūbila condit,
 tālis sē vastīs infert Mezentius armīs.
 huic contrā Aenēās speculātus in agmine longō
 obvius ire parat. manet imperterritus ille 770
 hostem magnanimum opperiēns, et mōle suā stat;
 atque oculis spatium ēmēnsus quantum satis hastae:
 ‘dextra mihi deus et tēlum, quod missile librō,
 nunc adsint! voveō praedōnis corpore raptīs
 indūtum spoliis ipsum tē, Lause, tropaeum 775
 Aenēae.’ dixit, strīdentemque ēminus hastam
 jēcit. at illa volāns clipeō est excussa proculque
 ēgregium Antōrēn latus inter et īlia figit,
 Herculis Antōrēn comitem, quī missus ab Argīs

haeserat Evandrō atque Italā cōnsēderat urbe. 780
 sternitur infēlix aliēnō vulnere, caelumque
 aspicit et dulcēs moriēns reminiscitur Argos.
 tum pius Aenēās hastam jacit; illa per orbem
 aere cavum triplicī, per līnea terga tribusque
 trānsiit intextum taurīs opus, īmaque sēdit 785
 inguine, sed vīrēs haud pertulit. ōcius ēnsem
 Aenēās vīsō Tyrrhēnī sanguine laetus
 ēripit ā femine et trepidantī fervidus īstat.
 ingemuit cārī graviter genitōris amōre,
 ut vīdit, Lausus, lacrimaeque per ōra volūtae 790
 hīc mortis dūrae cāsum tuaque optima facta,
 sī qua fidem tantō est operī lātūra vetustās,
 nōn equidem nec tē, juvenis memorande, silēbō
 ille pedem referēns et inūtilis inque ligātus
 cēdēbat clipeōque inimicum hostile trahēbat. 795
 prōripuit juvenis sēsēque immiscuit armīs,
 jamque adsurgentis dextrā plāgamque ferentis
 Aenēae subiit mucrōnem ipsumque morandō
 sustinuit; sociū magnō clāmōre sequuntur,
 dum genitor nātī parmā prōtēctus abiret, 800
 tēlaque coniciunt perturbantque ēminus hostem
 missilibus. furit Aenēās tēctusque tenet sē.

ac velut effūsā sī quandō grandine nimbī
 praecipitant, omnis campīs diffūgit arātor
 omnis et agricola, et tūtā latet arce viātor 805
 aut amnis rīpīs aut altī fornice saxī,
 dum pluit in terrīs, ut possint sōle reductō
 exercēre diem: sīc obrutus undique tēlīs
 Aenēās nūbem bellī, dum dētonet omnis,
 sustinet et Lausum increpitat Lausōque minātur: 810
 ‘quō moritūre ruis majōraque vīribus audēs?
 fallit tē incautum pietās tua.’ nec minus ille
 exsultat dēmēns, saevae jamque altius irae
 Dardaniō surgunt ductōrī, extrēmaque Lausō
 Parcae fila legunt. validum namque exigit ēnsem 815
 per medium Aenēās juvenem tōtumque recondit;
 trānsiit et parmam mucrō, levia arma minācis,
 et tunicam mollī māter quam nēverat aurō,
 implēvitque sinum sanguis; tum vīta per aurās
 concessit maesta ad Mānēs corpusque reliquit. 820
 At vērō ut vultum vīdit morientis et ōra,
 ōra modīs Anchīsiadēs pallentia mīrīs,
 ingemuit graviter miserāns dextramque tetendit,
 et mentem patriae subiit pietātis imāgō.
 ‘quid tibi nunc, miserande puer, prō laudibus istīs, 825

quid pius Aenēās tantā dabit indole dignum?
 arma, quibus laetātus, habē tua; tēque parentum
 mānibus et cinerī, sī qua est ea cūra, remittō.
 hōc tamen infēlix miseram sōlābere mortem:
 Aenēae magnī dextrā cadis.’ increpat ultrō 830
 cūctantēs sociōs et terrā sublevat ipsum
 sanguine turpantem cōmptōs dē mōre capillōs.
 Intereā genitor Tiberīnī ad flūminis undam
 vulnera siccābat lymphīs corpusque levābat
 arboris acclinis truncō. procul aerea rāmīs 835
 dēpendet galea et prātō gravia arma quiēscunt.
 stant lectī circum juvenēs; ipse aeger anhēlāns
 colla fovet fūsus prōpexam in pectora barbam;
 multa super Lausō rogitat, multumque remittit
 quī revocent maestique ferant mandāta parentis. 840
 at Lausum sociī exanimem super arma ferēbant
 flentēs, ingentem atque ingentī vulnere victum.
 agnōvit longē gemitum praesāga malī mēns.
 cānitiem multō dēfōrmat pulvere et ambās
 ad caelum tendit palmās et corpore inhaeret. 845
 ‘tantane mē tenuit vīvendī, nāte, voluptās,
 ut prō mē hostili paterer succēdere dextrae,
 quem genuī? tuane haec genitor per vulnera servor

morte tuā vīvēns? heu, nunc miserō mihi dēmum
 exitium infēlix, nunc altē vulnus adāctum! 850
 idem ego, nāte, tuum maculāvī crīmine nōmen,
 pulsus ob invidiam soliō scēptrisque paternīs.
 dēbueram patriae poenās odiisque meōrum:
 omnēs per mortēs animam sontem ipse dedissem!
 nunc vīvō neque adhūc hominēs lūcemque relinquō. 855
 sed linquam.’ simul hoc dicēns attollit in aegrum
 sē femur et, quamquam vīs altō vulnere tardat,
 haud dējectus equum dūcī jubet. hoc decus illī,
 hoc sōlāmen erat, bellīs hōc victor abībat
 omnibus. adloquitur maerentem et tālibus infit: 860
 ‘Rhaebe, diū, rēs sī qua diū mortālibus ūlla est,
 vīximus. aut hodiē victor spolia illa cruentī
 et caput Aenēae referēs Lausique dolōrum
 ultor eris mēcum, aut, aperit sī nūlla viam vīs,
 occumbēs pariter; neque enim, fortissime, crēdō, 865
 jussa aliēna pati et dominōs dignābere Teucrōs.’
 dīxit, et exceptus tergō cōnsuēta locāvit
 membra manūsque ambās jaculis onerāvit acūtīs,
 aere caput fulgēns cristāque hirsūtus equīnā.
 sic cursum in mediōs rapidus dedit. aestuat ingēns 870
 ūnō in corde pudor mixtōque insānia lūctū.

et furiis agitatus amor et conscia virtus
 atque hic Aenean magna ter voce vocavit.
 Aeneas agnovit enim laetusque precatur:
 'sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo! 875
 incipias conferre manum.'
 tantum effatus et infesta subit obvius hasta.
 ille autem: 'quid me erepto, saevissime, nato
 terris? haec via sola fuit qua perdere posses:
 nec mortem horreremus nec divum parcimus ulli. 880
 desine, nam venio moriturus et haec tibi porto
 dona prius.' dixit, telumque intorsit in hostem;
 inde aliud super atque aliud figitque volatque
 ingenti gyro, sed sustinet aureus umbro.
 ter circum astantem laevos equitavit in orbem 885
 tela manu jaciens, ter secum Troius heros
 immanem aerato circumfert tegmine silvam.
 inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
 vellere, et urgetur pugna congressus iniqua,
 multa movens animo jam tandem erumpit et inter 890
 bellatoris equi cava tempora conicit hastam.
 tollit se arrectum quadripes et calcibus auris
 verberat, effusumque equitem super ipse secutus
 implicat ejectoque incumbit cernuus armis.

clāmōre incendunt caelum Trōesque Latīnīque. 895
 advolat Aenēās vāgīnāque ēripit ēnsem
 et super haec: ‘ubi nunc Mezentius ācer et illa
 effera vīs animī?’ contrā Tyrrhēnus, ut aurās
 suspiciēns hausit caelum mentemque recēpit:
 ‘hostis amāre, quid increpitās mortemque mināris? 900
 nūllum in caede nefās, nec sīc ad proelia vēnī,
 nec tēcum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
 ūnum hoc per sī qua est victīs venia hostibus ōrō:
 corpus humō patiāre tegī. sciō acerba meōrum
 circumstāre odia: hunc, ōrō, dēfende furōrem 905
 et mē cōsortem nātī concēde sepulcrō.’
 haec loquitur, jugulōque haud īncius accipit ēnsem
 undantīque animam diffundit in arma cruōre.

Aeneid Book 11

Ōceanum intereā surgēns Aurōra reliquit:
Aenēās, quamquam et sociīs dare tempus humanīs
praecipitant cūrae turbātaque fūnere mēns est,
vōta deum primō victor solvēbat Eōō.
ingentem quercum dēcīsīs undique rāmīs 5
cōstituit tumulō fulgentiaque induit arma,
Mezentī ducis exuviās, tibi magne tropaeum
bellipotēns; aptat rōrantēs sanguine cristās
tēlaque trunca virī, et bis sex thōrāca petītum
perfossumque locīs, clipeumque ex aere sinistrae 10
subligat atque ēnsem collō suspendit eburnum.
tum sociōs (namque omnis eum stīpāta tegēbat
turba ducum) sīc incipiēns hortātur ovariantēs:
‘maxima rēs effecta, virī; timor omnis abestō,
quod superest; haec sunt spolia et dē rēge superbō 15
prīmitiae manibusque meīs Mezentius hīc est.
nunc iter ad rēgem nōbīs mūrōsque Latīnōs.
arma parāte, animīs et spē praesūmite bellum,
nē qua mora ignārōs, ubi primum vellere signa
adnuerint superī pūbemque ēdūcere castrīs, 20

impediāt sēgnisve metū sententia tardet.
 intereā sociōs inhumātaque corpora terrae
 mandēmus, quī sōlus honōs Acheronte sub imō est.
 ite,' ait 'ēgregiās animās, quae sanguine nōbīs
 hanc patriam peperēre suō, decorāte suprēmīs 25
 mūneribus, maestamque Euandrī prīmus ad urbem
 mittātur Pallās, quem nōn virtūtis egentem
 abstulit ātra diēs et fūnere mersit acerbō.'
 Sic ait inlacrimāns, recipitque ad līmina gressum
 corpus ubi exanimī positum Pallantis Acoetēs 30
 servābat sēnior, quī Parrhasiō Euandrō
 armiger ante fuit, sed nōn fēlicibus aequē
 tum comes auspiciīs cārō datus ibat alumnō.
 circum omnis famulumque manus Trojānaque turba
 et maestum Īliades crīnem dē mōre solūtae. 35
 ut vērō Aenēās foribus sēsē intulit altīs
 ingentem gemitum tūnsīs ad sīdera tollunt
 pectoribus, maestōque immūgit rēgia lūctū.
 ipse caput niveī fultum Pallantis et ōra
 ut vidit lēvīque patēns in pectore vulnus 40
 cuspidis Ausoniae, lacrimīs ita fātur obortīs:
 'tēne,' inquit 'miserande puer, cum laeta venīret,
 invīdit Fortūna mihi, nē rēgna vidērēs

nostra neque ad sēdēs victor veherēre paternās?
 nōn haec Euandrō dē tē prōmissa parentī 45
 discēdēns dederam, cum mē complexus euntem
 mitteret in magnum imperium metuēnsque monēret
 ācrēs esse virōs, cum dūrā proelia gente.
 et nunc ille quidem spē multum captus inānī
 fors et vōta facit cumulatque altāria dōnīs, 50
 nōs juvenem exanimum et nīl jam caelestibus ūllīs
 dēbentem vānō maestī comitāmur honōre.
 infēlix, nātī fūnus crūdēle vidēbis!
 hī nostrī reditūs expectātique triumphī?
 haec mea magna fidēs? at nōn, Evandre, pudendīs 55
 vulneribus pulsum aspiciēs, nec sospite dirum
 optābis nātō fūnus pater. ei mihi quantum
 praesidium, Ausonia, et quantum tū perdis, Iūle!
 Haec ubi dēflēvit, tollī miserābile corpus
 imperat, et tōtō lēctōs ex agmine mittit 60
 mille virōs quī suprēmum comitentur honōrem
 intersintque patris lacrimīs, sōlācia lūctūs
 exigua ingentis, miserō sed dēbita patrī.
 haud sēgnēs aliī crātēs et molle feretrum
 arbutēis texunt virgīs et vīmine quernō 65
 exstrūctōsque torōs obtentū frondis inumbrant.

hīc juvenem agrestī sublimem strāmine pōnunt:
 quālem virgineō dēmessum pollice flōrem
 seu mollis violae seu languentis hyacinthī,
 cui neque fulgor adhūc nec dum sua fōrma recessit, 70
 nōn jam māter alit tellūs vīrisque ministrat.
 tum geminās vestēs aurōque ostrōque rigentēs
 extulit Aenēās, quās illī laeta labōrum
 ipsa suis quondam manibus Sīdōnia Dīdō
 fēcerat et tenuī tēlās discrēverat aurō. 75
 hārum ūnam juvenī suprēmum maestus honōrem
 induit ārsūrāsque comās obnūbit amictū,
 multaque praetereā Laurentis praemia pugnae
 aggerat et longō praedam jubet ōrdine dūcī;
 addit equōs et tēla quibus spoliāverat hostem. 80
 vīnserat et post terga manūs, quōs mitteret umbrīs
 īferiās, caesō sparsūrus sanguine flammās,
 indūtōsque jubet truncōs hostilibus armīs
 ipsōs ferre ducēs inimīcaque nōmina figī.
 dūcitur īnfēlix aevō cōnfectus Acoetēs, 85
 pectora nunc foedāns pugnīs, nunc unguibus ōra,
 sternitur et tōtō prōjectus corpore terrae;
 dūcunt et Rutulō perfūsōs sanguine currūs.
 post bellātor equus positīs īsignibus Aethōn

it lacrimāns guttisque ūmectat grandibus ōra. 90
 hastam aliū galeamque ferunt, nam cētera Turnus
 victor habet. tum maesta phalānx Teucricque sequuntur
 Tyrrhēnīque omnēs et versīs Arcades armīs.
 postquam omnis longē comitum praecesserat ōrdō,
 substitit Aenēās gemitūque haec addidit altō: 95
 ‘nōs aliās hinc ad lacrimās eadem horrida bellī
 fāta vocant: salvē aeternum mihi, maxime Pallā,
 aeternumque valē.’ nec plūra effātus ad altōs
 tendēbat mūrōs gressumque in castra ferēbat.
 Jamque ōrātōrēs aderant ex urbe Latīnā 100
 vēlātī rāmīs oleae veniamque rogantēs:
 corpora, per campōs ferrō quae fūsa jacēbant,
 redderet ac tumulō sineret succēdere terrae;
 nūllum cum victīs certāmen et aethere cassīs;
 parceret hospitibus quondam socerisque vocātīs. 105
 quōs bonus Aenēās haud aspernanda precantēs
 prōsequitur veniā et verbīs haec īsuper addit:
 ‘quaenam vōs tantō fortūna indigna, Latīnī,
 implicuit bellō, quī nōs fugiātis amīcōs?
 pācem mē exanimīs et Mārtis sorte perēemptis 110
 ōrātīs? equidem et vivīs concēdere vellem.
 nec vēnī, nisi fāta locum sēdemque dedissent,

nec bellum cum gente gerō; rēx nostra reliquit
 hospitia et Turnī potius sē crēdidit armīs.
 aequius huic Turnum fuerat sē oppōnere mortī. 115
 sī bellum finīre manū, sī pellere Teucrōs
 apparat, hīs mēcum decuit concurrere tēlis:
 vixet cui vītā deus aut sua dextra dedisset.
 nunc īte et miserīs suppōnite cīvibus ignem.
 dīxerat Aenēās. illī obstipuēre silentēs 120
 conversīque oculōs inter sē atque ōra tenēbant.
 Tum senior semperque odiīs et crīmine Drancēs
 infēnsus juvenī Turnō sīc ōre vicissim
 ōrsa refert: ‘ō fāma ingēns, ingentior armīs,
 vir Trojāne, quibus caelō tē laudibus aequem? 125
 jūstitiaene prius mīrer bellīne labōrum?
 nōs vērō haec patriam grātī referēmus ad urbem
 et tē, sī qua viam dederit Fortūna, Latīnō
 jungēmus rēgī. quaerat sibi foedera Turnus.
 quīn et fātālēs mūrōrum attollere mōlēs 130
 saxaque subvectāre umerīs Trojāna iuvābit.
 dīxerat haec ūnōque omnēs eadem ōre fremēbant.
 bis sēnōs pepigēre diēs, et pāce sequestra
 per silvās Teucrī mixtīque impūne Latīnī
 errāvēre jugīs. ferrō sonat alta bipennī 135

fraxinus, ēvertunt actās ad sīdera pīnūs,
 rōbora nec cuneīs et olentem scindere cedrum
 nec plaustrīs cessant vectāre gementibus ornōs.
 Et jam Fāma volāns, tantī praeuñtia lūctūs,
 Evandrum Evandrique domōs et moenia replet, 140
 quae modo victōrem Latiō Pallanta ferēbat.
 Arcades ad portās ruere et dē mōre vetustō
 fūnereās rapuēre facēs; lūcet via longō
 ōrdine flammārum et lātē discriminat agrōs.
 contrā turba Phrygum veniēns plangentia jungit 145
 agmina. quae postquam mātres succēdere tēctīs
 vidērunt, maestam incendunt clāmōribus urbem.
 at nōn Evandrum potis est vīs ūlla tenēre,
 sed venit in mediōs. feretrō Pallante repostō
 prōcubuit super atque haeret lacrimānsque gemēnsque, 150
 et via vix tandem vōcī laxāta dolōre est:
 ‘nōn haec, ō Pallā, dederās prōmissa parentī,
 cautius ut saevō vellēs tē crēdere Mārtī.
 haud ignārus eram quantum nova glōria in armīs
 et praedulce decus prīmō certāmine posset. 155
 prīmitiae juvenis miserae bellique propinquī
 dūra rudimenta, et nullī exaudīta deōrum
 vōta precēsque meae! tūque, ō sānctissima conjūnx,

fēlīx morte tuā neque in hunc servāta dolōrem!
 contrā ego vīvendō vīcī mea fāta, superstes 160
 restārem ut genitor. Trōum socia arma secūtum
 obruerent Rutulī tēlis! animam ipse dedissem
 atque haec pompa domum mē, nōn Pallanta, referret!
 nec vōs arguerim, Teucrī, nec foedera nec quās
 jūnximus hospitiō dextrās: sors ista senectae 165
 dēbita erat nostrae. quod sī immātūra manēbat
 mors gnātum, caesis Volscōrum milibus ante
 dūcentem in Latium Teucrōs cecidisse iuvābit.
 quīn ego nōn aliō digner tē fūnere, Pallā,
 quam pius Aenēās et quam magnī Phryges et quam 170
 Tyrrhēnique ducēs, Tyrrhēnum exercitus omnis.
 magna tropaea ferunt quōs dat tua dextera lētō;
 tū quoque nunc stārēs immānis truncus in armīs,
 esset pār aetās et idem sī rōbur ab annīs,
 Turne. sed infēlīx Teucrōs quid dēmoror armīs? 175
 vādite et haec memorēs rēgī mandāta referte:
 quod vītam moror invīsam Pallante perēptō
 dextera causa tua est, Turnum gnātōque patrīque
 quam dēbere vidēs. meritīs vacat hic tibi sōlus
 fortunaeque locus. nōn vītae gaudia quaerō, 180
 nec fās, sed gnātō mānēs perferre sub imōs.’

Aurōra intereā miserīs mortālibus almam
 extulerat lūcem referēns opera atque labōrēs:
 jam pater Aenēās, jam curvō in litore Tarchōn
 cōstituēre pyrās. hūc corpora quisque suōrum 185
 mōre tulēre patrum, subjectisque ignibus ātrīs
 conditur in tenebrās altum cāligine caelum.
 ter circum accēnsōs cīnctī fulgentibus armīs
 dēcurrēre rogōs, ter maestum fūneris ignem
 lūstrāvēre in equīs ululātisque ōre dedēre. 190
 spargitur et tellūs lacrimīs, sparguntur et arma,
 it caelō clāmorque virum clangorque tubārum.
 hīc aliī spolia occisis dērepta Latīnīs
 coniciunt ignī, galeās ēnsisque decōrōs
 frēnaque ferventisque rotās; pars mūnera nōta, 195
 ipsōrum clipeōs et nōn fēlicia tēla.
 multa boum circā mactantur corpora Mortī,
 saetigerōsque suēs raptāsque ex omnibus agrīs
 in flammam jugulant pecudēs. tum litore tōtō
 ārdentēs spectant sociōs sēmustaque servant 200
 busta, neque āvellī possunt, nox ūmida dōnec
 invertit caelum stēllis ārdentibus aptum.
 Nec minus et miserī diversā in parte Latīnī
 innumerās strūxēre pyrās, et corpora partim

multa virum terrae infodiunt, aevectaque partim 205
 finitimōs tollunt in agrōs urbīque remittunt.
 cētera cōnfūsaēque ingentem caedis acervum
 nec numerō nec honōre cremant; tunc undique vastī
 certātīm crēbris conlūcent ignibus agrī.
 tertia lūx gelidam caelō dīmōverat umbram: 210
 maerentēs altum cinerem et cōnfūsa ruēbant
 ossa focis tepidōque onerābant aggere terrae.
 jam vērō in tēctīs, praedīvitis urbe Latīnī,
 praecipuus fragor et longī pars maxima lūctūs.
 hīc mātṛēs miseraeque nurūs, hīc cāra sorōrum 215
 pectora maerentum puerīque parentibus orbī
 dīrum exsecrantur bellum Turnīque hymenaeōs;
 ipsum armīs ipsumque jubent dēcernere ferrō,
 quī rēgnum Ītalīae et pṛīmōs sibi poscat honōrēs.
 ingravat haec saevus Drancēs solumque vocārī 220
 testātur, solum poscī in certāmina Turnum.
 multa simul contrā variīs sententia dictīs
 prō Turnō, et magnum rēgīnae nōmen obumbrat,
 multa virum meritis sustentat fāma tropaeīs.
 Hōs inter mōtūs, mediō in flagrante tumultū, 225
 ecce super maestī magnā Diomēdis ab urbe
 lēgātī respōnsa ferunt: nihil omnibus āctum

tantōrum impēnsīs operum, nīl dōna neque aurum
 nec magnās valuisse precēs, alia arma Latīnīs
 quaerenda, aut pācem Trojānō ab rēge petendum. 230
 dēficit ingentī lūctū rēx ipse Latīnus:
 fātālem Aenēān manifēstō nūmine ferrī
 admonet īra deum tumulique ante ōra recentēs.
 ergō concilium magnum primōsque suōrum
 imperiō accitōs alta intrā limina cōgit. 235
 ollī convēnere fluuntque ad rēgia plēnīs
 tēcta viīs. sedet in mediīs et maximus aevō
 et primus scēptrīs haud laetā fronte Latīnus.
 atque hīc lēgātōs Aetōlā ex urbe remissōs
 quae referant fārī jubet, et respōnsa reposcit 240
 ōrdine cūncta suō. tum facta silentia linguīs,
 et Venulus dictō pārēns ita fārier īnfit:
 ‘Vīdimus, ō civēs, Diomēdem Argīvaque castra,
 atque iter ēmēnsī cāsūs superāvīmus omnēs,
 contigimusque manum quā concidit Īlia tellūs. 245
 ille urbem Argyripam patriae cognōmine gentis
 victor Gargānī condēbat Īāpygis agrīs.
 postquam introgressī et cōram data cōpia fandī,
 mūnera praeferimus, nōmen patriamque docēmus,
 quī bellum intulerint, quae causa attrāxerit Arpōs. 250

auditis ille haec placidō sic reddidit ōre:
 “ō fortunātae gentēs, Sāturnia rēgna,
 antiqūi Ausoniī, quae vōs fortūna quiētōs
 sollicitat suādetque ignōta lacessere bella?
 quicumque Īliacōs ferrō violāvimus agrōs 255
 (mittō ea quae mūrīs bellandō exhausta sub altīs,
 quōs Simois premat ille virōs) īnfanda per orbem
 supplicia et scelerum poenās expendimus omnēs,
 vel Priamō miseranda manus; scit trīste Minervae
 sidus et Euboicae cautēs ultorque Caphēreus. 260
 militiā ex illā dīversum ad litus abācti
 Atridēs Prōtei Menelāus adusque columnās
 exsulat, Aetnaeōs vīdit Cŷclōpas Ulixēs.
 rēgna Neoptolemī referam versōsque penātēs
 Īdomenei? Libycōne habitantēs litore Locrōs? 265
 ipse Mycēnaeus magnōrum ductor Achīvum
 conjugis īfandae prīma inter limina dextrā
 oppetiit, dēvictam Asiam subsēdit adulter.
 invīdisse deōs, patriis ut redditus ārīs
 conjugium optātum et pulchram Calydōna vidērem? 270
 nunc etiam horribilī vīsū portenta sequuntur
 et socii āmissi petiērunt aethera pennīs
 flūminibusque vagantur avēs (heu, dīra meōrum

supplicia!) et scopulōs lacrimōsīs vōcibus implent.
 haec adeō ex illō mihi jam spēranda fuērunt 275
 tempore cum ferrō caelestia corpora dēmēns
 appetiī et Veneris violāvī vulnere dextram.
 nē vērō, nē mē ad tālēs impellite pugnās.
 nec mihi cum Teucrīs ūllum post ēruta bellum
 Pergama nec veterum memini laetorve malōrum. 280
 mūnera quae patriīs ad mē portātis ab ōris
 vertite ad Aenēān. stetimus tēla aspera contrā
 contulimusque manūs: expertō crēdite quantus
 in clipeum adsurgat, quō turbine torqueat hastam.
 sī duo praetereā tālēs Īdaea tulisset 285
 terra virōs, ultrō Īnachiās vēnisset ad urbēs
 Dardanus, et versīs lūgēret Graecia fātīs.
 quidquid apud dūrae cessātum est moenia Trojae,
 Hectoris Aenēaeque manū victōria Grājum
 haesit et in decimum vestīgia rettulit annum. 290
 ambō animīs, ambō īsignēs praestantibus armīs,
 hic pietāte prior. coeant in foedera dextrae,
 quā datur; ast armīs concurrant arma cavēte.”
 et respōnsa simul quae sint, rēx optime, rēgis
 audistī et quae sit magnō sententia bellō.’ 295
 Vix ea lēgātī, variusque per ōra cucurrit

Ausonidum turbāta fremor, ceu saxa morantur
 cum rapidōs amnēs, fit clausō gurgite murmur
 vīcīnaeque fremunt rīpae crepitantibus undīs.
 ut prīmum plācātī animī et trepida ōra quiērunt, 300
 praefātus divōs soliō rēx īnfit ab altō:
 ‘Ante equidem summā dē rē statuisse, Latīnī,
 et vellem et fuerat melius, nōn tempore tālī
 cōgere concilium, cum mūrōs adsidet hostis.
 bellum importūnum, cīvēs, cum gente deōrum 305
 invictīsque virīs gerimus, quōs nūlla fatīgant
 proelia nec victī possunt absistere ferrō.
 spem sī quam ascītīs Aetōlum habuistis in armīs,
 pōnite. spēs sibi quisque; sed haec quam angusta vidētis.
 cētera quā rērum jaceant perculsa ruīnā, 310
 ante oculōs interque manūs sunt omnia vestrās.
 nec quemquam incūsō: potuit quae plūrima virtūs
 esse, fuit; tōtō certātum est corpore rēgnī.
 nunc adeō quae sit dubiae sententia mentī,
 expediam et paucīs (animōs adhibēte) docēbō. 315
 est antiquus ager Tuscō mihi proximus amnī,
 longus in occāsum, finēs super usque Sicānōs;
 Auruncī Rutulique serunt, et vōmere dūrōs
 exercent collēs atque hōrum asperrima pāscunt.

haec omnis regiō et celsī plaga pīnea montis 320
 cēdat amīcītae Teucrōrum, et foederis aequas
 dicāmus lēgēs sociōsque in rēgna vocēmus:
 cōnsīdant, sī tantus amor, et moenia condant.
 sīn aliōs finēs aliamque capessere gentem
 est animus possuntque solō dēcēdere nostrō, 325
 bis dēnās Italō texāmus rōbore nāvēs;
 seu plūrēs complēre valent, jacet omnis ad undam
 māteriēs: ipsī numerumque modumque carīnīs
 praecipiant, nōs aera, manūs, nāvālia dēmus.
 praetereā, quī dicta ferant et foedera firment 330
 centum ōrātōrēs primā dē gente Latīnōs
 ire placet pācisque manū praetendere rāmōs,
 mūnera portantēs aurīque eborisque talenta
 et sellam rēgnī trabeamque insignia nostrī.
 cōsulite in medium et rēbus succurrite fessīs.’ 335
 Tum Drancēs īdem īnfēsus, quem glōria Turnī
 oblīquā invidiā stimulisque agitābat amārīs,
 largus opum et linguā melior, sed frīgida bellō
 dextera, cōnsiliīs habitus nōn futilis auctor,
 sēditione potēns (genus huic māterna superbum 340
 nōbilitās dabat, incertum dē patre ferēbat),
 surgit et hīs onerat dictīs atque aggerat īrās:

'rem nūllī obscūram nostrae nec vōcis egentem
 cōnsulis, ō bone rēx: cūctī sē scīre fatentur
 quid fortūna ferat populī, sed dicere mussant. 345
 det libertātem fandī flātūsque remittat,
 cujus ob auspicium īfaustum mōrēsque sinistrōs
 (dīcam equidem, licet arma mihi mortemque minētur)
 lūmina tot cecidisse ducum tōtamque vidēmus
 cōnsēdisse urbem lūctū, dum Trōia temptat 350
 castra fugae fidēns et caelum territat armīs.
 ūnum etiam dōnīs istīs, quae plūrima mittī
 Dardanidis dīcīque jubēs, ūnum, optime rēgum,
 adiciās, nec tē ūllius violentia vincat
 quīn nātam ēgregiō generō dignisque hymenaeīs 355
 dēs pater, et pācem hanc aeternō foedere jungās.
 quod si tantus habet mentēs et pectora terror,
 ipsum obtestēmur veniamque ōrēmus ab ipsō:
 cēdat, jūs proprium rēgī patriaeque remittat.
 quid miserōs totiēns in aperta perīcula cīvēs 360
 prōicis, ō Latiō caput hōrum et causa malōrum?
 nūlla salūs bellō, pācem tē poscimus omnēs,
 Turne, simul pācis sōlum inviolābile pignus.
 prīmus ego, invisum quem tū tibi fingis (et esse
 nīl moror), ēn supplex veniō. miserēre tuōrum, 365

pōne animōs et pulsus abī. sat fūnera fūsi
 vidimus ingentēs et dēsōlāvimus agrōs.
 aut, sī fāma movet, sī tantum pectore rōbur
 concipis et sī adeō dōtālis rēgia cordī est,
 audē atque adversum fidēns fer pectus in hostem. 370
 scīlicet ut Turnō contingat rēgia conjūnx,
 nōs animae vīlēs, inhumāta inflētaque turba,
 sternāmur campīs. etiam tū, sī qua tibi vīs,
 sī patrii quid Mārtis habēs, illum aspice contrā
 quī vocat.’ 375
 Tālibus exārsit dictīs violentia Turnī.
 dat gemitum rumpitque hās imō pectore vōcēs:
 ‘larga quidem semper, Drancē, tibi cōpia fandi
 tum cum bella manūs poscunt, patribusque vocātīs
 p̄rimus ades. sed nōn replenda est cūria verbīs, 380
 quae tūtō tibi magna volant, dum distinet hostem
 agger mūrōrum nec inundant sanguine fossae.
 proinde tonā ēloquiō (solitum tibi) mēque timōris
 argue tū, Drancē, quandō tot strāgis acervōs
 Teucrōrum tua dextra dedit, passimque tropaeīs 385
 insignīs agrōs. possit quid vīvida virtūs
 experiāre licet, nec longē scīlicet hostēs
 quaerendī nōbīs; circumstant undique mūrōs.

īmus in adversōs quid cessās? an tibi Māvors
 ventōsā in linguā pedibusque fugācibus istīs 390
 semper erit?
 pulsus ego? aut quisquam meritō, foedissime, pulsum
 arguet, Īliacō tumidum quī crēscere Thybrim
 sanguine et Euandrī tōtam cum stirpe vidēbit
 prōcubuisse domum atque exūtōs Arcadas armīs? 395
 haud ita mē expertī Bitiās et Pandarus ingēns
 et quōs mille diē victor sub Tartara mīsi,
 inclūsus mūrīs hostīlique aggere saeptus.
 nūlla salūs bellō? capiti cane tālia, dēmēns,
 Dardaniō rēbusque tuīs. proinde omnia magnō 400
 nē cessā turbāre metū atque extollere vīrēs
 gentis bis victae, contrā premere arma Latīni.
 nunc et Myrmidonum procerēs Phrygia arma tremēscunt,
 nunc et Tȳdīdēs et Lārisaeus Achillēs,
 amnis et Hadriacās retrō fugit Aufidus undās. 405
 vel cum sē pavidum contrā mea jūrgia fingit,
 artificis scelus, et formīdine crīmen acerbat.
 numquam animam tālem dextrā hāc (absiste movērī)
 āmittēs: habitet tēcum et sit pectore in istō.
 nunc ad tē et tua magna, pater, cōnsulta revertor. 410
 sī nūllam nostrīs ultrā spem pōnis in armīs,

sī tam dēsertī sumus et semel agmine versō
 funditus occidimus neque habet Fortūna regressum,
 ōrēmus pācem et dextrās tendāmus inertēs.
 quamquam ō sī solitae quicquam virtūtis adesses! 415
 ille mihi ante aliōs fortunātusque labōrum
 ēgregiusque animī, quī, nē quid tāle vidēret,
 prōcubuit moriēns et humum semel ōre momordit.
 sīn et opēs nōbīs et adhūc intācta iuventūs
 auxiliōque urbēs Italiae populique supersunt, 420
 sīn et Trojānīs cum multō glōria vēnit
 sanguine (sunt illis sua fūnera, pārque per omnēs
 tempestās), cūr indecorēs in limine primō
 dēficimus? cūr ante tubam tremor occupat artūs?
 multa diēs variīque labor mūtābilis aevī 425
 rettulit in melius, multōs alterna revīsēns
 lūsit et in solidō rūsus Fortūna locāvit.
 nōn erit auxiliō nōbīs Aetōlus et Arpī:
 at Messāpus erit fēlixque Tolumnius et quōs
 tot populī mīsere ducēs, nec parva sequētur 430
 glōria dēlēctōs Latiō et Laurentibus agrīs.
 est et Volscōrum ēgregiā dē gente Camilla
 agmen agēns equitum et flōrentēs aere catervās.
 quod sī mē solum Teucrī in certāmina poscunt

idque placet tantumque bonīs commūnibus obstō, 435
 nōn adeō hās exōsa manus Victōria fūgit
 ut tantā quicquam prō spē temptāre recūsem.
 ībō animīs contrā, vel magnum praestet Achillem
 factaque Volcānī manibus paria induat arma
 ille licet. vōbīs animam hanc socerōque Latīnō 440
 Turnus ego, haud ūllī veterum virtūte secundus,
 dēvōvī. solum Aenēās vocat? et vocet ōrō;
 nec Drancēs potius, sive est haec ira deōrum,
 morte luat, sive est virtūs et glōria, tollat.
 Illī haec inter sē dubiis dē rēbus agēbant 445
 certantēs: castra Aenēās aciemque movēbat.
 nūntius ingentī per rēgia tēcta tumultū
 ecce ruit magnīsque urbem terrōribus implet:
 īstructōs aciē Tiberīnō ā flūmine Teucrōs
 Tyrrhēnamque manum tōtīs dēscendere campīs. 450
 extemplō turbātī animī concussaue vulgī
 pectora et arrēctae stimulis haud mollibus irae.
 arma manū trepidī poscunt, fremit arma iuventūs,
 flent maestī mussantque patrēs. hīc undique clāmor
 dissēnsū variō magnus sē tollit in aurās, 455
 haud secus atque altō in lūcō cum forte catervae
 cōnsēdēre avium, piscōsōve amne Padūsae

dant sonitum raucī per stāgna loquācia cyncī.
 ‘immō,’ ait ‘ō cīvēs,’ arreptō tempore Turnus,
 ‘cōgite concilium et pācem laudāte sedentēs; 460
 illi armīs in rēgna ruunt.’ nec plūra locūtus
 corripuit sēsē et tēctis citus extulit altīs.
 ‘tū, Voluse, armārī Volscōrum ēdīce manipulis,
 dūc’ ait ‘et Rutulōs. equitem Messāpus in armīs,
 et cum frātre Corās lātīs diffundite campīs. 465
 pars aditūs urbis firment turrisque capessant;
 cētera, quā jussō, mēcum manus īferat arma.’
 Īlicet in mūrōs tōtā discurritur urbe.
 concilium ipse pater et magna incepta Latīnus
 dēserit ac tristī turbātus tempore differt, 470
 multaue sē incūsāt quī nōn accēperit ultrō
 Dardanium Aenēān generumque asciverit urbī.
 praefodiunt aliī portās aut saxa sudēsque
 subvectant. bellō dat signum rauca cruentum
 bŭcina. tum mūrōs variā cīnxēre corōnā 475
 mātṛōnae puerīque, vocat labor ultimus omnēs.
 nec nōn ad templum summāsque ad Palladis arcēs
 subvehitur magnā mātrum rēgīna catervā
 dōna ferēns, juxtāque comes Lāvīnia virgō,
 causa malī tantī, oculōs dējecta decōrōs. 480

succēdunt matrēs et templum tūre vapōrant
et maestās altō fundunt dē līmine vōcēs:
‘armipotēns, praeses bellī, Tritōnia virgō,
frange manū tēlum Phrygīū praedōnis, et ipsum
prōnum sterne solō portisque effunde sub altis.’ 485
cingitur ipse furēns certātīm in proelia Turnus.
jamque adeō rutilum thōrāca indūtus aēnīs
horrēbat squāmīs sūrāsque inclūserat aurō,
tempora nūdus adhūc, laterique accīnserat ēnsem,
fulgēbatque altā dēcurrēns aureus arce 490
exsultatque animīs et spē jam praecipit hostem:
quālis ubi abruptīs fūgit praesēpia vinclīs
tandem liber equus, campōque potītus apertō
aut ille in pāstūs armentaue tendit equārūm
aut adsuētus aquae perfundi flūmine nōtō 495
ēmicat, arrēctīsque fremit cervīcibus altē
luxuriāns lūduntque jubae per colla, per armōs.
Obvia cui Volscōrum aciē comitante Camilla
occurrit portisque ab equō rēgīna sub ipsīs
dēsiluit, quam tōta cohors imitāta relictīs 500
ad terram dēflūxit equīs; tum tālia fātur:
‘Turne, suī meritō sī qua est fidūcia fortī,
audeō et Aeneadum prōmittō occurrere turmae

sōlaque Tyrrhēnōs equitēs ire obvia contrā.
 mē sine prīma manū temptāre perīcula bellī, 505
 tū pedes ad mūrōs subsiste et moenia servā.
 Turnus ad haec oculōs horrendā in virgine fixus:
 ‘ō decus Ītalīae virgō, quās dicere grātēs
 quāsvē referre parem? sed nunc, est omnia quandō
 iste animus suprā, mēcum partīre labōrem. 510
 Aenēās, ut fāma fidem missīque reportant
 explōrātōrēs, equitum levia improbus arma
 praemisit, quaterent campōs; ipse ardua montis
 per dēserta jugō superāns adventat ad urbem.
 fūrta parō bellī convexō in trāmite silvae, 515
 ut biviās armātō obsīdam mīlite faucēs.
 tū Tyrrhēnum equitem conlātīs excipe signīs;
 tēcum ācer Messāpus erit turmaeque Latīnae
 Tiburtīque manūs, ducis et tū concipe cūram.’
 sīc ait, et paribus Messāpum in proelia dictīs 520
 hortātur sociōsque ducēs et pergīt in hostem.
 Est curvō ānfrāctū vallēs, accommoda fraudī
 armōrumque dolīs, quam dēnsīs frondibus ātrum
 urget utrimque latus, tenuis quō sēmita dūcīt
 angustaeque ferunt faucēs aditūsque malignī. 525
 hanc super in speculīs summōque in vertice montis

plānitiēs ignōta jacet tūtīque receptūs,
 seu dextrā laevāque velīs occurrere pugnae
 sive īnstāre jugīs et grandia volvere saxa.
 hūc juvenis nōtā fertur regiōne viārum 530
 arripuitque locum et silvīs īnsēdit iniquīs.
 Vēlōcem intereā superīs in sēdibus Ōpim,
 ūnam ex virginibus sociīs sacrāque catervā,
 compellābat et hās tristēs Lātōnia vōcēs
 ōre dabat: ‘graditur bellum ad crūdēle Camilla, 535
 ō virgō, et nostrīs nēquīquam cingitur armīs,
 cāra mihi ante aliās. neque enim novus iste Diānae
 vēnit amor subitāque animum dulcēdine mōvit.
 pulsus ob invidiam rēgnō vīrisque superbās
 Prīvernō antiqūā Metabus cum excēderet urbe, 540
 īfantem fugiēns media inter proelia belli
 sustulit exsiliō comitem, mātrisque vocāvit
 nōmine Casmillae mūtātā parte Camillam.
 ipse sinū prae sē portāns juga longa petēbat
 sōlōrum nemorum: tēla undique saeva premēbant 545
 et circumfūsō volitābant milite Volscī.
 ecce fugae mediō summīs Amasēnus abundāns
 spūmābat ripīs, tantus sē nūbibus imber
 rūperat. ille innāre parāns īfantis amōre

tardātur cārōque onerī timet. omnia sēcum 550
 versantī subitō vix haec sententia sēdit:
 tēlum immāne manū validā quod forte gerēbat
 bellātor, solidum nōdis et rōbore coctō,
 huic nātam librō et silvestrī sūbere clausam
 implicat atque habilem mediae circumligat hastae; 555
 quam dextrā ingentī librāns ita ad aethera fātur:
 “alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Lātōnia virgō,
 ipse pater famulam voveō; tua prīma per aurās
 tēla tenēns supplex hostem fugit. accipe, testor,
 dīva tuam, quae nunc dubiīs committitur aurīs.” 560
 dixit, et adductō contortum hostile lacertō
 immittit: sonuēre undae, rapidum super amnem
 infelīx fugit in jaculō stridente Camilla.
 at Metabus magnā propius jam urgente catervā
 dat sēsē fluviō, atque hastam cum virgine victor 565
 grāmineō, dōnum Triviae, dē caespite vellit.
 nōn illum tēctīs ūllae, nōn moenibus urbēs
 accēpēre (neque ipse manūs feritāte dedisset),
 pāstōrum et sōlis exēgit montibus aevum.
 hīc nātam in dūmīs interque horrentia lustra 570
 armentālis equae mammīs et lacte ferīnō
 nūtrībat tenerīs immulgēns ūbera labrīs.

utque pedum primis infans vestigia plantis institerat, jaculo palmam armavit acuto spiculaque ex umero parvae suspendit et arcum.	575
pro crinali auro, pro longae tegmine pallae tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent. tela manu jam tum tenera puerilia torsit et fundam tereti circum caput aegit habena	
Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem. multae illum frustrata Tyrrhena per oppida matres optavere nurum; sola contenta Diana aeternum telorum et virginitatis amorem intemerata colit. vellem haud correpta fuisset militia tali conata lacessere Teucros:	580
cara mihi comitumque foret nunc una meorum. verum age, quandoquidem fatiis urgetur acerbis, labere, nympha, polo finisque invise Latinos, tristis ubi infausto committitur omine pugna.	585
haec cape et ultricem pharetra deprime sagittam: hac, quicumque sacrum violarit vulnere corpus, Tros Italusque, mihi pariter det sanguine poenas. post ego nube cavam miserandae corpus et arma inspoliata feram tumulo patriaeque repenam.	590
dixit, at illa levis caeli delapsa per auras	595

insonuit nigrō circumdata turbine corpus.
 At manus intereā mūris Trojāna propinquat,
 Etrūscīque ducēs equitumque exercitus omnis
 compositī numerō in turmās. fremit aequore tōtō
 insultāns sonipēs et pressis pugnat habēnis 600
 hūc conversus et hūc; tum lātē ferreus hastīs
 horret ager campīque armīs sublimibus ārdent.
 nec nōn Messāpus contrā celerēsque Latīnī
 et cum frātre Corās et virginis āla Camillae
 adversī campō appārent, hastāsque reductīs 605
 prōtendunt longē dextrīs et spīcula vibrant,
 adventusque virum fremitusque ārdēscit equōrum.
 jamque intrā jactum tēli prōgressus uterque
 substiterat: subitō ērumpunt clāmōre furentisque
 exhortantur equōs, fundunt simul undique tēla 610
 crēbra nivis rītū, caelumque obtexitur umbrā.
 continuō adversīs Tyrrhēnus et ācer Aconteus
 cōnīxī incurrunt hastīs primīque ruīnam
 dant sonitū ingentī perfrāctaque quadripedantum
 pectora pectoribus rumpunt; excussus Aconteus 615
 fulminis in mōrem aut tormentō ponderis āctī
 praecipitat longē et vītā dispergit in aurās.
 Extemplō turbātae aciēs, versīque Latīnī

reiciunt parmās et equōs ad moenia vertunt;
 Trōes agunt, princeps turmās indūcit Asilās. 620
 jamque propinquābant portīs rūsusque Latīnī
 clāmōrem tollunt et mollia colla reflectunt;
 hī fugiunt penitusque datīs referuntur habēnīs.
 quālis ubi alternō prōcurrēns gurgite pontus
 nunc ruit ad terram scopulōsque superjacet undā 625
 spūmeus extrēmamque sinū perfundit harēnam,
 nunc rapidus retrō atque aestū revolūta resorbēns
 saxa fugit litusque vadō lābente relinquit:
 bis Tuscī Rutulōs ēgēre ad moenia versōs,
 bis rejectī armīs respectant terga tegentēs. 630
 tertia sed postquam congressī in proelia tōtās
 implicuēre inter sē aciēs lēgitque virum vir,
 tum vērō et gemitūs morientum et sanguine in altō
 armaque corporaque et permixtī caede virōrum
 sēmjanimēs volvuntur equī, pugna aspera surgit. 635
 Orsilochus Remulī, quandō ipsum horrēbat adīre,
 hastam intorsit equō ferrumque sub aure reliquit;
 quō sonipēs ictū furit arduus altaque jactat
 vulneris impatiēns arrēctō pectore crūra,
 volvitur ille excussus humī. Cātillus Iollān 640
 ingentemque animīs, ingentem corpore et armīs

dēicit Herminium, nūdō cui vertice fulva
 caesariēs nūdīque umerī nec vulnera terrent;
 tantus in arma patet. lātōs huic hasta per armōs
 ācta tremit duplicatque virum trānsfīxa dolōre. 645
 funditur āter ubique cruor; dant fūnera ferrō
 certantēs pulchramque petunt per vulnera mortem.
 At mediās inter caedēs exsultat Amāzōn
 ūnum exserta latus pugnae, pharetrāta Camilla,
 et nunc lenta manū spargēns hastilia dēnsat, 650
 nunc validam dextrā rapit indēfessa bipennem;
 aureus ex umerō sonat arcus et arma Diānae.
 illa etiam, sī quandō in tergum pulsa recessit,
 spīcula conversō fugientia dērigit arcū.
 at circum lēctae comitēs, Lārīnaque virgō 655
 Tullaque et aerātam quatiēns Tarpēja secūrim,
 Ītalidēs, quās ipsa decus sibi diā Camilla
 dēlēgit pācisque bonās bellique ministrās:
 quālēs Thrēiciae cum flūmina Thērmōdontis
 pulsant et pictīs bellantur Amāzōnes armīs, 660
 seu circum Hippolytēn seu cum sē Mārtia currū
 Penthesilēa refert, magnōque ululante tumultū
 fēminea exsultant lūnātīs agmina peltīs.
 Quem tēlō prīmum, quem postrēmum, aspera virgō,

dēicis? aut quot humī morientia corpora fundis? 665
 Eunaem Clytiō primum patre, cujus apertum
 adversī longā trānsverberat abjete pectus.
 sanguinis ille vomēns rīvōs cadit atque cruentam
 mandit humum moriēnsque suō sē in vulnere versat.
 tum Lirim Pagasumque super, quōrum alter habēnās 670
 suffossō revolūtus equō dum colligit, alter
 dum subit ac dextram lābentī tendit inermem,
 praecipitēs pariterque ruunt. hīs addit Amastrum
 Hīppotadēn, sequiturque incumbēns ēminus hastā
 Tēreaque Harpalycumque et Dēmophoonta Chromimque; 675
 quotque ēmissa manū contorsit spīcula virgō,
 tot Phrygiū cecidēre virī. procul Ornytus armīs
 ignōtis et equō vēnātor lāpyge fertur,
 cui pellis lātōs umerōs ērepta juvencō
 pugnātōrī operit, caput ingēns ōris hiātus 680
 et mālae tēxēre lupī cum dentibus albīs,
 agrestisque manūs armat sparus; ipse catervīs
 vertitur in mediīs et tōtō vertice suprā est.
 hunc illa exceptum (neque enim labor agmine versō)
 trāicit et super haec inimicō pectore fātur: 685
 ‘silvīs tē, Tyrrhēne, ferās agitāre putāstī?
 advēnit quī vestra diēs muliebribus armīs

verba redargueret. nōmen tamen haud leve patrum
 mānibus hoc referēs, tēlō cecidisse Camillae.’
 Prōtinus Orsilochum et Būtēn, duo maxima Teucrum 690
 corpora, sed Būtēn āversum cuspide fixit
 lōricam galeamque inter, quā colla sedentis
 lūcent et laevō dēpendet parma lacertō;
 Orsilochum fugiēns magnumque agitāta per orbem
 elūdit gūrō interior sequiturque sequentem; 695
 tum validam perque arma virō perque ossa secūrim
 altior exurgēns ōrantī et multa precantī
 congeminat; vulnus calidō rigat ōra cerebrō.
 incidit huic subitōque aspectū territus haesit
 Appennīnicolae bellātor filius Aunī, 700
 haud Ligurum extrēmum, dum fallere fāta sinēbant.
 isque ubi sē nullō jam cursū ēvādere pugnae
 posse neque instantem rēgīnam āvertere cernit,
 cōnsiliō versāre dolōs ingressus et āstū
 incipit haec: ‘quid tam ēgregium, sī fēmina fortī 705
 fīdis equō? dimitte fugam et tē comminus aequō
 mēcum crēde solō pugnaeque accinge pedestri:
 jam nōscēs ventōsa ferat cui glōria fraudem.’
 dixit, at illa furēns ācrique accēnsa dolōre
 trādit equum comitī paribusque resistit in armīs 710

ēnse pedēs nūdō pūrāque interrita parmā.
 at juvenis vīcisse dolō ratus āvolat ipse
 (haud mora), conversisque fugāx aufertur habēnis
 quadripedemque citum ferrātā calce fatīgat.
 ‘vāne Ligus frūstrāque animīs ēlate superbīs, 715
 nēquīquam patriās temptāstī lūbricus artēs,
 nec fraus tē incolumem fallācī perferet Aunō.’
 haec fātur virgō, et pernīcibus ignea plantīs
 trānsit equum cursū frēnīque adversa prehēnsīs
 congregitur poenāsque inimīcō ex sanguine sūmit: 720
 quam facile accipiter saxō sacer āles ab altō
 cōnsequitur pennīs sublīmem in nūbe columbam
 comprēnsamque tenet pedibusque ēvīscerat uncīs;
 tum cruor et vulsae lābuntur ab aethere plūmae.
 At nōn haec nūllīs hominum sator atque deōrum 725
 observāns oculīs summō sedet altus Olympō.
 Tyrrhēnum genitor Tarchōnem in proelia saeva
 suscitāt et stimulis haud mollibus incit irās.
 ergō inter caedēs cēdentiaque agmina Tarchōn
 fertur equō variīsque īnstīgat vōcibus ālās 730
 nōmine quemque vocāns, reficitque in proelia pulsōs.
 ‘quis metus, ō numquam dolitūrī, ō semper inertēs
 Tyrrhēnī, quae tanta animīs ignāvia vēnit?

fēmina pālantēs agit atque haec agmina vertit!
 quō ferrum quidve haec gerimus tēla inrita dextrīs? 735
 at nōn in Venerem sēgnēs nocturnaue bella,
 aut ubi curva chorōs indīxit tībia Bacchī.
 exspectāte dapēs et plēnae pōcula mēnsae
 (hic amor, hoc studium) dum sacra secundus haruspex
 nūntiet ac lūcōs vocet hostia pinguis in altōs! 740
 haec effātus equum in mediōs moritūrus et ipse
 concitat, et Venulō adversum sē turbidus infert
 dēreptumque ab equō dextrā complectitur hostem
 et gremium ante suum multā vī concitus aufert.
 tollitur in caelum clāmor cūnctique Latīni 745
 convertēre oculōs. volat igneus aequore Tarchōn
 arma virumque ferēns; tum summā ipsius ab hastā
 dēfringit ferrum et partēs rīmātur apertās,
 quā vulnus lētāle ferat; contrā ille repugnāns
 sustinet ā jugulō dextram et vim vīribus exit. 750
 utque volāns altē raptum cum fulva dracōnem
 fert aquila implicuitque pedēs atque unguibus haesit,
 saucius at serpēns sinuōsa volūmina versat
 arrēctisque horret squāmīs et sībilat ōre
 arduus insurgēns, illa haud minus urget obuncō 755
 luctantem rōstrō, simul aethera verberat ālīs:

haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchōn
 portat ovāns. ducis exemplum ēventumque secūti
 Maeonidae incurrunt. tum fātis dēbitus Arrūns
 vėlōcem jaculō et multā prior arte Camillam 760
 circuit, et quae sit fortūna facillima temptat.
 quā sē cumque furēns mediō tulit agmine virgō,
 hāc Arrūns subit et tacitus vestīgia lūstrat;
 quā victrīx redit illa pedemque ex hoste reportat,
 hāc juvenis fūrtim celerēs dētorquet habēnās. 765
 hōs aditūs jamque hōs aditūs omnemque pererrat
 undique circuitum et certam quatit improbus hastam.
 Forte sacer Cybelō Chlōreus ōlimque sacerdos
 īsignis longē Phrygiīs fulgēbat in armīs
 spūmantemque agitābat equum, quem pellis aēnīs 770
 in plūmam squāmīs aurō cōserta tegēbat.
 ipse peregrīnā ferrūgine clārus et ostrō
 spīcula torquēbat Lyciō Gortȳnia cornū;
 aureus ex umerīs erat arcus et aurea vātī
 cassida; tum croceam chlamydemque sinūsque crepantēs 775
 carbaseōs fulvō in nōdum collēgerat aurō
 pictus acū tunicās et barbara tegmina crūrum.
 hunc virgō, sīve ut templīs praefīgeret arma
 Trojā, captīvō sīve ut sē ferret in aurō

vĕnātrīx, ūnum ex omnī certāmine pugnae 780
 caeca sequēbātur tōtumque incauta per agmen
 fĕmineō praedae et spoliōrum ārdēbat amōre,
 tĕlum ex īnsidiīs cum tandem tempore captō
 concitat et superōs Arrŭns sic vōce precātur:
 ‘summe deum, sānctī cŭstōs Sōractis Apollō, 785
 quem prīmī colimus, cui pīneus ārdor acervō
 pāscitur, et medium frētī pietāte per ignem
 cultōrēs multā premimus vestīgia prŭnā,
 dā, pater, hoc nostrīs abolērī dēdecus armīs,
 omnipotĕns. nōn exuviās pulsaeve tropaeum 790
 virginis aut spolia ūlla petō, mihi cētera laudem
 facta ferent; haec dīra meō dum vulnere pestis
 pulsa cadat, patriās remeābō inglōrius urbēs.’
 Audiit et vōtī Phoebus succēdere partem
 mente dedit, partem volucrēs dispersit in aurās: 795
 sterneret ut subitā turbātam morte Camillam
 adnuit ōrantī; reduce[m] ut patria alta vidēret
 nōn dedit, inque Notōs vōcem vertēre procellae.
 ergō ut missa manū sonitum dedit hasta per aurās,
 convertēre animōs ācrēs oculōsque tulēre 800
 cūnctī ad rēginam Volscī. nihil ipsa nec aurae
 nec sonitūs memor aut venientis ab aethere tĕlī,

hasta sub exsertam dōnec perlāta papillam
 haesit virgineumque altē bibit ācta cruōrem.
 concurrunt trepidae comitēs dominamque ruentem 805
 suscipiunt. fugit ante omnēs exterritus Arrūns
 laetitiā mixtōque metū, nec jam amplius hastae
 crēdere nec tēlīs occurrere virginis audet.
 ac velut ille, prius quam tēla inimīca sequantur,
 continuō in montēs sēsē āvius abdidit altōs 810
 occisō pāstōre lupus magnōve juvencō,
 cōnscius audācis factī, caudamque remulcēns
 subjēcit pavitantem uterō silvāsque petivit:
 haud secus ex oculis sē turbidus abstulit Arrūns
 contentusque fugā mediīs sē immiscuit armīs. 815
 illa manū moriēns tēlum trahit, ossa sed inter
 ferreus ad costās altō stat vulnere mucrō.
 lābitur exsanguis, lābuntur frīgida lētō
 lūmina, purpureus quondam color ōra reliquit.
 tum sīc expirāns Accam ex aequālibus ūnam 820
 adloquitur, fīda ante aliās quae sōla Camillae
 quīcum partīrī cūrās, atque haec ita fātur:
 ‘hāctenus, Acca soror, potuī: nunc vulnus acerbum
 cōnficit, et tenebrīs nigrēscunt omnia circum.
 effuge et haec Turnō mandāta novissima perfer: 825

succēdat pugnae Trojānōsque arceat urbe.
jamque valē' simul hīs dictīs linquēbat habēnās
ad terram nōn sponte fluēns. tum frīgida tōtō
paulātim exsolvit sē corpore, lentaque colla
et captum lētō posuit caput: arma relinquunt, 830
vītaque cum gemitū fugit indignāta sub umbrās.
tum vērō immēnsus surgēns ferit aurea clāmor
sīdera: dējectā crūdēscit pugna Camillā;
incurrunt dēnsī simul omnis cōpia Teucrum
Tyrrhēnique ducēs Euandrīque Arcades ālae. 835
At Triviae cūstōs jamdūdum in montibus Ōpis
alta sedet summīs spectatque interrita pugnās.
utque procul mediō juvenum in clāmōre furentum
prōspexit trīstī mulcātam morte Camillam,
ingemitque deditque hās imō pectore vōcēs: 840
'heu nimium, virgō, nimium crūdēle luistī
supplicium Teucrōs cōnāta lacessere bellō!
nec tibi dēsertae in dūmīs coluisse Diānam
prōfuit aut nostrās umerō gessisse pharetrās.
nōn tamen indecorem tua tē rēgīna reliquit 845
extrēmā jam in morte, neque hoc sine nōmine lētum
per gentēs erit aut fāmam patiēris inultae.
nam quicumque tuum violāvit vulnere corpus

morte luet meritā.' fuit ingēns monte sub altō
 rēgis Dercennī terrēnō ex aggere bustum 850
 antiqūi Laurentis opācāque ilice tēctum;
 hīc dea sē primum rapidō pulcherrima nīsū
 sistit et Arruntem tumulō speculātur ab altō.
 ut vidit laetantem animīs ac vāna tumentem,
 'cūr' inquit 'dīversus abīs? hūc dērige gressum, 855
 hūc peritūre venī, capiās ut digna Camillae
 praemia. tūne etiam tēlis moriēre Diānae?'
 dīxit, et aurātā volucrem Thrēissa sagittam
 dēprōmpsit pharetrā cornūque infēnsa tetendit
 et dūxit longē, dōnec curvāta coirent 860
 inter sē capita et manibus jam tangeret aequīs,
 laevā aciem ferrī, dextrā nervōque papillam.
 extemplō tēli strīdōrem aurāsque sonantēs
 audiit unā Arrūns haesitque in corpore ferrum.
 illum expīrantem socii atque extrēma gementem 865
 oblītī ignōtō campōrum in pulvere linqunt;
 Ōpis ad aetherium pennīs aufertur Olympum.
 Prīma fugit dominā āmissā levis āla Camillae,
 turbātī fugiunt Rutulī, fugit ācer Atīnās,
 disiectique ducēs dēsōlātique manipli 870
 tūta petunt et equīs āversī ad moenia tendunt.

nec quisquam instantēs Teucrōs lētumque ferentēs
 sustentāre valet tēlis aut sistere contrā,
 sed laxōs referunt umerīs languentibus arcūs,
 quadripedumque putrem cursū quatit ungula campum. 875
 volvitur ad mūrōs cāligine turbidus ātrā
 pulvis, et ē speculīs percussae pectora matrēs
 fēmineum clāmōrem ad caelī sīdera tollunt.
 quī cursū portās primī inrūpēre patentēs,
 hōs inimīca super mixtō premit agmine turba, 880
 nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipsō,
 moenibus in patriīs atque inter tūta domōrum
 cōfixī expīrant animās. pars claudere portās,
 nec sociīs aperīre viam nec moenibus audent
 accipere ōrantēs, oriturque miserrima caedēs 885
 dēfendentum armīs aditūs inque arma ruentum.
 exclūsī ante oculōs lacrimantumque ōra parentum
 pars in praecipitēs fossās urgente ruīnā
 volvitur, immissis pars caeca et concita frēnīs
 ārjetat in portās et dūrōs ōbice postēs. 890
 ipsae dē mūrīs summō certāmine matrēs
 (mōnstrat amor vērus patriae, ut vīdēre Camillam)
 tēla manū trepidae jaciunt ac rōbore dūrō
 stīpitibus ferrum sudibusque imitantur obustīs

praecipitēs, prīmaeque morī prō moenibus ārdent.	895
Intereā Turnum in silvīs saevisissimus implet nūntius et juvenī ingentem fert Acca tumultum: dēlētās Volscōrum aciēs, cecidisse Camillam, ingruere īnfensōs hostēs et Mārte secundō omnia corripuisse, metum jam ad moenia ferrī.	900
ille furēns (et saeva Jovis sic nūmina poscunt) dēserit obsessōs collēs, nemora aspera linquit. vix ē cōspectū exierat campumque tenēbat, cum pater Aenēās saltūs ingressus apertōs exsuperatque jugum silvāque ēvādit opācā.	905
sic ambō ad mūrōs rapidi tōtōque feruntur agmine nec longīs inter sē passibus absunt; ac simul Aenēās fūmantēs pulvere campōs prōspexit longē Laurentiaque agmina vidit, et saevum Aenēān agnōvit Turnus in armīs	910
adventumque pedum flātūsque audīvit equōrum. continuōque ineant pugnās et proelia temptent, nī roseus fessōs jam gurgite Phoebus Hibērō tingat equōs noctemque diē lābente redūcat. cōnsīdunt castrīs ante urbem et moenia vāllant.	915

Aeneid Book 12

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
se signari oculis, ultrò implacabilis ardet
attollitque animos. Poenorum qualis in arvis
saucius ille gravi venantum vulnere pectus 5
tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
excutiens cervice toros fixumque latronis
impavidus frangit telum et fremit ore cruento:
haud secus accensò gliscit violentia Turno.
tum sic adfatur regem atque ita turbidus inquit: 10
‘nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
ignavi Aeneadae, nec quae pepigere recusent:
congregior. fer sacra, pater, et concipe foedus.
aut hanc Dardanium dextram sub Tartara mittam
desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini), 15
et solus ferro crimen commune refellam,
aut habeat victos, cedat Lavinia conjunx.’
Olli sedato respondit corde Latinus:
‘o praestans animi juvenis, quantum ipse feroci
virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est 20

cōsulere atque omnēs metuentem expendere cāsūs.
 sunt tibi rēgna patris Daunī, sunt oppida capta
 multa manū, nec nōn aurumque animusque Latīnō est;
 sunt aliae innūptae Latīō et Laurentibus arvīs
 nec genus indecorēs. sine mē haec haud mollia fātū 25
 sublātis aperīre dolīs, simul hoc animō haurī:
 mē nātam nūllī veterum sociāre procōrum
 fās erat, idque omnēs divīque hominēsque canēbant.
 victus amōre tuī, cognātō sanguine victus
 conjugis et maestae lacrimīs, vincla omnia rūpī; 30
 prōmissam ēripuī generō, arma impia sūmpsī.
 ex illō quī mē cāsus, quae, Turne, sequantur
 bella, vidēs, quantōs prīmus patiāre labōrēs.
 bis magnā victī pugnā vix urbe tuēmur
 spēs Italās; recalent nostrō Thybrīna fluenta 35
 sanguine adhūc campīque ingentēs ossibus albert.
 quō referor totiēns? quae mentem īnsānia mūtāt?
 sī Turnō exstīctō sociōs sum ascīre parātus,
 cūr nōn incolumī potius certāmina tollō?
 quid cōsanguineī Rutulī, quid cētera dīcet 40
 Ītalia, ad mortem sī tē (fors dicta refūtet!)
 prōdiderim, nātam et cōnūbia nostra petentem?
 respice rēs bellō variās, miserēre parentis

longaevī, quem nunc maestum patria Ardea longē
 dividit.' haudquāquam dictīs violentia Turnī 45
 flectitur; exsuperat magis aegrēscitque medendō.
 ut primum fārī potuit, sic īstitit ōre:
 'quam prō mē cūram geris, hanc precor, optime, prō mē
 dēpōnās lētumque sinās prō laude paciscī.
 et nōs tēla, pater, ferrumque haud dēbile dextrā 50
 spargimus, et nostrō sequitur dē vulnere sanguis.
 longē illi dea māter erit, quae nūbe fugācem
 fēmineā tegat et vānīs sēsē occulat umbrīs.'
 At rēgīna novā pugnae conterrita sorte
 flēbat et ārdentem generum moritūra tenēbat: 55
 'Turne, per hās ego tē lacrimās, per sī quis Amātae
 tangit honōs animum: spēs tū nunc ūna, senectae
 tū requiēs miserae, decus imperiumque Latīnī
 tē penes, in tē omnis domus inclināta recumbit.
 ūnum ōrō: dēsiste manum committere Teucrīs. 60
 qui tē cumque manent istō certāmine cāsūs
 et mē, Turne, manent; simul haec invīsa relinquam
 lūmina nec generum Aenēān captīva vidēbō.'
 accēpit vōcem lacrimīs Lāvīnia mātris
 flagrantēs perfūsa genās, cui plūrimus ignem 65
 subjēcit rubor et calefacta per ōra cucurrit.

Indum sanguineō velutī violāverit ostrō
 sī quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multā
 alba rosā, tālēs virgō dabat ōre colōrēs.
 illum turbat amor fīgitque in virgine vultūs; 70
 ārdet in arma magis paucīsque adfātur Amātam:
 ‘nē, quaesō, nē mē lacrimīs nēve ōmine tantō
 prōsequere in dūrī certāmina Mārtis euntem,
 ō māter; neque enim Turnō mora libera mortis.
 nūntius haec, Idmōn, Phrygiō mea dicta tyrannō 75
 haud placitūra refer. cum primum crāstina caelō
 pūniceis invecta rotis Aurōra rubēbit,
 nōn Teucrōs agat in Rutulōs, Teucrum arma quiēscant
 et Rutulī; nostrō dirimāmus sanguine bellum,
 illō quaerātur conjūnx Lāvīnia campō.’ 80
 Haec ubi dicta dedit rapidusque in tēcta recessit,
 poscit equōs gaudetque tuēns ante ōra frementēs,
 Pilumnō quōs ipsa decus dedit Ōrīthyia,
 quī candōre nivēs anteirent, cursibus aurās.
 circumstant properī aurīgae manibusque lacessunt 85
 pectora plausa cavīs et colla comantia pectunt.
 ipse dehinc aurō squālentem albōque orichalcō
 circumdat lōricam umerīs, simul aptat habendō
 ēnsemque clipeumque et rubrae cornua cristae,

ēnsem quem Daunō ignipotēns deus ipse parentī 90
 fēcerat et Stygiā candentem tinxerat undā.
 exim quae mediīs ingentī adnīxa columnae
 aedibus astābat, validam vī corripit hastam,
 Actoris Auruncī spoliū, quassatque trementem
 vōciferāns: ‘nunc, ō numquam frūstrāta vocātus 95
 hasta meōs, nunc tempus adest: tē maximus Actōr,
 tē Turnī nunc dextra gerit; dā sternere corpus
 lōricamque manū validā lacerāre revulsam
 sēmivirī Phrygis et foedāre in pulvere crīnēs
 vibrātōs calidō ferrō murrāque madentēs.’ 100
 hīs agitur furiīs, tōtōque ārdentis ab ōre
 scintillae absistunt, oculīs micat ācribus ignis,
 mūgītūs velutī cum pīma in proelia taurus
 terrificōs ciet aut irāscī in cornua temptat
 arboris obnīxus truncō, ventōsque lacessit 105
 ictibus aut sparsā ad pugnam prōlūdit harēnā.
 Nec minus intereā māternīs saevus in armīs
 Aenēās acuit Mārtem et sē suscitāt irā,
 oblātō gaudēns compōnī foedere bellum.
 tum sociōs maestique metum sōlātur Iūli 110
 fāta docēns, rēgīque jubet respōnsa Latīnō
 certa referre virōs et pācis dīcere lēgēs.

Postera vix summōs spargēbat lūmine montēs orta diēs, cum primum altō sē gurgite tollunt Sōlis equī lūcemque ēlātis nāribus efflant:	115
campum ad certāmen magnae sub moenibus urbis dimēnsī Rutulique virī Teucrique parābant in mediōque focōs et dīs commūnibus ārās grāmineās. alii fontemque ignemque ferēbant vēlātī limō et verbēnā tempora vīnctī.	120
prōcēdit legiō Ausonidum, pīlātaque plēnīs agmina sē fundunt portīs. hinc Trōius omnis Tyrrhēnusque ruit variīs exercitus armīs, haud secus īnstrūctī ferrō quam sī aspera Mārtis pugna vocet. nec nōn mediīs in milibus ipsī	125
ductōrēs aurō volitant ostrōque superbī, et genus Assaracī Mnestheus et fortis Asilās et Messāpus equum domitor, Neptūnia prōlēs; utque datō signō spatia in sua quisque recessit, dēfigunt tellūre hastās et scūta reclīnant.	130
tum studiō effūsae mātērēs et vulgus inermum invalidīque senēs turrēs ac tēcta domōrum obsēdēre, alii portīs sublimibus astant. At Jūnō ē summō (quī nunc Albānus habētur; tum neque nōmen erat neque honōs aut glōria montī)	135

prōspiciēns tumulō campum aspectābat et ambās
 Laurentum Trōumque aciēs urbemque Latīni.
 extemplō Turnī sic est adfāta sorōrem
 dīva deam, stāgnīs quae flūminibusque sonōrīs
 praesidet (hunc illi rēx aetheris altus honōrem 140
 Juppiter ēreptā prō virginitāte sacrāvit):
 ‘nympha, decus fluviorum, animō grātissima nostrō,
 scīs ut tē cūctīs ūnam, quaecumque Latīnae
 magnanimī Jovis ingrātum ascendēre cubile,
 praetulerim caelīque libēns in parte locārim: 145
 disce tuum, nē mē incūsēs, Jūturna, dolōrem.
 quā vīsa est Fortūna patī Parcaeque sinēbant
 cēdere rēs Latiō, Turnum et tua moenia texī;
 nunc juvenem imparibus videō concurrere fātis,
 Parcārumque diēs et vīs inimīca propinquat. 150
 nōn pugnam aspicere hanc oculīs, nōn foedera possum.
 tū prō germānō sī quid praesentius audēs,
 perge; decet. forsā miserōs meliōra sequentur.’
 vix ea, cum lacrimās oculīs Jūturna profundit
 terque quaterque manū pectus percussit honestum. 155
 ‘nōn lacrimīs hoc tempus’ ait Sātūrnīa Jūnō:
 ‘accelerā et frātrem, sī quis modus, ēripe mortī;
 aut tū bella ciē conceptumque excute foedus.

auctor ego audendī. sic exhortāta reliquit
 incertam et trīstī turbātam vulnere mentis. 160
 Intereā rēgēs ingentī mōle Latīnus
 quadrijugō vehitur currū (cuī tempora circum
 aurātī bis sex radiī fulgentia cingunt,
 Sōlis avī specimen), bigīs it Turnus in albīs,
 bīna manū lātō crispāns hastīlia ferrō. 165
 hinc pater Aenēās, Rōmānae stirpis orīgō,
 sidereō flagrāns clipeō et caelestibus armīs
 et juxtā Ascanius, magnae spēs altera Rōmae,
 prōcēdunt castrīs, pūrāque in veste sacerdotōs
 saetigerī fētum suis intōnsamque bidentem 170
 attulit admōvitque pecus flagrantibus ārīs.
 illī ad surgentem conversī lūmina sōlem
 dant frūgēs manibus salsās et tempora ferrō
 summa notant pecudum, paterisque altāria libant.
 Tum pius Aenēās strictō sic ēnse precātur: 175
 ‘estō nunc Sōl testis et haec mihi terra vocantī,
 quam propter tantōs potuī perferre labōrēs,
 et pater omnipotēns et tū Sātūrnīa conjūnx
 (jam melior, jam, dīva, precor), tūque inclute Māvors,
 cūncta tuō quī bella, pater, sub nūmine torquēs; 180
 fontīsque fluviōsque vocō, quaeque aetheris altī

rēligiō et quae caeruleō sunt nūmina pontō:
 cesserit Ausoniō sī fors victōria Turnō,
 convenit Euandrī victōs discēdere ad urbem,
 cēdet Iūlus agrīs, nec post arma ūlla rebellēs 185
 Aeneadae referent ferrōve haec rēgna lacescent.
 sīn nostrum adnuerit nōbīs victōria Mārtem
 (ut potius reor et potius dī nūmine firment),
 nōn ego nec Teucrīs Italōs pārēre jubēbō
 nec mihi rēgna petō: paribus sē lēgibus ambae 190
 invictae gentēs aeterna in foedera mittant.
 sacra deōsque dabō; socer arma Latīnus habētō,
 imperium sollemne socer; mihi moenia Teucrī
 cōnstituent urbīque dabit Lāvīnia nōmen.
 Sic prior Aenēās, sequitur sīc deinde Latīnus 195
 suspiciēns caelum, tenditque ad sīdera dextram:
 ‘haec eadem, Aenēā, terram, mare, sīdera, jūrō
 Lātōnaeque genus duplex Jānumque bifrontem,
 vimque deum īfernam et dūrī sacrāria Dītis;
 audiat haec genitor quī foedera fulmine sancit. 200
 tangō ārās, mediōs ignēs et nūmina testor:
 nūlla diēs pācem hanc Italīs nec foedera rumpet,
 quō rēs cumque cadent; nec mē vīs ūlla volentem
 āvertet, nōn, sī tellūrem effundat in undās

dīliviō miscēns caelumque in Tartara solvat, 205
 ut scēptrum hoc' (dextrā scēptrum nam forte gerēbat)
 'numquam fronde levī fundet virgulta nec umbrās,
 cum semel in silvīs īmō dē stirpe recīsum
 mātrem caret posuitque comās et braccia ferrō,
 ōlim arbōs, nunc artificis manus aere decōrō 210
 inclūsit patribusque dedit gestāre Latīnīs.'
 tālibus inter sē firmābant foedera dictis
 cōspectū in mediō procerum. tum rīte sacrātās
 in flammam jugulant pecudēs et vīscera vīvīs
 ēripiunt, cumulantque onerātīs lancibus ārās. 215
 At vērō Rutulīs impār ea pugna vidērī
 jamdūdum et variō miscērī pectora mōtū,
 tum magis ut propius cernunt nōn vīribus aequīs.
 adjuvat incessū tacitō prōgressus et āram
 suppliciter venerāns dēmissō lūmine Turnus 220
 pūbentēsque genae et juvenālī in corpore pallor.
 quem simul ac Jūturna soror crebrēscere vidit
 sermōnem et vulgī variāre labantia corda,
 in mediās aciēs fōrmam adsimulāta Camertī,
 cui genus ā proavis ingēns clārumque paternae 225
 nōmen erat virtūtis, et ipse ācerrimus armīs,
 in mediās dat sēsē aciēs haud nescia rērum

rūmōrēsque serit variōs ac tālia fātur:
 ‘nōn pudet, ō Rutulī, prō cūctis tālibus ūnam
 objectāre animam? numerōne an vīribus aequi 230
 nōn sumus? ēn, omnēs et Trōes et Arcades hī sunt,
 fātālisque manus, infēnsa Etrūria Turnō:
 vix hostem, alternī sī congrediāmur, habēmus.
 ille quidem ad superōs, quōrum sē dēvovet ārīs,
 succēdet fāmā vivusque per ōra ferētur; 235
 nōs patriā āmissā dominīs pārēre superbīs
 cōgēmur, quī nunc lentī cōnsēdimus arvīs.’
 Tālibus incēnsa est juvenum sententia dictis
 jam magis atque magis, serpitque per agmina murmur:
 ipsi Laurentēs mūtātī ipsique Latīni. 240
 quī sibi jam requiem pugnae rēbusque salūtem
 spērābant, nunc arma volunt foedusque precantur
 infectum et Turnī sortem miserantur inīquam.
 hīs aliud majus Jūturna adjungit et altō
 dat signum caelō, quō nōn praesentius ūllum 245
 turbāvit mentēs Italās mōnstrōque fefellit.
 namque volāns rubrā fulvus Jovis āles in aethrā
 lītoreās agitābat avēs turbamque sonantem
 agminis āligerī, subitō cum lāpsus ad undās
 cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncīs. 250

arrēxēre animōs Itali, cūnctaeque volucrēs
 convertunt clāmōre fugam (mīrābile vīsū),
 aetheraque obscūrant pennīs hostemque per aurās
 factā nūbe premunt, dōnec vī victus et ipsō
 pondere dēfēcit praedamque ex unguibus āles 255
 prōjēcit fluviō, penitusque in nūbila fūgit.
 Tum vērō augurium Rutulī clāmōre salūtant
 expediuntque manūs, prīmusque Tolumnius augur
 ‘hoc erat, hoc vōtīs’ inquit ‘quod saepe petivī.
 accipiō agnōscōque deōs; mē, mē duce ferrum 260
 corripite, ō miserī, quōs improbus advena bellō
 territat invalidās ut avēs, et lītora vestra
 vī populat. petet ille fugam penitusque profundō
 vēla dabit. vōs ūnanimī densēte catervās
 et rēgem vōbīs pugnā dēfendite raptum.’ 265
 dīxit, et adversōs tēlum contorsit in hostēs
 prōcurrēns; sonitum dat strīdula cornus et aurās
 certa secat. simul hoc, simul ingēns clāmor et omnēs
 turbātī cuneī calefactaque corda tumultū.
 hasta volāns, ut forte novem pulcherrima frātrum 270
 corpora cōstiterant contrā, quōs fida creārat
 ūna tot Arcadiō conjūnx Tyrrhēna Gylippō,
 hōrum ūnum ad medium, teritur quā sūtilis alvō

balteus et laterum jūctūrās fibula mordet,
 ēgregium fōrmā juvenem et fulgentibus armīs, 275
 trānsadigit costās fulvāque effundit harēnā.
 at frātrēs, animōsa phalānx accēnsaque lūctū,
 pars gladiōs stringunt manibus, pars missile ferrum
 corripuiunt caecīque ruunt. quōs agmina contrā
 prōcurrunt Laurentum, hinc dēnsī rūsus inundant 280
 Trōes Agyllīnique et pictis Arcades armīs:
 sic omnēs amor ūnus habet dēcernere ferrō.
 dīripuēre ārās, it tōtō turbida caelō
 tempestās tēlōrum ac ferreus ingruit imber,
 crātērāsque focōsque ferunt. fugit ipse Latinus 285
 pulsātōs referēns infectō foedere dīvōs.
 infrēnant aliū currūs aut corpora saltū
 subiciunt in equōs et strictis ēnsibus adsunt.
 Messāpus rēgem rēgisque īsigne gerentem
 Tyrrhēnum Aulestēn, avidus cōfundere foedus, 290
 adversō prōterret equō; ruit ille recēdēns
 et miser oppositis ā tergō involvitur ārīs
 in caput inque umerōs. at fervidus advolat hastā
 Messāpus tēlōque ōrantem multa trabālī
 dēsuper altus equō graviter ferit atque ita fātur: 295
 ‘hoc habet, haec melior magnīs data victima dīvīs.’

concurrunt Itali spoliantque calentia membra.
 obuius ambustum torrem Corynaeus ab arā
 corripit et venientī Ebysō plāgamque ferentī
 occupat oēs flammīs: olli ingēns barba relūxit 300
 nīdōremque ambusta dedit. super ipse secūtus
 caesariem laevā turbātī corripit hostis
 impressōque genū nītēns terrae applicat ipsum;
 sic rigidō latus ēnse ferit. Podalirius Alsum
 pāstōrem primāque aciē per tēla ruentem 305
 ēnse sequēns nūdō superimminet; ille secūrī
 adversī frontem mediam mentumque reductā
 disicit et sparsō lātē rigat arma cruōre.
 olli dūra quiēs oculōs et ferreus urget
 somnus, in aeternam conduntur lūmina noctem. 310
 At pius Aenēās dextram tendēbat inermem
 nūdātō capite atque suōs clāmōre vocābat:
 ‘quō ruitis? quaeve ista repēns discordia surgit?
 ō cohibēte irās! ictum jam foedus et omnēs
 compositae lēgēs. mihi jūs concurrere sōlī; 315
 mē sinite atque auferte metūs. ego foedera faxo
 firma manū; Turnum dēbent haec jam mihi sacra.’
 hās inter vōcēs, media inter tālia verba
 ecce virō strīdēns ālis adlāpsa sagitta est,

incertum quā pulsa manū, quō turbine adācta, 320
 quis tantam Rutulīs laudem, cāsusne deusne,
 attulerit; pressa est īsignis glōria factī,
 nec sēsē Aenēae jactāvit vulnere quisquam.
 Turnus ut Aenēān cēdentem ex agmine vidit
 turbātōsque ducēs, subitā spē fervidus ārdet; 325
 poscit equōs atque arma simul, saltūque superbus
 ēmicat in currum et manibus mōlitur habēnās.
 multa virum volitāns dat fortia corpora lētō.
 sēminecēs volvit multōs: aut agmina currū
 prōterit aut raptās fugientibus ingerit hastās. 330
 quālis apud gelidī cum flūmina concitus Hebrī
 sanguineus Māvors clipeō increpat atque furentēs
 bella movēns immittit equōs, illī aequore apertō
 ante Notōs Zephyrumque volant, gemit ultima pulsū
 Thrāca pedum circumque ātrae Formīdinis ōra 335
 Īraeque Īnsidiaeque, deī comitātus, aguntur:
 tālis equōs alacer media inter proelia Turnus
 fūmantēs sūdōre quatit, miserābile caesīs
 hostibus īsultāns; spargit rapida ungula rōrēs
 sanguineōs mixtāque cruor calcātur harēnā. 340
 jamque necī Sthenelumque dedit Thamyrumque Pholumque,
 hunc congressus et hunc, illum ēminus; ēminus ambō

Imbrasiđās, Glaucum atque Ladēn, quōs Imbrasus ipse
 nūtrierat Lyciā paribusque ōrnāverat armīs
 vel cōferre manum vel equō praevertere ventōs. 345
 Parte aliā media Eumēdēs in proelia fertur,
 antiquī prōlēs bellō praeclāra Dolōnis,
 nōmine avum referēns, animō manibusque parentem,
 quī quondam, castra ut Danaum speculātor adiret,
 ausus Pēlidae pretium sibi poscere currūs; 350
 illum Tȳdidēs aliō prō tālibus ausis
 adfēcit pretiō nec equīs aspirat Achillī.
 hunc procul ut campō Turnus prōspexit apertō,
 ante levī jaculō longum per ināne secūtus
 sistit equōs bijugēs et currū dēsilit atque 355
 sēmjanimī lāpsōque supervenit, et pede collō
 impressō dextrae mucrōnem extorquet et altō
 fulgentem tingit jugulō atque haec insuper addit:
 ‘ēn agrōs et, quam bellō, Trojāne, petistī,
 Hesperiam mētire jacēns: haec praemia, quī mē 360
 ferrō ausī temptāre, ferunt, sīc moenia condunt.’
 huic comitem Asbȳtēn conjectā cuspide mittit
 Chlōreaque Sybarimque Darētaque Thersilochumque
 et sternācis equī lāpsum cervīce Thymoetēn.
 ac velut Ēdōnī Boreae cum spīritus altō 365

insonat Aegaeō sequiturque ad litora flūctūs,
 quā ventī incubuēre, fugam dant nūbila caelō:
 sic Turnō, quācumque viam secat, agmina cēdunt
 conversaeque ruunt aciēs; fert impetus ipsum
 et cristam adversō currū quatit aura volantem. 370
 nōn tulit instantem Phēgeus animisque frementem
 objēcit sēsē ad currum et spūmantia frēnīs
 ōra citātōrum dextrā dētorsit equōrum.
 dum trahitur pendetque jugīs, hunc lāta retēctum
 lancea cōsequitur rumpitque īfīxa bilicem 375
 lōricam et summum dēgustat vulnere corpus.
 ille tamen clipeō objectō conversus in hostem
 ībat et auxilium ductō mucrōne petēbat,
 cum rota praecipitem et prōcursū concitus axis
 impulit effunditque solō, Turnusque secūtus 380
 īmam inter galeam summī thōrācis et ōrās
 abstulit ēnse caput truncumque reliquit harēnae.
 Atque ea dum campīs victor dat fūnera Turnus,
 intereā Aenēān Mnestheus et fidus Achātēs
 Ascaniusque comes castrīs statuēre cruentum 385
 alternōs longā nītentem cuspide gressūs.
 saevit et īfrāctā luctātur harundine tēlum
 ēripere auxiliōque viam, quae proxima, poscit:

ense secent lātō vulnus tēlique latebram
 rescindant penitus, sēsēque in bella remittant. 390
 jamque aderat Phoebō ante aliōs dilēctus Iāpyx
 Īasidēs, ācrī quondam cui captus amōre
 ipse suās artēs, sua mūnera, laetus Apollō
 augurium citharamque dabat celerisque sagittās.
 ille, ut dēpositī prōferret fāta parentis, 395
 scīre potestātēs herbārū ūsumque medendi
 māluit et mūtās agitāre inglōrius artēs.
 stābat acerba fremēns ingentem nīxus in hastam
 Aenēās magnō juvenum et maerentis Iūli
 concursū, lacrimīs immōbilis. ille retortō 400
 Paeonium in mōrem senior succīnctus amictū
 multa manū medicā Phoebīque potentibus herbīs
 nēquīquam trepidat, nēquīquam spīcula dextrā
 sollicitat prēnsatque tenācī forcipe ferrum.
 nūlla viam Fortūna regit, nihil auctor Apollō 405
 subvenit, et saevus campīs magis ac magis horror
 crebrēscit propiusque malum est. jam pulvere caelum
 stāre vident: subeunt equitēs et spīcula castrīs
 dēnsa cadunt mediīs. it trīstis ad aethera clāmor
 bellantum juvenum et dūrō sub Mārte cadentum. 410
 Hīc Venus indignō nātī concussa dolōre

dictamnum genetrīx Crētaeā carpit ab Īdā,
 pūberibus caulem foliis et flōre comantem
 purpureō; nōn illa feris incognita caprīs
 grāmina, cum tergō volucrēs haesēre sagittae. 415
 hōc Venus obscurō faciem circumdata nimbō
 dētulit, hōc fūsum labrīs splendidibus amnem
 inficit occultē medicāns, spargitque salūbrēs
 ambrosiae sūcōs et odōriferam panacēam.
 fōvit eā vulnus lymphā longaeuus Iāpyx 420
 ignōrāns, subitōque omnis dē corpore fūgit
 quippe dolor, omnis stetit imō vulnere sanguis.
 jamque secūta manum nullō cōgente sagitta
 excidit, atque novae rediēre in prīstina vīrēs.
 ‘arma citī properāte virō! quid stātis?’ Iāpyx 425
 conclāmat prīmusque animōs accendit in hostem.
 ‘nōn haec hūmānis opibus, nōn arte magistrā
 prōveniunt, neque tē, Aenēā, mea dextera servat:
 major agit deus atque opera ad majōra remittit.’
 ille avidus pugnae sūrās inclūserat aurō 430
 hinc atque hinc ōditque morās hastamque coruscat.
 postquam habilis laterī clipeus lōricaque tergō est,
 Ascanium fūsīs circum complectitur armīs
 summaque per galeam dēlibāns ōscula fātur:

‘disce, puer, virtūtem ex mē vērūmque labōrem, 435
 fortūnam ex aliis. nunc tē mea dextera bellō
 dēfēnsūm dabit et magna inter praemia dūcet.
 tū facitō, mox cum mātūra adolēverit aetās,
 sis memor et tē animō repetentem exempla tuōrum
 et pater Aenēās et avunculus excitet Hectōr.’ 440
 Haec ubi dicta dedit, portīs sēsē extulit ingēns
 tēlum immāne manū quatiēns; simul agmine dēnsō
 Antheusque Mnēstheusque ruunt, omnisque relictīs
 turba fluit castrīs. tum caecō pulvere campus
 miscētur pulsūque pedum tremit excita tellūs. 445
 vīdit ab adversō venientēs aggere Turnus,
 vīdēre Ausoniī, gelidusque per īma cucurrit
 ossa tremor; p̄rīma ante omnēs Jūturna Latīnōs
 audiit agnōvitque sonum et tremefacta refūgit.
 ille volat campōque ātrum rapit agmen apertō. 450
 quālis ubi ad terrās abruptō sīdere nimbus
 it mare per medium (miserīs, heu, praescia longē
 horrēscunt corda agricolīs: dabit ille ruīnās
 arboribus strāgemque satis, ruet omnia lātē),
 ante volant sonitūmque ferunt ad lītora ventī: 455
 tālis in adversōs ductor Rhoetēius hostēs
 agmen agit, dēnsī cuneīs sē quisque coāctīs

adglomerant. ferit ēnse gravem Thymbraeus Osīrim,
 Arcetium Mnestheus, Epulōnem obruncat Achātēs
 Ufentemque Gyās; cadit ipse Tolumnius augur, 460
 prīmus in adversōs tēlum quī torserat hostēs.
 tollitur in caelum clāmor, versīque vicissim
 pulverulenta fugā Rutulī dant terga per agrōs.
 ipse neque āversōs dignātur sternere mortī
 nec pede congressōs aequō nec tēla ferentēs 465
 insequitur: solum dēnsā in cālīgine Turnum
 vestīgat lūstrāns, solum in certāmina poscit.
 Hōc concussa metū mentem Jūturna virāgō
 aurīgam Turnī media inter lōra Metiscum
 excutit et longē lāpsum tēmōne reliquit; 470
 ipsa subit manibusque undantēs flectit habēnās
 cūncta gerēns, vōcemque et corpus et arma Metiscī.
 nigra velut magnās dominī cum divitis aedēs
 pervolat et pennīs alta ātria lūstrat hirundō
 pābula parva legēns nīdisque loquācibus escās, 475
 et nunc porticibus vacuīs, nunc ūmida circum
 stāgna sonat: similis mediōs Jūturna per hostēs
 fertur equīs rapidōque volāns obit omnia currū,
 jamque hīc germānum jamque hīc ostentat ovantem
 nec cōnferre manum patitur, volat āvia longē. 480

haud minus Aenēās tortōs legit obuius orbēs,
 vestīgatque virum et disiecta per agmina magnā
 vōce vocat. quotiēns oculōs conjēcit in hostem
 ālipedumque fugam cursū temptāvit equōrum,
 āversōs totiēns currūs Jūturna retorsit. 485

heu, quid agat? variō nēquīquam fluctuat aestū,
 dīversaeque vocant animum in contrāria cūrae.
 huic Messāpus, utī laevā duo forte gerēbat
 lenta, levis cursū, praefixa hastilia ferrō,
 hōrum ūnum certō contorquēns dērigit ictū. 490

substitit Aenēās et sē collēgit in arma
 poplite subsīdēns; apicem tamen incita summum
 hasta tulit summāsque excussit vertice cristās.
 tum vērō adsurgunt irae, īnsidiīsque subāctus,
 dīversōs ubi sēnsit equōs currumque referri, 495

multa Jovem et laesī testātus foederis ārās
 jam tandem invādit mediōs et Mārte secundō
 terribilis saevam nūllō discrīmine caedem
 suscitāt, irārūmque omnēs effundit habēnās.
 Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedēs 500

dīversās obitumque ducum, quōs aequore tōtō
 inque vicem nunc Turnus agit, nunc Trōius hērōs,
 expediat? tantōn placuit concurrere mōtū,

Juppiter, aeternā gentēs in pāce futūrās?
 Aenēās Rutulum Suacrōnem (ea p̄ima ruentēs 505
 pugna locō statuit Teucrōs) haud multa morantem
 excipit in latus et, quā fāta celerrima, crūdum
 trānsadigit costās et crātēs pectoris ēnsem.
 Turnus equō dējectum Amycum frātremque Diōrēn,
 congressus pedes, hunc venientem cuspide longā, 510
 hunc mucrōne ferit, currūque abscīsa duōrum
 suspendit capita et rōrantia sanguine portat.
 ille Talon Tanaimque necī fortemque Cethēgum,
 trēs ūnō congressū, et maestum mittit Onītēn,
 nōmen Echīonium mātrisque genus Peridiāe; 515
 hīc frātrēs Lyciā missōs et Apollinis agrīs
 et juvenem exōsum nēquīquam bella Menoetēn,
 Arcada, piscōsae cui circum flūmina Lernaē
 ars fuerat pauperque domus nec nōta potentum
 mūnera, conductāque pater tellūre serēbat. 520
 ac velut immissī diversīs partibus ignēs
 ārentem in silvam et virgulta sonantia laurō,
 aut ubi dēcursū rapidō dē montibus altīs
 dant sonitum spūmōsī amnēs et in aequora currunt
 quisque suum populātus iter: nōn sēgnius ambō 525
 Aenēās Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc

fluctuat īra intus, rumpuntur nescia vincī
 pectora, nunc tōtis in vulnera vīribus itur.
 Murrānum hīc, atavōs et avōrum antiq̄ua sonantem
 nōmina per rēgēsque āctum genus omne Latinōs, 530
 praecipitem scopulō atque ingentis turbine saxī
 excutit effunditque solō; hunc lōra et juga subter
 prōvolvēre rotae, crēbrō super ungula pulsū
 incita nec dominī memorum prōculcat equōrum.
 ille ruentī Hyllō animisque immāne frementī 535
 occurrit tēlumque aurāta ad tempora torquet:
 ollī per galeam fixō stetit hasta cerebrō.
 dextera nec tua tē, Grājum fortissime Crētheu,
 ēripuit Turnō, nec dī tēxēre Cupencum
 Aenēā veniente suī: dedit obvia ferrō 540
 pectora, nec miserō clipeī mora prōfuit aerei.
 tē quoque Laurentēs vīdērunt, Aeole, campī
 oppetere et lātē terram cōnsternere tergō.
 occidis, Argīvae quem nōn potuēre phalangēs
 sternere nec Priamī rēgnōrum ēversor Achillēs; 545
 hīc tibi mortis erant mētae, domus alta sub Īdā,
 Lyrnēsī domus alta, solō Laurente sepulcrum.
 tōtae adeō conversae aciēs omnēsque Latīnī,
 omnēs Dardanidae, Mnestheus ācerque Serestus

et Messāpus equum domitor et fortis Asilās 550
 Tuscōrumque phalānx Evandrīque Arcades ālae,
 prō sē quisque virī summā nītuntur opum vī;
 nec mora nec requiēs, vastō certāmine tendunt.
 Hic mentem Aenēae genetrīx pulcherrima mīsit
 iret ut ad mūrōs urbīque adverteret agmen 555
 ōcius et subitā turbāret clāde Latīnōs.
 ille ut vestīgāns diversa per agmina Turnum
 hūc atque hūc aciēs circumtulit, aspicit urbem
 immūnem tantī bellī atque impūne quiētam.
 continuō pugnae accendit majōris imāgō: 560
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum
 ductōrēs, tumulumque capit quō cētera Teucrum
 concurrat legiō, nec scūta aut spīcula dēnsī
 dēpōnunt. celsō medius stāns aggere fātur:
 ‘nē qua meīs estō dictīs mora, Juppiter hāc stat, 565
 neu quis ob inceptum subitum mihi sēgnior itō.
 urbem hodiē, causam bellī, rēgna ipsa Latīnī,
 nī frēnum accipere et victī pārēre fatentur,
 ēruam et aequa solō fūmantia culmina pōnam.
 scīlicet exspectem libeat dum proelia Turnō 570
 nostra patī rūsusque velit concurrere victus?
 hoc caput, ō cīvēs, haec belli summa nefandī.

ferte facēs properē foedusque repositae flammis.
 dixerat, atque animis pariter certantibus omnēs
 dant cuneum densaque ad muros mole feruntur; 575
 scālae imprōvisō subitusque apparuit ignis.
 discurrunt alii ad portas primosque trucidant,
 ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
 ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Aeneās, magnaque incusat voce Latinum 580
 testaturque deos iterum se ad proelia cogi,
 bis jam Italos hostes, haec altera foedera rumpi.
 exoritur trepidos inter discordia civēs:
 urbem alii reserare jubent et pandere portas
 Dardanidis ipsumque trahunt in moenia regem; 585
 arma ferunt alii et pergunt defendere muros,
 inclusas ut cum latebrosō in pumice pastor
 vestigavit apes fumoque implēvit amaro;
 illae intus trepidae rerum per cerea castra
 discurrunt magnisque acuunt stridoribus iras; 590
 volvitur ater odor tectis, tum murmure caeco
 intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.
 Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
 quae totam luctu concussit funditus urbem.
 regina ut tectis venientem prospicit hostem, 595

incessī mūrōs, ignēs ad tēcta volāre,
 nusquam aciēs contrā Rutulās, nūlla agmina Turnī,
 infēlix pugnae juvenem in certāmine crēdit
 extinctum et subitō mentem turbāta dolōre
 sē causam clāmat crīmenque caputque malōrum, 600
 multaque per maestum dēmēns effāta furōrem
 purpureōs moritūra manū discindit amictūs
 et nōdum infōrmis lēti trabe nectit ab altā.
 quam clādem miserae postquam accēpēre Latīnae,
 fīlia prīma manū flōrōs Lāvīnia crīnēs 605
 et roseās laniāta genās, tum cētera circum
 turba furit, resonant lātē plangōribus aedēs.
 hinc tōtam infēlix vulgātur fāma per urbem:
 dēmittunt mentēs, it scissā veste Latīnus
 conjugis attonitus fātis urbisque ruīnā, 610
 cānitiem immundō perfūsam pulvere turpāns.
 Multaque sē incūsat quī nōn accēperit ante
 Dardanium Aenēān generumque adscīverit ultrō
 Intereā extrēmō bellātor in aequore Turnus
 pālantēs sequitur paucōs jam sēgnior atque 615
 jam minus atque minus successū laetus equōrum.
 attulit hunc illī caecīs terrōribus aura
 commixtum clāmōrem, arrēctāsque impulit aurēs

cōnfūsae sonus urbis et inlaetābile murmur.
 ‘ei mihi! quid tantō turbantur moenia lūctū? 620
 quīsve ruit tantus dīversā clāmōr ab urbe?’
 sic ait, adductisque āmēns subsistit habēnīs.
 atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
 aurīgae currumque et equōs et lōra regēbat,
 tālibus occurrit dictīs: ‘hāc, Turne, sequāmur 625
 Trojugenās, quā prīma viam victōria pandit;
 sunt aliī quī tēcta manū dēfendere possint.
 ingruit Aenēās Italīs et proelia miscet,
 et nōs saeva manū mittāmus fūnera Teucrīs.
 nec numerō inferior pugnae nec honōre recēdēs.’ 630
 Turnus ad haec:
 ‘ō soror, et dūdum agnōvī, cum prīma per artem
 foedera turbāstī tēque haec in bella dedistī,
 et nunc nēquīquam fallis dea. sed quis Olympō
 dēmissam tantōs voluit tē ferre labōrēs? 635
 an frātris miserī lētum ut crūdēle vidērēs?
 nam quid agō? aut quae jam spondet Fortūna salūtem?
 vidī oculōs ante ipse meōs mē vōce vocantem
 Murrānum, quō nōn superat mihi cārrior alter,
 oppetere ingentem atque ingentī vulnere victum. 640
 occidit infēlix nostrum nē dēdecus Ūfēns

aspiceret; Teucrī potiuntur corpore et armīs.
 excindīne domōs (id rēbus dēfuit ūnum)
 perpetiar, dextrā nec Drancīs dicta refellam?
 terga dabō et Turnum fugientem haec terra vidēbit? 645
 usque adeōne morī miserum est? vōs ō mihi, Mānēs,
 este bonī, quonjam superīs āversa voluntās.
 sāncta ad vōs anima atque istius īnscia culpae
 dēscendam magnōrum haud umquam indignus avōrum.’
 Vix ea fātus erat: mediōs volat ecce per hostēs 650
 vectus equō spūmante Sacēs, adversa sagittā
 saucius ōra, ruitque implōrāns nōmine Turnum:
 ‘Turne, in tē suprēma salūs, miserēre tuōrum.
 fulminat Aenēās armīs summāsque minātur
 dējectūrum arcēs Italum excidiōque datūrum, 655
 jamque facēs ad tēcta volant. in tē ōra Latīnī,
 in tē oculōs referunt; mussat rēx ipse Latīnus
 quōs generōs vocet aut quae sēsē ad foedera flectat.
 praetereā rēgīna, tuī fidissima, dextrā
 occidit ipsa suā lūcemque exterrita fūgit. 660
 sōlī prō portīs Messāpus et ācer Atīnās
 sustentant aciēs. circum hōs utrimque phalangēs
 stant dēnsae strictīsque seges mucrōnibus horret
 ferrea; tū currum dēsertō in grāmīne versās.’

obstipuit variā cōnfūsus imāgine rērum 665
 Turnus et obtūtū tacitō stetit; aestuat ingēns
 ūnō in corde pudor mixtōque īnsānia lūctū
 et furiīs agitātus amor et cōnscia virtūs.
 ut primum discussae umbrae et lūx reddita menti,
 ārdentēs oculōrum orbēs ad moenia torsit 670
 turbidus ēque rotīs magnam respexit ad urbem.
 Ecce autem flammīs inter tabulāta volūtus
 ad caelum undābat vertex turrimque tenēbat,
 turrim compactīs trabibus quam ēdūxerat ipse
 subdideratque rotās pontisque īnstrāverat altōs. 675
 ‘jam jam fāta, soror, superant, absiste morārī;
 quō deus et quō dūra vocat Fortūna sequāmur.
 stat cōnferre manum Aenēae, stat, quidquid acerbī est,
 morte patī, neque mē indecorem, germāna, vidēbis
 amplius. hunc, ōrō, sine mē furere ante furōrem.’ 680
 dīxit, et ē currū saltum dedit ōcius arvīs
 perque hostēs, per tēla ruit maestamque sorōrem
 dēserit ac rapidō cursū media agmina rumpit.
 ac velutī montis saxum dē vertice praeceps
 cum ruit āvulsum ventō, seu turbidus imber 685
 prōluit aut annīs solvit sublāpsa vetustās;
 fertur in abruptum magnō mōns improbus āctū

exsultatque solō, silvās armenta virōsque
 involvēns sēcum: disjecta per agmina Turnus
 sīc urbis ruit ad mūrōs, ubi plūrima fūsō 690
 sanguine terra madet strīduntque hastilibus aerae,
 significatque manū et magnō simul incipit ōre:
 ‘parcite jam, Rutulī, et vōs tēla inhibēte, Latīnī.
 quaecumque est fortūna, mea est; mē vērius ūnum
 prō vōbīs foedus luere et dēcernere ferrō.’ 695
 discessēre omnēs mediī spatiumque dedēre.
 At pater Aenēās auditō nōmine Turnī
 dēserit et mūrōs et summās dēserit arcēs
 praecipitatque morās omnēs, opera omnia rumpit
 laetitiā exsultāns horrendumque intonat armīs: 700
 quantus Athōs aut quantus Eryx aut ipse coruscīs
 cum fremit illicibus quantus gaudetque nivālī
 vertice sē attollēns pater Appennīnus ad aurās.
 jam vērō et Rutulī certātīm et Trōes et omnēs
 convertēre oculōs Italī, quīque alta tenēbant 705
 moenia quīque īmōs pulsābant arjete mūrōs,
 armaque dēposuēre umerīs. stupet ipse Latīnus
 ingentēs, genitōs diversīs partibus orbis,
 inter sē coiisse virōs et cernere ferrō.
 atque illī, ut vacuō patuērunt aequore campī, 710

prōcursū rapidō coniectīs ēminus hastīs
invādunt Mārtem clipeīs atque aere sonōrō.
dat gemitum tellūs; tum crēbrōs ēnsibus ictūs
congeminant, fors et virtūs miscentur in ūnum.
ac velut ingentī Silā summōve Taburnō 715
cum duo conversīs inimīca in proelia taurī
frontibus incurrunt, pavidī cessēre magistrī,
stat pecus omne metū mūtum, mussantque juvencae
quis nemori imperitet, quem tōta armenta sequantur;
illī inter sēsē multā vī vulnera miscent 720
cornuaque obnīxī īnfigunt et sanguine largō
colla armōsque lavant, gemitū nemus omne remūgit:
nōn aliter Trōs Aenēās et Daunius hērōs
concurrunt clipeīs, ingēns fragor aethera complet.
Juppiter ipse duās aequātō exāmine lancēs 725
sustinet et fāta impōnit dīversa duōrum,
quem damnet labor et quō vergat pondere lētum.
Ēmicat hīc impūne putāns et corpore tōtō
altē sublātum cōnsurgit Turnus in ēnsem
et ferit; exclāmant Trōes trepidīque Latīnī, 730
arrēctaeque ambōrum aciēs. at perfidus ēnsis
frangitur in mediōque ārdentem dēserit ictū,
nī fuga subsidiō subeat. fugit ōcior Eurō

ut capulum ignōtum dextramque aspexit inermem.
 fāma est praecipitem, cum prima in proelia jūctōs 735
 cōscendēbat equōs, patriō mucrōne relictō,
 dum trepidat, ferrum aurīgae rapuisse Metiscī;
 idque diū, dum terga dabant pālantia Teucrī,
 suffēcit; postquam arma deī ad Volcānia ventum est,
 mortālis mucrō glaciēs ceu futilis ictū 740
 dissiluit, fulvā resplendent fragmina harēnā.
 ergō āmēns dīversa fugā petit aequora Turnus
 et nunc hūc, inde hūc incertōs implicat orbēs;
 undique enim dēnsā Teucrī inclūsere corōnā
 atque hinc vasta palūs, hinc ardua moenia cingunt. 745
 Nec minus Aenēās, quamquam tardāta sagittā
 interdum genua impediunt cursumque recūsant,
 īsequitur trepidīque pedem pede fervidus urget:
 inclūsum velutī sī quandō flūmine nactus
 cervum aut pūniceae saeptum formīdine pennaē 750
 vēnātor cursū canis et lātrātibus īnstat;
 ille autem īnsidiīs et rīpā territus altā
 mille fugit refugitque viās, at vīvidus UMBER
 haeret hiāns, jam jamque tenet similisque tenentī
 increpuit mālīs morsūque ēlūsus inānī est; 755
 tum vērō exoritur clāmor rīpaeque lacusque

respōnsant circā et caelum tonat omne tumultū.
ille simul fugiēns Rutulōs simul increpat omnēs
nōmine quemque vocāns nōtumque efflāgitat ēnsem.
Aenēās mortem contrā praesēnsque minātur 760
exitium, sī quisquam adeat, terretque trementēs
excisūrum urbem minitāns et saucius instat.
quīnque orbēs explent cursū totidemque retexunt
hūc illūc; neque enim levia aut lūdica petuntur
praemia, sed Turnī dē vitā et sanguine certant. 765
Forte sacer Faunō foliīs oleaster amārīs
hīc steterat, nautīs ōlim venerābile lignum,
servātī ex undīs ubi figere dōna solēbant
Laurentī dīvō et vōtās suspendere vestēs;
sed stirpem Teucrī nullō discrīmine sacrum 770
sustulerant, pūrō ut possent concurrere campō.
hīc hasta Aenēae stābat, hūc impetus illam
dētulerat fixam et lentā rādīce tenēbat.
incubuit voluitque manū convellere ferrum
Dardanidēs, tēlōque sequī quem prēndere cursū 775
nōn poterat. tum vērō amēns formīdine Turnus
‘Faune, precor, miserēre’ inquit ‘tūque optima ferrum
Terra tenē, coluī vestrōs sī semper honōrēs,
quōs contrā Aeneadae bellō fēcēre profānōs.’

dīxit, opemque deī nōn cassa in vōta vocāvit. 780
 namque diū luctāns lentōque in stirpe morātus
 vīribus haud ūllis valuit disclūdere morsūs
 rōboris Aenēās. dum nītitur ācer et īnstat,
 rūsus in aurigae faciem mūtāta Metiscī
 prōcurrit frātrique ēnsem dea Daunia reddit. 785
 quod Venus audācī nymphae indignāta licēre
 accessit tēlumque altā ab rādice revellit.
 ollī sublimēs armīs animīsque refectī,
 hic gladiō fidēns, hic ācer et arduus hastā,
 adsistunt contrā certāmina Mārtis anhēlī. 790
 Jūnōnem intereā rēx omnipotentis Olympī
 adloquitur fulvā pugnās dē nūbe tuentem:
 ‘quae jam finis erit, conjūnx? quid dēnique restat?
 indigetem Aenēān scīs ipsa et scire fatēris
 dēbērī caelō fātisque ad sidera tollī. 795
 quid struis? aut quā spē gelidīs in nūbibus haerēs?
 mortālin decuit violārī vulnere dīvum?
 aut ēnsem (quid enim sine tē Jūturna valēret?)
 ēreptum reddī Turnō et vim crēscere victīs?
 dēsine jam tandem precībūque īnfectere nostrīs, 800
 nē tē tantus edit tacitam dolor et mihi cūrae
 saepe tuō dulcī tristēs ex ōre recursent.

ventum ad suprēmum est. terrīs agitāre vel undīs
 Trojānōs potuistī, infandum accendere bellum,
 dēfōrmāre domum et lūctū miscēre hymenaeōs: 805
 ulterius temptāre vetō.’ sīc Iuppiter orsus;
 sīc dea summissō contrā Sātūrnīa vultū:
 ‘ista quidem quia nōta mihī tua, magne, voluntās,
 Iuppiter, et Turnum et terrās invīta reliquī;
 nec tū mē āeriā sōlam nunc sēde vidērēs 810
 digna indigna patī, sed flammīs cīncta sub ipsā
 stārem aciē traheremque inimīca in proelia Teucrōs.
 Jūturnam miserō (fateor) succurrere frātrī
 suāsī et prō vītā majōra audēre probāvī,
 nōn ut tēla tamen, nōn ut contenderet arcum; 815
 adjūrō Stygiī caput implācābile fontis,
 ūna superstitiō superīs quae reddita divīs.
 et nunc cēdō equidem pugnāsque exōsa relinquō.
 illud tē, nūllā fātī quod lēge tenētur,
 prō Latiō obtestor, prō majestāte tuōrum: 820
 cum jam cōnubiīs pācem fēlicibus (estō)
 compōnent, cum jam lēgēs et foedera jungent,
 nē vetus indigenās nōmen mūtāre Latīnōs
 neu Trōas fierī jubeās Teucrōsque vocārī
 aut vōcem mūtāre virōs aut vertere vestem. 825

sit Latium, sint Albānī per saecula rēgēs,
 sit Rōmāna potēns Italā virtūte propāgō:
 occidit, occideritque sinās cum nōmine Troja.
 olli subrīdēns hominum rērumque repertor:
 ‘es germāna Jovis Sātūrnique altera prōlēs, 830
 irārum tantōs volvis sub pectore flūctūs.
 vērum age et inceptum frūstrā summitte furōrem:
 dō quod vīs, et mē victusque volēnsque remittō.
 sermōnem Ausoniī patrium mōrēsque tenēbunt,
 utque est nōmen erit; commixtī corpore tantum 835
 subsident Teucrī. mōrem ritūsque sacrōrum
 adiciam faciamque omnēs ūnō ōre Latinōs.
 hinc genus Ausoniō mixtum quod sanguine surget,
 suprā hominēs, suprā ire deōs pietāte vidēbis,
 nec gēns ūlla tuōs aequē celebrābit honōrēs.’ 840
 adnuit hīs Jūnō et mentem laetāta retorsit;
 intereā excēdit caelō nūbemque relinquit.
 Hīs āctis aliud genitor sēcum ipse volūtat
 Jūturnamque parat frātris dīmittere ab armīs.
 dīcuntur geminae pestēs cognōmine Dīrae, 845
 quās et Tartaream Nox intempesta Megaeram
 ūnō eōdemque tulit partū, paribusque revīxit
 serpentum spīrīs ventōsāsque addidit ālās.

hae Jovis ad solium saevique in limine rēgis
 appārent acuuntque metum mortālibus aegrīs, 850
 sī quandō lētum horrificum morbōsque deum rēx
 mōlitur, meritās aut bellō territat urbēs.
 hārū ūnam celerem dēmisit ab aethere summō
 Juppiter inque ōmen Jūturnae occurrere jussit:
 illa volat celerique ad terram turbine fertur. 855
 nōn secus ac nervō per nūbem impulsa sagitta,
 armātam saevī Parthus quam felle venēnī,
 Parthus sive Cydōn, tēlum immedicābile, torsit,
 stridēns et celerēs incognita trānsilit umbrās:
 tālis sē sata Nocte tulit terrāsque petivit. 860
 postquam aciēs videt Īliacās atque agmina Turnī,
 ālitis in parvae subitam collēcta figūram,
 quae quondam in bustīs aut culminibus dēsertīs
 nocte sedēns sērum canit importūna per umbrās,
 hanc versa in faciem Turnī sē pestis ob ōra 865
 fertque refertque sonāns clipeumque ēverberat ālis.
 illī membra novus solvit formīdine torpor,
 arrēctaeque horrōre comae et vōx faucibus haesit.
 At procul ut Dīrae stridōrem agnōvit et ālās,
 infēlix crīnēs scindit Jūturna solūtōs 870
 unguibus ōra soror foedāns et pectora pugnīs:

‘quid nunc tē tua, Turne, potest germāna iuvāre?
 aut quid jam dūrae superat mihi? quā tibi lūcem
 arte morer? tālīn possum mē oppōnere mōnstrō?
 jam jam linquō aciēs. nē mē terrēte timentem, 875
 obscēnae volucrēs: ālārū verbera nōscō
 lētālemque sonum, nec fallunt iussa superba
 magnanimī Jovis. haec prō virginitāte repōnit?
 quō vītam dedit aeternam? cūr mortis adēpta est
 condiciō? possem tantōs finire dolōrēs 880
 nunc certē, et miserō frātrī comes ire per umbrās!
 immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meōrum
 tē sine, frāter, erit? ō quae satis īma dehiscat
 terra mihi, Mānīsque deam dēmittat ad īmōs?’
 tantum effāta caput glaucō contēxit amictū 885
 multa gemēns et sē fluvio dea condidit altō.
 Aenēās īnstat contrā tēlumque coruscat
 ingēns arboreum, et saevō sic pectore fātur:
 ‘quae nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractās?
 nōn cursū, saevīs certandum est comminus armīs. 890
 verte omnēs tēte in faciēs et contrahe quidquid
 sive animīs sive arte valēs; optā ardua pennīs
 astra sequī clausumque cavā tē condere terrā.’
 ille caput quassāns: ‘nōn mē tua fervida terrent

dicta, ferōx; dī mē terrent et Juppiter hostis.’ 895
 nec plūra effātus saxum circumspicit ingēns,
 saxum antiqūum ingēns, campō quod forte jacēbat,
 limes agrō positus litem ut discerneret arvīs.
 vix illud lēcti bis sex cervīce subīrent,
 quālia nunc hominum prōdūcit corpora tellūs; 900
 ille manū raptum trepidā torquēbat in hostem
 altior īnsurgēns et cursū concitus hērōs.
 sed neque currentem sē nec cognōscit euntem
 tollentemve manū saxumve immāne moventem;
 genua labant, gelidus concrēvit frīgore sanguis. 905
 tum lapis ipse virī vacuum per ināne volūtus
 nec spatium ēvāsit tōtum neque pertulit ictum.
 ac velut in somnīs, oculōs ubi languida pressit
 nocte quiēs, nēquīquam avidōs extendere cursūs
 velle vidēmur et in mediīs cōnātibus aegrī 910
 succidimus; nōn lingua valet, nōn corpore nōtae
 sufficiunt vīrēs nec vōx aut verba sequuntur:
 sic Turnō, quācumque viam virtūte petīvit,
 successum dea dīra negat. tum pectore sēnsūs
 vertuntur variī; Rutulōs aspectat et urbem 915
 cūnctāturque metū lētumque īnstāre tremēscit,
 nec quō sē ēripiat, nec quā vī tendat in hostem,

nec currūs usquam videt aurīgamve sorōrem.
 Cūctantī tēlum Aenēās fātāle coruscat,
 sortītus fortūnam oculīs, et corpore tōtō 920
 ēminus intorquet. mūrālī concita numquam
 tormentō sīc saxa fremunt nec fulmine tanti
 dissultant crepitūs. volat ātrī turbīnis īnstar
 exitium dīrum hasta ferēns ōrāsque reclūdit
 lōricae et clipeī extrēmōs septēmplicis orbēs; 925
 per medium strīdēns trānsit femur. incidit ictus
 ingēns ad terram duplicātō poplite Turnus.
 cōnsurgunt gemitū Rutulī tōtusque remūgit
 mōns circum et vōcem lātē nemora alta remittunt.
 ille humilēs supplex oculōs dextramque precantem 930
 prōtendēns ‘equidem meruī nec dēprecor’ inquit;
 ‘ūtere sorte tuā. miserī tē sī qua parentis
 tangere cūra potest, ōrō (fuit et tibi tālis
 Anchīsēs genitor) Daunī miserēre senectae
 et mē, seu corpus spoliātum lūmine māvīs, 935
 redde meīs. vīcistī et victum tendere palmās
 Ausoniī vīdēre; tua est Lāvīnia conjūnx,
 ulterius nē tende odiīs.’ stetit ācer in armīs
 Aenēās volvēns oculōs dextramque repressit;
 et jam jamque magis cūctantem flectere sermō 940

coeperat, infelix umerō cum apparuit altō
balteus et nōtis fulserunt cingula bullis
Pallantis puerī, victum quem vulnere Turnus
strāverat atque umerīs inimicum insigne gerēbat.
ille, oculīs postquam saevī monimenta doloris 945
exuviāsque hausit, furiīs accēnsus et irā
terribilis: 'tūne hinc spoliīs indūte meōrum
ēripiāre mihi? Pallās tē hōc vulnere, Pallās
immolat et poenam scelerātō ex sanguine sūmit.'
hoc dīcēns ferrum adversō sub pectore condit 950
fervidus; ast illi solvuntur frīgore membra
vītaque cum gemitū fugit indignāta sub umbrās.